

KÖKTÜRK HARFLİ YAZITLARDA

SENTAKTİK
(SÖZ DİZİMSEL)

YÖNTEMLE
YAPILMIŞ
KAVRAM
İŞARETLERİ

DR. NAZMİ ŞEN

KÖKTÜRK
HARFLİ
YAZITLARDA
SENTAKTİK
(SÖZ DİZİMSEL)
YÖNTEMLE
YAPILMIŞ
KAVRAM
İŞARETLERİ

DR. NAZMİ ŞEN

İZMİR - 2026

*Köktürk Harfli Yazıtlarda Sentaktik (Söz Dizimsel)
Yöntemle Yapılmış Kavram İşaretleri
Dr. Nazmi ŞEN (Balıkesir Üniversitesi)*

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Basım Tarihi: Mart 2026

Dizgi: Dr. Nazmi ŞEN

Kapak Tasarımı: Levent ALYAP

Sayfa Tasarımı: Mehmet Fatih KILIÇ - Levent ALYAP

Grafik Tasarımı ve Görsel Ayarlamalar: Mehmet Fatih KILIÇ

Düzeltili: Ümmü Gülsüm SUYER - Edanur AYAR - İsmail ÇOBAN

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN: 978-625-8572-82-7

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvar yayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	i
KISALTMALAR DİZİNİ	iii
Ø. GİRİŞ	1
Ø.1. KÖKTÜRK HARFLİ YAZITLAR ÜZERİNE	5
Ø.2. ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM	13
Ø.3. ÇALIŞMADA İNCELENEN YAZITLAR	15
1. TÜRKÇEDE KAVRAMLARIN İŞARETLENMESİ ÜZERİNE	27
2. SENTAKTİK (SÖZ DİZİMSEL) YÖNTEMLE YAPILMIŞ KAVRAM İŞARETLERİ	53
3. SONUÇ VE ÖNERİLER	195
4. BİBLİYOGRAFYA	201

T Ü R K B O D U N

ՇՅԻՍ ԲԴՄԱ

ÖN SÖZ

Köktürk harfli yazıtların keşfedilerek bilim dünyasına tanıtılmasından itibaren kesintisiz olarak yazıtlar ile ilgili birçok araştırma yapılmakta; araştırma verileri kitaplarda, makalelerde ve bildirilerde ilgililerine sunulmaktadır. Köktürk harfli yazıtların yoğun olarak bulunduğu yer Asya coğrafyasıdır. Yazıtların oluşturulduğu coğrafyalar takip edildiğinde yazıtların Avrupa'ya kadar uzandığını görmek mümkündür. Türk boy ve topluluklarının erken dönemlerde meydana getirdiği petrogliflerle beraber Saka, Hun, Ruan-ruan Kağanlıkları'ndan kalan dil ve kültür mirası I. Türk Kağanlığı Dönemi'nde "yazıt dikme" geleneği ile somutlaşmış; II. Türk Kağanlığı Dönemi'nde hem sayıları hem de içerisinde dile, kültüre, tarihe ait değerler sayesinde Köktürk harfli yazıtlar ile zirveye çıkmış; Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi'nde de bu gelenek devam etmiştir. Türkçenin tarihî gelişimi açısından değerlendirildiğinde ulaşılabilen ilk yazılı eserlerin dâhil olduğu bu dönem konunun uzmanlarınca Eski Türkçe Dönemi olarak ifade edilmiştir.

Köktürk harfli yazıtlar; genelde kağan, kumandan, boy beyi gibi toplumda saygın kişiler tarafından diktirilen yazıtlar ve halk tarafından dikilen (aidiyet, ziyaret ve dua metinleri niteliğindeki) yazıtlar olarak sınıflandırılabilir. Hem kağan, kumandan ve boy beyleri tarafından diktirilen hem de halk tarafından oluşturulan Köktürk harfli yazıtlar Eski Türkçe Dönemi dil araştırmaları için önemli veriler barındırmaktadır. Köktürk harfli yazıtlarda (özellikle kağan ve kumandanlık yazıtlarında) dilin bütün imkânlarından yararlanıldığı dikkati çekmektedir. Somut ve soyut anlamlı kavram işaretleri, benzetme, zıtlık, yinleme, deyim, atasözü, vecize, alkış (dua), ünvan vb. anlam ve şekil açısından birçok ileri düzey ögenin tespit edilebildiği Köktürk harfli yazıtlarda kavramlar işaretlenirken morfolojik (yapısal) yöntemin yanında sentaktik (söz dizimsel) yöntemle de sıkça başvurulduğu görülmektedir.

Birden fazla anlamlı dil ögesinin (sözcük gruplarının) çeşitli düzeylerde genel anlamlı kavramları ifade ettiği sentaktik (söz dizimsel) yöntemle oluşmuş kavram işaretlerini ana hatlarıyla "tamlama yapısındaki kavram işaretleri", "tekrar grubu / ikileme yapısındaki kavram işaretleri", "birleşik fiil yapısındaki kavram işaretleri" ve "özel ad grubu niteliğindeki kavram işaretleri" başlıkları altında sınıflandırmak ve incelemek mümkündür.

Köktürk harfli yazıtlardan/Türkçenin bilinen en eski kaynaklarından itibaren rastlanan söz konusu kavram işaretleme yöntemi araştırmalarda daha az yer bulmuş ya da ana çizgileri ile incelenmiştir. *Köktürk Harfli Yazıtlarda Sentaktik (Söz Dizimsel) Yöntemle Yapılmış Kavram İşaretleri* başlıklı bu çalışmanın konusunu Eski Türkçe Dönemi'nde çeşitli Türk boy ve toplulukları tarafından dikilmiş / yazılmış Köktürk harfli yazıtlardaki sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretlerinin belirlenmesi oluşturmaktadır.

Çalışmanın “Giriş” bölümünde Köktürk harfli yazıtlar ve Köktürk alfabesi ile ilgili bilgiler verildikten sonra çalışmanın dokümanını oluşturan yazıtlar bulundukları 5 ana bölgeye göre kodlanmış; listeleri ile birlikte verilmiştir. “Yöntem” başlığı altında dikkate sunulan çalışmalardan elde edilen cümle örneklerinin yazım özellikleri söz konusu çalışmalardaki şekilleri ile korunmuş; cümleler Türkiye Türkçesine aynı çalışmalardan yararlanılarak aktarılmıştır.

1. bölümde Türkçede kavramların işaretlenmesi ile ilgili genel bilgiler verildikten sonra Köktürk harfli yazıtlardaki kök ve köken hâlindeki kavram işaretleri ile gövde hâlindeki kavram işaretleri (morfolojik yöntemle yapılmış kavram işaretleri) ile ilgili bilgiler ve örnek cümleler dikkate sunulmuştur.

2. bölümde Köktürk harfli yazıtlarda sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretleri yukarıda belirtilen ana başlıklar altında incelenmiştir.

3. bölümde “Sonuç ve Öneriler” başlığı altında çalışmada elde edilen sonuçlar değerlendirilmiş; konu ile ilgili önerilerde bulunulmuştur. Çalışmanın son bölümünde konu ile ilgili metin içinde ve dipnotlarda atıf yapılan kaynaklar ile birlikte eski Türk tarihi ve kültürü konularını kapsayan genel kaynaklara “Bibliyografya” bölümünde yer verilmiştir.

Köktürk harfli yazıtlarda sentaktik (söz dizimsel) yöntemle kavramların işaretlenmesinin dikkate sunulduğu bu kitabı hazırlarken adlarına ve çalışmalarına “Yöntem” ve “Bibliyografya” bölümünde yer verdiğim, eserlerinden yararlandığım çok kıymetli bilim insanlarına ve emeği geçen herkese teşekkür eder; çalışmanın ilgililerine yararlı olmasını dilerim.

Dr. Nazmi ŞEN

Balıkesir, 2026

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma Karşılığı

Alt	Dağlık Altay Yazıtları
B	Batı
bk.	Bakınız
Çin	Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Köktürk Harfli Yazıtlar
Çev.	Çeviren
D	Doğu
G	Güney
GB	Güneybatı
K	Kuzey
KB	Kuzeybatı
Kır	Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk Harfli Yazıtlar (Talas ve Koçkor Yazıtları)
Mo	Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk Harfli Yazıtlar
s.	sayfa
TDAY	Türk Dilleri Araştırmaları Yıllığı
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	ve benzeri
Ye.	Yenisay Yazıtları

B U M I N K A G A N

ᠪᠤᠮᠢᠨ ᠬᠠᠭᠠᠨ

KÖKTÜRK
HARFLİ
YAZITLARDA
SENTAKTİK
(SÖZ DİZİMSEL)
YÖNTEMLE
YAPILMIŞ
KAVRAM
İŞARETLERİ

İ S T E M İ K A G A N

ᠶᠡᠬᠡ ᠤᠯᠤᠰ

İ L T E R İ Ş K A G A N

ᠶᠡᠬᠡ ᠤᠯᠤᠰ

Ø. GİRİŞ

Tarih öncesi dönemlerde ortaya çıkmış, insanlığın iletmek istediği mesajları grafiksel dil öğeleriyle nesiller boyu aktaran düzenli sistemler “yazı” olarak tanımlanır. Düzenli göstergeler / harfler aracılığıyla insanların düşüncelerini somutlaştırmak için kullandığı alfabeler, yazı sistemlerinin ulaştığı gelişimdeki “şimdilik” son evredir. İnsanlığın avcı-toplayıcı dönemlerinde genellikle kayaların üzerine çizdiği, kazıdığı, oyduğu ya da boyadığı petroglifler¹, mesaj iletmenin ilk düzenli sistemi ya da ilk yazı olarak düşünülebilir. Petroglifler alfabe öncesi dönemde kavramları işaretlerken oluşturulduğu toplumun davranışlarını, inançlarını ve dünyaya bakış açılarını yansıtmaktadır.

Dilsel iletişimin / mesaj iletmenin psikolojik alt yapısında genel bilişsel yetenekler, ortak maksatlılık ve taklit gibi etmenler önemli rol oynamaktadır (Tomasello, 2017, s. 248). İnsanlığın gelişimindeki önemli eşiklerden olan yazının kullanılmasının temelde duygu ve düşünce aktarma işlevinin yanında sosyal, kültürel ve ticari ilişkileri somutlaştırma ve belgeleme ihtiyacını karşılama gibi işlevleri de önem arz etmektedir (Alyılmaz, 2007, s. 1).

Asya’dan Avrupa’ya kadar geniş bir coğrafyada hüküm sürmüş eski Türk boy ve topluluklarında, onların kurdukları kağınlıklarda yazının kullanımıyla² ortaya çıkan metinler geçmişten günümüze birçok farklı disiplinin araştırma konusu olmuştur. Farklı coğrafyalarda başta dikili taşlar / yazılı kayalar olmak üzere paralara, heykellere, mühürlere, süs ve kullanım eşyalarına daha geç dönemlerde kâğıda çeşitli tekniklerle Köktürk alfabesi kullanılarak yazılı belgeler oluşturulmuştur. Sağdan sola doğru yazılan (çekmeli alfabe) Köktürk alfabesinin kökeni ile ilgili tartışmalar araştırmacılar tarafından keşfedildiği zamandan beri süregelmektedir. Söz konusu alfabenin kökeni ile ilgili fikirleri araştırmacılar tarafından beyan edilen görüşler çerçevesinde “yerli” ve “yabancı” ekseninde sınıflandırmak mümkündür. Köktürk alfabesinin kökeni konusunda bazı bilim insanlarının görüşleri şöyledir:

¹ Petroglifler / kaya üstü tasvirler ait oldukları dönemin insanların duygularını, düşüncelerini, isteklerini, sevinçlerini, coşkularını, kaygılarını, korkularını, gücünü, kendi türüyle ve evrendeki diğer (somut ve soyut) varlıklarla ilişkilerini ortaya koyan grafiksel dil öğeleridir (Alyılmaz, 2016, s. 196).

² Ulaşılan ilk düzenli metinler I. Türk Kağınlığı Dönemi’ne aittir. II. Türk Kağınlığı Dönemi’nde oluşturulmuş metinlerdeki gelişmiş dil (atasözleri, fiil deyimleri, ikilemeler vb. yapılar) Türkçenin tarihinin daha eski dönemlere uzandığını kanıtlamaktadır.

W. Radloff: İskandinav runiklerinden etkilenmiş Arami yazısına; Tihsen, O. Donner: Karya, Likya, Hitit yazısına; A. Amanjolov: Eski Sami yazısına; A. Heikel, İskandinav runlarına; V. Thomsen, H. Pedersen, K. Menges, A. Rona-Tas, Aramî yazısına; R. Gauthiot, F. Altheim, S. G. Klyāstorniy, V. A. Livsiç, Soğd yazısına; H. Jensen: Pehlevî yazısına dayandırırken (Ercilasun, 2011, s. 164-165; Alyılmaz, 2007, s. 1); A. Caferoğlu, H. N. Orkun, A. B. Ercilasun, M. Ergin, A. Ayda, T. Gülensoy, C. Alyılmaz ... ise Köktürk alfabesinin kökenini Türk ideogramlarına dayandırmaktadır (Alyılmaz, 2007, s. 1).

Köktürk alfabesi ile oluşturulmuş yazıtların sınıflandırılmasında yazıtların bulunduğu bölgeler ya da yazıtların dikildiği tarihte hüküm süren kağanlıklar (I. Türk Kağanlığı, II. Türk Kağanlığı ve Ötüken Uygur Kağanlığı) esas alınmıştır. Ayrıca yazıtları içeriklerine göre de tasnif etmek mümkündür (Ağca, 2021, s. 29). I. Türk Kağanlığı Dönemi'nde (580'li yıllar) diğer dönemlere nazaran daha az yazıt dikilmiştir. Türk dili tarihinin ilk devresini oluşturan alan yazınında Eski Türkçe Dönemi olarak adlandırılan dönem 7-10. yüzyıllar arasında oluşturulmuş metinleri (Erdal, 2004, s. 6) kapsamaktadır.

Ø.1. KÖKTÜRK HARFLİ YAZITLAR ÜZERİNE

Türk boy ve topluluklarının petroglifler ve damgalar ile başlayan yazı serüveni Köktürk harfli yazıtlar ile devam etmiştir. Metinlerin içerik bakımından zenginleştiği, yazıtların sayısının ve yayıldığı alanın arttığı bilinen bir gerçektir. Yaklaşık 400 yılı kapsayan Türk boy ve toplulukları üzerinde hüküm sürmüş 3 farklı kağanlık döneminde oluşturulmuş Köktürk harfli yazıtlar hem kağan ve kumandanlar hem de halk tarafından dikilmiştir. Yazıtların dikiliş amaçları şu şekilde özetlenebilir:

Dikili taşlara, kayalara, heykellere, taşbabalara, paralara (sikkelere), mühürlere, kâğıtlara süs ve kullanım eşyalarına oyma, kazıma, dövme, noktalama, kabartma veya boyama usulüyle işlenen (yazılan, kazınan) yazıtlar, çoğu zaman bir kişinin veya bir olayın hatırasını canlı tutmak, gelecek nesillere taşımak amacıyla vücuda getirilir. Ancak yazıtlar, bu amacın yanı sıra hem bir milletin dili, edebiyatı, tarihi, yaşayışı, inancı ve estetik anlayışıyla; hem de o milletin sosyal, kültürel, dinî, siyasi, ticari ve askerî ilişkide bulunduğu milletlerle ilgili son derece önemli bilgileri yüzyıllar öncesinden günümüze taşır. (Alyılmaz, 2018, s. 1430)

Çalışmada yazıtların sınıflandırılmasında, bulundukları bölgeler esas alınarak şöyle tasnif edilmiştir:

Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtlar (Mo)³,

³ Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtlar hakkında detaylı bilgi için bk. Osawa, T. (2000). Moğolistan'daki Eski Türk Anıt ve Yazıtları üzerine yeni araştırmalar I 1996-1998 Japon-Moğol ortak çalışmasının ön raporu, İstanbul-Berlin. 191-204, 234-247; Alyılmaz, C. (2003). Moğolistan'da eski Türk kültür ve medeniyetine ait bazı eserler ve bulundukları yerler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 181-199; Alyılmaz, C. (2003). *Epigrafi belgeleri ve yüzey araştırmaları / epigraphic documentation and surface researches. Moğolistan'daki Türk anıtları projesi 2001 yılı çalışmaları / work for the project Turkish monuments in Mongolia in year 2001*. Ankara: TİKA, 329-379; Kormuşin, İ. V. (2001). Kuzey Tuva Ögök-Turan Vadisindeki Göktürk Anıtlarının bazı özellikleri. *TDAY Belleten*, 48(2000), 257-261; Ölmez, M. (2021). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki eski Türk yazıtları metin çeviri sözlük*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık; Bold, L. (2006). *Orhon biçgiin dursgal II*. Ulaanbaatar: Moğolistan Bilimler Akademisi Yayınları; Bold, L. (1990). *Bnmau-in nutag dah' hadm biçees (Tureg biçgiin dursgal)*. Ulaanbaatar: Moğolistan Bilimler Akademisi Yayınları; Battulga, Ts. (2022). *Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalgaa I-II-III*. Ulaanbaatar: Admon Yayınevi.

Dağlık Altay Yazıtları (Alt),

Yenisey Yazıtları (Ye),

Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtlar (Talas ve Koçkor Yazıtları) (Kır),

Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtlar (Çin).

Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtların bir kısmı satır sayıları, içerikleri ve diktiren kişilerin kağan ve kumandan olması gibi sebeplerle diğer yazıtlardan ayrılmaktadır. II. Türk Kağanlığı Dönemi'nde diktirilen Köl Tigin, Bilge Kağan, Bilge Tonyukuk Yazıtları ile Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi'nde diktirilen Tes, Tariat, Şine Us Yazıtları söz konusu sebeplerden dolayı üzerinde en fazla bilimsel çalışma yapılan yazıtlardandır.

Moğolistan coğrafyasındaki yazıtlar içerisinde II. Türk Kağanlığı Dönemi'nde dikilen ve alan yazınında “Orhun Yazıtları, Orhon Yazıtları, Orhun Abideleri, Orhun Kitabeleri, Orhun Bengü Taşları” olarak adlandırılan Köl Tigin, Bilge Kağan ve Bilge Tonyukuk Yazıtları Türk dilinin ve edebiyatının ilk yazılı eserleri olmasa da barındırdıkları özellikler sebebiyle araştırmacılar tarafından büyük ilgi görmüş ve üzerinde birçok araştırma yapılmıştır. Orhun Yazıtları'nı özel kılan özellikler arasında vericilerin (hatiplerin / Türk kağan ve kumandanlarının) alıcılarına (muhataplarına / Türk Milleti'ne) mesajlarını iletirken edebî dilin bütün imkânlarından yararlanılması; deyim, vecize, atasözü seviyesindeki kalıplaşmış dil öğelerini ve bunların yapımında kullanılan edebî dile ait kavram işaretlerinin ve Türkçenin sentaktik / söz dizimsel özelliklerinin profesyonelce kullanılması gösterilebilir (Caferoğlu, 1930, s. 43-45; Tekin, 2013, s. 11-12; Steblava, 1965; Ercilasun, 1994, s. 31-39; Subaşı Uzun, 1995; Aksan, 1999; Aksan, 2000; Alyılmaz, 1994; Alyılmaz, 2021).

Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi'nde dikilen Tes, Tariat ve Şine Us Yazıtları Orhun Yazıtları'nın devamı niteliğindedir. Kağan ve kumandanlar tarafından diktirilen söz konusu yazıtlarda dönemin ortak Türkçesi kullanılmıştır. L. Bazin konuyla ilgili şöyle görüş bildirmiştir:

Edebî bir dilin tam gelişmesi epeyce zaman ister. Orkun alfabesiyle yazılan en eski yazıtların dili ise tam gelişmiş, düzgün ve kurallı bir edebî dil hâlinde bulunduğundan bizce bu, yazılı bir dilin yıllarca süren kullanımının sonucu olmalıdır. Asıl Türkler olan Göktürkler'in yazı dili, iki yüz yılda o kadar yüksek bir olgunluk derecesine erişmiştir ki,

yüzyıllar boyunca yazılı Türkçenin kaynağı ve örneği olmuştur. Göktürklerle karşı 740 yıllarında ayaklanıp onların yerine Moğolistan’da egemenlik süren Uygur kağanları, resmî yazıtlarını tıpkı aynı dille yazdırmışlardır. 1913’te Ramstedt tarafından neşredilen büyük Şine Us yazıtlarından başka, son yıllar da Kuzey Moğolistan’da keşfedilen Taryat ve Tes Uygur yazıtlarının dili ve üslubu, Orhun Yazıtları’nın dilinden hiç ayrılmaz. Acaba, bu eski Türk yazı dilinin başarısının sebebi nedir? Bizce, bu başarının asıl övücü Göktürk devletinin kurucularına aittir. Bu devlet, içerisinde bir Türk dili ilk defa yazılan devlettir. Herhalde lehçeleri çok farklı olan çeşitli boyları birleştiren bu devlette yaratılacak resmî dil, mutlaka lehçelerin özelliklerini mümkün olduğu kadar bir yana bırakan “ortak bir Türk dili” olmalıydı. Eski Yunanlıların lehçe ayrılıklarını aşmak için “koine” denilen ortak bir dili kurdukları gibi, Göktürkler devletin çeşitli boylarının arasında bir dil ulaşmasını sağlamak için, hemen hemen herkesçe anlaşılan ortak bir dil kurmak mecburiyetinde kalmışlar ve bunu da o kadar güzelce yapmışlar ki yarattıkları bu resmî dil, yüzyıllarca devletlerinde hiçbir zaman bulunmamış olan Türkçe konuşan halkların bile tek yazı dilleri olmuştur. Göktürklerden Karahanlılara kadar devamlı bir gelişmeyle ve ufak değişikliklerle kullanılmaya devam eden bu eski Türk dilinin kültürel etkisi, o kadar büyük oldu ki Göktürklerin asıl diliyle bir dil ailesini teşkil eden bütün dillere, “Türk dilleri” denildi. (Bazin, 1988, s. 66-67)

Moğolistan bölgesinde kağan ve kumandanlık yazıtları dışında bölgede yaşayan, bölgeyi ziyaret eden kişiler tarafından oluşturulmuş adlarının, ünvanlarının ya da dualarının bulunduğu birçok kısa kaya yazıtları da bulunmaktadır (Ölmez, 2021, s. 34; Sertkaya, 2008, s. 7-34; Bold, 1990; Bold, 2006).

Altay bölgesinde bulunan Köktürk harfli yazıtlar “Altay Yazıtları ya da Dağlık Altay Yazıtları” olarak adlandırılmıştır. Günümüzde Kazakistan, Özbekistan, Tacikistan sınırları içindeki müzelerde, kültür evlerinde, okulların bahçelerinde ve şahısların ellerinde bulunan yazıtlar; kum taşlarına, süs ve kullanım eşyalarına (bileziklere, yüzüklere, sikkelere, mühürlere, saksılara, kaplara, taslara, kemik parçalarına...) kazınmıştır. Bu yazıtların şekil, içerik ve harflerin karakterleri bakımından bir kısmı Yenisey Yazıtları’na, bir kısmı Talas Yazıtları’na, bir kısmı da Avrupa’daki, Balkanlar’daki ve Kafkasya’daki (Kök)türk harfli yazıtlara benzemektedir (Alyılmaz, 2007, s. 23).

2000’li yıllardan sonra hız kazanan Altay bölgesindeki yazıt araştırmaları ile bu bölgedeki yazıt envanteri genişlemiş; Dağlık Altay Yazıtları’nın sayısı artmıştır. M. Erdal, L. Tıbıkova ve I. Nevskaya’nın yürüttükleri projeler⁴ (Nevskaya, 2011, s. 10) söz konusu yazıtların ilgililerin istifadesine sunulmasına katkı sağlamıştır.

Dağlık Altay Yazıtları⁵ Kalbak Taş, Biçiktu Boom, Möndür Sokkon bölgelerinde daha yoğun bulunmaktadır. C. Alyılmaz’ın belirttiği gibi (2007, s. 23) Dağlık Altay Yazıtları yazıldıkları objeler bakımından çeşitlilik göstermektedir. Ayrıca Dağlık Altay Yazıtları içerik olarak Yenisey ve Talas Yazıtları’na benzese de epigrafik açıdan değerlendirildiğinde diğer yazıtlarda rastlanmayan karakterlere / harflere sahiptir. Bar Burgazı I, Kalbak Taş XXVI, Manırlı Kobi I, Teke Turu Yazıtları’nda diğer yazıtlarda bulunmayan harflere rastlamak mümkündür (Konkobayev vd., 2015, s. 7). Yazıtlarda bazı harflerin eksik ya da ters yazılması oluşturan kişilerin yönetici sınıfa mensup olmayan halktan kişiler olduğunu düşündürmektedir. Bu durum Türk boy ve topluluklarının okuryazarlık düzeyinin yüksek olduğunu kanıtlamaktadır. Çin yıllıklarına göre Türklerin kökeninin uzandığı bölgenin Altay bölgesi olması yazıtların önemini arttıran diğer önemli unsurdur (Vasilyev, 1995, s. 94).

Moğolistan’daki kağan ve kumandanlık yazıtlarına göre daha kısa, mezar taşı niteliğinde, adını Yenisey Irmağı⁶’ndan alan Yenisey Yazıtları’nın çoğu Kırgızlar⁷ tarafından (Useev, 2011, s. 11) meydana getirilmiştir. Yenisey Yazıtları’nda cümle sayısı sınırlı olsa da dikilen kişinin ağzından yazılması ve ölen kişinin yakınlarının derin üzüntüsünü kavram işaretleriyle yansıtması

⁴ Proje kapsamında elde edilen verilere ve görüntülere <https://www.altay.uni-frankfurt.de/> adresinden erişilebilir.

⁵ Dağlık Altay Yazıtları hakkında detaylı bilgi için bk. Kızlasov, İ. L. (2003). *Novosti Tyurkskoy runologii I, Yeniseyskiye nadpisi na gore Yalbak-Taş (Gorniy Altay)*. Moskova: Gumanitarniy Yayınevi; Konkobayev, K., Useev, N ve Şabdanaliev, N. (2015). *Altay Cumhuriyeti’ndeki eski Türk Yazıtları albümü*. Astana: Gılım Yayınevi; Vasilyev, D. D. (2013). *Korpus Tyurkskih runičeskih nadpisey yujnoy Sibirii. I. Drevnetyurkskaya epigrafika Altaya*. Astana: Gılım Yayınevi; Moziöğlu, E. (2016). *Altay Yazıtları. Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve kâğıda yazılı runik belgeler kitabı içinde* (ss.227-311). Ankara: BilgeSu Yayıncılık; Nevskaya, I. A. (2011), Recently discovered Old Turkic Runic inscriptions in Mountainous Altai. M. Ölmez, F. Yıldırım (Ed.) *Orta Asya’dan Anadolu’ya alfabeler*, 29-30 Mayıs 2007 Eskişehir Bildiriler kitabı içinde (ss. 9-20). İstanbul: Eren Yayıncılık.

⁶ Yenisey Yazıtları’nın çoğu Yukarı Yenisey vadisinde, yani doğuda başkent Kızıl’dan 60 km uzaklıkta bulunan Sargal-Aksı’dan başlayarak batıda hemen Hemçik Nehri yakınındaki Şançi kırlarına kadar 200 kilometre uzanan mesafede bulunmaktadır (Kormuşin, 2000, s. 259).

⁷ Bazı yazıtların Azlar ve Çikler tarafından dikildiği düşünülmektedir (Aydın, 2013, s. 38).

bakımından Yenisey Yazıtları'nı özel kılmaktadır. Söz konusu yazıtların bir kısmı Köktürk öncesine (Tuna, 1992, s. 11; Vasilyev, 1995, s. 63), bir kısmı Köktürk Dönemi'ne, bir kısmı ise Köktürk sonrası döneme tarihlendirilmektedir. Satır sayıları 1-20 arasında değişen Yenisey Yazıtları⁸'nın çoğunda üslup bütünlüğü bulunmaktadır (Barutcu Özönder, 1998, s. 174). M. Mori Yenisey Yazıtları'nın içeriğini şöyle özetlemiştir:

Ölüp gömülmüş olan kişi, yalnız kendi adı ve ünvanını değil, aynı zamanda kendi ölüm yaşını kendi ağzından söylemekte, kendisinin, kendi karısı (karıları), oğlu (oğulları), akrabaları, arkadaşları, hükümdarı, toprağı ve çeşitli mallarından ayrılmasını zorlayan kendi ölümüne ağlamakta, kendi özgeçmişini gene birinci şahısla kaydetmekte ve bazen kendi dileklerini yaşayanlar ile yas tutanlara anlatmaktadır. Bu tanıtımsal biçimi göz önünde tutacak olursak, Yenisey Yazıtları'nı “ölünün kendi ruhunun rahat etmesi için kendi ağzından söylediği mersiye, ağıt ya da cenaze şarkıları” olarak da adlandırabiliriz. (Mori, 1987, s. 353-354)

Yenisey Yazıtları'nın çoğunluğu birinci şahıs ağzından yazılmış olsa da başkasının / yazdırının ölen kişiyi anlattığı örnekleri de mevcuttur. Vezir İnancu Bilge Tirig adına yazdırılan Oçurı Yazıtı (Ye 26) (Şirin, 2009, s. 160) ölen kişinin ağzından yazılmayan Yenisey Yazıtları'na örnek olarak gösterilebilir.

⁸ Yenisey Yazıtları hakkında detaylı bilgi için bk. Alyılmaz, C. (2003). Moğolistan'da eski Türk kültür ve medeniyetine ait bazı eserler ve bulundukları yerler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 181-199; Barutcu-Özönder, F. S. (1998). Yenisey Kitabeleri ve yer-sular. *TUBA*, 22, 171-184; Barutcu-Özönder, F. S. (2002). Eski Türklerde dil ve edebiyat. *Türkler Ansiklopedisi*. Cilt 3, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 481-501; Batmanov, İ. A. (1959). *Yazık Yeniseyskih pamyatnikov drevnyurkskoy pis'mennosti*. Frunze: Akademiya Nauk Kirgizskoy SSR, Institut Yazıkı i Literaturı; Kızlasov, İ. L. (1994). *Runiçeskie pis'mennosti Yevraziyskih stepey*. Moskova: Rossiyskaya Akademiya Nauk, Institut Archeologii; Kormuşin, İ. V. (1997). *Tyurkskie yeniseyskie epitafii (Tekstı i issledovaniya)*. Moskova: Nauk; Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları; Vasilyev, D. D. (1983). *Korpus Tyurkskih runiçeskih pamyatnikov basseyna Yeniseya*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR; Useev, N. (2011). *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana tekstter*. Bişkek: Turar; Aydın, E. (2019). *Sibirya'da Türk izleri Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.

Köktürk harfli yazıtların yoğunlaştığı bir diğer ana bölge Kırgızistan'dır. Alan yazınındaki bilinen adıyla Talas ve Koçkor Yazıtları⁹ / Tanrı Dağı Yazıtları anılan bölgede tespit edilmiştir. Bu yazıtlar paleografik açıdan Yenisey Yazıtları'na benzemektedir (Malov, 1959; Konkobaev ve Useev, 2011, s. 301-308).

Talas Vadisi'ne / Talas Irmağı'na yakın bir konumda bulundukları için bu bölgedeki yazıtlara Talas Yazıtları adı verilmiştir. Kum taşlarının üzerine oyma yöntemiyle oluşturulan yazıtların satır sayıları 1-11 arasında değişmektedir (Alyılmaz, 2006, s. 20). Talas Yazıtları'nın içeriğine bakıldığında Yenisey Yazıtları'ndaki gibi ölen kişinin adı belirtildikten sonra yakınları ifade edilip ölümden sonra ölen kişinin sevenlerinin ve bazen de hayvanlarının kötü durumu betimlenmiştir.

Koçkor Yazıtları ise genellikle tek satırdan oluşmaktadır. Yazıtlar bulunduğu vadinin, kışlakların kime, hangi boya ait olduğunu ve orada kaç kere oturduklarını gösteren eski hukuk kitabeleri olarak değerlendirilmektedir (Klyashorniy, 2001, s. 193). Yazıtları oluşturan kişinin Balkanlar'daki ve Avrupa'daki Köktürk harfli yazıtlarla (özellikle de Peçenekler'e ait olanlarla) büyük benzerlik göstermesi ilgi çekicidir (Alyılmaz, 2006, s. 23). Söz konusu yazıtların daha önce bölgede yaşamış olan Peçenekler'e ait olması kuvvetle muhtemeldir (Ögel, 2001, s. 159).

Hunlardan itibaren Türkler ve Çin İmparatorluğu tarihin her döneminde savaş, isyan bastırma, evlilik, ticaret vb. nedenlerle sıkı ilişki içinde bulunmuşlardır. Bu ilişki sonucunda hem I. Türk Kağanlığı hem de II. Türk Kağanlığı Dönemi'nde dikilen bazı yazıtların bir yüzlerinin Çince olması anılan ilişkiyi kanıtlar niteliktedir. Eski Türk yazıtlarında bulunan Çince metinlerden en bilineni Köl Tigin Yazıtı'nın batı yüzündeki metindir. Bu metinde Çin / Tang

⁹ Talas ve Koçkor Yazıtları hakkında detaylı bilgi için bk. Klyashorniy, S. G. (1999). Runičeskiye Pamyatniki Talasa: Problemi datirovki i topografii. İzuchenye Kulturnogo Naslediya Vostoka. Kulturnye Traditsii i Premstvennost v Razvitii Drevnih Kultur i Tsivilizatsiy içinde (ss. 30-33). Sankt-Peterburg: Evropeyskiy Dom Yayınevi; Alimov, R. (2014). *Tanrı Dağı Yazıtları. Eski Türk runik yazıtları üzerine bir inceleme*. Konya: Kömen Yayınları; Malov, S. E. (1959). *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti Mongolii i Kirgizii*. Leningrad: Nauka Yayınevi; Cumagulov, Ç. (1963). *Epigrafika Kirgizii I*. Frunze: Nauka Yayınevi; Bazylkhan, N. ve Useev, N. (2025). *Türk bitig yazıtları kataloğu I-II-III*. Astana: Uluslararası Türk Akademisi; Alyılmaz, C. (2006). Kırgızistan'daki (Kök)türk harfli yazıtların bugünkü durumu. *Journal of Turkic Civilization Studies*, (2), 17-27; Alyılmaz, C. (2013). (Kök)Türk harfli Eski Türk Yazıtlarının Kırgızlar açısından önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(4), 1-26.

İmparatoru tarafından vefat eden Köl Tigin'i onurlandıran ve öven samimi ifadeler kullanılmıştır¹⁰. Ayrıca I. Türk Kağanlığı Dönemi'nde Uygur Birliği içindeki Bugu kabilesinin başkanı Yitu Sifu (635-678) adına yazılan yazıtta; II. Türk Kağanlığı Dönemi'nde dikilen Bilge Kağan Yazıtı'nın doğu yüzünde; Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi'nde dikilmiş I. Karabalgasun Yazıtı'nda ve Karı Çor Tigin Yazıtı'nda Çince ifadeler bulunmaktadır (Alyılmaz, 2023).

Çin Halk Cumhuriyeti sınırları içerisinde de özellikle Uygur Özerk Bölgesi'nde diğer Türk yurtlarındaki yazıtlara nispeten daha az sayıda bulunan Türk boy ve toplulukları tarafından meydana getirilmiş Köktürk harfli yazıtlar bulunmaktadır. Bu yazıtlar mezar taşı niteliğinde olanlar, ziyaret kaydı, dua metni, mensubiyet, aidiyet ve ünvan kaydı niteliğinde olanlar biçiminde tasnif edilmiştir (Alyılmaz, 2015, s. 219).

Çalışmanın dokümanını oluşturan Köktürk harfleriyle yazılmış eski Türk yazıtları 5 ana bölgeye göre tasnif edilmiştir. Belirtilen yazıtlar Türk dilinin yazıldığı dönemdeki gelişmişliğini göstermekte; içerisinde barındırdığı anlamlı dil öğeleri ile Eski Türkçe Dönemi'nin söz varlığına katkı sunmaktadır. Bunlara ek olarak Köktürk harfli yazıtlardaki sesler, görevli dil öğeleri ve söz dizimi öğeleri birçok farklı konuda dil bilimsel incelemeye uygundur. Türkçe ilk yazılı metinlerinden itibaren farklı yöntemler geliştirilerek kavramları işaretlemiş / yeni kavram işaretleri oluşturulmuştur. Türkçede kavramları işaretlemede kullanılan yöntemler “Türkçede Kavramların İşaretlenmesi Üzerine” başlığı altında değerlendirilecektir.

¹⁰ Köl Tigin Yazıtı'nın batı yüzündeki Çince metin ile ilgili detaylı bilgi için bk. Yalınkılıç, T. (2013). Köl Tigin Yazıtının Çince metni ve tercümesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(2), 79-85.

İ L B İ L G E K A T U N

ᠶᠡᠨᠢᠯᠤᠰᠤ ᠶᠡᠨᠢᠯᠤᠰᠤ ᠶᠡᠨᠢᠯᠤᠰᠤ

Ø.2. ÇALIŞMADA İZLENEN YÖNTEM

Köktürk Harfli Yazıtlarda Sentaktik (Söz Dizimsel) Yöntemle Yapılmış Kavram İşaretleri aşağıda belirtilen özellikler çerçevesinde hazırlanmıştır:

1. Çalışmada doküman incelemesi yöntemi tercih edilmiştir.

2. Örnekler tespit edilirken mümkünse bağlamdan koparılmadan içinde bulunduğu cümle ile birlikte verilmiş; orijinal metinde koyu punto ile gösterilmiştir. Cümleler Türkiye Türkçesine aktarılmış; aktarılan cümlelerin tamamı italik yazılmıştır:

üze tepri basmasar asra yir telinmeser **türük bodun** eliñin törüñin kem artatı udaçı erti: *Üstte(ki) gök çökmedikçe altta(ki) yer de delinmedikçe Türk millet(i) (senin) devletini yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?* (Mo / Bilge Kağan D 19-20).

er erdem üçün inim eçim uyurın üçün beñümün **tike berti**: *Kahramanlığım için kardeşim (ve) ağabeyim muktedir oldukları için ebedi (taşımı) dikiverdiler* (Ye / Altın Kök I 9).

3. Köktürk harfli yazıtlara metin içinde kaynak gösterilirken (bulundukları bölgenin kısaltması / yazıtın adı (varsa) yüzün yönü (varsa) taşın sayısı satır numarası) formülü kullanılmıştır:

er atım kara çor **tam kol** kara yazmaz: *Kahramanlık adım Kara Çor, (savaş adım) sağlam kollu Kara Yazmaz* (Kır / Talas II 4).

ança kazganıp **birki bodunug** ot sub kılmadım: *Öyle çabalayıp birleşmiş halkı ateş (ve) su (gibi birbirine düşman) etmedim* (Mo / Kök Tigin D 27).

4. Türkiye Türkçesine aktarılırken işaretsiz durumdaki anlamlı ve görevli dil ögeleri parantez içerisinde gösterilmiştir:

ilteriş kagan bilge tonyukuk kazgantuk üçün kapgan kagan türük **sir bodun** yorıduku bu türük bilge kagan türük **sir bodunug oguz bodunug** igidü olurur: *İlteriş Kağan (ve) Bilge Tonyukuk kazandıkları için Kapgan Kağan(ın) Türk (ve) Sir halk(larının ülkelerindeki) ilerleme (de) bu(ndandır). (Bu sebeple de bugün) Türk Bilge Kağan, Türk Sir halk(ı)nı (ve) Oğuz halk(ı)nı besleyip egemenliğini sürdürmektedir* (Mo / Bilge Tonyukuk II K 3-4).

5. Çalışmada esas alınan Köktürk harfli yazıtlar bulundukları konumlara göre 5 ana bölgeye sınıflandırılmıştır. Köktürk harfli yazıtlar ile ilgili yapılmış

alışmalar incelenmiş; okuma ve anlamlandırılmalarda kaynaklardaki şekilleri korunmuştur. Ancak gerekli durumlarda k eklemelerde bulunulmuştur.

Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtların okuma ve anlamlandırılmalarında birincil olarak aşağıdaki çalışmalardan yararlanılmıştır:

Bilge Kağın Yazıtı, Kl Tigin Yazıtı (Tekin, 2020; Alyılmaz, 2007); Tonyukuk Yazıtları (Tekin, 2020; Alyılmaz, 2021); Kli or Yazıtı (Mert, 2007); Ongi Yazıtı, Dongoin şiree Yazıtı (lmez, 2021); Karabalgasun Yazıtları (lmez, 2021; Aydın, 2021; Barutcu znder, 2001); Tes, Tariat ve şine Us Yazıtları (Mert, 2009); Mutrın Temdeg Yazıtı (Alyılmaz, 2004); oir Yazıtı (lmez, 2021); Hoıd Tamir Yazıtları (Sertkaya ve Harcavbay, 2001; Aydın, 2017); Gurvalcin Uul Yazıtı, Ar Hanan Yazıtı, Sevrei Yazıtı, Suci Yazıtı (Aydın, 2021); İh Hanuı Yazıtı, vrhangai Yazıtı, Ağıt Nuur Yazıtı, Hangidaı Yazıtı, İh Biıgt Yazıtları, Del Uul Yazıtları, Har Magnai Yazıtı, şaahar Tepesi Yazıtları, Altan Had Yazıtları, Baga Oigor Yazıtı, Biıgt Hangaı Yazıtı, Biger Yazıtları, Bömbögör Yazıtı, Ciriimin Hutag Yazıtı, Dalan Uul Yazıtı, Darvi Yazıtları, Ereen Harganat Yazıtı, Hanan Buuts Yazıtı, Hentei Yazıtları, Nalaih Yazıtı, şiveet Hairhan Yazıtları, Teht Irmağı Yazıtı, Tevş Yazıtı, Tomor Tsorgo Yazıtı, Tsetsuuhei Yazıtı, Yaman Us Yazıtları, Yay Kemiğı Yazıtı (Battulga, 2022); Tsagan Tolgoi Yazıtı (Battulga vd., 2024); Doloodoi Yazıtı, Dund Mandal I Yazıtı, Adag Mandal II Yazıtı (Bazylkhan ve Useev, 2025).

Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtlar ile ilgili diğerk okuma ve gramer çalışmalarına "Bibliyografya" bölümünde yer verilmiştir.

Dağılık Altay bölgesindeki Köktürk harfli yazıtların okuma ve anlamlandırılmalarında birincil olarak (Kormuşın, İ. vd. 2016; Alimov, 2014; Bazylkhan ve Useev, 2025) kaynaklarından yararlanılmıştır.

Yenisey Yazıtları'nın okuma ve anlamlandırılmalarında birincil olarak (Vasilyev, 1983; Useev, 2011; Aydın, 2019) kaynaklarından yararlanılmıştır.

Kırgızistan Cumhuriyeti'nde bulunan Talas ve Koçkor Yazıtları'nın okuma ve anlamlandırılmalarında birincil olarak (Kormuşın, İ. vd. 2016; Alimov, 2014; Bazylkhan ve Useev, 2025) kaynaklarından yararlanılmıştır.

Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtların okuma ve anlamlandırılmalarında (Alyılmaz, 2015) kaynağından yararlanılmıştır.

Köktürk harfli yazıtlar ile ilgili diğerk okuma ve gramer çalışmalarına "Bibliyografya" bölümünde yer verilmiştir.

Ø.3. ÇALIŞMADA İNCELENEN YAZITLAR

“Çalışmada İzlenen Yöntem” bölümünde belirtilen araştırmacıların çalışmalarından yararlanılarak incelenen yazıtları şöyle dikkate sunmak mümkündür:

Moğolistan Cumhuriyeti’ndeki Köktürk Harfli Yazıtlar

1. Bilge Kağan Yazıtı
2. Köl Tigin Yazıtı
3. Bilge Tonyukuk I Yazıtı
4. Bige Tonyukuk II Yazıtı
5. Köli Çor Yazıtı
6. Ongi Yazıtı
7. Höl Asgat Yazıtı
8. İh Hanuí Nuur Yazıtı
9. Karabalgasun I Yazıtı
10. Karabalgasun II Yazıtı
11. Tes Yazıtı
12. Tariat Yazıtı
13. Şine Us Yazıtı
14. Mutrın Temdeg Yazıtı
15. Övörhangai Yazıtı
16. Ačit Nuur Yazıtı
17. Çoír Yazıtı
18. Hoíd Tamir I Yazıtı
19. Hoíd Tamir II Yazıtı
20. Hoíd Tamir III Yazıtı
21. Hoíd Tamir IV Yazıtı
22. Hoíd Tamir V Yazıtı
23. Hoíd Tamir VI Yazıtı
24. Hoíd Tamir VII Yazıtı
25. Hoíd Tamir VIII Yazıtı
26. Hoíd Tamir IX Yazıtı
27. Hoíd Tamir X Yazıtı
28. Hoíd Tamir XI Yazıtı
29. Hoíd Tamir XII Yazıtı
30. Hoíd Tamir XIII Yazıtı
31. Hoíd Tamir XIV Yazıtı
32. Hoíd Tamir XV Yazıtı
33. Hoíd Tamir XVI Yazıtı
34. Hoíd Tamir XVII Yazıtı

35. Hoíd Tamir XVIII Yazıtı
36. Hoíd Tamir XIX Yazıtı
37. Hoíd Tamir XX Yazıtı
38. Hoíd Tamir XXI Yazıtı
39. Hoíd Tamir XXII Yazıtı
40. Hoíd Tamir XXIII Yazıtı
41. Gurvalcin Uul (Üçgen Dağ) Yazıtı
42. Hangidaí Yazıtı
43. Ar Hanan Yazıtı
44. İh Biçigt Yazıtı
45. Del Uul I Yazıtı
46. Del Uul II Yazıtı
47. Del Uul III Yazıtı
48. Del Uul IV Yazıtı
49. Del Uul V Yazıtı
50. Har Magnaí Yazıtı (Kara Alın Yazıtı)
51. Şaahar Tepesi I Yazıtı
52. Şaahar Tepesi II Yazıtı
53. Şaahar Tepesi III Yazıtı
54. Şaahar Tepesi IV Yazıtı
55. Altan Had I Yazıtı
56. Altan Had II Yazıtı
57. Noron Tolgoi I Yazıtı
58. Noron Tolgoi II Yazıtı
59. Sevrei Yazıtı
60. Suci Yazıtı
61. Baga Oígor Yazıtı
62. Biçigt Hangaí Yazıtı
63. Biger I Yazıtı
64. Biger II Yazıtı
65. Biger III Yazıtı
66. Biger IV Yazıtı
67. Biger V Yazıtı
68. Biger VI Yazıtı
69. Biger VII Yazıtı
70. Bömbögör Yazıtı
71. Cirimiin Hutag Yazıtı
72. Dalan Uul Yazıtı
73. Darvi I Yazıtı
74. Darvi II Yazıtı
75. Darvi III Yazıtı

76. Doloodoi Yazıtı
77. Dongoin Şiree Yazıtı
78. Ereen Harganat (Hatuu-Us) Yazıtı
79. Dund Mandal I Yazıtı
80. Adag Mandal II Yazıtı
81. Hanan Buuts Yazıtı
82. Hentei Yazıtı
83. Hutag Uul Yazıtı
84. Tsetsuuhei Yazıtı
85. Nalaih Yazıtı
86. Yaman Us I Yazıtı
87. Yaman Us II Yazıtı
88. Yaman Us III Yazıtı
89. Yaman Us IV Yazıtı
90. Yaman Us V Yazıtı
91. Şiveet Hairhan I Yazıtı
92. Şiveet Hairhan II Yazıtı
93. Şiveet Hairhan III Yazıtı
94. Teht Irmağı Yazıtı
95. Tevş Yazıtı
96. Toliş Şad Balbal Yazıtı
97. Tomor Tsorgo Yazıtı
98. Yay Kemiği Yazıtı

Dağlık Altay Yazıtları

1. Adır Kaya Yazıtı (A 19)
2. Biçiktu Boom I Yazıtı (A 13)
3. Biçiktu Boom II Yazıtı (A 15)
4. Biçiktu Boom III Yazıtı (A 16)
5. Biçiktu Boom IV Yazıtı (A 54)
6. Biçiktu Boom V Yazıtı (A 55)
7. Biçiktu Boom VI Yazıtı (A 17)
8. Biçiktu Boom VII Yazıtı (A 69)
9. Biçiktu Boom VIII Yazıtı (A 76)
10. Biçiktu Boom IX Yazıtı (A 81)
11. Biçiktu Boom X Yazıtı (A 77)
12. Biçiktu Boom XI XII Yazıtı (A 37)
13. Bol'şoy Yaloman Yazıtı (A 83)
14. İnegen I Yazıtı (A 85)
15. İnegen II Yazıtı (A 86)
16. Kalbak Taş I Yazıtı (A 23)

17. Kalbak Taş XIV Yazıtı (A 56)
18. Kalbak Taş XVI Yazıtı (A 57)
19. Kalbak Taş III Yazıtı (A 24)
20. Kalbak Taş IV/VI Yazıtı (A 25)
21. Kalbak Taş V Yazıtı (A 26)
22. Kalbak Taş VII Yazıtı (A 27)
23. Kalbak Taş VIII Yazıtı (A 28)
24. Kalbak Taş Yazıtı (A 29)
25. Kalbak Taş X Yazıtı (A 30)
26. Kalbak Taş XI Yazıtı (A 31)
27. Kalbak Taş XII Yazıtı (A 32)
28. Kalbak Taş XIII Yazıtı (A 39)
29. Kalbak Taş II / XV Yazıtı (A 33)
30. Kalbak Taş XXX Yazıtı (A 58)
31. Kalbak Taş XXXI Yazıtı (A 59)
32. Kalbak Taş XVII Yazıtı (A 40)
33. Kalbak Taş XVIII Yazıtı (A 41)
34. Kalbak Taş XIX Yazıtı (A 42)
35. Kalbak Taş XX Yazıtı (A 43)
36. Kalbak Taş XXI Yazıtı (A 44)
37. Kalbak Taş XXII Yazıtı (A 45)
38. Kalbak Taş XXIII Yazıtı (A 46)
39. Kalbak Taş XXIV Yazıtı (A 47)
40. Kalbak Taş XXV Yazıtı (A 60)
41. Kalbak Taş XXVI Yazıtı (A 48)
42. Kalbak Taş XXVII Yazıtı (A 61)
43. Kalbak Taş XXVIII Yazıtı (A 62)
44. Kalbak Taş XXIX Yazıtı (A 63)
45. Kara Boom (Semisart) Yazıtı (A 70)
46. Kupçegen Yazıtı (A 49)
47. Manırlı Kobı I Yazıtı (A 64)
48. Manırlı Kobı Yazıtı (A 65)
49. Sakıyla Kobı I Yazıtı (A 74)
50. Sakıyla Kobı II Yazıtı (A 75)
51. Sogodek Yazıtı (A 66)
52. Tekpenek Yazıtı (A 67)
53. Tuyekta I Yazıtı (A 3)
54. Tuyekta II Yazıtı (A 51)
55. Tuyekta III Yazıtı (A 52)
56. Tuyekta IV Yazıtı (A 88)
57. Tuyekta V Yazıtı (A 90)

58. Çirik Taş Yazıtı (A 68)
59. Ustyugi Sarı Kobı Yazıtı (A 72)
60. Bar Burgazı I Yazıtı A 18)
61. Bar Burgazı II Yazıtı (A 21)
62. Bar Burgazı III Yazıtı (A 22)
63. Yalgız Tepe I Yazıtı (A 34)
64. Yalgız Tebe II Yazıtı (A 35)
65. Kuray I Yazıtı (A 4)
66. Kuray II Yazıtı (A 5)
67. Kurgak I Yazıtı (A 78)
68. Kurgak II Yazıtı (A 87)
69. Kızıl Kabak I Yazıtı (A 79)
70. Kızıl Kabak II Yazıtı (A 80)
71. Taldu Ayrı Yazıtı (A 20)
72. Teke Turu Yazıtı (A 53)
73. Mendur Sokkon I / 1 Yazıtı (A 6)
74. Mendur Sokkon I / 2 Yazıtı (A 7)
75. Mendur Sokkon I / 3 Yazıtı (A 8)
76. Mendur Sokkon I / 4 Yazıtı (A 9)
77. Mendur Sokkon II Yazıtı (A 10)
78. Mendur Sokkon III Yazıtı (A 11)
79. Mendur Sokkon IV Yazıtı (A 12)
80. Mendur Sokkon V Yazıtı (A 36)
81. Mendur Sokkon VI Yazıtı (A 73)
82. Mendur Sokkon VII Yazıtı (A 71)
83. Mendur Sokkon VIII Yazıtı (A 82)
84. Mendur Sokkon IX Yazıtı (A 38)
85. Çarış Yazıtı (A 1)
86. Yabogan Yazıtı (A 84)
87. Katanda Yazıtı (A 2)
88. Karban Yazıtı (A 50)
89. Ust Uba Yazıtı (A 89)

Yenisay Yazıtları

1. Ye 1. Uyük Tarlak Yazıtı
2. Ye 2. Uyük Arjan Yazıtı
3. Ye 3. Uyük Turan Yazıtı
4. Ye 4. Ottuk Daş I Yazıtı
5. Ye 5. Barık I Yazıtı
6. Ye 6. Barık II Yazıtı
7. Ye 7. Barık III Yazıtı
8. Ye 8. Barık IV Yazıtı
9. Ye 9. Kara Sug Yazıtı
10. Ye 10. Elegeş I Yazıtı
11. Ye 11. Begre Yazıtı
12. Ye 12. Aldı Bel I Yazıtı
13. Ye 13. Çaa HöI I Yazıtı
14. Ye 14. Çaa HöI II Yazıtı
15. Ye 15. Çaa HöI III Yazıtı
16. Ye 16. Çaa HöI IV Yazıtı
17. Ye 17. Çaa HöI V Yazıtı
18. Ye 18. Çaa HöI VI Yazıtı
19. Ye 19. Çaa HöI VII Yazıtı
20. Ye 20. Çaa HöI VIII Yazıtı
21. Ye 21. Çaa HöI IX Yazıtı
22. Ye 22. Çaa HöI X Yazıtı
23. Ye 23. Çaa HöI XI Yazıtı
24. Ye 24. Haya Baji Yazıtı
25. Ye 25. Oznaçennaya I Yazıtı
26. Ye 26. Oçurı Yazıtı
27. Ye 27. Oya Yazıtı
28. Ye 28. Altın KöI I Yazıtı
29. Ye 29. Altın KöI II Yazıtı
30. Ye 30. Uybat I Yazıtı
31. Ye 31. Uybat II Yazıtı
32. Ye 32. Uybat III Yazıtı
33. Ye 33. Uybat IV Yazıtı
34. Ye 34. Uybat V Yazıtı
35. Ye 35. Tuba I Yazıtı
36. Ye 36. Tuba II Yazıtı
37. Ye 37. Tuba III Yazıtı
38. Ye 38. Ak Yüs I Yazıtı
39. Ye 39. Kara Yüs II Yazıtı
40. Ye 40. Taşeba Yazıtı

41. Ye 41. Hemçik Çırgakı Yazıtı
42. Ye 42. Bay Bulun I Yazıtı
43. Ye 43. Kızıl Çıraa I Yazıtı
44. Ye 44. Kızıl Çıraa II Yazıtı
45. Ye 45. Köjelig Hovu Yazıtı
46. Ye 46. Telee Yazıtı
47. Ye 48. Abakan Yazıtı
48. Ye 49. Bay Bulun II Yazıtı
49. Ye 50. Tuva B Yazıtı
50. Ye 51. Tuva D Yazıtı
51. Ye 52. Elegest II Yazıtı
52. Ye 53. Elegest III Yazıtı
53. Ye 54. Ottuk Daş III Yazıtı
54. Ye 55. Tuva G Yazıtı
55. Ye 56. Malinovka Yazıtı
56. Ye 57. Saygın Yazıtı
57. Ye 58. Kezek Hüree Yazıtı
58. Ye 59. Herbis Baarı Yazıtı
59. Ye 60. Sargal Aksı Yazıtı
60. Ye 61. Suglug Adır Aksı Yazıtı
61. Ye 62. Kanmıldıg Hovu Yazıtı
62. Ye 63. Ortaa Hem Yazıtı
63. Ye 64. Ottuk Daş II Yazıtı
64. Ye 65. Kara Bulun I Yazıtı
65. Ye 66. Kara Bulun II Yazıtı
66. Ye 67. Kara Bulun III Yazıtı
67. Ye 68. El Bajı Yazıtı
68. Ye 69. Çer Çarık Yazıtı
69. Ye 70. Elegest IV Yazıtı
70. Ye 71. Podkuninskaya Yazıtı
71. Ye 72. Aldı Bel II Yazıtı
72. Ye 73. İyme I Yazıtı
73. Ye 74. Samagaltay Yazıtı
74. Ye 75. Kuten Bulug Yazıtı
75. Ye 76. Ayna I Yazıtı
76. Ye 77. Ayna II Yazıtı
77. Ye 78. Para I Yazıtı
78. Ye 79. Para II Yazıtı
79. Ye 80. Bronz Levha
80. Ye 81. Kopön Altın Küp I Yazıtı
81. Ye 82. Kopön Altın Küp II Yazıtı

82. Ye 83. Uybat VII Yazıtı
83. Ye 84. Ayna III Yazıtı
84. Ye 85. Ayna IV Yazıtı
85. Ye 86. Oçırı Taş Tılsım Yazıtı
86. Ye 87. Taş Ağırşak I Yazıtı
87. Ye 88. Ağırşak Damga Yazıtı
88. Ye 89. Övür I Yazıtı
89. Ye 90. Övür II Yazıtı
90. Ye 91. Bedelig Valun Yazıtı
91. Ye 92. Demir Sug Yazıtı
92. Ye 93. Yır Sayır I Yazıtı
93. Ye 94. Yır Sayır II Yazıtı
94. Ye 95. Hemçik Bom I Yazıtı
95. Ye 96. Hemçik Bom II Yazıtı
96. Ye 97. Hemçik Bom III Yazıtı
97. Ye 98. Uybat IV Yazıtı
98. Ye 99. Ortaa Tey Yazıtı
99. Ye 100. Bayan Kol Yazıtı
100. Ye 101. Baykalovo Yazıtı
101. Ye 102. Arjan I Yazıtı
102. Ye 103. Arjan II Yazıtı
103. Ye 104. Oznaçennaya II Yazıtı
104. Ye 105. Tuva Koleksiyonundaki Levha
105. Ye 106. Çerbi Yazıtı
106. Ye 107. Hadınnıg Yazıtı
107. Ye 108. Uyük Oorzak I Yazıtı
108. Ye 109. Uyük Oorzak II Yazıtı
109. Ye 110. Uyük Oorzak III Yazıtı
110. Ye 111. Tepsey I Yazıtı
111. Ye 112. Tepsey II Yazıtı
112. Ye 113. Tepsey III Yazıtı
113. Ye 114. Tepsey IV Yazıtı
114. Ye 115. Tepsey V Yazıtı
115. Ye 116. Tepsey VI Yazıtı
116. Ye 117. Tepsey VII Yazıtı
117. Ye 118. Turan I Yazıtı
118. Ye 119. Sağlı Yazıtı
119. Ye 120. Tugutüp I Yazıtı
120. Ye 121. Tugutüp II Yazıtı
121. Ye 122. İyme II Yazıtı
122. Ye 123. Tepsey VIII Yazıtı

123. Ye 124. Tepsey IX Yazıtı
124. Ye 125. Tepsey X Yazıtı
125. Ye 126. Tepsey XI Yazıtı
126. Ye 127. Ayna V Yazıtı
127. Ye 128. Ayna Parçası VI Yazıtı
128. Ye 129. Ayna Parçası VII Yazıtı
129. Ye 130. Ayna Parçası VIII Yazıtı
130. Ye 131. Bronz Levha Yazıtı
131. Ye 132. Uybat VIII Yazıtı
132. Ye 133. Kopön Altın K p III Yazıtı
133. Ye 134. Ust Sos Yazıtı
134. Ye 135. Ust Kulog Yazıtı
135. Ye 136. Mugur Sargol I Yazıtı
136. Ye 137. Kres Haya Yazıtı
137. Ye 138. Kara Y s II Yazıtı
138. Ye 139.  aptıkov Taşı Yazıtı
139. Ye 140. Mugur Sargol II Yazıtı
140. Ye 141. Aymırlıg Yay Kılıfı I Yazıtı
141. Ye 142. Aymırlıg Yay Kılıfı II Yazıtı
142. Ye 143. Ayna Parçası IX Yazıtı
143. Ye 144. Novosloyovo Yazıtı
144. Ye 145. Mugur Sargol III Yazıtı
145. Ye 146. -
146. Ye 147. Yeerbek I Yazıtı
147. Ye 148. -
148. Ye 149. Yeerbek II Yazıtı
149. -
150. -
151. Ye 152. Şan ı III Yazıtı
152. Ye 153. Alaş I Yazıtı
153. Ye 154. Alaş II Yazıtı
154. Lisi 'ya I Yazıtı
155. Lisi 'ya II Yazıtı
156. Kök Haya Yazıtı
157. Kunya Dağı Kaya Yazıtı
158. Beyskoye Gümüş Kaya Yazıtı
159. Knışı Bronz Ayna Starı Yazıtı
160. Kamenka Bronz Para Yazıtı
161. Krasnoyarsk Bronz Para Yazıtı
162. Ermitaj Gümüş Kap Yazıtı
163. Kulplu Sedyarski Maşrapası Yazıtı

164. Kulplu Gümüş Maşrapa Yazıtı
165. Adrianov Koleksiyonundan Bir Yazıt
166. Sargol Yazıtı
167. Ozernaya II Yazıtı
168. Edegey I Yazıtı
169. Edegey II Yazıtı
170. Edegey III Yazıtı
171. Çinge Yazıtı
172. Edegey IV Yazıtı
173. Edegey V Yazıtı
174. Edegey VI Yazıtı

**Kırgızistan Cumhuriyeti'ndeki
Köktürk Harfli Yazıtlar (Talas ve Koçkor Yazıtları)**

1. Talas I Yazıtı
2. Talas II Yazıtı
3. Talas III Yazıtı
4. Talas IV Yazıtı
5. Talas V Yazıtı
6. Talas VI Yazıtı
7. Talas VII Yazıtı
8. Talas VIII Yazıtı
9. Talas IX Yazıtı
10. Talas X Yazıtı
11. Talas XI Yazıtı
12. Talas XII Yazıtı
13. Talas XIII Yazıtı
14. Talas XIV Yazıtı
15. Talas XV Yazıtı
16. Talas XVI (Taş Maske) Yazıtı
17. Koy Sarı Yazıtı
18. Ak Ölon Yazıtı
19. Koçkor I Yazıtı
20. Koçkor II Yazıtı
21. Koçkor III Yazıtı
22. Koçkor IV Yazıtı
23. Koçkor V Yazıtı
24. Koçkor VI Yazıtı
25. Koçkor VII Yazıtı
26. Koçkor VIII Yazıtı
27. Koçkor IX Yazıtı

28. Koçkor X Yazıtı
29. Koçkor XI Yazıtı
30. Koçkor XII Yazıtı
31. Koçkor XIII Yazıtı
32. Koçkor XIV Yazıtı
33. Koçkor XV Yazıtı
34. Koçkor XVI Yazıtı
35. Koçkor XVII Yazıtı
36. Koçkor XVIII Yazıtı
37. Koçkor XIX Yazıtı
38. Koçkor XX Yazıtı
39. Koçkor XXI Yazıtı
40. Koçkor XXII Yazıtı
41. Koçkor XXIII Yazıtı
42. Koçkor XXIV Yazıtı

Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki Köktürk Harfli Yazıtlar

1. Yemiş Tutuk Yazıtı
2. Yorçı Yazıtı Yazıtı
3. Karı Çor Tigin Yazıtı
4. Kutluk Kunçuy Yazıtı
5. Şariputri Yazıtı
6. Tudun Yazıtı
7. Ay Teg Yazıtı
8. Ay Beg Yazıtı
9. Körü I Yazıtı
10. Körü II Yazıtı
11. Yilig Çor I Yazıtı
12. Yilig Çor II Yazıtı
13. İnçkü Yazıtı
14. Beş Balık Yazıtı
15. İllük Yazıtı
16. İşar Yazıtı
17. Ataç Yazıtı
18. Ay Yazıtı
19. Şakyamuni Yazıtı
20. Kumtura Mağaraları Yazıtları
21. Hoten Çubuğu Yazıtı

K Ö L T İ G İ N

ቀሮጦ ሃገሩ

B İ L G E K A G A N

𐰇𐰣𐰚𐰚 𐰇𐰣𐰚𐰚

1. TÜRKÇEDE KAVRAMLARIN İŞARETLENMESİ ÜZERİNE

Dünyada konuşulan / yazılan dillerin tarihi ile karşılaştırıldığında Türkçenin ilk yazılı eserlerinin oluşturulduğu dönem olan Eski Türkçe Dönemi'nde (diğer dillere göre daha erken bir dönemde) somut ve soyut birçok anlamlı dil ögesine / kavram işaretine sahip olduğu görülmektedir. Eski Türkçe Dönemi'nde yaklaşık 23.000 kavram işaretine (6900 fiil / eylem, 16.000 isim / ad) sahiptir. %74'ü Türkçe kökenli olan bu kavram işaretleri, diğer kalıplaşmış dil öğeleriyle birlikte hem Türkçenin eskiliğine ve gelişmişliğine tanıklık etmekte hem de Türk yazı dilinin tarihini binlerce yıl öncesine götürmeye imkân vermektedir (Alyılmaz, 2004, s. 704).

II. Türk Kağanlığı ve Ötüken Uygur Kağanlığı Dönemi'nde ve sonrasında oluşturulan Köktürk harfli yazıtlarda Türkçenin (dönemin ortak dilinin) somut ve soyut anlamlı kavram işaretlerinden, benzetmelerden, zıtlıklardan, yinelemelerden, deyimlerden, atasözlerinden, vecizelerden, alkışlardan (dualardan), ünvanlardan kısacası dilin tüm imkânlarından yararlanılmıştır. Bu durum / Türkçenin yazıtlarda üst düzey kullanımı, anlamlı dil öğeleriyle beraber Eski Türkçenin morfolojisi ve sentaksı / söz dizimi için de geçerlidir. Köktürk harfli eski Türk yazıtlarında kavram işaretlerinin kök ve köken hâlinde kullanılmasının yanında kavramların değişimi, gelişimi sonucunda yeni kavramları işaretlemek için isim veya fiil köküne / kökenine morfolojik yöntemle / türetme eki getirilerek / yapım eki getirilerek yeni kavram işaretleri¹¹ yapılmıştır.

¹¹ Türkçedeki kavramları işaretleme yöntemleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Atalay, B. (1946). *Türkçede kelime yapma yolları*. Ankara: TDK Yayınları; Dizdaroğlu, H. (1962). *Türkçede sözcük yapma yolları*. Ankara: TDK Yayınları; Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları; Gemalmaz, E. (1995). Türkçenin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 1-7; Gökçe, F. (2013). *Grammerleşme teorisi ve Türkçe fiil birleşmeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları; Paylan, K. (2015). *Türkçede kelime türetme yollarına genel bir bakış*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü; Daşdemir, M. (2024). *Oklama yöntemiyle Türkçenin yapısal - işlevsel söz dizimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat; Ahanov, K. (2013). *Dil bilimin esasları*. (Aktaran: M. Ceritoğlu). Ankara: TDK Yayınları; Alyılmaz, C. (2004). *Eski Türkçenin söz varlığının düz ve ters dizimi*. Ankara: Kurmay Yayınları; Şen, N. (2023). Eski Uygur hukuk vesikalarında ad + (yardımcı) fiilden oluşan birleşik fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(1), 22-43; Mert, O. ve Şimşek, B. (2021). Türkiye Türkçesindeki renklerle ilgili kavram işaretlerinin kavram işaretleme

Türkçenin eklemeli yapısı gereği kavramlar işaretlenirken morfolojik yöntem sınırlı şekilde kavram işaretlemeye imkân tanımaktadır. Çünkü dil öğelerinin taşıdıkları bilgi yükleri, kendilerini oluşturan fonetik veya grafik işaretlere dilin öngördüğü ölçüye göre bölüştürülmüştür. Bu bakımdan, bir dil ögesini oluşturan ses veya harf sayısı arttıkça her ses veya harf üzerine düşen bilgi yükü; yine bir anlam ögesini oluşturan anlam ve görev öğelerinin sayısı arttıkça anlam ve görev öğeleri üzerine düşen bilgi yükü azalır (Gemalmaz, 2010, s. 1-7). Ses sayısının artması ile kavram işaretinin anlaşılabilirliği düşerken ses sayısının azalmasıyla anlaşılabilirlik artmaktadır. Yani Türkçede kök ya da gövde üzerine eklenen her bir yapım eki, üzerine geldiği kök ya da gövdeyle birlikte yeni bir kalıcı kavram işareti oluştururken, sözcük boyunu uzattığı için (sözcüğü oluşturan ses başına düşen anlam yükünü azalttığı için) de sözcüğün anlaşılabilirliğini düşürmektedir (Alyılmaz, 2018, s. 12). Bu sebeple Türkçe morfolojik yöntem dışında kullanılan kavram işaretleme yöntemleri geliştirmiştir.

Morfolojik yöntem dışında / morfolojik yöntem kullanılmayarak yeni kavram oluşturma yolları konusunda araştırmacıların görüşleri şöyle dikkate sunulabilir:

S. Eker (2013), kavram işaretleme yöntemlerini “kalıplaşma”, “türetme”, “birleştirme”, “karma”, “kısaltma”, “derleme”, “tarama”, “anlam kayması”, “ters türetme”, “uydurma”, “işlevsel değişim” ve “ödüncleme” şeklinde değerlendirmiştir (s. 314-322). K. Ahanov (2013), “büküm”, “tekrar”, “birleştirme”, “yardımcı sözler”, “yer düzeni”, “vurgu ve ezgi” yöntemlerinin yeni kavramlar işaretlemede kullanıldığını belirtmiştir (2013, s. 300-313). İ. Sarı (2015), “türetme”, “kırpma”, “eksiltme”, “karma”, “başharfleştirme”, “geri oluşum”, “işlev değişimi”, “genelleme”, “ikileme”, “birleştirme”, “kopyalama”, “yansıma”, “uydurma” ve “eşleştirme” yöntemleriyle yeni kavramlar işaretlendiğini ifade etmiştir (s. 40-83). S. Alibekiroğlu (2017), morfolojik yöntem dışında yeni kavramlar oluşturan yöntemleri “birleştirme”, “örnekseme” ve “ses değiştirme” olarak dikkate sunmuştur (s. 44).

Yukarıdaki sınıflandırmalardan da anlaşılacağı üzere “birleştirme yöntemi” dikkate sunulan sınıflandırmaların tamamında kendisine yer bulmuştur.

yöntemlerine göre incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 227-247; Alyılmaz, S. (2017). *Türkçede nesne tekrarlı fiiller*. İstanbul: Kesit Yayınları.

İki veya daha fazla sözcük arasında boşluk bırakarak / sürekli bir ilişki kurarak sentaktik (söz dizimsel) yöntemle kavramların işaretlendiği yöntemin adlandırılmasında S. Alyılmaz'ın (2018) çalışmasında önerdiği gibi bu çalışmada da “birleşme” yerine “sentaktik (söz dizimsel) yöntem” ifadesi tercih edilmiştir.

Türkçenin bilinen ilk yazılı metinleri olan Köktürk harfli yazıtlarda sentaktik (söz dizimsel) yöntemle işaretlenmiş birçok kavram işareti bulunmaktadır. Bu kavram işaretleri aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilmiştir:

1. Tamlama Yapısındaki Kavram İşaretleri

1.1. Belirtisiz İsim Tamlaması Yapısındaki Kavram İşaretleri

1.2. Niteleme Sıfatları + İsim (Niteleme Sıfat Tamlaması / Belirtisiz Sıfat Tamlaması) Yapısındaki Kavram İşaretleri

2. Tekrar Grubu / İkileme Yapısındaki Kavram İşaretleri

3. Birleşik Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

3.1. İsim + (Yardımcı) Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

3.2. Nesne + Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

3.3. Zarf + Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

3.4. Asıl Fiil + -A / -U / -°p + Betimlemeli Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

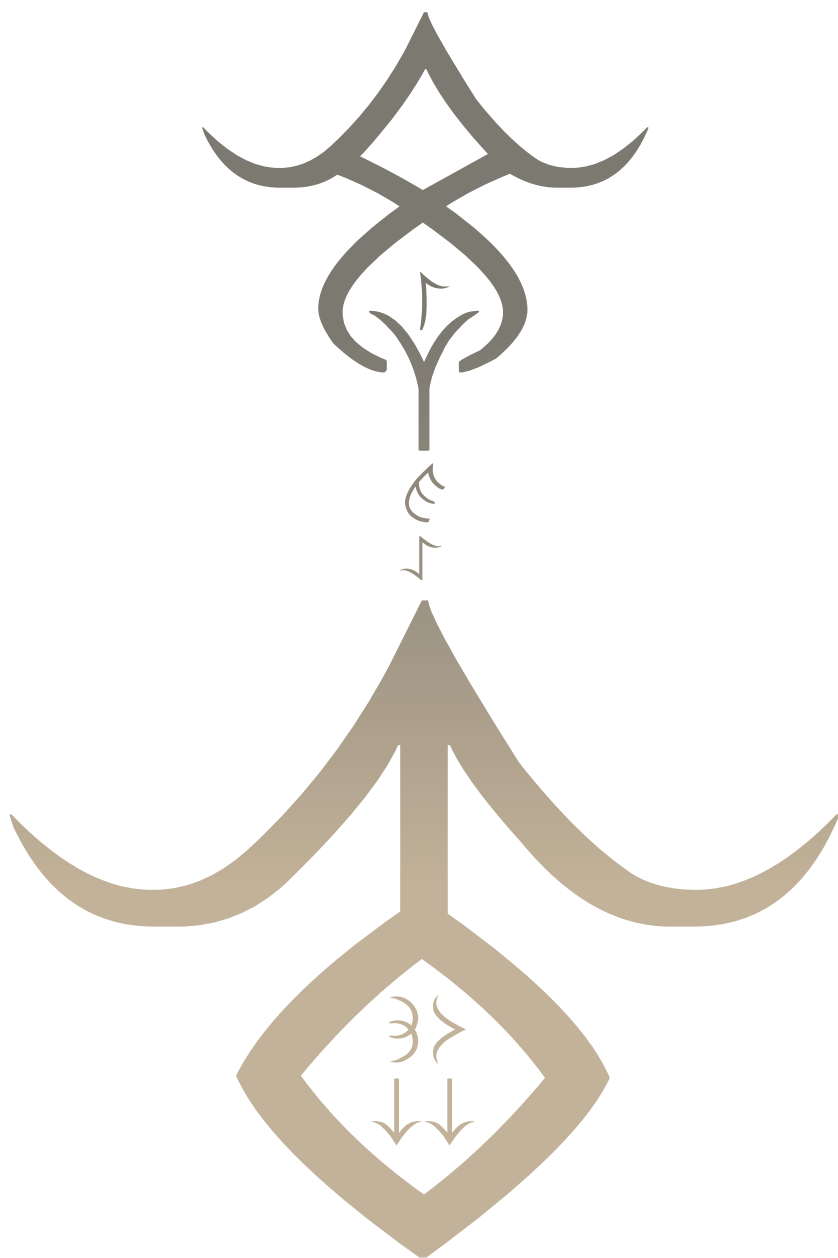
4. Özel Ad Grubu Niteliğindeki Kavram İşaretleri

4.1. Kişi Adı Niteliğindeki Kavram İşaretleri

4.2. Boy, Kavim, Millet, Devlet Adı ve Bunlarla İlgili Kavram İşaretleri

4.3. Yer Adı Niteliğindeki Kavram İşaretleri

Sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretlerinin öğeleri arasındaki ilişki benzetme, çağrışım vb. gerekçelerle “nedenli” (Aksan, 2007) gibi görünse de dilin gelişim sürecinde nedensizliğe evrilmektedir (Guiraud, 1999; Mert ve Şimşek, 2021, s. 32).

B İ L G E T O N Y U K U K

↓↓↯↯↯ ↯↯↯↯↯

1.1. KÖK VEYA KÖKEN HÂLİNDEKİ KAVRAM İŞARETLERİ

Eski Türkçenin söz varlığının bir kısmını daha küçük parçalara ayıramayarak kök, köken yapısındaki anlamlı dil öğelerini oluşturan kavram işaretleri (isimler ve fiiller) ve başka dillerden alınmış kavram işaretleri oluşturmaktadır. Herhangi bir türetme sürecine (morfolojik yöntemle yapılma) veya sentaktik (söz dizimsel yöntemle yapılma) sürece uğramayan bu kavram işaretleri cümle içerisinde basit yapıdadır.

1.1.1. İsim Kökü veya Kökeni Hâlindeki Eski Türkçe Kavram İşaretleri

Köktürk harfli yazıtlarda sıkça kullanılan bu kavram işaretlerinden bazılarını şöyle dikkate sunmak mümkündür:

bar: var

teŋri yarlıkadukın üçün özüm kutum **bar** üçün kagan olurtum: *Tanrı lütfettiği için benim de kutum var (olduğu) için tahta geçtim* (Mo / Köl Tigin G 9)¹².

yer: yer, yeryüzü

teŋri **yer** ayu birti: *Tanrı yer emrediverdi* (Mo / Şine Us D 2).

bay: zengin

bay bar ertim: *zengin (ve) varlıklı idim* (Mo / Suci 6).

er: erkek, insan

er eli a terilip a elt: *Ey savaşçı erkekler toplanıp saldırın* (Alt / Biçikti Boom VIII 1).

at: ad

er **atı** el yegen e: *(Onun) erkeklik adı El Yegen* (Alt / Kalbak- Taş XIII 1).

yış: orman¹³

¹² Köl Tigin Yazıtı'nın güney yüzünün 1-11.; doğu yüzünün 1-30. satırları ile Bilge Kağan Yazıtı'nın kuzey yüzünün 1-8.; doğu yüzünün 2-24. satırları cümle yapısı ve kavram işaretleri bakımından büyük oranda örtüşmektedir. Çalışmada tespit edilen örnekler iki yazıt için ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

¹³ Yış kavram işaretinin etimolojik açıklanması C. Alyılmaz tarafından ı~(y)ı "ağaç" kökünden ş çokluk eki ile yış < (y)ı-ş "ağaçlar = orman" şeklinde yapılmıştır ve bu etimolojik açıklama doğrudur (Sertkaya, 2003, s. 7) görüşüne istinaden çalışmada yış kavram işareti Türkiye Türkçesine "orman" olarak aktarılmıştır.

eki yadag yep **yış** aşu ünmiş: *İki yaya yiyip orman(ı) aşarak aşağıya inmiş* (Alt / Tuyekta V 1).

yaş: yaş

köni tirig üç **yaş**ımda kaşsız boldum: *(Ben) Köni Tirig. Üç yaşımda babasız kaldım* (Ye / Barık II 1).

kaya: kaya

beñkü **kaya** iç sü baş ahlığ ölti: *Ebedî kaya, iç (hassa) ordu başı Ahlıg öldü* (Ye / Kara Yüs I 1-2).

suw: su

yerim a yıta **suw**um a adrıldım: *Yerimden ve suyumdan ayrıldım ne acı!* (Ye / Begre I 1).

katun: eş, kadın

katunı yeşinü anta tulı kalmış: *Eşi Yeşinü ondan dul kaldı* (Kır / Talas I 2).

ata: baba

atasın anasın ulatı kaldım: *Baba ve annesiyle kaldım* (Kır / Talas II 3).

kişi: eş

kiçig **kişim** tul kaldı: *Küçük eşim dul kaldı* (Kır / Talas XIII 1).

ini: küçük kardeş

bögü bilge teñri kan **inisi** karı çor tigin: *Bögü Bilge Tengri Han(ın) küçük kardeşi Karı çor Tigin* (Çin / Karı Çor Tigin 7).

eş: eş

körü men **eşim** kunçuy yanışım esenim ösenim: *(Ben) Körü eşim, prensesim, en yakınım, mutluluğum, canım* (Çin / Körü II 1).

esen: mutlu

yilig çor siñil kunçuyuma **esenim**: *Ben Yilig Çor, kız kardeşim, prensesim, mutluluğum* (Çin / Yilig Çor II 1).

1.1.2. Fiil Kökü veya Kökeni Hâlindeki Eski Türkçe Kavram İşaretleri

Köktürk harfli yazıtlarda cümlede genellikle yüklem görevinde olmak üzere birçok Türkçe fiil kökü kullanılmıştır. Bunlardan bazılarını şöyle dikkate sunmak mümkündür:

aç-: aç-

uşın süñügün **aç**dımız: *Uykularını süngülerle açtık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 4).

tıd-: engelle-

öñtünüg **tıd**ar ertim: *Doğudakini engeller idim* (Mo / Karabalgasun II).

kel-: gel-

keliñ tidim, kodup bardım kelmedi: *(Ey halkım) “gelin” dedim, yalnız bırakıp gittim (ama) gelmedi(ler)* (Mo / Şine Us D 2).

az-: yanıl-, kaybol-

er atı atar apa ak yaddın ölüp **azar**: *(Onun) kahramanlık adı Atar Apa. Düşmanlar yüzünden ölüp kayboldu* (Alt / Mendur Sokkon I-2 1).

bar-: var-, ulaş-

yer beñü adırulu **bardı**: *Dünya sonsuzdur, ayrıldı* (Alt / Çarış 2).

eg-: eğ-, bağla-

kişi oğlın **eg**: *İnsanoğlunu bağla (birleştir)* (Alt / Biçiktu Boom II/2).

al-: ele geçir-

orkon yerini **aldokda** azıglıg toñuz teg: *Orhun yurdunu ele geçirdiğinizde vahşi domuz gibi (idiniz)* (Ye / Uybat VI 3).

art-: art-

üç arguy **art**dım: *Üç siperi artırdım* (Ye / Bay Bulun I 4).

bin-: bin-

agılımga altmış at **bintim**: *Ağılımda(ki) altmış at(a) bindim* (Ye / Hemçik-Çırgakı 9).

1.1.3. Başka Dillerden Alınmış (Alıntı) Kavram İşaretleri

Dillerin söz varlığını oluşturan kök veya köken hâlindeki kavram işaretlerinin (anlamalı dil öğelerinin) sayıları ihtiyaç hâlinde çeşitli yöntemlerle arttırılabilir. Türk dili, Eski Türkçe Dönemi'nden itibaren kavramları işaretlemeye türetme, söz dizimi gibi temel yöntemlerin dışında ödünçleme yöntemine de başvurmuştur. Eski Türkçe Dönemi'nde benimsenmiş yabancı kaynaklı din ve inanışların, coğrafyanın ve ticari faaliyetlerin etkisiyle ödünçleme yapılarak da kavramlar işaretlenmiştir (Çoban ve Alyılmaz, 2019, s. 41). Köktürk harfli yazıtlarda Çince, Soğdca¹⁴, Toharca, Moğolca ve Sanskritçe dillerinden kavram işaretleri bulunmaktadır (Clauson, 1997, s. 113). Ancak söz konusu kavram işaretleri genellikle boy, millet ya da kişi adının bir parçasından oluşmaktadır. Aksan'a göre (1977) ödünçleme oranı metin uzunluğu bakımından yazıtlar içerisinde başı çeken Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk Yazıtları'nda %1'in altındadır. Özetle Köktürk Türkçesi ile oluşturulmuş metinlerde alıntı sözcüklerin oranı düşüktür (Çoban, 2020, s. 34). Köktürk harfli yazıtlarda bulunan alıntı kavram işaretlerinden bazıları şöyledir:

çıntan (< Skr. candana): sandal ağacı

Sandal ağacı anlamına gelen *çıntan* kavram işaretinin Sanskritçe kökenli olduğu konusunda görüş birliği vardır (Alyılmaz, 1994, s. 4; Sertkaya, 2004, s. 340; Clauson, 1972, s. 425; Nadalyayev vd., 1969, s. 149-150). Bilge Kağan Yazıtı dışında başka yazıtlarda bu kavram işaretine rastlanmamıştır (Aydın, 2011, s. 26).

yog yparıg kelürüp tike berti **çıntan** ıgaç kelürüp ...: *Cenaze (için) mum getirip dikiverdiler. Sandal ağacı getirip ...* (Mo / Bilge Kağan G 11).

¹⁴ I. Türk Kağanlığı Dönemi'ne ait dikilen Bugut ve Niri Kağan Yazıtları'nın dili Soğdcadır. II. Türk Kağanlığı Dönemi'nde dikilen Köl Tigin Yazıtı'nın batı yüzü Çince'dir. Bilge Kağan Yazıtı'nın da batı yüzünde Çince metinler bulunmaktadır. Eski Türklerin yazıtlarında yabancı dillere yer vermesi etkileşimde oldukları milletlerin dilini bildiğini göstermektedir. Bu durumun Çince ve Soğdca ödünçlemelerin Eski Türkçedeki sayısını arttıran bir unsur olarak yorumlanabilir. Eski Türklerin dönemin yabancı dillerini bilip bilmediği konusunda detaylı bilgi için bk. Alyılmaz, C. (2023). Eski Türkler yabancı dil biliyorlar mıydı? *Bezgek Yabancılarla Türkçe Öğretimi Dergisi*, 2(1), 1-31. Eski Türk yazıtlarındaki yabancı öğeler ile ilgili detaylı bilgi için bk. (Ölmez, 1995, s. 228).

kunçuy (< Çin. gōngzhǔ): prenses, eş

İnceleme dokümanını oluşturan yazıtların hemen hemen hepsinde tanıklanan kavram işareti Çince “Tanrı’nın prensesi” anlamında kullanılmaktadır (Soothill ve Hodous, 2010, s. 433). *Kunçuy* kavram işareti kağan ve kumandanlık yazıtlarında “prens” anlamıyla yer alırken Yenisey Yazıtları’nda “eş” anlamını ifade etmiştir (Tokyürek, 2013, s. 123).

şijilim **kunçuyug** bertimiz: *Kız kardeşim prensesi verdik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

kutlug **kunçuy** bitidim kutlug boluğ: *(Ben) kutlu (bahtlı) Prenses. (Bunu) yazdım. Kutlu olun* (Çin / Kutlug Kunçuy 1).

kuyda **kunçuyum** özde oglum yita esizim e yita bökmedim adırtım kinim kadaşım yita adırtım: *Obada (köyde) eşim vadide çocuklarım eyvah! Ne yazık! Eyvah! Doymadım, ayrıldım (öldüm)* (Ye / Uyuk-Turan 3).

tutuk (< Çin. tuo-tuok): askerî vali, yüksek rütbeli lider

Köktürk harfli yazıtlarda kişi adı yapısının içinde ünvan olarak bulunan söz konusu kavram işareti yüksek rütbeli kişiler için kullanılmıştır (Nadalyayev vd., 1969, s. 593; Clauson, 1972, s. 453; Ecsedy, 1996, s. 185; Orkun, 2011, s. 871; Alyılmaz, 2015, s. 243; Şirin, 2020, s. 373). Ayrıca kavram işareti kişi adı¹⁵ olarak da sıkça kullanılmıştır.

anta yana kirip türğiş kağan buyrukı az **tutukug** eligin tutdı: *Orada yine girip Türğiş Kağan(ı’nın) kumandanı Az Vali(si)’ni eliyle yakaladı* (Mo / Köl Tigin D 38).

tutuk başın çık tapa bıça ıtdım: *Tutuk (vali) komutasında bin adamlık bir birliği Çiklerin üzerine gönderdim* (Mo / Şine Us D 11).

tölis bilge **tutuk** beg altı yigirmi yaşda almış kunçuyuguz bökmedi beğecim ... tölis alp **tutuk** işiñe bökmedi: *Tölis Bilge Tutuk Bey on altı yaşında almış (olduğunuz) prensesiniz (size) doymadı; Beyim! ... Tölis Bilge Tutuk eşlerine / dostlarına doymadı* (Ye / Abakan 7-8).

¹⁵ Nadalyayev vd. (1969, s. 593) Eski Türkçe Dönemi’nde *tutuk* kavram işareti ile kurulan kişi adlarını: *adak tutuk; alp tutuk; begü tutuk kirku seğün; bukağ tutuk; buzaç tutuk; el toyan tutuk; yabaş tutuk; yaymış tutuk; kök amaş tutuk; küñç tutuk; on tutuk; öğün tutuk; öte bört tutuk; az apa tutuk; soyan tutuk; tay bilge tutuk; toñiti tutuk; tura tutuk* ... olarak tespit etmiştir.

yemiş **tutuk**: (*Benim adım*) *Yemiş Tutuk('tur)*: (Çin / Yemiş Tutuk 1).

señün / sañun (< Çin. tsiang-kün): general, komutan

Eski Türk askerî sisteminde general rütbesini karşılayacak bir kavram işareti bulunmadığı için *señün* kavram işareti Çince'den ödünçlenmiştir (Tekin, 2013, s. 226). Köktürk harfli yazıtlarda kişi adıyla kalıplaşmış biçimde kullanımın da örnekleri bulunmaktadır.

bitigme bunı yaratıgma bilge kutlug tarkan **señün**: (*Bunu*) *yazan, bunu yapan Bilge Kutlug Tarkan Sengün('dür)* (Mo / Tariat K 5).

buyruk **señgüt** bıña uygur bodunı: *Buyruklar (kumandanlar) generaller ve binbaşılar (da) Uygur(lardan)dır* (Mo / Tariat K 2).

kişi engey erinç el kü ayalmış ayargu a er **señün**: *İnsan alçalırsa devleti koru, saygın tanınmış olup hürmet edilmesi, övülmesi gereken insan, general...* (Alt / Yabogan 2).

bayça **sañun** oğlu külüg çor: (*Ben*) *Bayça Sangun oğlu Külüg Çor* (Ye / Barık III 1).

1.2. GÖVDE HÂLİNDEKİ KAVRAM İŞARETLERİ (MORFOLOJİK YÖNTEMLE YAPILMIŞ KAVRAM İŞARETLERİ)

Türkçede bulunan kavram işaretlerinin işletiminde ve türetiminde ekler işlevsel olarak kullanılmaktadır. Kavramları kalıcı olarak işaretlemek için Türkçenin başvurduğu yöntemlerden birisi isim ile fiil köklerinin, kökenlerinin ve gövdelerinin üzerine türetme eklerini / yapım eklerini getirmektir. Kök, köken veya gövde üzerine getirilen yapım ekleri yeni bir kavram işareti oluşturmaktadır (Alyılmaz, 2018, s. 7). Yapım eklerinden ikisi isimden fiil yapımı ve fiilden isim yapımı olmak üzere kavram işaretinin türünü değiştirme özelliğine sahiptir.

Köktürk harfli yazıtlarda da anlamlı dil öğeleri olan isim ve fiil kökleri, kökenleri ve gövdeleri üzerine gelen ekler isimden isim, isimden fiil, fiilden isim ve fiilden fiil yapım ekleri olmak üzere 4 başlık altında sınıflandırılmıştır.

1.2.1. İsim Yapan Eklerle Yapılmış Kavram İşaretleri

1.2.1.1. İsimden İsim Yapan Ekler ile Oluşturulmuş Kavram İşaretleri

1. /+°ç+/

Bu ek isimlerin üzerine gelerek küçültme ve sevgi bildirmektedir (Gabain, 2007, s. 43; Erdal, 1991, s. 44; Tekin, 2016, s. 79).

bir yaşımta ataçımka adrındım: *Bir yaşımda babacığımdan ayrıldım* (Ye / Uybat III 14).

eçiçim er ögler oğlan er küdegülerim kız kelinlerim bökmedim: *Ağabeyciğim, annelerim, erkek çocuklarım, erkek güveylerim, kızlarım ve gelinlerim (hepsine) doymadım* (Ye / Uyuk Turan 6).

anaçım a adrıldımız a: *Anneciğimizden ayrıldık. Yazık!* (Alt / Kalbak Taş XXIII 1).

2. /+çA+/

/+çA/ ekinin işlevleri konusunda farklı görüşler mevcuttur. Köktürk harfli yazıtlarda *munça* / *bunça*, *ança*, gibi kavram işaretlerinde kalıplaşmış biçimde

bulunan ek isimden isim yapım eki olarak da kabul edilmiştir (Gabain, 2007, s. 43; Deny, 1941, s. 309).

bilmez biligin biltikümin ödükümün **bunça** bitig bitidim: (*Başkalarının bilmediği bilgiye sahip olduğum için bildiklerimle (ve) düşündüklerimle bu kadar yazıyı yazdım* (Mo / Köli Çor G 2).

altun kümüş işgiti kutay bunşuz **ança** birür: (*Çinliler*) *altın, gümüş, ipeği (ve) ipekli kumaşları güçlük çıkarmadan öylece veriyor* (Mo / Köl Tigin G 5).

3. /+çI+/

Üzerine geldiği kavram işareti ile birlikte meslek gruplarını veya mesleği yapan kişileri ifade eden eke Köktürk harfli yazıtlarda sık rastlanmaktadır.

yerçi yer yañılıp boguzlantı: *Kılavuz yolu şaşırdığı için (boğazı kesilerek) öldürüldü* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 2).

ben teñri elimke elçisi ertim: *Ben kutlu yurdumun elçisi idim* (Ye / Uyuk-Tarlak 2).

tabgaç kaganta bedizçi kelürttüm: *Çin hakan(lığı)ndan ressam ve heykeltıraşlar getirttim* (Mo / Köl Tigin Güney 11).

4. /+DAş+/

Yenisey Yazıtları'nda tanıklanan bu ekin işlevinin eklendiği kavram işaretine "eşlik, benzerlik, denklik" kattığı konusunda görüş birliği bulunmaktadır (Korkmaz, 2014, s. 46; Karaağaç, 2011, s. 270; Ergin, 2013, s. 168).

bodunum a kinim e kadaşım a adrıldım: *Halkımdan, akrabalarımın ayrıldım* (Ye / Begre 5).

altmış er adaşınız elig er edgü eşiniz özünün alpınız ...: *Altmış er yoldaşınız, elli er dostunuz, kendiniz, alpleriniz ...* (Ye / Oçurı 10).

5. /+DI+/

İsimlerden zarf yapan bir ek (Clauson, 2007, s. 188) olarak görünen bu morfem *edgüti*, *katıgdı* örneklerinde sınırlı biçimde kullanılmıştır.

tokuz oguz begleri bodunı bu sabımın edgüti eşid katıgdı tıñla: *Dokuz Oğuz beyleri milleti. Bu sözlerimi iyice işitin sıkıca dinleyin* (Mo / Köl Tigin G 2).

6. /+GI+/

T. Tekin'e göre (2020, s. 81) nitelik adları türeten bu ek belli kavram işaretlerinin üzerinde kalıplaşmıştır. G. Aydarov ise ekin çeşitli göreceli kavramlar oluşturduğunu ifade ettikten sonra Köl Tigin Yazıtı'nda geçen *tabgaçgı* kavram işaretini örnek göstermiştir (Aydarov, 1971, s. 166).

köl tigin başgu boz at binip tegdi: *Köl Tigin alnı akıtmalı boz ata binip hücum etti* (Mo / Köl Tigin D 37).

er erdemim elimke tapdım teŋri elimke edgü kadaşımka adrıldım: *Kahramanlığım için yurduma bağlandım. Kutlu yurdumdan (ve) iyi akrabalarımдан ayrıldım* (Ye / Çaa- Höl I 3).

yer beŋgü ermiş ... bedizig ür ...: *Yer sonsuz imiş ... resim kesmek* (Alt / Kalbak Taş I).

7. /+kAn+/¹⁶

Saygınlık bildiren kavram işaretleri ile yer adlarında bulunan ekin kullanımı Köktürk harfli yazıtlarda sınırlıdır.

ötügen yışda yig idi yok ermiş il tıtsık yir ötüken yış ermiş: *Ötüken Orman(ı'ndan) daha iyi yer yok imiş. (Türk halkının yurt edineceği ve) yönetileceği yer Ötüken Orman(ı) imiş* (Mo / Köl Tigin G 4).

kara yotulkan keçip kelirti: *Kara Yotulkan(ı) geçip (onları) getirdi(ler)* (Mo / Şine Us G 3).

beg er teŋrikenim bitidi: *Beg Er Tenrikenim yazdı* (Mo / Hangiday 1).

8. /+kİnyA+/

Azlık ve küçültme ifade eden bu ekin kullanımına Köl Tigin ve Bilge Tonyukuk Yazıtları'nda ekin *az* kavram işaretinin üzerine gelmesiyle *azkınıya* gövdesinde rastlanmaktadır.

ulug irkin azkınıya erin tezip bardı: *Ulu İrkin azıcık askerle kaçıp gitti* (Mo / Köl Tigin D 34).

¹⁶ Bu ekin kent sözcüğünden türediği görüşünü savunan bilim insanları da vardır. bk. Alıylmaz, C. (2002). Eski Türk şehirleri ve Semerkant. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 303-311.

azkinya türk yorıyur ermiş: *Azıcık (az sayıda olan) Türk (halkı) geliştirmiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 2).

9. /+II+/

Genellikle söz diziminde sıfat görevinde kullanılan sözcükler yapan bu ekin sıralanan kelimelere gelerek tekrar unsuru oluşturduğu saptanmıştır. Anlamsal açıdan zıtlık veya benzerlik ilişkisi bulunan kavram işaretlerine geldiği için ekin türü ya da görevi konusunda fikir birliği bulunmamaktadır. Ekin bağlayıcı özelliğinden dolayı bağlaç görevinde kullanıldığı (Tezcan, 1983, s. 146); sentaktik bir işlevi olduğundan dolayı yapım eki olarak değerlendirilemeyeceği (Uçar, 2012, s. 142); koordine edici bir yapı oluşturduğu (Erdal, 1991, s. 90) farklı görüşlerden bazılarıdır. Orhun Yazıtları'nda karşılaşılan bu ekin bulunduğu örneklerden bazıları şöyledir:

inili eçili kışkırtükün için begli bodunlıg yonışurtukın için türük bodun illedük ilün ıçgunı ıdmış: *Kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için Türk halk(ı) kurduğu devleti elinden çıkarıvermiş* (Mo / Köl Tigin D 6).

kök öñüg yoguru sü yorıp tünli künli yeti ödüşke suwsuz keçdim: *Gök Öng'ü (bata çıka) aşır orduyu yürütüp geceli gündüzlü yedi gün boyunca susuz olarak geçtim* (Mo / Bilge Kağan GD).

10. /+IIg+/

/+IIg/ eki ile ilgili Kâşgarlı Mahmud *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te ekin sahiplik ve varlık ifade ettiğini belirtmiştir (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 219). Ekin bir şey ile donatılmış, bir şeye aitlik anlamı kattığı modern çalışmalarla da desteklenmiştir (Gabain, 2007, s. 47; Tekin, 2016, s. 82). Ekin sıfat görevinde kullanılan kavram işaretlerinin üzerine sıklıkla geldiği bilinmektedir (Çetin, 2016, s. 51).

teñri kanım atlıgı tokuz tatar yėti yèğirmi az: *Tanrı Hanım(ın) atlıları Dokuz Tatarlardan on yedi Az(lardan oluşuyor)* (Mo / Tariat K 2).

ak at altun ederlig a kök at kümüş erderlig a torug at tuç ederlig ev teg: *Beyaz at altın eyerli, gri at kümüş eyerli, benekli at bakır eyerli ev gibi.* (Alt / Yabogan 3).

tört inigüli ertimiz bizni erklig adırtı: *Dört kardeş idik. Bizi güçlü (Tanrı) ayırdı* (Ye / Altın Köl I).

özi kılınçlıgı kalmadı: *Kendisi, yaptıkları kalmadı* (Kır / Talas XIV 2).

11. /+llk+/

Soyut ve somut isimler yapan ek, aynı zamanda sıfat görevinde bulunabilen kavram işaretleri oluşturmaktadır (Gabain, 2007, s. 44).

özlük atın adgırın kara kişin kök teyeğin türüküme bodunuma kazganu birtim: *Has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını halkıma kazanıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 11).

asıga aň aşılkı ev: *Yemek yemek için av hayvanı (sahip olmak) faydalıdır* (Alt / İnegen I).

beglik kümüş bertimiz: *Beylik (için) gümüş verdik* (Ye / Kopön Altın Küp I).

12. /+nç+/

/+nç+/ eki sayı isimlerinin üzerine gelerek sıra sayıları türetmektedir.

onunç ay adrıltım: *Onuncu ay(da) ayrıldım* (Ye / Uyük Oorzak II 1).

sını yogı tabgaç kan yogladı lagzın yıl altınç ayka yiti yañka: *(Karı Çor Tigin'in) mezarı (ve) yoğ / ölüm (tören)i Tabgaç / Çin İmparatoru (tarafından) domuz yıl(ının) altıncı ayının yedisinde yapıldı* (Çin / Karı Çor Tigin 14-17).

13. /+nti+/

/+nti+/ eki Köktürk harfli yazıtlarda nadir olarak kullanılan arkaik eklerdendir (Alyılmaz, 1994, s. 17).

ekinti işbara yamtar boz atıg binip tegdi ol at anta ölti: *İkinci olarak İşbara Yamtar(ın) boz atına binerek saldırdı. O at orada öldü* (Mo / Köl Tigin D 33).

14. /+rAk+/

Sadece Yenisey Yazıtları'nda tespit edilen bu ekin yazıtlar sonrası dönemde kullanım sıklığının arttığını söylemek mümkündür.

begrekim e esizim e adrıldım: *Soylu beyimden ne yazık ki ayrıldım* (Ye / Barık I 3).

15. /+sIz+/

Yokluk bildiren (Gabain, 2007, s. 48) ekin Köktürk harfli yazıtlarda kullanım sıklığı fazladır.

altun kümüz kergeksiz kelürti: *altın(ı) ve gümüş(ü) gereğinden fazla (gereksiz) getirdi* (Mo / Köl Tigin K 12).

beş yaşımta kaşsız kalıp tokuz yegirmi yaşımga ögsüz bolup katıglanıp otuz yaşımga öge boltum: *Beş yaşımda babasız kalıp on dokuz yaşımda annesiz olup çabalayıp otuz yaşımda öge oldum* (Ye / Köjeelig-Hovu 2-3).

1.2.1.2. Fiilden İsim Yapan Ekler ile Oluşturulmuş Kavram İşaretleri¹⁷

1. /-°G+/

Eklendiği fiili isim yapan bu ekin yazıtlarda sıfat görevinde kullanılan kavram işaretleri de oluşturduğu tespit edilmiştir.

ekin ara ılagım tarıglagım sekiz selenge orkun togla sebin teledü karaga burgu ol yerimin subumın konar göçer ben: *İkisinin arasında ormanlarım, tarlalarım (bulunmaktadır). Sekiz (kollu) Selenge, Orhun, Tola, Sebin, Teledü, Karaga, Burgu (ben) bu topraklarım ve sularım boyunca bu bölgede konar; göçerim* (Mo / Tariat B 4).

begim esiz er başı yita açığ a: *Beyim ne yazık! Askerin başı, eyvah! Ne acı!* (Ye / Abakan 2).

seviglig ö içlenmez: *Sevgili biraz düşün* (Alt / Tuyekta IV 1).

... ülüg ay türk ...: *Pay, ay Türk* (Kır / Talas XII 2).

2. /-GA+/

/-GA+/ eki, fiillerin üzerine gelerek fiilden isim (sıfat) yapmaktadır. Köktürk harfli yazıtlarda eke en fazla *bil-* kavram işaretinin üzerine gelerek kağan ve kumandanların ünvanı olarak sık karşılaşılan *bilge* sözcüğünde rastlanılmaktadır.

bilge kağan ermiş alp kağan ermiş: *Akıllı kağan imiş, güçlü kağan imiş* (Mo / Bilge Kağan D 3).

kök teñride kutum yuyka boltı: *Gökte (Tanrı tarafından) kutum(un) süresi kısa oldu / (tayin edildi)* (Mo / Karabalgasun II 6-7).

uz bilge çaŋşı: *Ben Uz Bilge Çaŋşı* (Ye / Uybat II 1).

3. /-gU+/

Ek, Eski Türkçe Dönemi'nden itibaren fiil kök ya da gövdelerinin üzerine gelerek somut isimler yapmıştır (Mansuroğlu, 1952, s. 343). Eklendiği kavram işaretine işi yapan anlamı katmaktadır (Tekin, 1992, s. 84).

¹⁷ Fiilimsi ekleri konuya dâhil edilmemiştir. Eski Türkçe Dönemi'ndeki fiilimsi ekleri ve işlevleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hunutlu, Ü. (2024). *Eski Türkçenin söz dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.

küregün için igidmiş bilge kaganına ermiş barmış edgü eliñe kentü yañıltıg yab拉克 kigürtüg: *İtaatsizliğin yüzünden (seni) besleyip doğurmuş olan kağanına, bağımsız devletine kendin ihanet ettin, nifak soktun* (Mo / Bilge Kağan D 19).

arkuy karaguğ olgurdum ok: *(Oralarda da karakollar), gözetleme kuleleri diktirdim* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 3).

4. /-°K+/

Eski Türkçe Dönemi'nden beri çok işlek olan, isim ya da sıfat görevinde kavram işaretleri yapan bir ek olarak değerlendirilen (Ergin, 2013, s. 188; Boz, 2012, 95-96; Zülfişar, 1991, s. 98) /-°K+/ eki yazıtlarda işlek olarak kullanılmıştır.

on ok bodun emgek körti: *On Ok halk(ı) sıkıntı gördü* (Mo / Köl Tigin D 19).

tilek bitidin bitig: *Dileğ(ini) yazdığın yazıt* (Ye / Ust-Kulog 3).

ekiz yaşuk er atım adınç on ok yer yarışımız: *İkiz parıltı. Kahramanlık adım Adınç. On Ok yer(indeki) vadimiz* (Kır / Koçkor V).

5. /-°l+/

N. Hacıeminoğlu /-°l/ ekini almış bazı tek heceli isimlerin kök olarak değerlendirildiğini; aslında söz konusu isimlerin fiilden türetildiğini ifade etmiştir (Hacıeminoğlu, 1990, s. 71).

seleñe kudı yorıpan karagan kısılta ebin barkın anta bozdum: *Selenge boyunca yürüyüp Karagan Geçit(i)'nde evini barkını orada bozdum* (Mo / Bilge Kağan D 37).

küç köl tutuk esizim e adrıldım: *(Ben) Küç Köl Tutuk'um. Ne acı! Sizden ayrıldım* (Ye / Oznaçennaya I 2).

6. /-°m+/

Sınırlı sayıda fiil kökünün üzerine gelerek isim yapan bu ekin yazıtlardaki bazı örnekleri aşağıda belirtilmiştir:

sünjök batımı karıg söküp kögmen yışıg toga yorıp Kırkız bodunug uda basdımız: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Dağlar(ı)'nı aşarak Kırkız halk(ı)nı uykudayken bastık* (Mo / Köl Tigin D 35).

bir tegimde sekiz er öldürdüm: *Bir saldırıda sekiz adam öldürdüm* (Ye / Elegest I 8).

sekiz adaklıg barımum bağşım a tirig bökmedim: *Sekiz ayaklı malıma mülküme bakşıma hayattayken doymadım* (Ye / Bay-Bulun I 6).

7. /-°n+/

İşlek olarak kullanılmayan bu ekin bulunduğu örnekler şöyledir:

edgü özlik atın kara kişin kök teyeñin sansız kelürüp kop kottı: *Cins has atlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını sayısız (miktarda) getirip (hediye olarak) hep bıraktılar* (Mo / Bilge Kağan G 12).

oglan er küdegülerim kız kelinlerim bökmedim: *Erkek güveylerim, kızlarım gelinlerim (hiçbirine) doymadım* (Ye / Uyuk-Turan 6).

8. /-°nç+/

buyrukı yeme bilge ermiş erinç alp ermiş erinç: *Kumandanları bilge imiş, cesur imiş şüphesiz* (Mo / Köl Tigin D 3).

kaganım ben özüm bilge tonyukuk ötüntök ötünçümün eşidü birti: *Kağanım ben kendim Bilge Tonyukuk('un) arz ettiği hususları dinleyiverdi* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 8).

... yaşımta adrılıtım ökünç e: ... *yaşımda ayrıldım, ne pişmanlık!* (Ye / El-Bajı 22).

kılınçlıg inal umaduk: *Tavırlı Inal muktedir olamadı* (Kır / Talas VIII 2).

1.2.2. Fiil Yapan Eklerle Yapılmış Kavram İşaretleri

1.2.2.1. Fiilden Fiil Yapan Eklerle Oluşturulmuş Kavram İşaretleri

1. /-d-/

Fiil köklerinin üzerine gelerek “pekiştirme” işleviyle öne çıkan bu ek (Ercilasun, 2000, s. 42; Çağatay, 1967, s. 48) yazıtlarda belli kavram işaretlerinde tespit edilmiştir.

tenri ança temiş erinç kan birtim kanıñın kodup içikdiñ: *Tanrı şöyle demiştir: “(Sana) han verdim. (sen) hanını bırakıp tutsak oldun”* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 2-3).

bir todsar açsık ömez sen: *Doyarsan açlığı düşünmezsin* (Mo / Köl Tigin G 8).

kara bodunum katıglanıñ il törösın ıdman: *(Ey) Halkım! Çalışın, çabalayın. Yurdu, yasaları elden bırakmayın* (Ye / Elegst I 7).

2. /-°l-/

/-°l-/, dönüşlü veya edilgen çatılı fiiller yapan bir ektir (Alyılmaz, 1994, s. 6). Yazıtlarda sıklıkla bulunmaktadır.

tırılıp yetmiş er bolmış: *Toplanıp yetmiş kişi olmuş* (Mo / Köl Tigin D 12).

esizim e yüz kadaşım a altı bag bodunum a esizim e adrıltım: *Ne yazık! Yüz akrabamdan ve altı (birleşik) boyumdan, ne yazık! Ayrıldım* (Ye / Bay Bulun II 1).

altı uyasınça bir kız sökölip ölmüş: *Altı akrabası gibi aynı durum sebebiyle hâlsiz düşerek öldü* (Kır / Talas II 3).

3. /-mA-/

/-mA-/ eki, Türkçenin ilk yazılı kaynaklarından itibaren günümüzde de çağdaş Türk lehçeleri ve şivelerinde de işlek bir biçimde kullanılmaktadır. Fiil kök veya gövdelerinin üzerine gelerek fiile olumsuz bir anlam katmaktadır. Ş. Tekin söz konusu ekin vurgu kabul etmediğini ve müstakil bir sözcükten türediğini belirtmiştir (Tekin, 2014, s. 54). Eklemeli bir dil olan Türkçede “standart olumsuzluk” söz konusu ekle yapılmaktadır (Ağca, 2021, s. 12). Eski Türk yazıtlarında ekin kullanımına dair birçok örnek bulunmaktadır.

evin barkın ylıkısın yulımadım: *Evini, barkını, hayvanlarını dağıtmadım* (Mo / Şine Us D 2).

eseniñiz egşikmeser: *Sağlığını bozulmazsa ...* (Alt / Mendur Ookon IV).

sekiz adaklıg barımım bağışım a tirig bökmedim: *Sekiz ayaklı malıma mülküme, bakşıma hayattayken doymadım* (Ye / Bay-Bulun I 4).

4. /-°n-/

Söz konusu ek, fiil kök ya da gövdelerine gelerek edilgen veya dönüşlü çatı özelliği gösteren fiiller yapmaktadır.

üze kök teñri asra yağız yer kıluntukda ekin ara kişi oğlu kılınmış: *Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında ikisinin arasında insanoğlu yaratılmış* (Mo / Köl Tigin D 1).

beş yegirmi yaşda alınımışım kuñcuyum a buñ a adrıldım: *On beş yaşında aldığım (evlendiğim) eşimden ayrıldım. Ne (büyük) sıkıntı!* (Ye / Begre 2).

5. /-°r-/

Eklendiği fiile ettirgen çatı özelliği kazandıran bu ekin örneklerine Orhun Yazıtları'nda sıkça rastlanmaktadır.

türük bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *“Türk millet(ini) öldüreyim neslini yok edeyim” dermiş* (Mo / Köl Tigin D 10).

kaganladuk kaganın yitürü ıdmış: *Tahta oturttuğu kağanını yitirivermiş* (Mo / Köl Tigin D 7).

iniñizke eçiñizke ingen yüki elde tüşürtüñüz: *Kardeşlerinize, ağabeylerinize dişi devenin yükünü yurttan getirdiniz* (Ye / Altın Köl I 3).

6. /-°ş-/

Fiilden işteş çatılı fiiller yapmaktadır.

inim köl tigin birle sözleşdimiz: *Kardeşim Köl Tigin ile anlaştık* (Mo / Bilge Kağan D 26).

... yamaşdı: *(bize) katıldı* (Mo / Tariat D 6).

eşim urım azışdım: *Eşim(den) çocuklarım(dan) ayrıldım* (Ye / Uyuk Arjan 1).

7. /-°t/

/-°t/ eki fiilden fiil yapan ekler içerisinde yazıtlarda sık kullanıma sahiptir. Eklendiği fiildeki işi başkasına yaptırma anlamı kattığı saptanmıştır.

bunça yerke tegi yorıtdım: *Bunca yere kadar (ordularımı) yürüttüm* (Mo / Köl Tigin G 4).

karakıg sözleteyin: *Gözleri konuşturayım* (Alt / Mendur Sokkon III).

öz elin yeti körti elim yumuşuñ a yorıtdı: *Yurdunun elçisinin işlerini yürüttü* (Ye / Sançi II 1).

8. /-tUr-/

Ek, yaptırma anlamı taşıyan ettirgen çatı ekidir. A. V. Gabain (2007, s. 60) bazı örneklerde yaptırma manasının tespit edilmesinin imkânsız olduğunu ifade etmiştir.

agıntırtı uygur kanım tutulmuş: *Göge yükseltti. Uygur kağanım tutulmuş* (Mo / Tes B 4).

ün-te esizime eki at azdurtı: *Yazık! İki at katledildi* (Alt / Bar Burgazı I).

özin alıp konturmadım: *Başka yere yerleştirmedim* (Ye / Bayan Kol 3).

9. /-°z-/

Nadir kullanılan ettirgenlik eklerinden olan /-°z-/ eki Moğolistan bölgesinde bulunan yazıtlarda ve Yenisey Yazıtları'nda tespit edilmiştir.

başgu boz tutuztı: *Alın akıtmalı boz at yakalattı* (Mo / Köl Tigin D 38).

elimde tört tegzindim: *Yurdumun dört bir tarafını dolaştım* (Ye / Altın Köl II 2).

1.2.2.2. İsimden Fiil Yapan Eklerle Oluşturulmuş Kavram İşaretleri

1. /+A-/

İsimden fiil yapan bu eke yazıtlarda sık rastlanmamaktadır.

tabgaç kaganta bedizçi kelürtüm bedizettim: *Çin Kağan(lığı)'ndan ressam ve heyketrâşlar getirttim (Köl Tigin'in mezarını) süslettim* (Mo / Köl Tigin G 11).

tilek bitidin: *Dilek(lerimi) yazdım* (Ye / Ust Kulog 3).

igen bezegeli / bezegli: karım ne yeg ol: *Geyikleri bezemek için / bezeyen elim ne iyi!* (Alt / Kalbak Taş XXI).

2. /+Ad-/

Bu ek, isimden “olma” bildiren geçişsiz fiil yapmaktadır (Sertkaya, 2005, s. 228).

yokadu barır ermiş: *(Türk halkı) yok olmak üzereymiş* (Mo / Köl Tigin D 10).

elim kanım esizim e er erdemi tokuz ogadmadım: *Kahramanlığımı dokuz kez elde edemedim* (Ye / Tuva D 2).

3. /+gAr-/

İçger- ve *taşgar-* fiillerinde tespit edilen ekin yazıtlarda başka bir kavram işaretiyle kullanımı bulunmamaktadır.

az bodunug altım ... içgertim: *Az halk(ı)nı zaptettim ... bağımlı kıldım* (Mo / Bilge Kağan D 25).

siz taşıkıñ çikig taşıgarı temiş: “*Siz isyan çıkarın, Çikleri dışarı atın*” demiş (Mo / Şine Us D 10).

4. /+I-/

/+I-/ eki geçişsiz eylemler türetmektedir (Tekin, 2016, s. 84). Yazıtlarda kullanım sıklığı azdır.

kañımız eçimiz kazganmış bodun atı küsi yok bolmazun tiyin türk bodun üçün tün udımadım küntüz olurmadım: *Babamızın, amcamızın kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk halk(ı) için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Bilge Kağan D 22).

tokuz erig egire tokıdı: *Dokuz eri kuşatarak dövdü* (Mo / Köl Tigin K 6).

5. /+°K-/

Orhun Yazıtları'nda örnekleri bulunan bu ekin yer-yön bildiren kavram işaretleri ile birlikte kullanıldığı tespit edilmiştir.

amga korgan kışlap yazıña oguzgaru sü taşıkdımız: *Amga Korgan('da) kışı geçirip ilkbaharda Oğuzlara doğru asker sevk ettik* (Mo / Köl Tigin K 8).

yagı bolup itinü yaratını umaduk yana içikmiş: *Düşman olup kendini düzenleyip örgütlenememiş yine Çin'e bağımlı olmuş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

taşra yorıyur tiyin kü eşidip balıkdaki tagıkmış: *(Babam) baş kaldırıyor diye haber alıp şehirdekiler dağa çıkmış* (Mo / Köl Tigin D 12).

6. /+IA-/

Türkçenin tarihî seyrinde Eski Türkçe Dönemi'nden itibaren sık kullanılan isimden fiil yapma ekidir. A. V. Gabain (2007, s. 49) ekin “sınırsız kullanılma imkânı” olan bir olduğunu ifade ederken M. Erdal da, +IA- ekinin yaygın olarak kullanılan eklerden biri olduğunu ve yabancı sözcükler üzerine kolaylıkla gelebildiğini ifade etmiştir (Erdal 1991, s. 454).

inim köl tigin birle sözleşdimiz: *Kardeşim Köl Tigin ile anlaştık* (Mo / Köl Tigin D 26).

örgin yaratdı yayladı: *Taht kurdu ve yazı (orada) geçirdi* (Mo / Tes G 2).

tirig çakıp bıçdı yine ... yükledim: *Canlıyı öldürdü, yeniden yükledim* (Alt / Yalgız Tepe I 1).

kanıñız yoklayur: *Kağanınız yok olur* (Ye / Oznaçennaya I 6).

7. /+rA-/

Söz konusu ek sadece Köl Tigin Yazıtı'nda tespit edilmiştir.

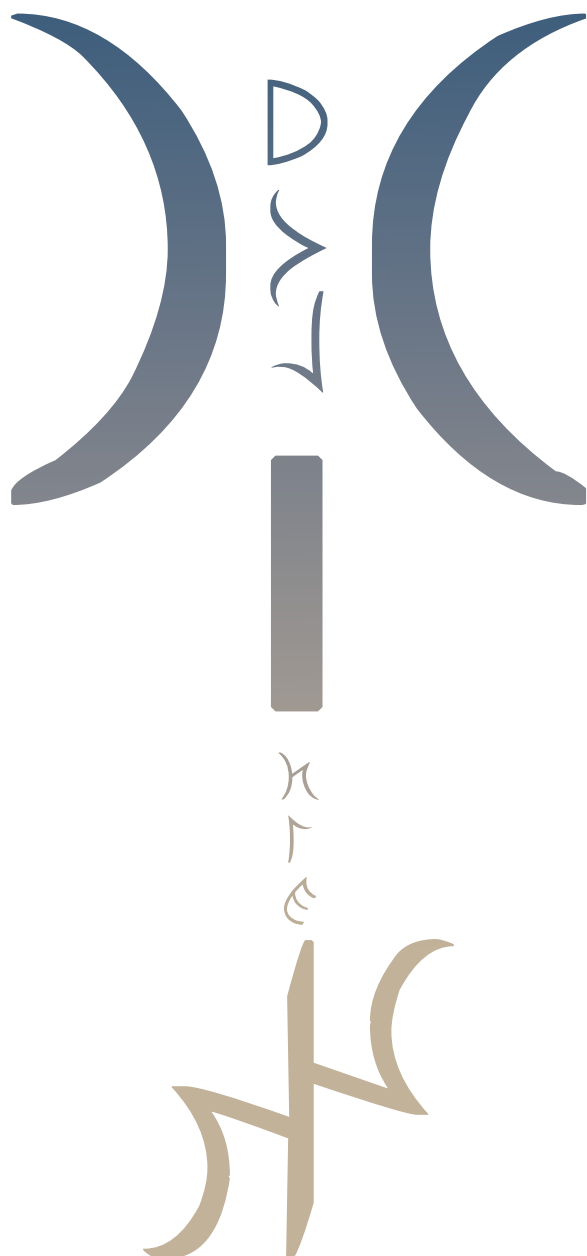
kagan olurup yok ıgany bodunug kop kubratdım: *Tahta çıkıp yoksul (ve) fakir halkı hep topladım* (Mo / Köl Tigin G 8).

8. /+sIrA-/

“+sız hâle gelmek” anlamında eksiklik, yoksunluk, bitmişlik gösteren fiiller türeten (Ölmez, 2017, s. 276) ek Moğolistan ve Yenisey bölgesindeki yazıtlarda tespit edilmiştir.

yeti yüz er bolup elsiremiş kagansıramış: *Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış(lar), kağansız (olmuşlar)* (Mo / Bilge Kağan D 13).

Y O L L U G T I G I N

ҮҮЛҮГ ТИГИН

2. SENTAKTİK (SÖZ DİZİMSEL) YÖNTEMLE YAPILMIŞ KAVRAM İŞARETLERİ

Türkçenin ilk yazılı metinleri olan Köktürk harfli yazıtlarda sentaktik (söz dizimsel) yöntemle işaretlenmiş birçok kavram işareti bulunmaktadır. Bu kavram işaretleri aşağıdaki başlıklar altında değerlendirilmiştir:

2.1. Tamlama Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.1.1. Belirtisiz İsim Tamlaması Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.1.2. Niteleme Sıfatları + İsim (Niteleme Sıfat Tamlaması / Belirtisiz Sıfat Tamlaması) Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.2. Tekrar Grubu / İkileme Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.3. Birleşik Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.3.1. İsim + (Yardımcı) Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.3.2. Nesne + Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.3.3. Zarf + Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

2.3.4. Asıl Fiil + -A / -U / -o + Betimlemeli Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

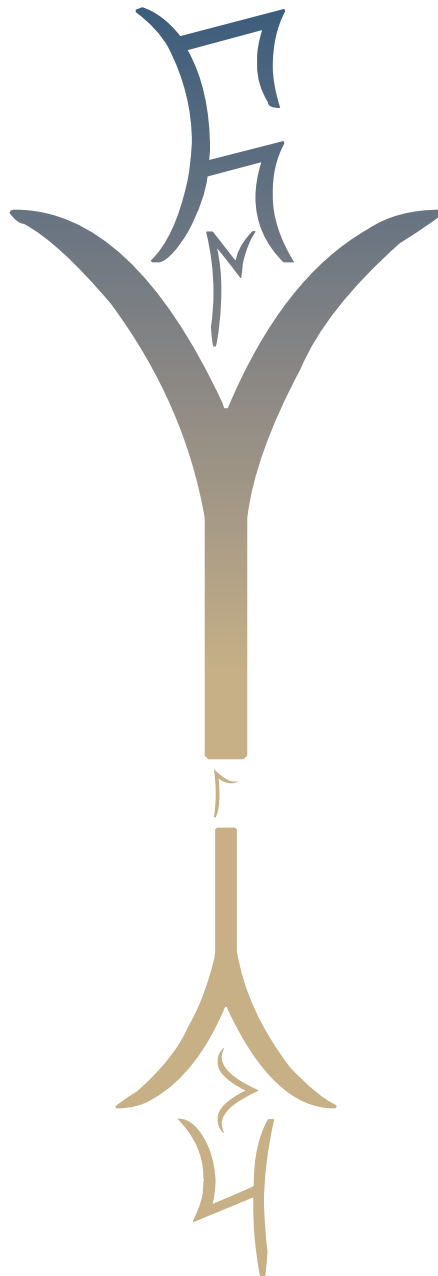
2.4. Özel Ad Grubu Niteliğindeki Kavram İşaretleri

2.4.1. Kişi Adı Niteliğindeki Kavram İşaretleri

2.4.2. Boy, Kavim, Millet, Devlet Adı ve Bunlarla İlgili Kavram İşaretleri

2.4.3. Yer Adı Niteliğindeki Kavram İşaretleri

Elde edilen bulgular aşağıdaki başlıklar altında sınıflandırılarak dikkate sunulmuştur:

K Ö L İ Ç O R

ԿՆԼ ԲՄՐ

2.1. TAMLAMA YAPISINDAKİ KAVRAM İŞARETLERİ

2.1.1. Belirtisiz İsim Tamlaması Yapısındaki Kavram İşaretleri

Sentaktik (söz dizimsel) yöntem kullanılarak birden fazla anlam ögesiyle kurulan, ögeler arasındaki ilişkinin sürekli ve kalıcı olduğu yapıların başında belirtisiz isim tamlamaları gelmektedir. Parçalı biçimde genellikle 2 ögeden oluşan isim tamlamaları Köktürk harfli yazıtlarda diğer dillerde olduğu gibi tek bir kavramı ifade etmektedir. [sıfatlarıyla birlikte] tamlayan isim + Ø + tamlanan isim + tamlanan (belirten) eki yapısında (Alyılmaz, 1994, s. 24) kurulan belirtisiz isim tamlamaları genel bir kavramı işaretlemektedir. Bu kavramlar cins adı veya özel ad olarak kullanılabilir (Alyılmaz, 2018, s. 16). E. Gemalmaz (2010) belirtisiz isim tamlamalarının özelliklerini şöyle özetlemektedir:

Birçok dilde olduğu gibi Türkçede belirtisiz isim tamlamaları kavram işaretleme yollarının başında gelir. Bir isim tamlaması en az iki isimle kurulur. Bir şeyin bir diğer şey için olması, belirtisiz isim tamlamalarında, tamlayanı, genel olarak amaca yönelik bir niteleyen durumuna koyarak diğer oluş bildiren niteleme sıfatlarından ayırır. Bu hâl bir şeyin en kalıcı niteliği olduğu için belirtisiz isim tamlamaları, tamlamalar arasında en kalıcı kuruluşları oluştururlar. Gelişmiş her dilde çok sayıda isim, belirtisiz isim tamlamaları kurma yoluyla yapılmıştır. Günümüzde hızla gelişen teknoloji ve onun soyut ve somut ürünlerinin adlandırılmasında en çok başvurulan yol belirtisiz isim tamlamalarıdır. Bu yol eklemeye yapılan adlandırmalara göre ekonomik olmamasına rağmen amaca yönelik olduğu için ifadeye daha bir anlaşılabilirlik kazandırmaktadır. Ekonomi daha çok tamlama yoluyla yapılan kuruluşların kelimelerinin ilk harf veya bazı hecelerinin birleştirilmesiyle sağlanmaktadır. (s. 253)

Ancak hem Eski Türkçe Dönemi özelinde hem de genel bir gramer yapısı olarak belirtisiz isim tamlamalarının işlevleri ve tasnifi konusunda araştırmacılar tarafından farklı düşünceler öne sürülmüştür.

Tamlanan ögenin işaretsiz kullanımından dolayı (örneğin tabgaç + Ø kan + Ø: *Çin İmparator(u)*) “eksiz ad tamlaması” adlandırması bazı araştırmacılar tarafından önerilmiştir. K. Eraslan (2012) tamlama unsurlarının ikisinin de eksiz olduğunu özellikle Uygurcaya bu yapının tercüme yoluyla girdiğini belirtmiştir (s. 495). A. V. Gabain (2007 s. 63) ve T. Tekin (2016, s. 182) tamlayanın

niteleme özelliğine sahip olduğunu belirterek bu yapıların sıfat gibi değerlendirilebileceğinin mümkün olduğunu ifade etmişlerdir. M. Erdal (2004) “orkon ögüz” vb. yapıdaki örnekleri niteleme işlevli belirtisiz isim tamlaması olarak tanımlamıştır (s. 383).

E. Gemalmaz’ın (1982) işaretsiz görev ögeleri ile ilgili görüşü belirtisiz isim tamlamalarında tamlayanın işaretsiz olarak / eksiz kullanılmasını bilimsel bir zemine oturtmaktadır:

Türkçe anlam ögelerine yükleyeceği hemen her görev için ayrı bir görev ögesi geliştirmiştir. Bu görev ögelerini de sürekli anlam ögelerinden sonra getirdiği için bunların büyük bir çoğunluğunu da eklemiştir. Ekleşme gerçekleştirilirken dillerin gelişmesini sürekli etkileyen kolaylık (économie “en az çaba”) ve anlaşılabilirlik (compréhensibilité) kanunları gereği bu görev ögeleri zaman zaman oldukça aşınmış bazen de görevlerini kendilerini kuşatan diğer görev ve anlam ögelerine bırakarak düşmüşler veya başlangıçta işaretli bir öge karşısında işaretsiz (nonmarqué) kalmışlardır. (s. 28)

Az sözle çok şey anlatma, sanatsal bir dil kullanma, vezinde hata yapmama gibi nedenlerle kullanılan (Şen, 2022, s. 3) ve dile esneklik kazandıran işaretsiz görev ögelerinin Köktürk harfli yazıtlarda sık yer aldığı göz önünde bulundurularak belirtisiz isim tamlamalarında sistematik olarak kullanıldığı görülmektedir. Köktürk harfli yazıtlarda geçen bu yapıdaki kavram işaretlerinin bir kısmını şöyle dikkate sunmak mümkündür:

tokuz oguz begleri bodunı bu sabımın edgüti eşid katıgdı tınla: *Dokuz Oğuz Beyleri milleti bu sözlerimi iyice işitin, sıkıca dinleyin* (Mo / Köl Tigin G 2).

ilgerü **kün togsıkka** birigerü **kün ortası**ıaru kurıgaru **kün batsıkı**ıa yurgaru **tün ortası**ıaru anta içreki bodun kop maıa körür: *İleride gün doğusuna, güneyde gün ortasına kadar, geride gün batısına, kuzeyde gece ortasına kadar bu sınırlar (içindeki) (tüm) halklar hep bana tabidir* (Mo / Köl Tigin G 2).

türük kagan ötügen yış olursar ilte buı yok: *Türk Kağan(ı) Ötüken Orman(ı’nda) oturursa (yönetirse) ülkede sıkıntı yok (olmaz)* (Mo / Köl Tigin G 3).

ilgerü **şantun yazık**a tegi süledim: *Doğuda Şantung Ova(sı)’na kadar ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin G 3).

kurıgaru **yençü ögüz** keçe temir kapıgka tegi süledim: *Batıda Yençü Irmağı('nı geçerek) Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin G 3-4).

yırgaru **yir bayırku yiriçe** tegi süledim: *Kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin G 4).

ötügen yış da yig idi yok ermiş il tutsık yir **ötügen yış** ermiş: *Ötüken Orman(ı)'ndan daha iyi bir yer yok imiş. Yurt edinilecek yer Ötüken Orman(ı) imiş* (Mo / Köl Tigin G 4).

bu yirde olurup **tabgaç bodun** birle tüzültüm: *Bu yerde oturup Çin halk(ı) ile (ilişkileri) düzelttim* (Mo / Köl Tigin G 4-5).

süçig sabıña yımşak ağısıña arturup üküş **türük bodun** öltüg: *Tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp Türk millet(i) çok sayıda öldün* (Mo / Köl Tigin G 6).

türük bodun ölsikiñ: *(Ey) Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Köl Tigin G 6).

birye **çugay yış tögültün yazı** konayın tiser **türük bodun** ölsikig: *Güneyde Çugay Orman(ı'na) Tögültün Ova(sı'na) yerleşeyim dersen Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Köl Tigin G 6-7).

ol yirgerü barsar **türük bodun** ölteçi sen: *O yere doğru gidersen Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Köl Tigin G 8).

ötügen yir olurup arkış tirkiş ısar neñ buñ yok: *Ötüken toprak(larında) oturup kervan(lar) gönderirsen hiç derdin yok (olmayacak)* (Mo / Köl Tigin G 8).

ötügen yış olursar beñü il tuta olurtaçı sen: *Ötüken Orman(ı'nda) otursan sonsuzsa kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin* (Mo / Köl Tigin G 8).

türük bodun tokurkak sen açsık toksık ömez sen: *Türk millet(i) tok gözlüsün; açlığ(ı) tokluğ(u) düşünmezsin* (Mo / Köl Tigin G 8).

türük begler bodun bunu eşidiñ: *Türk beyler(i) millet(i) bunu işitin* (Mo / Köl Tigin G 10).

türük bodun tirip il tutsıkıñın bunta urtum yanılıp ölsikiñin yeme bunta urtum: *Türk halk(ının) dirilip (nasıl) devlet sahibi olacağını buraya yazdım; yanılıp (nasıl) öleceğini de buraya yazdım* (Mo / Köl Tigin G 10).

tabgaç kaganta bedizçi kelürtüm: *Çin Kağan(ı)'ndan ressam ve heykeltıraşlar getirttim* (Mo / Köl Tigin G 11).

tabgaç kaganı içreki bedizçig ittı: *Çin Kağan(ı)'nın has sanatçı(ları)nı gönderdiler* (Mo / Köl Tigin G 12).

on ok oğlnta tatiņa tegi bunı köri biliņ: *On Ok oğul(lar)ından yabancılara kadar bunu görüp öğrenin* (Mo / Köl Tigin G 12).

üze kök teņri asra yağız yer kılundukta ekin ara **kişi oğl** kılınmış: *Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında iki(si)nin arasında insanoğlu yaratılmış* (Mo / Köl Tigin D 1).

kişi oğlnta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmış: *İnsanoğullarının üzerine atalarım dedelerim Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan (kağan olarak) oturmuş* (Mo / Köl Tigin D 1).

olurupan **türük bodunı** ilin törüsın tuta birmiş iti birmiş: *Oturunca Türk millet(i)nin devletini, yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 1).

ilgerü **kadırkan yıška** tegi kirü temir kapıgka tegi konturmuş: *Doğuda Kingan Orman(ı)'na kadar batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 2).

yogçı sıgıtçı önre **kün togsıkda bükli çöllüg el** tabgaç tüpüt apar purum kırkız üç kurıkan otuz tatar kıtany tatabí bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış: *(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan Bükli Çöl halk(ı), Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabí bunca halk (halktan kişiler) gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar* (Mo / Köl Tigin D 4).

begleri bodunı tüzsüz üçün **tabgaç bodun** tebligın körlüğün üçün armakçısın üçün inili eçili kıkşırtükün üçün begli bodunlğ yonışurtukın üçün **türük bodun** illedük ilin içgunı idmiş: *Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halk(ı) hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için Türk millet(i) kurduğu devletini elden çıkarıvermiş* (Mo / Köl Tigin D 6).

tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul boltı eşilik kız oğlın küñ boltı: *Çin halk(ı)na bey olmaya layık erkek evladı kul oldu, hanım olmaya layık kız evladı da carıye oldu* (Mo / Köl Tigin D 7).

türük begler türük atın itti tabgaçgı begler tabgaç atın tutupan tabgaç kaganka körmiş: *Türk beyler(i) Türk ünvan(ı)nı bıraktı; Çinlilerin hizmetindeki (Türk) beyler(i), Çin ünvan(ları)nı alarak Çin Hakan(ı)'na tabi olmuş(lar)* (Mo / Köl Tigin D 7-8).

ilgerü **kün togsıkka bükli kaganka** tegi süleyü birmiş kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü birmiş: *Doğuda gün doğusuna Bükli Kağan(ı)'na kadar ordu sevk edivermiş(ler); batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk edivermiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 8).

tabgaç kaganka ilin törüsün alı birmiş: *Çin Hakan(ı) için (böylece) fetihler yapmış(lar), ülkeler almış(lar)* (Mo / Köl Tigin D 8).

türük kara kamag bodun ança timiş: *Türk avam tabaka(sı) şöyle demiş* (Mo / Köl Tigin D 8-9).

ança tip **tabgaç kaganka** yağı bolmış: *Böyle diyip Çin Hakan(ı)'na düşman olmuş* (Mo / Köl Tigin D 9).

bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı **türük bodun** ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *Bunca hizmet ettiğini düşünmeden "Türk millet(ini) öldüreyim, nesli yok edeyim" der imiş* (Mo / Köl Tigin D 10).

üze **türük teğrisi türük ıduk yiri subı** ança etmiş: *Yukarıdaki Türk Tanrısı, Türk kutsal yeri suyu şöyle yapmış* (Mo / Köl Tigin D 10).

türük bodun yok bolmazun tiyin bodun bolçun tiyin kañım ilteriş kaganıg ögüm ilbilge katunug teğri töpüsinte tutup yügerü kötürmüş erinç: *Türk millet(i) yok olmasın diye halk olsun diye babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yükseğe kaldırmışlar muhakkak* (Mo / Köl Tigin D 11).

türük törüsün içginmiş bodunug eçüm apam törüsünçe yaratmış boşgurmuş: *Türk geleneğini bırakan halkı ata(ları)m(in) dede(leri)m(in) töresince (yeniden) yaratmış, eğitmiş* (Mo / Köl Tigin D 13).

tölis **tarduş bodunug** anta etmiş: *Tölis (ve) Tarduş halk(ı)nı o vakit düzenlemiş* (Mo / Köl Tigin D 13).

birye **tabgaç bodun** yağı ermiş yırya baz kagan **tokuz oguz bodun** yağı ermiş: *Güneyde Çin halk(ı) düşman imiş; kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz millet(i) düşman imiş* (Mo / Köl Tigin D 14).

eçim kagan olurupan **türük bodunug** yiçe itdi yiçe igitti: *Amcam Kağan tahta oturup Türk millet(i)ni yeniden düzenledi, yeniden doyurdu* (Mo / Köl Tigin D 16).

eçim kagan olurtukda özüm **tarduş bodun** üze şad ertim: *Amcam Kağan (tahta) oturduğunda kendim Tarduş halk(ı) üzerinde şad idim* (Mo / Köl Tigin D 17).

eçim kagan birle ilgerü yaşıl ögüz **şantung yazık** tegi süledimiz: *Amcam Kağan ile doğuda Sarı Irmak'a (ve) Şantung Ova(sı)'na kadar ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 17).

kurıgaru temir kapıgka tegi süledimiz kögmen aşa **kırkız yiriçe** tegi süledimiz: *Batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettik, Kögmen (dağlarının) ötesinde Kırgız ülkesine kadar ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 17).

türgiş kagan türükümüz bodunumuz erti: *Türgiş Kağan(ı) halkımızdandı* (Mo / Köl Tigin D 18).

eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz bolmazun tiyin **az bodunug** itip yaratıp: *Atalarımız(in) dedelerimiz(in) zaptettiği yurt sahipsiz olmasın diye Az halk(ı)nı düzene sokup ...* (Mo / Köl Tigin D 19).

kögmen yir sub idisiz kalmasın tiyin az **kırkız bodunug** itip yaratıp keltimiz: *Kögmen ülke(si) sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halk(ı)nı örgütleyip geldik* (Mo / Köl Tigin D 20).

ilgerü **kadırkan yışıg** aşa bodunug ança konturtumuz ança itdimiz: *Doğuda Kingan Orman(ı)'nı aşarak halkı öyle yerleştirdik, öyle örgütledik* (Mo / Köl Tigin D 21).

kurıgaru keñü tarmanka tegi **türük bodunug** ança konturtumuz ança etdimiz: *Batıda Kengü Tarman'a kadar Türk millet(i)ni öyle yerleştirdik öyle örgütledik* (Mo / Köl Tigin D 21).

türük oguz begleri bodun eşidin: *Türk Oğuz Beyleri (ve) millet(i) işitin* (Mo / Köl Tigin D 22).

üze teñri basmasar asra yir telinmeser **türük bodun** eliñin törüñin kem artatı udaçı erti: *Üstte(ki) gök çokmedikçe altta(ki) yer de delinmedikçe Türk millet(i) (senin) devletini yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?* (Mo / Köl Tigin D 22).

türük bodun ertin ökün: *Türk millet(i) aklını başına topla! Aslına dön* (Mo / Köl Tigin D 22-23).

ıduk **ötüken yış bodun** bardıg: *Kutsal Ötüken Orman(ı) millet(i) (yerini bırakıp) gittin* (Mo / Köl Tigin D 23).

başlayı **kırkız kaganı**g balbal tikdim: *(Amcan kağan için) önce Kırgız Kağan(ı) 'nı balbal (olarak) diktim* (Mo / Köl Tigin D 25).

türük bodunug atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri il birigme teñri **türük bodun** atı küsi yok bolmazun tiyin özümün ol teñri kagan olurtdı erinç: *Türk millet(i)nin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı devlet veren Tanrı Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz* (Mo / Köl Tigin D 25-26).

kañımız eçimiz kazanmış bodun atı küsi yok bolmazun tiyin **türük bodun** üçün tün udımadım küntüz olurmatım: *Babamız(in), amcamız(in) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk millet(i) için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Köl Tigin D 27).

bodunug igideyin tiyin yırgaru **oguz bodun** tapa ilgerü kıtany **tatabı bodun** tapa birgerü tabgaç tapa ulug sü eki yegirmi süledim: *Halkı besleyeyim diye kuzeyde Oğuz millet(i)ne doğru, doğuda Kıtay, Tatabı millet(i)ne doğru, güneyde Çin'e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin D 28).

türük begler kop bilir siz: *Türk beyler(i) hepiniz bilirsiniz* (Mo / Köl Tigin D 34).

sünüg batımı karıg söküp **kögmen yışı**g toga yorıp **kırkız bodunug** uda bastımız: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı) 'nı aşarak Kırgız halk(ı)nı uykuda bastık* (Mo / Köl Tigin D 35).

kaganın birle **soña yış**da sünüşdümüz: *Kağanı ile Songa Orman(ı) 'nda savaştık* (Mo / Köl Tigin D 35).

kırkız kaganın ölürtümüz ilin altımız: *Kırgız Kağan(ı) 'nı öldürdük, ülke(si)ni aldık* (Mo / Köl Tigin D 36).

ol yılka türgiş tapa **altun yışı**g toga **ertiş ögüzü**g keçe yorıdımız: *O yıl Türgişlere doğru Altay Orman(ı) 'nı aşarak (ve) İrtiş Irmağ(ı) 'nı geçerek yürüdük* (Mo / Köl Tigin D 36-37).

türgiş bodunug uda basdımız: *Türgiş halk(ı)nı uykudayken bastık* (Mo / Köl Tigin D 37).

türgiş kagan süsi bolçuda otça borça kelti: *Türgiş Kağan(ı'nın) ordusu Bolçu'da ateş gibi, kasırğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 37).

anta yana kirip **türgiş kagan** buyrukı **az totokug** eligin tutdı: *Orada yine (içlerine) girip Türgiş Kağan(ı'nın) komutanı Az Vali(si)'ni eli ile yakaladı* (Mo / Köl Tigin D 38).

kara türgiş bodun kop içikdi: *Avam Türgiş halk(ı) hep (bize) bağımlı oldu* (Mo / Köl Tigin D 38).

sogdak bodun iteyin tiyin **yinçü ögüzüg** keçe temir kapıgka tegi süledimiz: *Soğdak halk(ını) düzene sokayım diye İnci Irmağ(ı)'nı geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 39).

anta kisre **kara türgiş bodun** yağı bolmuş: *Ondan sonra avam Türgiş halk(ı) (yine) düşman olmuş* (Mo / Köl Tigin D 39).

kara türgiş bodunug anta ölürmiş almış: *Avam Türgiş halk(ı)nı orada öldürmüş, (tutsak) almış* (Mo / Köl Tigin D 40).

köl tigin yiti otuz yaşına **karluk bodun** erür barur erkli yağı boltı: *Köl Tigin yirmi yedi yaşında (iken) Karluk halk(ı) (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin K 1).

az bodun yağı boltı: *Az halk(ı) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin K 2).

az bodun anta yok boltı: *Az halk(ı) orada yok oldu* (Mo / Köl Tigin K 3).

izgil bodun birle sünüşdümüz: *İzgil halk(ı) ile savaştık* (Mo / Köl Tigin K 3).

izgil bodun ölti: *İzgil halk(ı) öldü* (Mo / Köl Tigin K 4).

tokuz oguz bodun kentü bodunum erti: *Dokuz Oğuz millet(i) kendi milletim idi* (Mo / Köl Tigin K 4).

eñ ilk **toğu balıkda** sünüşdümüz: *İlk önce Toğu şehir(in)de savaştık* (Mo / Köl Tigin K 4).

ediz bodun anta öldi: *Ediz halk(ı) orada öldü* (Mo / Köl Tigin K 6).

türük bodun adak kamsatdı: *Türk millet(inin) ayağ(ı) sendeledi* (Mo / Köl Tigin K 7).

öd teñri yasar **kişi oğlu** koop ölgeli törimiş: *Zamanı Tanrı tayin eder; insanoğlu (ise) hep ölmek için yaratılmış* (Mo / Köl Tigin K 10).

tabgaç kagantan işiyi liken kelti: *Çin Kağan(lığı) 'ndan (onun temsilcisi olarak) İşiyi Likeng geldi* (Mo / Köl Tigin K 12).

tüpüt kaganta bölön kelti: *Tibet Kağan(ı) 'ndan Bölön geldi* (Mo / Köl Tigin K 12).

kurya **kün batsıkdakı** soğud berçik er **bukarak ulus** bodunta nek seğün ogul tarkan kelti: *Geride gün batısındaki Soğdlar, İranlılar (ve) Buhara şehr(i) halk(ın)dan General Nek (ve) Ogul Tarkan geldi* (Mo / Köl Tigin K 12).

on ok oglum **türgiş kaganta** makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı kelti: *On Ok oğlum Türgiş Kağan(ı'n)dan damgacı Makaraç (ve) damgacı Oğuz Bilge geldi* (Mo / Köl Tigin K 13).

kırkız kaganta tarduş inançu çor kelti: *Kırkız Kağan(ı) 'ndan Tarduş Inançı Çor geldi* (Mo / Köl Tigin K 13).

köl tigin **kony yılka** yiti yigirmike uçdı: *Köl Tigin koyun yıl(ının) on yedi(sinde) vefat etti* (Mo / Köl Tigin KD).

barkın bedizin bitig taşın **biçin yılka** yitinç ay yiti otuzka kop alkdımız: *Türbesini, heykellerini-resimlerini (ve) yazılı taşını maymun yıl(ının) yedi(nci) ay(ının) yirmi yedi(sinde) hep bitirdik* (Mo / Köl Tigin KD).

inim köl tigin işig küçüg birtük üçün **türük bilge kagan ayukıña** inim köl tiginig küzedü olurttum: *Kardeşim Köl Tigin hizmet ettiği için Türk Bilge Kağan mülküne kardeşim Köl Tigin'i gözeretek (tahta) oturdum* (Mo / Köl Tigin B).

ulayu iniygünüm oğlanım birki uguşum bodunum ilgerü **kün tugsıkıña** birgerü **kün ortasıñaru** kurıgaru **kün batsıkıña** yırgaru **tün ortasıñaru** anta içerki bodun kop maña körür: *Erkek kardeşlerim (ve) oğullarım, birleşik boyum (ve halkım) gün doğusuna güneyde gün ortasına doğru geride gün batısına kuzeyde gece ortasına kadar bu sınırlar içindeki milletler hep bana tabidir* (Mo / Bilge Kağan K 1-2).

türük kagan ötügen yış olursar ilte buñ yok: *Türk Kağan(ı) Ötüken Orman(ı'nda) yönetirse ülkede sıkıntı olmaz* (Mo / Bilge Kağan K 2).

ilgerü **şantun yazıka** tegi süledim taluyka kiçig tegmedim: *Doğuda Şantung Ova(sı) 'na kadar ordu sevk ettim, okyanusa pek az kala durdum* (Mo / Bilge Kağan K 2).

kurıgaru **yinçü ögüz** keçe temir kapıgka tegi süledim yırgaru **yir bayırku** yeriğe tegi süledim: *Batıda İnci (Sir Derya) Irmağ(ı'nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim, kuzeyde Yir Bayırku ülkesine kadar ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan K 3).

ötügen yışda yig idi yok ermiş il tutsık yir **ötügen** yış ermiş: *Ötüken Orman(ı)'ndan daha iyi bir yer yok imiş. Yurt edinilecek yer Ötüken Orman(ı) imiş* (Mo / Bilge Kağan K 3).

bu yirde olurup **tabgaç bodun** birle tüzültüm: *Bu yerde oturup Çin halk(ı) ile (ilişkileri) düzelttim* (Mo / Bilge Kağan K 3).

süçig sabıña yımşak agısıña arturup üküş **türük bodun** öltüg: *Tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp Türk millet(i) çok sayıda öldün* (Mo / Bilge Kağan K 5).

türük bodun ölsikiñ: *(Ey) Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Bilge Kağan K 5).

birye **çugay yış tögültün yazı** konayın tiser **türük bodun** ölsikig: *Güneyde Çugay Orman(ı'na) Tögültün Ova(sı'na) yerleşeyim dersin Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Bilge Kağan K 5).

ol yergerü barsar **türük bodun** ölteçi sen: *O yere doğru gidersen Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Bilge Kağan K 6).

ötügen yir olurup arkiş tirkiş ısar neñ buñ yok: *Ötüken toprak(larında) oturup kervan(lar) gönderirsen hiç derdin yok (olmayacak)* (Mo / Bilge Kağan K 6).

ötügen yış olursar beñü il tuta olurtaçı sen: *Ötüken Orman(ı'nda) oturursan sonsuzsa kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin* (Mo / Bilge Kağan K 6).

türük bodun tokurkak sen açsık toksık ömez sen: *Türk millet(i) tok gözlüsün; açlığı tokluğu düşünmezsin* (Mo / Bilge Kağan K 6).

türük begler bodun bunu eşidiñ: *Türk beyler(i) millet(i) bunu işitin* (Mo / Bilge Kağan K 8).

türük bodun tirip il tutsıkıñın bunta urtum yanılıp ölsikiñin yeme bunta urtum: *Türk halk(ının) dirilip (nasıl) devlet sahibi olacağını buraya yazdım; yanılıp (nasıl) öleceğini de buraya yazdım* (Mo / Bilge Kağan K 8).

türük amtı **bodun** begler bödke körügme begler gü yañıltaçı siz: *Şimdiki Türk millet(i) (ve) beyler(i) bu devirde itaat eden beyler (siz mi) yanılacaksınız* (Mo / Bilge Kağan K 8).

men **türgiş kaganka** kızımın ertinü ulug törün alı birtim: *Ben Türgiş Kağan(i) 'na kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 9).

türgiş kagan kızın ertinü ulug törün oğluma alı birtim: *Türgiş Kağan(ı'nın) kızını (da) pek büyük (bir) törenle oğluma alıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 10).

üze teñri asra yer yarlıkaduk üçün közün körmedük kulkakın eşidmedük bodunumın **ilgerü kün tugsıķı**na birgerü **kün ortusı**na kurıgaru **kün batsı**ķına yırgaru **tün ortusı**na tegi konturtum: *Üstte gök aşığıda da yer lütfettiğı için gözle görölmedik, kulakla işitilmedik (kadar çok) halkımı ileride gün doğusuna, güneyde gün ortasına, geride gün batısına, kuzeyde de gece ortasına kadar (uzanan geniş topraklarım üzerinde) yerleştirdim* (Mo / Bilge Kağan K 10-11).

türük begler, türük bodunum ... at birtim: *Türk beyler(i), Türk millet(i)m ... ad verdim* (Mo / Bilge Kağan K 12).

türük bodun ... edgü körteçi sen ebiñe kirteçi sen buñsuz boltaçı sen: *Türk millet(i), iyilik göreceksin, evine gireceksin (ve) dertsiz olacaksın* (Mo / Bilge Kağan K 12-13).

anta kisre **tabgaç kaganta** bedizçi kop kelürtüm: *Ondan sonra Çin Kağan(ı)'ndan pek çok ressam ve heykeltıraşlar getirttim* (Mo / Bilge Kağan K 14).

on ok oğlınta tatınja tegi bunı köri bilin: *On Ok oğul(lar)ından yabancılara kadar bunu görüp öğrenin* (Mo / Bilge Kağan K 15).

kañım türük bilge kagan altı sir tokuz oğuz eki ediz **kerekülüg begleri bodunı** türük teñri üze kagan olurtum: *Babam Türk Bilge Kağan Altı Sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz Kerekeli Beyleri (ve) milleti Türk Tanrı üzerine tahta oturdum* (Mo / Bilge Kağan D 1-2).

olurtukuma ölteçiçe sakınıgma **türük begler bodun** ögirip sebinip tongıtmış közi yügerü körti: *(Tahta) oturduğumda, ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyler(i) (ve) millet(i), kıvanıp sevinip yere eğilmiş gözleri yukarıya baktı* (Mo / Bilge Kağan D 2).

üze kök teñri asra yağız yer kılundukta ekin ara **kişi oğlu** kılınmış: *Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında ikisi(nin) arasında insanoğlu yaratılmış (Mo / Bilge Kağan D 2-3).*

kişi oğlunta üze eçüm apam bumın kagan istemi kagan olurmuş: *İnsanoğullarının üzerine atalarım dedelerim Bumın Kağan (ve) İştemi Kağan (kağan olarak) oturmuş (Mo / Bilge Kağan D 3).*

olurupan **türük bodunı** ilin törüsün tuta birmiş iti birmiş: *Oturunca Türk millet(i)nin devletini, yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermiş(ler) (Mo / Bilge Kağan D 3).*

ilgerü **kadırkan yıška** tegi kirü temir kapıgka tegi konturmuş: *Doğuda Kingan Orman(ı'na) kadar batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmiş(ler) (Mo / Bilge Kağan D 3-4).*

yogçı sıgtıçı öñre **kün togsıkda bükli çöllüg el** tabgaç tüpüt apar purum kırkız üç kurıkan otuz tatar kıtany tatabí bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış: *(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan Bükli Çöl halk(ı), Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabí bunca halk (halktan kişiler) gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar (Mo / Bilge Kağan D 5).*

begleri bodunı tüzsüz üçün **tabgaç bodun** tebligın körlüğün üçün armakçısın üçün inili eçili kıkışürtükün üçün begli bodunlğ yonışurtukın üçün **türük bodun** illedük ilin içgunı ıdmış: *Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halk(ı) hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kıskırttığı için Türk millet(i) kurduğu devletini elden çıkarıvermiş (Mo / Bilge Kağan D 6).*

tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul kılıtı eşilik kız oğlın küñ kılıtı: *Çin halk(ı)na bey olmaya layık erkek evladını kul yaptı, hanım olmaya layık kız evladını da cariye yaptı (Mo / Bilge Kağan D 7).*

türük begler türük atın itti **tabgaçgı begler tabgaç atın** tutupan **tabgaç kaganka** körmüş: *Türk beyler(i) Türk ünvan(ı)nı bıraktı; Çinlilerin hizmetindeki (Türk) beyler(i) Çin ünvan(lar)ını alarak Çin Hakan(ı)'na tabi olmuş(lar) (Mo / Bilge Kağan D 7).*

ilgerü **kün togsıkka bükli kaganka** tegi süleyü birmiş kurıgaru temir kapıgka tegi süleyü birmiş: *Doğuda gün doğusuna Bükli Hakan(ı)'na kadar ordu sevk edivermiş(ler); batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk edivermiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 8).

tabgaç kaganka ilin törüsin alı birmiş: *Çin Hakan(ı) için (böylece) fetihler yapmış(lar), ülkeler almış(lar)* (Mo / Bilge Kağan D 8).

türük kara kamag bodun ança timiş: *Türk avam tabaka(sı) şöyle demiş* (Mo / Bilge Kağan D 8).

ança tip **tabgaç kaganka** yagı bolmış: *Böyle diyip Çin Hakan(ı)'na düşman olmuş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı **türük bodun** ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *Bunca hizmet ettiğini düşünmeden "Türk millet(ini) öldüreyim, nesli yok edeyim" der imiş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

üze **türük teñrisi türük ıduk yiri subı** ança etmiş: *Yukarıdaki Türk Tanrısı, Türk kutsal yeri suyu şöyle yapmış* (Mo / Bilge Kağan D 10).

türük bodun yok bolmazun tiyin bodun bolçun tiyin kañım ilteriş kaganıg ögüm ilbilge katunug teñri töpüsinte tutup yügerü kötürmüş erinç: *Türk millet(i) yok olmasın diye halk olsun diye babam İteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yükseğe kaldırmışlar muhakkak* (Mo / Bilge Kağan D 10).

yeti yüz er bolup elsiremiş kağansıramış bodunug küngedmiş kuladmış bodunug **türük törüsin** içgınmış bodunug eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış: *Yedi yüz kişi olup devlet(siz) (ve) hakansız kalmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini (bırakmış) halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş* (Mo / Bilge Kağan D 11-12).

tölis **tarduş bodunug** anta etmiş: *Tölis (ve) Tarduş halk(ı)nı o vakit düzenlemiş* (Mo / Bilge Kağan D 12).

birye **tabgaç bodun** yagı ermiş yırya baz kagan **tokuz oguz bodun** yagı ermiş: *Güneyde Çin halk(ı) düşman imiş; kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz millet(i) düşman imiş* (Mo / Bilge Kağan D 12).

olurupan **türük bodunug** yiçe itdi yiçe igitti: *(Tahta) oturup Türk millet(i)ni yeniden düzenledi, yeniden doyurdu* (Mo / Bilge Kağan D 14).

eçim kagan birle ilgerü yaşıł ögüz **şantun yazıka** tegi süledimiz: *Amcam Kağan ile doğuda Sarı Irmak'a (ve) Şantung Ova(sı) 'na kadar ordu sevk ettik* (Mo / Bilge Kağan D 15).

on ok bodun emgek körti: *On Ok halk(ı) ızdırıp gördü* (Mo / Bilge Kağan D 16).

eçümüz apamız tutmış yir sub idisiz bolmazun tiyin **az bodunug** itip yaratıp: *Atalarımız(in) dedelerimiz(in) zaptettiği yurt sahihsiz olmasın diye Az halk(ı)nı düzene sokup ...* (Mo / Bilge Kağan D 16).

kagan atıg bunta biz birtimiz: *Kağan ünvanını burada (ona) biz verdik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

kögmen yir sub idisiz kalmasın tiyin az **kırkız bodunug** itip yaratıp keltimiz: *Kögmen ülke(si) sahihsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halk(ı)nı örgütleyip geldik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

ilgerü **kadırkan yışığ** aşā bodunug ança konturtumuz ança itdimiz: *Doğuda Kingan Orman(ı) 'nı aşarak halkı öyle yerleştirdik, öyle örgütledik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

kurıgaru keñü tarbanka tegi **türük bodunug** ança konturtumuz ança itdimiz: *Batıda Kengü Tarban'a kadar Türk millet(i)ni öylece yerleştirdik, öylece örgütledik* (Mo / Bilge Kağan D 18).

türük oguz begleri bodun eşidin: *Türk Oğuz beyleri (ve) millet(i) işitin* (Mo / Bilge Kağan D 18).

üze teñri basmasar asra yir telinmeser **türük bodun** elinjin törünjin kem artatı udaçı erti: *Üstte(ki) gök çokmedikçe altta(ki) yer de delinmedikçe Türk millet(i) (senin) devletini yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?* (Mo / Bilge Kağan D 19-20).

türük bodun ertin ökün: *Türk millet(i) aklını başına topla! Aslına dön* (Mo / Bilge Kağan D 19).

ıduk **ötüken yış bodun** bardıg: *Kutsal Ötüken Orman(ı) millet(i) (yerini bırakıp) gittin* (Mo / Bilge Kağan D 19).

başlayı **kırkız kaganıg** balbal tikdim: *(Amcan kağan için) önce Kırgız Kağan(ı) 'nı balbal (olarak) diktim* (Mo / Bilge Kağan D 20).

türük bodunug atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri il birigme teñri **türük bodun** atı küsi yok bolmazun tiyin özümün ol teñri kagan olurtdı erinç: *Türk millet(i)nin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı devlet veren Tanrı Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 20-21).

kañımız eçimiz kazganmış bodun atı küsi yok bolmazun tiyin **türük bodun** üçün tün udımadım küntüz olurmatım: *Babamız(in), amcamız(in) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk millet(i) için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Bilge Kağan D 21-22).

bodunug igideyin tiyin yırgaru **oguz bodun** tapa ilgerü kıtany **tatabı bodun** tapa birgerü tabgaç tapa ulug sü eki yegirmi süledim: *Halkı besleyeyim diye kuzeyde Oğuz millet(i)ne doğru, doğuda Kitay, Tatabı millet(i)ne doğru, güneyde Çin'e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan D 23).

tañut bodunug buzdum: *Tangut halk(ı)nı hezimete uğrattım* (Mo / Bilge Kağan D 24).

altı otuz yaşıma **çik bodun** kırkız birle yağı boltı: *Yirmi altı yaşımda Çik halk(ı) Kırgız(lar) ile (bize) düşman oldu* (Mo / Bilge Kağan D 26).

sünjüg batımı karıg söküp **kögmen yışig** toga yorıp **kırkız bodunug** uda basdım: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı)'nı aşarak Kırgız millet(i)ni uykuda bastım* (Mo / Bilge Kağan D 27).

soña yışda sünjüştüm: *Songa Orman(ı)'nda savaştım* (Mo / Bilge Kağan D 27).

ol yılda türgiş tapa **altun yışig** toga **ertiş ögüzüg** keçe yorıdım: *O yıl Türgişlere doğru Altay Orman(ı)'nı aşarak (ve) İrtiş Irmağ(ı)'nı geçerek yürüdüm* (Mo / Bilge Kağan D 27).

türgiş bodunug uda basdım: *Türgiş halk(ı)nı uykudayken bastım* (Mo / Bilge Kağan D 27).

türgiş kagan süsi otça borça kelti: *Türgiş Kağan(ı'nın) ordusu Bolçu'da ateş gibi, kasırğa gibi saldırdı* (Mo / Bilge Kağan D 27).

otuz artukı bir yaşına **karluk bodun** buınsuz erür barur erkli yağı boltı: *Otuz bir yaşında Karluk halk(ı) bağımsızca hareket eder (bir) düşman oldu* (Mo / Bilge Kağan D 29).

tamag **ıduk başta** süñüştüimiz: *Tamag kutsal tepe(si)nde savaştık* (Mo / Bilge Kağan D 29).

karluk bodun ölürtüm: *Karluk halk(ını) öldürdüm* (Mo / Bilge Kağan D 29).

basmıl kara **karluk bodun** tirilip kelti: *Basmıl avam Karluk halk(ı) toparlanıp geldi* (Mo / Bilge Kağan D 29).

üçünç **çuş başta** süñüştüim: *Üçüncü (olarak) Çuş başında savaştım* (Mo / Bilge Kağan D 30).

türük bodun adak kamşattı yablak boltaçı erti: *Türk milleti(nin) ayağı sendeledi fena olacak idi* (Mo / Bilge Kağan D 30).

üç oguz süsi basa kelti: *Üç Oğuz ordusu baskın yaptı* (Mo / Bilge Kağan D 32).

tenrı yarlıkaduk üçün men kazgantuk üçün **türük bodun** ança kazganmış erinç: *Tanrı lütfettiği için ben çalışıp kazandığım için Türk millet(i) öyle kazanmış oldu* (Mo / Bilge Kağan D 33).

türük bodun ölteçi erti yok boltaçı erti: *Türk millet(i) ölecekti, yok olacaktı* (Mo / Bilge Kağan D 33).

türük begler bodun ança sakını: *Türk beyler(i) (ve) millet(i) şöyle düşünün* (Mo / Bilge Kağan D 33).

oguz bodun tokuz tatar birle tirilip kelti: *Oğuz millet(i) Dokuz Tatar ile toparlanıp geldi* (Mo / Bilge Kağan D 34).

tokuz oguz bodun yerin subın ıdıp tabgaçgaru bardı: *Dokuz Oğuz halk(ı) yerini yurdunu bırakıp Çin'e gitti* (Mo / Bilge Kağan D 35).

karagan kısıta ebin barkın anta buzdum: *Karagan Geçid(i)'nde evini barkını orada bozdum* (Mo / Bilge Kağan D 37).

tatabı bodun tabgaç kaganka körti: *Tatabı halk(ı) Çin Kağan(ı)'na tabı oldu* (Mo / Bilge Kağan D 38).

birye **karluk bodun** tapa süle tip tudun yamtarıg ıttım: *Güneyde Karluk halk(ı)na ordu sevk et diyip Tudun Yamtar'ı gönderdim* (Mo / Bilge Kağan D 40).

karluk ilteber yok bolmış: *Karluk İlteber(i) yok olmuş / öldü* (Mo / Bilge Kağan D 40).

tabgaç atlıg süsi bir tümen artukı yeti biñ süg ilki kün ölürtüm: *Çin süvari ordusu(ndan) on yedi bin askeri birinci gün öldürdüm* (Mo / Bilge Kağan G 1).

yadag süsin ekinti kün kop ölürtüm: *Piyade ordusunu ikinci gün hep öldürdüm* (Mo / Bilge Kağan G 1).

elig yaşıma **tatabı bodun** kıtanyda adrıltı: *Elli yaşında Tatabı halk(ı) Kitay'dan ayrıldı* (Mo / Bilge Kağan G 7).

tönker tagda tegip tokıdım üç tümen süg ölürtüm: *Tönger Dağ(ı)'nda hücum edip vuruştum, otuz bin askeri öldürdüm* (Mo / Bilge Kağan G 8).

yog yıparıg kelürüp tike birti: *Cenaze mumunu getirip dikiverdi* (Mo / Bilge Kağan G 11).

çıntan ıgaç kelürüp ...: *Sandal ağac(ı) getirip ...* (Mo / Bilge Kağan G 11).

tenri teg tenri yaratmış türük bilge kagan sabım: kañım türük bilge kağan olurtukınta **türük** amtı **begler** kisre **tarduş begler** köl çor başlayı ulayı şadapıt begler öñre **tölis begler** apa tarkan başlayı ulayı şadapıt begler bu ataman tarkan tonyukuk boyla бага tarkan ulayı buyruk iç buyruk sebig köl erkin başlayı ulayı buyruk bunça amtı begler kañım kaganka ertinü ertinü ti mag kıldı: *Tanrı tarafından yaratılmış Türk Bilge Kağan sözü: Babam gibi Bilge Kağan tahta oturduğunda şimdiki Türk beyler(i), batıdaki Tarduş beyler(i), Köl Çor başta olmak üzere (bütün) Şadapıt beyler, doğudaki Tölis beyler(i), Apa Tarkan başta olmak üzere (bütün) Şadapıt beyler, Ataman Tarkan, Tonyukuk Boyla Baga Tarkan ve kumandanlar iç buyruk Sebil Köl İrkin başta olmak üzere (bütün) kumandanlar, bunca sadık beyler babam kağana pek çok pek çok alkış (ve) övgüde bulundular* (Mo / Bilge Kağan G 13-15).

kañım kagan **türük beglerin bodunun** ertinü ti mag itdi ögdi: *Babam kağan Türk beyler(i)ni (ve) halk(ı)nı pek çok alkışladı (ve) övdü* (Mo / Bilge Kağan G 15).

kaşım kagan için ağır taşıg yoğun ıg **türk begler bodun** itip yaratıp kelürti: *Babam kağan için ağır taşı, kalın ağacı Türk beyler(i) (ve) millet(i) yapıp edip getirdiler* (Mo / Bilge Kağan G 15).

bilge kagan bitigin yollug tigin bitidim: *Bilge Kağan Yazıtı'nı (ben) Yollug Tigin yazdım* (Mo / Bilge Kağan GB).

bilge tonyukuk ben özüm **tabgaç iline** kılıntım: *(Ben) Bilge Tonyukuk. Ben kendim Çin ülkesinde doğdum* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 1).

türk bodun tabgačka körür erti: *Türk millet(i) Çin'e itaat ediyordu* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 1).

türk bodun kanın bulmayın tabgaçda adrılıt: *Türk millet(i) kağanını bulmayınca Çin'den ayrıldı* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 2).

kök öñüg yoguru **ötügen yışgaru** uduztum: *Gök Öng'ü güçlkle geçerek Ötüken Orman(ı)'na doğru ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 8).

inçek kölükin toglada oguz kelti: *İngek Gölü (ve) Tola'dan Oğuz(lar) geldi(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 8).

türk kaganıg türk bodunug ötügen yirke ben özüm bilge tonyukuk tegürtüm: *Türk Kağan(ı)'nı, Türk millet(i)ni Ötüken bölge(s)i'ne ben kendim Bilge Tonyukuk ulaştırdım* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 10).

ötügen yirig konmuş tiyin esidip biriyeke bodun kuruyakı yırıyakı öñreki bodun kelti: *Ötüken bölge(sine) yerleşmiş diye işitip güneydeki boylar, batıdaki, kuzeydeki ve doğudaki boy(lar da buraya) geldiler* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 10).

ol üç kagan ögleşip **altun yış** üze kabışalım timiş: *O üç kağan anlaşıp Altın Orman(ı)'nda bir araya gelelim demiş(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 3).

türk bodun kılıçalı **türk kagan** olurgalı şantung balıkka taluy ögüzke tegmiş yok ermiş: *Türk millet(i) yaratılalı, Türk kağan(ları) tahta oturalı Şantung (bölgesindeki) şehir(ler)e okyanusa ulaşan yok imiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 1).

tabgaç kagan yagımız erti: *Çin Kağan(ı) düşmanımız idi* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 2).

on ok kagan yagımız erti: *On Ok Kağan(ı) düşmanımız idi* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 2).

türk bodun yeme bulganç ol timiş: “*Türk millet(i) zaten karışıklık içindedir*” demiş (Mo / Bilge Tonyukuk I D 5).

anı subka bardımız: *Anı Suy(u)’na (Irmağı’na) ulaştık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 3).

kaganka **kırkız bodunı** içikdi yükünti: *Kağana Kırgız halkı teslim oldu (ve) baş eğdi* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 4).

kökmen yışıg ebirü keltimiz: *Kökmen Orman(ı’nın) çevresini dolanarak döndük* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 4).

türgiş kaganı taşıkmiş tidi: *Türgiş Kağan(ı) “Yola çıkmış” dedi* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 6).

on ok bodunı kalısız taşıkmiş tir: “*On Ok halkı (da) büsbütün yola çıkmış*” dedi (Mo / Bilge Tonyukuk I K 6).

altun yışda oluruñ tidi: “*Altun Orman(ı)’nda oturun*” dedi (Mo / Bilge Tonyukuk I K 7).

altun yışda olurtumız: *Altun Orman(ı)’nda otur(uyor)duk* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 8).

on ok süsi kalısız taşıkdi: *On Ok ordusu eksiksiz (yola) çıktı* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

yarış yazıda tirilelim timiş: *Yarış Ova(sı)’nda toplanalım demiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

irtiş ögüzüg keçıgsızın keçdimiz: *İrtiş Irmağı(ı)’nı geçit olmadan geçtik* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

yarış yazıda on tümen sü tirilti: *Yarış Ova(sı)’nda on tümen (yüz bin) asker toplandı* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 1).

ben bilge tonyukuk **altun yışıg** aşıa keltimiz **irtiş ögüzüg** keçe keltimiz: *Ben Bilge Tonyukuk Altun Orman(ı)’nı aşarak geldik, İrtiş Irmağı(ı)’nı geçerek geldik* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 2-3).

on ok begleri bodunı kop kelti: *On Ok beyleri ve halkı hep (birlikte) geldi(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 7-8).

yinçü ögüzüg keçe **tinsi oğlu** aytıgma beñlig **ek tagıg** ertü ...: *İnci Irmağ(ı)'nı geçerek Tinsioğlu (Göğün Oğlu) (diye) adlandırılan (ve âdeta insana) huzur (veren) Ek Dağ(ı)'nı aşarak ...* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 9).

inel kaganka ançıp mançud saka tezık tokar anta berüki aşuk başlıg **sogdak bodun** kop kelti: *İnel Kağan'a bu sebeple Mançu, Saka, Arap, Tohar, on(lar)dan miğfer başlık(lı) Soğd halk(ı) (da) tamamen geldi* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 1-2).

türük bodun temir kapıgka **tinsi oğlu** aytıgma tagka tegmiş idi: *Türk millet(i) Demir Kapı'ya (ve) Tinsioğlu (Göğün Oğlu) (diye) adlandırılan dağa (o zamana kadar Türklerin) ulaşmışlığı hiç yoktu* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 2-3).

bu **türük bodun** ara yaraklıg yagıg yeltürmedim tügünlüg atıg yügürtmedim: *Bu Türk millet(inin) arasına silahlı düşmanı sokturmadım; (onların kuyrukları) düşümlü at(ları)nı dolaştırmadım* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 4).

ilteriş kagan bilge tonyukuk kazgantuk üçün kapgan kagan türük **sir bodun** yorıdoku bu türük bilge kagan türük **sir bodunug oguz bodunug** igidü olurur: *İlteriş Kağan (ve) Bilge Tonyukuk kazandıkları için Kapgan Kağan(ın) Türk (ve) Sir halk(larının) ülkelerindeki ilerleme (de) bu(ndandır). (Bu sebeple de bugün) Türk Bilge Kağan, Türk Sir halk(ı)nı (ve) Oğuz halk(ı)nı besleyip egemenliğini sürdürmektedir* (Mo / Bilge Tonyukuk II K 3-4).

teñri kılıntukda **uygur kagan** olurmış: *Gökyüzü yaratıldığında Uygur Kağan(ı) (tahta) oturmuş* (Mo / Tes K 1).

boz ok başın akıza uçuz kölke atlıgın töke barmış: *Boz Ok lider(ine) hücum ederek Uçuz Göl'e atlısıyla döküvermiş* (Mo / Tes K 3).

uygur kagan ...okta olurmış: *Uygur Kağan(ı) ...okta oturmuş* (Mo / Tes K 5).

uygur kagan olurmış: *Uygur Kağan(ı) (tahta) oturmuş* (Mo / Tes D 1).

ötügen ili ögres ili ekin ara **orkun ögüzde** olurmış: *Ötüken yurdu, Ögres yurdu (bu) ikisinin arasında Orhun Irmağ(ı)'nda hüküm sürmüşler* (Mo / Tariat D 3-4).

sekiz otuz yaşıma **yılan yılka türük elin** anta bulgadım anta artatdım: *Yirmi sekiz yaşımda yılan yıl(ı)nda Türk yurdunu o zaman karıştırdım o zaman bozguna uğrattım* (Mo / Tariat D 5).

kömür tagda **yar ögüzde** üç tuglıg **türük bodunka** anta yetinç ay tört tegirmike anta tokıtturtım: *Kömür Dağ'da Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı)na o zaman yedinci ayın on dördünde orada dövdiirttüm* (Mo / Tariat D 7-8).

türük bodunug anta içgertim: *Türk halk(ı)nı orada tabi kıldım* (Mo / Tariat D 9).

biçin yılda yorıdım: *Maymun yıl(ı)nda yürüdüm* (Mo / Tariat G 1).

takıgu yıl yorıdım: *Tavuk yıl(ında) yürürüdüm* (Mo / Tariat G 1).

ıt yılda üç karluk yablak sakınıp teze bardı: *İt yıl(ı)nda Üç Karluk düşmanca düşünceler besleyip kaçıp gitti* (Mo / Tariat G 3).

lagzın yılda tokuz tatar tokuz buyruk bıj señüt kara bodun turuyın kañım kanka ötünti: *Domuz yıl(ı)nda Dokuz Tatar(lar), dokuz buyruk, bin general (ve) avam halk(a karşı) ayağa kalkarak (şöyle) arz etti(ler)* (Mo / Tariat G 4).

anta kisre **küskü yılda** sinlegde küç kara bodun temiş: *Ondan sonra sıçan yıl(ı)nda (ecdat) mezarlığında güçlü avam halk (şöyle) demiş* (Mo / Tariat G 5).

kagan atanıp katun atanıp **ötügen ortusında aş ögüz baş kan ıduk baş kidinin** örgin bunta etitdim: *Kağan atanıp hatun atanıp Ötüken ortasında As Öngüz Baş(ı'nın), Kan Iduk Baş(ı'nın) batısında hükümdarlık otağını burada kurdurdum* (Mo / Tariat G 6).

tenride bolmış el etmiş bilge kagan el bilge katun **kagan atıg katun atıg** atanıp ötüken **kidin uçında tez başında** örgin anta yaratıtdım: *Tanrı'nın lütfuyla kağan olmuş devlet kurmuş Bilge Kağan, El Bilge Hatun Kağan ünvanını ve Hatun ünvanını alarak Ötüken'in batı tarafında Tes başında hükümdarlık otağını orada yaptırdım* (Mo / Tariat B 1).

bars yılda yılan yılda eki yıl yayladım: *Kaplan yıl(ı)nda (ve) yılan yıl(ı)nda iki yıl (orada) yazı geçirdim* (Mo / Tariat B 1).

ulu yılda ötüken ortusında aş ögüz ıduk baş kitininte yayladım: *Ejderha yıl(ı)nda Ötüken ortasında, As Öngüz Iduk zirve(sinin) batısında yazı geçirdim* (Mo / Tariat B 2).

öñre **kün togsıkdaki** bodun kisre **ay togsıkdaki** bodun tört bulundaki bodun üç ... berür: *İleride gün doğusundaki halklar, geride ay doğusundaki halklar dört taraftaki halklar ... verir* (Mo / Tariat B 3-4).

yaylağım ötüken kuzu **kidin uçı tez başı** öndüni künyü bez iç ılagım **ötüken yeri** onı tarkan süy yag bodun kagangı **birigerü uçı altun yış kidin uçı** kömen **iligerü uçı** költ ...: *Yaylağım Ötüken('in) kuzey (tarafı) batı ucu, Tes başı, doğusu Hanui Gol ve Hünüi Gol iç ormanlarım / asıl ormanlarım Ötüken yeri; Ongı Tarkan Süy, yakın halkın kağanınki: Güney ucu Altay Dağları, batı ucu Kögmen, doğu ucu...* (Mo / Tariat B 5).

iç **buyruk başı** inançu бага tarkan ulug buyruk tokuz bolmış bilge tay señün tay beş **yüz başı** külüg onı öz inançu beş **yüz başı** ulug öz inançu urungu **yüz başı** ulug urtuñu **tölis begler** oğlu **biñ baş** tölis külüg erten **tarduş begler** oğlu **biñ başı** tarduş külüg eren tarduş işbaraş beş biñ **er başı** alp işbara señün yaglakar tokuz yüz **er başı** toykun ulug tarkan bukug **biña bodunu** biña kagas ataçuk bodunu biña: *İç buyruk başı: İnançu Baga Tarkan; Ulu Buyruk: Tokız Bolmış Bilge Tay / Büyük Sengün: Tay ... Beş Yüz (kişilik birlik) Başı Külüg Ongı Öz İnançu; Beş Yüz (kişilik kuvvet) Başı Ulu Öz İnançu; Urungu: Yüzbaşı Ulu Urungu; Tölis bey(lerinin) oğul(lar)ı Binbaşı(lar): Tarduş'un ünlü erleri; Tarduş İşbaralar: Beş Bin Er(lik kuvvet) Başı İşbara Sengün Yaglakar ... Dokuz Yüz Er(lik kuvvet) Başı Toykun Uluğ Tarkan Bukug Bınga ... halkı kuvvetli: bin kişilik askeri birlik; Kagas Ataçuk; halkı (kuvvetli) bin kişilik birlik* (Mo / Tariat B 6-9).

teñri kanım atlığı tokuz tatar yeti yegirmi az buyruk señüt biña **uygur bodunu**: *Tanrı Hanım(ın) atlıları Dokuz Tatarlar (ve) On Yedi Az(lardan). Buyruklar, generaller ve binbaşılar (da) Uygur(lardan)dır* (Mo / Tariat K 2).

tigitimin bu bitidükte kanıma **turgak başı** kagaş ataçuk bezgeker çigşi bıla бага tarkan üç yüz turgak turdı: *Prenslerimle bu (kitabeyi) yazdığımızda Han'ım için, Karakol Başı Kagas Ataçuk ve Bezgeker Çigşi Bıla Baga Tarkan üç yüz nöbetçiyle nöbet tuttu* (Mo / Tariat K 2).

teñrim kanım oğlu bilge ... kutlugı isig ... buyrukı az sipa tay señün bodunu toñra ede ... ık baş kay aba baş üç karluk bunça bodun **yabgu bodunu** teñrim kanım oğlu ... udurgan buyrukı **çabiş señün bodunu** tokuz bayırku ak baş ... basmış tokuz tatar bunça bodun **çad bodunu**: *Tanrı Han'ımın oğlu Bilge ... Kutlug'u Isig ... Buyruk'u Az Sipa Tay Sengün; boyları Tongra(lar), Edeler Baş, Kay, Aba-Baş, Üç Karluk bunca boylar Yabgu boyları Tanrı Hanım oğlu ... Udurgan, Buyruk'u Çabiş Sengün, boyları Dokuz Bayırku, Ak Baş ... Basmış, Dokuz Tatar, boylar, Şad boyları* (Mo / Tariat K 3-4).

bayırku tarduş bilge tarkan kutlug yagma tabgaç **soğdak başı** bilge senjün uz öñ erkin: *Bayırku Tarduş Bilge Tarkan Kutlug (ve) Yagma Tabgaç Soğdak Başı Bilge Sengün Uz Öñg Erkin* (Mo / Tariat K 6).

tenride bolmış el etmiş bilge kagan tölis **ötügen ili ögres ili** ekin ara olurmuş: *Tanrı'nın lütfuyla kağan olmuş devlet kurmuş Bilge Kağan Tölis, Ötüken, Ögres yurdu arasında hüküm sürmüş* (Mo / Şine Us K 1).

türük ilije altı otuz yaşına ıd ... irti: *Türk devletine yirmi altı yaşındayken* ... (Mo / Şine Us K 4).

tokuz oguz bodunumın tirü kubratı altım: *Dokuz Oğuz halkını derleyip bir araya getirdim* (Mo / Şine Us K 5).

özümün öñre **bıña başı** ıtdı: *Beni doğuya binbaşı olarak gönderdi* (Mo / Şine Us K 6).

keyre başınta üç birküde **kan süsi** ... katılıtm: *Keyre Başı'nda Üç Birkü'de han ordusu ... katıldım* (Mo / Şine Us K 7).

kara kum aşmış kögerde kömür tagda **yar ögüzde** üç tuglı **türük bodun** ...: *Kara Kum'u aşmış, Köger'de Kömür Dağı'nda Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı) ...* (Mo / Şine Us K 8).

kony yılka yorıdım: *Koyun yıl(ın)da yürüdüm* (Mo / Şine Us K 9).

türük bodun anta ıñaru yok boltı: *Türk halk(ı) bunun üzerine yok oldu* (Mo / Şine Us K 10).

lagzın yılka tay bilge tutukug ... yabgu atadı: *Domuz yıl(ı)nda Tay Bilge Tutuk'u Yabgu atadı* (Mo / Şine Us K 11-12).

eki yañıka **kün toguru** süñüşdüm: *İkinci gün tan vaktinde savaştım* (Mo / Şine Us D 1).

kara igil bodunug yok kılmadım: *Kara İgil halk(ı)nı yok etmedim* (Mo / Şine Us D 2).

seleñe kidin yılun kol berdın sınar **şıp başına** tegi çerig itdim: *Selenge('nin) batısından Yılın Kol('un) güney yanındaki Şıp Başı'na kadar asker yerleştirdim* (Mo / Şine Us D 3).

keregün sakışın **şıp başın** yöre kelti: *Keregü'yü, Sakış'ı Şıp Başı'nı yürüyerek geldi(ler)* (Mo / Şine Us D 4).

sekizinci ay eki yaşıka **çığltır költe** kasuy kezü süñüşdüm: *Sekizinci ay(ın) iki(nci) gününde Çığltır Göl(ü)'nde Kasuy boyunca savaştım* (Mo / Şine Us D 6).

ol ay biş yigirmike **keyre başı** üç birküde tatar birle katı tokıdım: *O ay(ın) on beşinci günü Keyre Başı('nda) Üç Birkü'de Tatar(lar) ile şiddetli bir şekilde savaştım* (Mo / Şine Us D 6).

tarduş **tölis bodunka** birtim: *Tarduş, Tölis halk(ı)na görevlendirdim* (Mo / Şine Us D 7).

tabışkan yıl bişinç ayka teg ... **öğüz başı** anta **ıduk baş** kidinte yabaş tokuş beltirinte anta yayladım: *Tavşan yıl(ının) beşinci ayına kadar ... Öngüz Başı (ve) orada Iduk zirvesi(nin) batısında Yabaş ve Tokuş (ırmaklarının) kavuştuğu yerde yayladım* (Mo / Tes D 8-9).

tokuz oguz begleri kelti: *Dokuz Oğuz beyleri geldi* (Mo / Şine Us D 10).

ertiş öğüzüg arkar başı tuşı anta er kemiş altın ... anta ... keçdim: *İrtiş Irmağ(ı)'nı Ark(ar) Baş(ı)'nın karşısındaki Er Kemiş('ın) altından geçtim* (Mo / Şine Us G 1).

bolçu öğüzde üç karlugug anta tokıdım: *Bolçu Irmağ(ı)'nda Üç Karluk'u orada yendim* (Mo / Şine Us G 1-2).

çik bodunug bınam süre kelti: *Çik halk(ı)nı bin kişilik (ordum) sürerek geldi* (Mo / Şine Us G 2).

tiz başı çıtımın yayladım: *Tes Baş(ı)'nda çitle çevirili (yerimde) yayladım* (Mo / Şine Us G 2).

çik bodunka tutuk at birtim: *Çik halk(ı)na tutuk (ünvanlı kişi) tayin ettim* (Mo / Şine Us G 2).

biş yigirmike **taygan költe** tiriltim: *On beşinci (gün) Taygan Göl(ü)'nde toplandık* (Mo / Şine Us G 3).

yula költe kotdum: *Yula Gö(ü)'nde (yakınında evimi) kurdum* (Mo / Şine Us G 6).

kony yılkau...tum: *Koyun yıl(ı)nda ...* (Mo / Şine Us B 2).

tabgaç kanı tezip barmış: *Çin Kağan'ı kaçıp gitmiş* (Mo / Şine Us B 3).

türük bodunka sagır çolugan yagırtukda ... çor sançıp ölürüp oğlın kişisin bu o ...bu az ilig tutdı: *Türk millet(i)ne Sagır Çolugan düşman olduğunda (Köli Çor) mızraklayarak öldürüp çocuklarını karısını tutsak aldı* (Mo / Köli Çor B 4-5).

köli çor **türk bodun** ... kaganıña ili bilgesin üçün alpin erdemin üçün kazgantı: *Köli Çor Türk millet(i) kağanına, devletine bilgili olduğu için yiğit (ve) erdem sahibi olduğu için kazandı* (Mo / Köli Çor B 6-7).

köli çor **tarduş bodunug** ite ayu olurtı: *Köli Çor Tarduş halk(ı)nı düzenleyerek yönetti* (Mo / Köli Çor D 2).

köli çor özlüki yegren at binip anta kerü barıp **yinçü ögüzüg** keçip temir kapıgka tezikke tegi sü... kazgantı: *Köli çor beylik doru atına binip oradan batıya gidip İnci Irmağ(ı)'nı geçip Demir Kapı'ya Tezik'e kadar ordu ... kazandı* (Mo / Köli Çor D 3-4).

türük bodun öñre **kün tugsıkıña** kesre **kün batsıkıña** tegi biriye tavgaçka yırye yışka tegi kazgantuk üçün ol kız oğlın körti: *Türk millet(i) doğuda gün doğusuna batıda gün batısında kadar güneyde Çin'e kuzeyde ormana kadar elde ettiği için kızını evladını gördü* (Mo / Ongi B 2).

türk bodun atı yok bolu barmış erti: *Türk millet(inin) adı yok olup gidiyor idi* (Mo / Ongi B 3).

kumul balıkka tegdim: *Kumul şehir(i)ne saldırdım* (Mo / Ongi G 1).

tavgaç bodun tokıdım yıgdım: *Çin halk(ını) vurdum, topladım* (Mo / Ongi G 1).

kon yıłka yetinç ay küçlüg alp kaganımda adrılı bardınız: *Koyun yıl(ının) yedinci ay(ında) güçlü, alp kağanımdan ayrılıp gittiniz* (Mo / Ongi G 4).

alp atım köl tarkan: *Alp adım Köl Tarkan* (Mo / Hoid Tamir VI 3).

ıt yıl altınç ay eki tenride kut bulmış **ötüken** elinde yegen erkin: *Köpek yıl(ının) altıncı (ayının) iki(sinde) Tanrı'da kut bulmuş Ötüken ilinde (ben) Yegen Erkin('im)* (Mo / Hoid Tamir VII 1-3).

tegres elimde kesre tokuzunç ayka ertim: *Tegres yurdumda sonra dokuzuncu ayda ulaştım* (Mo / Hoid Tamir VIII 3-4).

küskü yıl altınç ay yetinç kün: *Fare yıl(ının) altıncı ay(ının) yedinci gün(ü)* (Mo / Hoid Tamir XII 1-4).

ini öz inençü **yılan yıl** öz inençü tarduş köli çor beş balıka barır biz: *İni Öz İnençü yılan yıl(ında) Öz İnençi (ile) Tarduş Köli Çor Beşbalık'a gideriz* (Mo / Hoid Tamir XIV 1-5).

beçin yılka tokuzunç ay eki yañıka bardımız: *Maymun yıl(ında) dokuzuncu ay(in) iki(nci) gününde vardık* (Mo / Hoid Tamir XV 1-3).

yılan yıl onuç ayka ini öz inençü beş balıka barır men: *Yılan yıl(ının) onuncu ayında İni Öz İnençü Beşbalık'a giderim* (Mo / Hoid Tamir XVI 1-3).

uygur yirinte yaglakar kan ata keligme **kırkız oğlu** men: *Uygur ülkesinde(ki) Yaglakar Han(ı'nı) sürerek gelen Kırgız oğluyum* (Mo / Suci 1-2).

küm sorugum **kün tugsuka kün batsıka** tegdi: *Şanım şöhretim gün doğusundan gün batısına kadar ulaştı* (Mo / Suci 4-5).

ud ayka ud yılka uçmış elteg boluñ bitidim: *Sığır ay(in)da sığır yıl(in)da ölmüş Elteg Boluñ (için) yazdım* (Mo / İh Biçigt V 1-2).

el bitigniñ tudunı: *Devlet yazıcısının komutanı* (Mo / Altan Had I).

çor añar yolu olurtukda: *Çor Angar yolu(nda) oturduğumuzda* (Mo / Biger I).

küskü yılka kontum: *Fare yıl(in)da konakladım* (Mo / Hentei 2).

er atı ay begeç er a: *Kahramanlık adı Ay Begeç Er* (Alt / Adır Kaya).

kişi oğlın eg: *İnsanları birleştir* (Alt / Biçiktu Boom II 2).

er atı el yegen e: *Kahramanlık adı El Yegen* (Alt / Kalbak Taş XII).

er atı yen ok: *Kahramanlık adı Yen Ok* (Alt / Kurgak II).

er atı kut bermiş: *Kahramanlık adı Kut Bermiş* (Alt / Kızıl Kabak I 1).

er atı ok ay: *Kahramanlık adı Ok Ay* (Alt / Taldu Ayır).

er atı atar apa: *Kahramanlık adı Atar Apa* (Alt / Mendur Sokkon I-2 1).

kişi arası eşid kara señir keçig inançu külüg çigsi beg: *Kişi(ler) arası(nda) işit Kara Sengir Geçit(i'nde) (ben) Inançu Külüg Çigsi Bey'im* (Haya Baji 4-5).

kırkız kanı bitimişin: *Kırgız Kağanı('nın) yazdırdığı(dır)* (Ye / Haya Baji 6).

teğri kulu adrlıtımız a esizim e: *Tanrı kulu(ndan) ayrıldık, ne yazık!* (Ye / Çer Çarık 2).

orkon yerini aldokta azıglıg toñuz teg: *Orhun yerini aldığınızda vahşi domuz gibi(ydiniz)* (Ye / Uybat VI 3).

tebsey keçig: *Tebsey Geçid(i)* (Ye / Tepsey II).

tebsey keçig kutlug keçig: *Tebsey Geçid(i) kutlu geçit* (Ye / Tepsey III).

tebsey keçigin elçi erele: *Tebsey Geçidi ile ile elçi Erele* (Ye / Tepsey VI).

öz elin yeti körti: *Öz yurdunu yedi (kez) gördü* (Ye / Şançi III 1).

yalım kaya bitigi: *Yalçın / çıplak kaya yazıtı* (Ye / Kara Yüs II 3).

yagi atı kıyagan: *Savaş adı Kıyagan(dır)* (Kır / Talas X 4).

ötüg taşı esiz anınç: *Kıymetli Anınç'ın öykü / arz etme taşı(dır)* (Kır / Talas XIV 1).

tabgaç kan yogladı: *Çin İmparator(u) (tarafından cenaze töreni) yapıldı* (Çin / Karı Çor Tigin 13-14).

lagzın yıl altınç ayka yiti yañıka: *Domuz yıl(ının) altıncı ay(ının) yedi(inci) gününde* (Çin / Karı Çor Tigin 15-16).

Köktürk harfli yazıtlarda tespit edilen “belirtisiz isim tamlaması”¹⁸ yapısındaki kavram işaretleri”ne bakıldığında özellikle Moğolistan Cumhuriyeti sınırları içerisinde yer alan yazıtlarda (Orhun Yazıtları, Tes Yazıtı, Tariat Yazıtı, Şine Us Yazıtı) işlevsel olarak sık kullanıldığı görülmektedir. Söz konusu bölgedeki yazıtlarda sentaktik (söz dizimsel) yöntemle belirtisiz isim tamlaması yapısında birçok farklı boy, kavim, millet ve devlet adı kullanılmıştır. Yukarıda dikkate sunulan cümle örneklerinden elde edilen verilere göre belirtisiz isim tamlaması yapısındaki farklı boy, kavim, millet ve devlet adları şöyledir:

¹⁸ Belirtisiz isim tamlamalarında belirtilen ekinin sıklıkla işaretsiz /+Ø+/ kullanıldığı görülmektedir.

tokuz oguz begleri bodunı (Mo / Köl Tigin G 2), türük kagan (Mo / Köl Tigin G 3), tabgaç bodun (Mo / Köl Tigin G 4), türük begler bodun (Mo / Köl Tigin G 10), on ok oğlu (Mo / Köl Tigin G 12), tölis tarduş bodun (Mo / Köl Tigin D 13), tarduş bodun (Mo / Köl Tigin D 17), türğiş kagan (Mo / Köl Tigin D 18), kırkız bodun (Mo / Köl Tigin D 20), oguz bodun (Mo / Köl Tigin D 34), tatabı bodun (Mo / Köl Tigin D 34), sogdak bodun (Mo / Köl Tigin D 39), karluk bodun (Mo / Köl Tigin K 1), izgil bodun (Mo / Köl Tigin K 4), ediz bodun (Mo / Köl Tigin K 6), tüpüt kagan (Mo / Köl Tigin K 12), kerekülüg begleri bodunı (Mo / Bilge Kağan D 1-2), bükli çöllüg el (Mo / Bilge Kağan D 5), tañut bodun (Mo / Bilge Kağan D 24), çık bodun (Mo / Bilge Kağan D 26), uygur kagan (Mo / Tes K 5), çad bodun (Mo / Tariat K 3), kara igil bodun (Mo / Şine Us D 2).

Yenisey Yazıtları'nda ise sadece “kırkız kamı (Ye / Haya Baji 6)” örneği tespit edilirken diğer Köktürk harfli yazıtlarda belirtisiz isim tamlaması yapısında boy, kavim, millet ve devlet adı bulunmamaktadır.

Köktürk harfli yazıtlarda yer-yön adlarının bazıları belirtisiz isim tamlaması yapısında sentaktik (söz dizimsel) yöntem kullanılarak şöyle yapılmıştır:

kün togsık (Mo / Köl Tigin G 2), kün ortası (Mo / Köl Tigin G 2), kün batsı (Mo / Köl Tigin G 2), ötüken ortusu (Mo / Tariat G 6), iligerü uçı (Mo / Tariat B 5), birigerü uçı (Mo / Tariat B 5).

Köktürk harfli yazıtlarda yer, dağ, orman, ova, ırmak, göl, geçit vb. kavram işaretlerinin yapımında belirtisiz isim tamlamalarından sıkça yararlanılmıştır:

ötüken yış (Mo / Köl Tigin G 3), yençü ögüz (Mo / Köl Tigin G 3), yir bayırku yiri (Mo / Köl Tigin G 4), çugay yış (Mo / Köl Tigin G 6), tögültün yazı (Mo / Köl Tigin G 6), ötüken yir (Mo / Köl Tigin G 8), kadirkan yış (Mo / Köl Tigin D 2), şantun yazık (Mo / Köl Tigin D 17), kırkız yiri (Mo / Köl Tigin D 17), kögmen yir sub (Mo / Köl Tigin D 20), altun yış (Mo / Köl Tigin D 36), ertiş ögüz (Mo / Köl Tigin D 36), togu balık (Mo / Köl Tigin K 4), soña yış (Mo / Bilge Kağan D 27), çuş başı (Mo / Bilge Kağan D 30), karagan kısıl (Mo / Bilge Kağan D 37), tönker tag (Mo / Bilge Kağan G 8), inek kölü (Mo / Bilge Tonyukuk G I 8), anı sub (Mo / Bilge Tonyukuk I K 3), yarış yazı (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9), orkun ögüz (Mo / Tariat D 3), türük eli (Mo /

Tariat D 5), şıp başı (Mo / Şine Us D 3), çığıltır köl (Mo / Şine Us D 6), öñüz başı (Mo / Tes D 8), ıduk baş (Mo / Tes D 9), taygan köl (Mo / Şine Us G 3), yula köl (Mo / Şine Us G 6), kumul balık (Mo / Ongi G 1), çor añar yolu (Mo / Biger I), kara señir keçig (Haya Baji 4-5), orkon yeri (Ye / Uybat VI 3), tebsey keçig (Ye / Tepsey VI).

Moğolistan Cumhuriyeti'ndeki Köktürk harfli yazıtlarda olayların tarihlendirilmelerinde on iki hayvanlı Türk takvimi ile önemli tarihler belirtilmiştir. Hayvan adı + yıl + Ø biçiminde saptanan belirtisiz isim tamlaması yapısındaki kavram işaretleri şöyledir:

biçin yıl (Mo / Köl Tigin KD), takıgu yıl (Mo / Tariat G 1), ıt yıl (Mo / Tariat G 3), lagzın yıl (Mo / Tariat G 4), küskü yıl (Mo / Tariat G 5), bars yıl (Mo / Tariat B 1), yılan yıl (Mo / Tariat B 1), kony yıl (Mo / Şine Us B 2), ud yıl (Mo / İh Biçigt V 1-2).

Köktürk harfli kağan / kumandanlık yazıtlarındaki bazı askerî, idari ünvanlar / rütbeler belirtisiz isim tamlaması yapısındadır:

az totok (Mo / Köl Tigin D 38), iç buyruk başı (Mo / Tariat B 6), yüz başı (Mo / Tariat B 6), bıñ baş (Mo / Tariat B 7), er başı (Mo / Tariat B 8), turgak başı (Mo / Tariat K 2).

Köktürk harfli yazıtlarda yukarıda saptanan belirtisiz isim tamlaması yapısındaki kavram işaretlerinin yanında dönemin sosyal ve kültürel hayatına ait birçok belirtisiz isim tamlaması dikkate sunulmuştur. Ayrıca Mezar taşı niteliğindeki Talas ve Koçkor, Yenisey ve Dağlık Altay Yazıtları'nda er atı / er at + Ø “kahramanlık adı” belirtisiz isim tamlaması yapısındaki kavram işaretleri öne çıkmaktadır. “Savaşçı er adı, erkeklik adı, yetişkin adı” olarak da Türkiye Türkçesine aktarılabilen kavram işaretinin (Kormuşin, 2017, s. 246) belli bir kahramanlık veya başarı sonucunda kahramanlığın ehemmiyetini gösteren yeni bir ad veya ünvan ve bir erkeğin çocukluk adı yerine geçen, onun büyüdüğünü gösteren bir ad olduğu açıktır (Useev, 2007, s. 163).

2.1.2. Niteleme Sıfatları + İsim (Niteleme Sıfat Tamlaması / Belirtisiz Sıfat Tamlaması) Yapısındaki Kavram İşaretleri

Köktürk harfli yazıtlarda sentaktik (söz dizimsel) kavram işaretleme yöntemlerinden biri de isimler arasında niteleme ilgisi kurularak yeni kavramlar oluşturmaktır. Sıfat tamlamaları genel anlamalı bir kavramı ifade etmektedir. Köktürk harfli yazıtlarda niteleme sıfatı + isim (niteleme sıfat tamlaması / belirtisiz sıfat tamlaması) yapısındaki kavram işaretlerini şöyle dikkate sunmak mümkündür:

süçig sabın yımşak agın arıp **ırak bodunug** ança yagutır ermiş: *Tatlı sözlerle, yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(ta yaşayan) halkları (kendilerine) yaklaştırırlar imiş* (Mo / Köl Tigin G 5).

yagru kontukda kisre **anyig bilig** anta öyür ermiş: *(Bu halklar) yaklaşıp yerleştikten sonra kötü düşünce(lerini) (fenalıklarını) o zaman düşünürler imiş* (Mo / Köl Tigin G 5).

süçig sabıña yımşak agısıña arturup üküş türük bodun öltüg: *Tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp Türk millet(i) çok sayıda öldün* (Mo / Köl Tigin G 6).

edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş: *İyi (ve) akıllı kişi(ler)i, iyi (ve) cesur kişi(ler)i yürütmez (engeller) imiş* (Mo / Köl Tigin G 6).

anta **anyig kişi** ança başgurur ermiş: *Orada kötü kişi(ler) şöyle akıl verirlermiş* (Mo / Köl Tigin G 7).

ırak erser **yablak agı** birür yaguk erser **edgü agı** birür tip ança başgurur ermiş: *“(Bir halk) uzaktaysa kötü hediye(ler) verir; yakındaysa iyi hediye(ler) verir” deyip öyle akıl verirlermiş* (Mo / Köl Tigin G 7).

bilig bilmez kişi ol sabıg alıp yagru barıp **üküş kişi** öltüg: *Cahil kişiler bu söze kanıp yakın gidip çok kişi öldünüz* (Mo / Köl Tigin G 7).

antagının üçün **igidmiş kaganının** sabın almatın yir sayu bardıg kop anta alkıntıg arılıg: *Böyle olduğun için (seni) doyurmuş kağanın sözlerini dinlemeden her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin* (Mo / Köl Tigin G 8-9).

kagan olurup yok **çıgany bodunug** kop kubrattım **çıgany bodunug** bay kılıtım **az bodunug** üküş kılıtım: *Tahta oturup fakir halkı hep topladım; fakir halkı zengin kıldım, az halkı çok kıldım* (Mo / Köl Tigin G 9-10).

neñ neñ sabım erser **beñü taşka** urtum: *Sözleyecek (ne) sözüm varsa ebedî taşa yazdım* (Mo / Köl Tigin G 11).

türük amtı bodun begler bödke **körügme begler** gü yañıltaçı siz: *Şimdiki Türk millet(i) (ve) beyler(i) bu devirde itaat eden beyler (siz mi) yanılacaksınız* (Mo / Köl Tigin G 11).

men **beñü taş** tikdim: *Ben ebedî taş diktim* (Mo / Köl Tigin G 11).

tabgaç kaganıñ **içreki bedizçig** ıttı: *Çin Kağan(ı)'nın has sanatçılarını gönderdiler* (Mo / Köl Tigin G 12).

añar **adınçig bark** yaraturtum için taşın **adınçig bediz** urturtum taş tokıtdım: *Onlara olağanüstü bir türbe yaptırdım; içine dışına olağanüstü resim (ve) heykeller koydurdum yazıt diktirdim* (Mo / Köl Tigin G 12).

beñü taş tokıtdım: *Ebedî taş diktirdim* (Mo / Köl Tigin G 12-13).

yaguk el erser ança takı **erig yerte** irser ança **erig yerte beñü taş** tokıtdım bitidim: *(Burası) yakın yer olduğundan böyle erişilebilir yerde ebedî taş hâkkettirdim, yazdırdım* (Mo / Köl Tigin G 13).

üze **kök teñri** asra **yagız yer** kılundukta ekin ara kişi oğlu kılınmış: *Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında ikisi(nin) arasında insanoğlu yaratılmış* (Mo / Köl Tigin D 1).

ekin ara **idi oksuz kök türük** iti ança olurur ermiş: *(Bu) ikisi ara(sında) pek örgütsüz (ve) düzensiz Kök Türk(leri) düzene sokarak öylece hüküm sürerlermiş* (Mo / Köl Tigin D 3).

bilge kagan ermiş **alp kagan** ermiş buyrukı yeme bilge ermiş erinç alp ermiş erinç: *Akıllı kağanlarmış, cesur kağanlarmış; buyrukları da bilge imiş, cesur imiş şüphesiz* (Mo / Köl Tigin D 3).

antag **küllüg kagan** ermiş: *Öyle ünlü kağan(lar)mış* (Mo / Köl Tigin D 4).

bilgisiz kagan olurmuş erinç **yablak kagan** olurmuş erinç: *Akılsız kağanlar tahta oturmuş; kötü kağanlar tahta oturmuş şüphesiz* (Mo / Köl Tigin D 5).

ilig bodun ertim: *Devlet sahibi halk idim* (Mo / Köl Tigin D 9).

kaganlıg bodun ertim: *Kağan sahibi halk idim* (Mo / Köl Tigin D 9).

kañım kaganka başlayı **baz kaganıg** balbal tikmiş: *Babam kağan (amcam kağan) önce baz kağanı balbal (olarak) dikmiş* (Mo / Köl Tigin D 16).

küregünin üçün igidmiş **bilge kaganının** ermiş barmış edgü eline kentü yañıltıg yab拉克 kügürtüg: *İtaatsizliğin yüzünden (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı kağanın ile bağımsız (ve) refah içindeki devletine (karşı) kendin hata yaptın (ve) nifak soktun* (Mo / Köl Tigin D 23).

ıduk ötüken yış bodun bardıg: *Kutsal Ötüken Orman(ı) millet(i) (yerini bırakıp) gittin* (Mo / Köl Tigin D 23).

beglig urı oğlu kul boltı **eşilik kız oğlu** küñ boltı: *Bey olacak erkek evladınız köle oldu, hanım olacak kız evladınız cariye oldu* (Mo / Köl Tigin D 24).

neñ yılsıg bodunka olurmadım: *Zengin ve müreffeh (bir) millete (kağan) olmadım* (Mo / Köl Tigin D 26).

ança kazganıp **birki bodunug** ot sub kılmadım: *Öyle çabalayıp birleşmiş halkı ateş (ve) su (gibi birbirine düşman) etmedim* (Mo / Köl Tigin D 27).

bodunug igideyin tiyin yırgaru oguz bodun tapa ilgerü kıtany tatabı bodun tapa birgerü tabgaç tapa **ulug sü** eki yegirmi süledim: *Halkı besleyeyim diye kuzeyde Oğuz millet(i)ne doğru, doğuda Kitay, Tatabı millet(i)ne doğru, güneyde Çin'e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin D 28).

yalañ bodunug tonlu **çıgany bodunug** bay kılıtım: *Çıplak milleti giyimli, fakir milleti zengin kıldım* (Mo / Köl Tigin D 29).

az bodunug üküş kılıtım **ıgar ellikde** yig kılıtım: *Az milleti çoğalttım, güçlü devletten (daha) iyi kıldım* (Mo / Köl Tigin D 29).

eñ ilki tadıkıñ çorıñ **boz atıg** binip tegdi: *İlk önce Tadık Çor'un boz atı(na) binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 32).

ekinti işbara yamtar **boz atıg** binip tegdi: *İkinci (olarak) İşbara Yamtar('ın) boz atı(na) binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 33).

üçünç yegen silig begiñ **kedimlig torug at** binip tegdi: *Üçüncü (olarak) Yigen Silig Bey'in giyimli doru at(ına) binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 33).

ulug irkin **azkıny** erin tezip bardı: *Ulug İrkin azıcık erle kaçıp gitti* (Mo / Köl Tigin D 34).

sünüg batımı karıg söküp en kögmen yışık toga yorıp kırkız bodunug uda bastımız: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı)'nı aşarak Kırız millet(i)ni uykuda bastık* (Mo / Köl Tigin D 35).

köl tigin bayırkunun **ak adgırığ** binip olayu tegdi: *Köl Tigin Bayırku'nun ak aygırı(na) binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 35-36).

ol tegdükde bayırkunun **ak adgırığ** udlıkın sıyu urtı: *O hücumda Bayırku'nun ak aygırı(nın) uyluğunu kırıp vurdu(lar)* (Mo / Köl Tigin D 36).

köl tigin **başgu boz at** binip tegdi: *Köl Tigin alnı akıtmalı boz ata binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 37).

kara türgiş bodun kop içikdi: *Avam Türgiş halk(ı) hep (bize) bağımlı oldu* (Mo / Köl Tigin D 38).

yablak kişi er alp er biziğe tegmiş erti: *Kötü kişi(ler) cesur asker(ler) bize saldırmışlardı* (Mo / Köl Tigin D 39).

antag ödke ökünüp köl tiginig **az erin** irtürü ittımız: *Böyle bir zaman hayıflanıp Köl Tigin'i az erle ulaştırıp gönderdik* (Mo / Köl Tigin D 40).

ulug sünüş sünüşmiş: *Büyük savaş savaşmış* (Mo / Köl Tigin D 40).

alp şalçı **ak atın** binip tegmiş: *Alp Şalçı kır atına binip hücum etmiş* (Mo / Köl Tigin D 40).

kara türgiş bodunug anta ölürmiş almış: *Avam Türgiş halk(ı)nı orada öldürmüş, (tutsak) almış* (Mo / Köl Tigin D 40).

tamag **ıduk başta** sünüştümüz: *Tamag kutsal tepe(si)nde savaştık* (Mo / Köl Tigin K 1).

köl tigin **azman akıg** binip olayu tegdi: *Köl Tigin azman atına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 5).

köl tigin **azman akıg** binip tegdi: *Köl Tigin azman atına binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 6).

oza kelmiş süsin köl tigin agıtıp tohra bir uguş **alpagu** on erig toha tigin yogınta egirip ölürtümüz: *Süratle gelen düşmanı Köl Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin('in) cenaze töreninde kuşatarak öldürdük* (Mo / Köl Tigin K 6).

barkın bedizin **bitig taşın** biçin yılka yitiñ ay yiti otuzka kop alkdımız: *Türbesini, heykellerini-resimlerini (ve) yazılı taşını maymun yıl(inın) yedi(nci) ay(inın) yirmi yedi(sinde) hep bitirdik* (Mo / Köl Tigin KD).

ıgar oğlanıızda taygunuızda yegdi igidür ertigiz: *(Halkınızı) değerli evladınızdan, tay (gibi) oğullarınızdan daha iyi besliyor idiniz* (Mo / Köl Tigin KD).

ulayu iniygünüm oğlanım **birki uguşum** bodunum ilgerü kün tugsıkıña birgerü kün ortasıñaru kurıgaru kün batsıkıña yırgaru tün ortasıñaru anta içerki bodun kop maña körür: *Erkek kardeşlerim (ve) oğullarım, birleşik boyum (ve halkım) gün doğusuna güneyde gün ortasına doğru geride gün batısına kuzeyde gece ortasına kadar bu sınırlar içindeki milletler hep bana tabidir* (Mo / Bilge Kağan K 1-2).

süçig sabın yımşak agın arıp **ırak bodunug** ança yagutır ermiş: *Tatlı sözlerle, yumuşak ipekli kumaşlarla kandırıp uzak(ta yaşayan) halkları (kendilerine) yaklaştırırlar imiş* (Mo / Bilge Kağan K 4).

yagru kontukda kisre **anyıg bilig** anta öyür ermiş: *(Bu halklar) yaklaşıp yerleştikten sonra kötü düşünce(lerini) (fenalıklarını) o zaman düşündürler imiş* (Mo / Bilge Kağan K 4).

edgü bilge kişig edgü alp kişig yoritmaz ermiş: *İyi (ve) akıllı kişi(ler)i, iyi (ve) cesur kişi(ler)i yürütmez (engeller) imiş* (Mo / Bilge Kağan K 4).

süçig sabıña yımşak agısıña arturup üküş türük bodun öltüg: *Tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp Türk millet(i) çok sayıda öldün* (Mo / Bilge Kağan K 5).

anta **anyıg kişi** ança başgurur ermiş: *Orada kötü kişi(ler) şöyle akıl verirlermiş* (Mo / Bilge Kağan K 5).

ırak erser **yablak agı** birür yaguk erser **edgü agı** birür tip ança başgurur ermiş: *“(Bir halk) uzaktaysa kötü hediye(ler) verir; yakındaysa iyi hediye(ler) verir” deyip öyle akıl verirlermiş* (Mo / Bilge Kağan K 5).

antagının üçün **igidmiş kaganının** sabın almatın yir sayu bardıg kop anta alkıntıg arılıg: *Böyle olduğun için (seni) doyurmuş kağanın sözlerini dinlemeden her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin* (Mo / Bilge Kağan K 6-7).

kagan olurup yok **çıgany bodunug** kop kubrattım **çıgany bodunug** bay kılıtım **az bodunug** üküş kılıtım: *Tahta oturup fakir halkı hep topladım; fakir halkı zengin kıldım, az halkı çok kıldım* (Mo / Bilge Kağan K 7).

neñ neñ sabım erser **beñü taşka** urtum: *Sözleyecek (ne) sözüm varsa ebedî taş yazdım* (Mo / Bilge Kağan K 8).

türük amtı bodun begler bödke **körügme begler** gü yañıltaçı siz: *Şimdiki Türk millet(i) (ve) beyler(i) bu devirde itaat eden beyler (siz mi) yanılacaksınız* (Mo / Bilge Kağan K 8).

kañım kagan eçim kagan olurtukınta **tört bulunğ**daki bodunug nençe itmiş nençe yaratmış: *Babam, kağan amcam tahta oturduklarında dört taraftaki milleti defalarca düzenlemiş* (Mo / Bilge Kağan K 9).

men türgiş kaganka kızımın **ertinü ulug törün** alı birtim: *Ben Türgiş Kağan(ı) 'na kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 9-10).

sarıg altunun ürün kümüşin kırğaglıg kutayın, kinlig eşgitisin özlük atın adgırın **kara kişin kök teyeñin** türüküme bodunuma kazganu birtim iti birtim buñsuz kılıtım: *Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklilerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve) gök sincaplarını Türküme ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim dertsiz kıldım* (Mo / Bilge Kağan K 11-12).

içreki bedizçig itti: *Has sanatçılarını gönderdi* (Mo / Bilge Kağan K 14).

añar **adınçig bark** yaraturtum için taşın **adınçig bediz** urturtum taş tokıtdım: *Onlara olağanüstü bir türbe yaptırdım; içine dışına olağanüstü resim (ve) heykeller koydurum yazıt diktirdim* (Mo / Bilge Kağan K 14).

beñü taş tokıtdım: *Ebedî taş diktirdim* (Mo / Bilge Kağan K 15).

bödke özüm olurup bunça **agır törüg** dört bulunğdaki ...: *Bu devirde kendi (tahta) oturup bunca değerli yasayı dört taraftaki ...* (Mo / Bilge Kağan D 2).

üze **kök teñri** asra **yagız yer** kılundukta ekin ara kişi oğlu kılınmış: *Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında ikisi(nin) arasında insanoğlu yaratılmış* (Mo / Bilge Kağan D 2-3).

ekin ara **idi oksuz kök türük** iti ança olurur ermiş: *(Bu) ikisi ara(sında) pek örgütsüz (ve) düzensiz Kök Türkleri düzene sokarak öylece hüküm sürerlermiş* (Mo / Bilge Kağan D 4).

bilge kagan ermiş **alp kagan** ermiş buyrukı yeme bilge ermiş erinç alp ermiş erinç: *Akıllı kağanlarmış, cesur kağanlarmış; buyrukları da bilge imiş, cesur imiş şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 4).

biligsiz kagan olurmuş erinç **yablak kagan** olurmuş erinç: *Akılsız kağanlar tahta oturmuş; kötü kağanlar tahta oturmuş şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 6).

türük **kara kamağ bodun** ança timiş: *Türk avam tabakası şöyle demiş* (Mo / Bilge Kağan D 8).

ilig bodun ertim: *Devlet sahibi halk idim* (Mo / Bilge Kağan D 8).

kaganlıg bodun ertim: *Kağan sahibi halk idim* (Mo / Bilge Kağan D 9).

üze türük teğrisi türük **ıduk yiri subı** ança etmiş: *Yukarıdaki Türk Tanrısı, Türk kutsal yeri suyu şöyle yapmış* (Mo / Bilge Kağan D 10).

yeti yüz er bolup **elsiremiş kagansıramış bodunug küngedmiş kuladmış bodunug** türük törüsin **ıçgınmış bodunug** eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış: *Yedi yüz kişi olup devlet(siz) (ve) hakansız kalmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini (bırakmış) halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş* (Mo / Bilge Kağan D 11-12).

küregünin üçün igidmiş **bilge kaganının ermiş barmış edgü** eliğe kentü yanıltıg yablak kügürtüg: *İtaatsizliğin yüzünden (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı kağanın ile bağımsız (ve) refah içindeki devletine (karşı) kendin hata yaptın (ve) nifak soktun* (Mo / Bilge Kağan D 19).

ıduk ötüken yış bodun bardıg: *Kutsal Ötüken Orman(ı) milleti (yerini bırakıp) gittin* (Mo / Bilge Kağan D 19).

beglig urı oğluğın kul kılı eşilik kız oğluğın küñ kılıg: *Bey olacak erkek evladınızı köle yaptınız, hanım olacak kız evladınızı cariyeye yaptınız* (Mo / Bilge Kağan D 20).

neñ yılsıg bodunka olurmadım: *Zengin ve müreffeh (bir) millete (kağan) olmadım* (Mo / Bilge Kağan D 21).

ıçre aşsız taşra tonsuz **yabız yablak bodunta** üze olurtum: *Karnu aç sırtı çıplak yoksul (bir) halk üzerine oturdum* (Mo / Bilge Kağan D 21).

ança kazanıp **birki bodunug** ot sub kılmadım: *Öyle çabalayıp birleşmiş halkı ateş (ve) su (gibi birbirine düşman) etmedim* (Mo / Bilge Kağan D 22).

bodunug igideyin tiyin yırgaru oguz bodun tapa ilgerü kıtany tatabı bodun tapa birgerü tabgaç tapa **ulug sü** eki yegirmi süledim: *Halkı besleyeyim diye kuzeyde Oğuz millet(i)ne doğru, doğuda Kıtay, Tatabı millet(i)ne doğru, güneyde Çin'e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan D 23).

yalañ bodunug tonlu kıltım **çıgany bodunug** bay kıltım: *Çıplak milleti giyimli kıldım, fakir milleti zengin kıldım* (Mo / Bilge Kağan D 23).

az bodunug üküş kıltım **ıgar ellikde ıgar kaganlıkta** yig kıltım: *Az milleti çoğalttım, güçlü devletten (daha) iyi kıldım* (Mo / Bilge Kağan D 24).

az bodunug altım içgertim: *Az halkını aldım, bağımlı kıldım* (Mo / Bilge Kağan D 26).

sünüg batımı karıg söküpen kögmen yışığ toga yorıp kırkız bodunug uda basdım: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı)'nı aşarak Kırgız millet(i)ni uykuda bastım* (Mo / Bilge Kağan D 27).

tamag **ıduk başta** sünüştümüz: *Tamag kutsal tepe(si)nde savaştık* (Mo / Bilge Kağan D 29).

basmlı **kara karluk bodun** tirilip kelti: *Basmlı avam Karluk halk(ı) toplanıp geldi* (Mo / Bilge Kağan D 29).

agıda eki **ulug sünüş** sünüşdüm: *Agı'da iki büyük savaş verdim* (Mo / Bilge Kağan D 34).

üze tenri **ıduk yer sub** eçim kagan kutı taplamadı erinç: *Yukarıdaki Tanrı (aşağıdaki) kutsal yer su amcan kağanın kutu(nu) tasvip etmedi şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 35).

yalabaçı **edgü sabı** ötügi kelmez tiyin yayın süledim: *Elçisi iyi haberi (ve) ricaları gelmiyor diye yazın ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan D 39).

kara bodun kaganım kelti tip ögirip sebindi: *Avam halk(ı) "Kağanım geldi" diye kıvanıp sevindi* (Mo / Bilge Kağan D 41).

alp erin ölürüp balbal kılı bertim: *Yiğit askerini öldürüp balbal yapıverdim* (Mo / Bilge Kağan G 7).

ulug oglum agrıp yok bolça kug seşünüg balbal tike bertim: *Büyük oğlum hastalanıp ölünce General Ku('nun) balbal(ını) dikiverdim* (Mo / Bilge Kağan G 9).

edgü özlük atın kara kişin kök teyeşin sansız kelürüp kop kottı: *Cins has atlarını, kara samurlarını, gök sincaplarını sayısız getirip (hediye olarak) hep bıraktılar* (Mo / Bilge Kağan G 12).

kaşım kagan için **agır taşıg yogun ıg** türük begler bodun itip yaratıp kelürti: *Babam kağan için ağır taşı, kalın ağacı Türk beyleri (ve) milleti yapıp edip getirdiler* (Mo / Bilge Kağan G 15).

toruk bukalı semiz bukalı ırakda bülser **semiz buka toruk buka** tiyin bilmez ermiş: *(İnsan bir) zayıf boğa ile (bir de) semiz boğa(nın) uzakta (olduğunu) bilse (ve uzaktaki boğaların hangisinin zayıf boğa, hangisinin de semiz boğa olduğu sorulsa boğalar uzakta olduğu için bu boğaların hangisinin) semiz (hangisinin) zayıf boğa olduğunu bilmez imiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 5-6).

artuk kırkız **küçlög kagan** yagımız boltı: *Dahası Kırgız(ların) güçlöl kağanı düşmanımız oldu* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 3).

teşri umay **ıduk yir sub** basa birti erinç: *Tanrı, Umay kutsal yer ve su (sahipleri) (onların basiretlerini) bağlayıverdi* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 3).

inel kaganka ançıp mançud saka tezık tokar anta berüki **aşuk başlıg sogdak bodun** kop kelti: *İnel Kağan'a bu sebeple Mançu, Saka, Arap, Tohar, on(lar)dan miğfer başlık(lı) Soğd halkı (da) tamamen geldi* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 1-2).

ol yirke ben bilge tonyukuk tegürtük için **sarıg altun ürün kümüş** kız koduz **egri tebi** ağı buşsız kelürti: *O yer(ler)e ben Bilge Tonyukuk ulaştırdığım için sarı altın(ları,) beyaz gümüş(leri), kız(ları), kadın(ları), hörgüçlü deve(leri), ipekli(leri) sıkıntısız bir şekilde getirdi* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 3-4).

küntüz olurmatı **kızıl kanım** töküti **kara terim** yügürti işig küçüg birtimök: *Gündüz oturmadan kızıl kanımı dökerek kara terimi akıtarak hizmet ettim* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 2).

bu türük bodun ara **yaraklıg yagıg** yeltürmedim **tügünlög atıg** yügürtmedim: *Bu Türk milleti(nin) arasına silahlı düşmanı sokturmadım; (onların kuyrukları) düğümlü at(ları)nı dolaştırmadım* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 4).

bök ulug kagan: *Yüce ve ulu kağan(mış)* (Mo / Tes K 1).

anta adın **ödkünç kagan** ermiş: *Ayrıca (bunlardan biri) sahte kağan imiş* (Mo / Tes D 2).

üze **kök teŋri** asra **yagız yer** yana atandım: *Üstte mavi gök yerde yağız yer yeniden atandım* (Mo / Tariat D 5).

kömür tagda yar ögüzde **üç tuglıg türük bodunka** anta yetinç ay tört tegirmike anta tokıttırtım: *Kömür Dağ'da Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı)na o zaman yedinci ayın on dördünde orada dövürttüm* (Mo / Tariat D 7-8).

lagzın yılka tokuz tatar tokuz buyruk bın seŋüt **kara bodun** turuyın kaŋım kanka ötünti: *Domuz yıl(ı)nda Dokuz Tatar(lar), dokuz buyruk, bin general (ve) avam halk(a karşı) ayağa kalkarak (şöyle) arz etti(ler)* (Mo / Tariat G 4).

anta kisre küskü yılka sinlegde **küç kara bodun** temiş: *Ondan sonra sıçan yıl(ın)da (ecdat) mezarlığında güçlü avam halk (şöyle) demiş* (Mo / Tariat G 5).

kara bodun turuyın kagan atadı: *Avam halk ayağa kalkarak (beni) kağan atadı* (Mo / Tariat G 5-6).

bunta **yası taşka** yaratdım **tulku taşka** tokıtdım: *Burada yassı taşta yazdırdım, müstakil bir taşta kazdırdım* (Mo / Tariat B 2-3).

üze **kök teŋri** yarlıkaduk üçün asra **yagız yer** igittük üçün elimin törümin etintim: *Üstte mavi gök / Gök Tanrı lütfettiği için altta yağız yer beslediği için devletimi düzenimi kurdum* (Mo / Tariat B 3).

yaylagım ötüken kuzı kidin uçı tez başı öŋdüni künüy bez iç ilagım ötüken yeri onı tarkan süy **yag bodun** kaganı birigerü uçı altun yış kidin uçı kömen iligerü uçı költ ..: *Yaylağım Ötüken('in) kuzey (tarafı) batı ucu, Tes başı, doğusu Hanui Gol ve Hünüi Gol iç ormanlarım / asıl ormanlarım Ötüken yeri; Ongı Tarkan Süy, yakın halkın kağanınki: Güney ucu Altay Dağları, batı ucu Kögmen, doğu ucu...* (Mo / Tariat B 5).

iç buyruk başı inançu бага tarkan ulug buyruk tokuz bolmış bilge tay seŋün tay beş yüz başı külüg onı öz inançu beş yüz başı ulug öz inançu uruŋu yüz başı ulug urtuŋu tölis begler oğlu bın baş tölis külüg erten tarduş begler oğlu bın başı tarduş **külüg eren** tarduş ışbaraş beş bın er başı alp ışbara seŋün

yaglakar tokuz yüz er başı toykun ulug tarkan bukug bıña bodunı bıña kagas ataçuk bodunı bıña: *İç buyruk başı: İnançu Baga Tarkan; Ulu Buyruk: Tokız Bolmuş Bilge Tay / Büyük Sengün: Tay ... Beş Yüz (kişilik birlik) Başı Külüg Ongı Öz İnançu; Beş Yüz (kişilik kuvvet) Başı Ulu Öz İnançu; Urungu: Yüzbaşı Ulu Urungu; Tölis beyler(inin) oğulları Binbaşı(lar): Tarduş'un ünlü erleri; Tarduş İşbaralar: Beş Bin Er(lik kuvvet) Başı İşbara Sengün Yaglakar ... Dokuz Yüz Er(lik kuvvet) Başı Toykun Ulug Tarkan Bukug Bınga ... halkı kuvvetli: bin kişilik askeri birlik; Kagas Ataçuk; halkı (kuvvetli) bin kişilik birlik* (Mo / Tariat B 6-9).

kara kum aşmış kögerde kömür tagda yar ögüzde **üç tughg türük bodun** ...: *Kara Kum('u) aşmış, Köger'de Kömür Dağ(ı)'nda Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı) ...* (Mo / Şine Us K 8).

kara igil bodunug yok kılmadım: *Kara İgil halk(ı)nı yok etmedim* (Mo / Şine Us D 2).

tay bilge tutuk yablakın üçün bir eki atlıg yablakın üçün **kara bodunum** öltün yetdin: *Tay Bilge Tutuk('un) ve bir iki ün sahibi kişinin kötü uygulamaları yüzünden (ey) avam halkım öldün, mahvoldun* (Mo / Şine Us D 5).

bıñ yıllık tümen künlük bitigimin belgümin anta **yası taşka** yaratıtdım: *Bin yıllık on bin günlük yazımı ve damgamı orada yassı taş kazıttım* (Mo / Şine Us D 9-10).

ulug köli çor sekiz on yaşap yok boltı: *Ulu Köli Çor seksen (yıl) yaşayıp öldü* (Mo / Köli Çor B 3).

köli çor özlüki **yegren at** binip anta kerü barıp yinçü ögüzüg keçip temir kapıgka tezikke tegi sü... kazgantı: *Köli çor beylik doru atına binip oradan batıya gidip İnci Irmağı'nı geçip Demir Kapı'ya Tezik'e kadar ordu ... kazandı* (Mo / Köli Çor D 3-4).

tokuz yaşına **azıglıg toņuz** ölürti: *Dokuz yaşında yetişkin domuz öldürdü* (Mo / Köli Çor D 6).

alp erin balbal kışdı: *Güçlü adamlarını balbal yaptı* (Mo / Ongi B 3).

kon yılka yetinç ay **küçlüg alp kaganı**mda adrılu bardıñız: *Koyun yıl(ının) yedinci ay(ında) güçlü, alp kağanımdan ayrılıp gittiniz* (Mo / Ongi G 4).

bilge ataçım yoguñ koruguñnı kazgantım: *Bilge babacığımın cenaze törenini yaptırıp cenazesini kaldırdım* (Mo / Ongi G 4).

üze teñrime **yagız yerime** elime yerime evime begime evime evime işig berdim: *Yukarıdaki Tanrım'a yağız yerime, yurduma, evime, beyime hizmet ettim* (Mo / Dongoin Şiree II 1).

ulug oğlum süke bardı: *Büyük oğlum savaşa gitti* (Mo / Suci 10).

teñriken kunçuy: *Kutlu prenses* (Mo / Ar Hanan 1).

kara kerekü teñriken: *Kara çadır(lı) saygıdeğer (kişi)* (Mo / Hutag Uul I).

ak at altun ederlig: *Ak at altın eyerli* (Mo / Dund Mandal I 1).

kögmen iduk yer sub: *Kögmen kutsal yer su(yu)* (Mo / Nalaih 1-2).

kök teñride kutum yuyka boltı **yagız yerde** yolım kıska boltı tegimke boltı: *Mavi gökte / Tanrı tarafından kutum yufka / ince oldu; yağız yerde yolum / hayatım kısa oldu; (ölümüm) savaşta oldu* (Mo / Karabalgasun II 6-11).

tölis bilge beg tony begi **katig yerke**: *(Ben) Tölis Bilge Bey, Tony Beyi. katı yere (yazdım)* (Mo / Hoid Tamir V 2).

kutlug er: *Kutlu asker* (Mo / Hoid Tamir XV 4-6).

yahım kayaya bitidim: *Parlak kayaya yazdım* (Mo / Hangidaı II).

kutlug boluñ **iduk yer sub**: *Kutlu olsun. Kutsal yer su* (Mo / Naran Tolgoy III 1).

yagız er a idok erim at anı: *Yağız er(im) kutlu erim vur onu* (Alt / Kalbak Taş IV).

eşig ben **yeg er**: *Eşik ben iyi insanım* (Alt / Kalbak Taş XXI).

beñü yahım kaya bitig urayın: *Bengü çıplak kaya(ya) yazı kazıyayım* (Alt / Tuyekta IV).

ak at altun ederlig a kök at kümüş ederlig a torug at tuç ederlig ev teg: *Ak at altın eyerli kül rengi at, gümüş eyerli benekli at bakır eyerli ev gibi* (Alt / Yabogan 3-4).

altunlğ keşig belimte bantım: *Altınlı okluğ belime bağladım* (Uyuk Turan 2).

teñri elimke bökmedim: *Kutlu yurduma doymadım* (Ye / Uyük Turan 2).

teñri elimte yemlig ben: *Kutlu yurdumda güçliüyüm* (Ye / Uyük Turan 3).

teñri elimke kazgakım oglumun öz oglum altı biñ yuntum: *Kutlu yurdumda kazancım çocuklarım ve altı bin atım* (Ye / Uyük Turan 5).

altunlıg keş egnin yüdtüm: *Altınlı okluğı sırtıma vurdum* (Ye / Elegest I 5).

kara bodunum a adrıltım yıta men: *Avam halkımdan ayrıldım ne acı!* (Ye / Elegest I 12).

edgü eşim a adrıldım a: *İyi eşi(m)den ayrıldım* (Ye / Begre 8).

er erdemim için alpun altun kümüşüg **egri teve** elde kişi kazgandım a: *Kahramanlığımı elde etmek için sıkıntıyla altın gümüş tek hörgüçlü deve yurda adam kazandım* (Ye / Begre 9).

bilge ögüm taptım: *Bilge anneme bağlandım* (Ye / Çaa Höl I 1).

teñri elimke bardım: *Kutlu yurduma ulaştım* (Ye / Çaa Höl II 3).

biñ **çıñız kadaş**larım adrılı bardım: *Bin (sayısız) güçlü akrabalarımın dan ayrılıverdim* (Ye / Çaa Höl IV 2).

teñri elimke başda begimke bökmedim: *Kutlu yurduma baştaki beyime doymadım* (Ye / Çaa Höl IV 3).

uyur kadınım için öldüm: *Kudretli kaynım için öldüm* (Ye / Çaa Höl V 2).

uyur begimke adrıltım **uyur kadaşım**ka adrıltım: *Kudretli beyimden ayrıldım, kudretli akrabalarımın dan ayrıldım* (Ye / Çaa Höl V 23).

kadır yağıda **kara bodunum** a yıta esizim: *Güçlü düşmanda, avam halkım ne acı! Ne yazık!* (Ye / Çaa Höl VII 1-2).

er erdemim için kara señirde ülkeni altı **bag keş**dimde ben: *Kahramanlığım için Kara Sengir'deki yurdunu altı birleşik (halk)tan idim* (Ye / Haya Baji 5).

altun keş adrıltım: *Altın okluğumdan ayrıldım* (Ye / Oznaçennaya I 3).

oglıtı **küç urı oğlan** tugdı: *Çocukları güçlü erkek çocuklar (olarak) doğdu* (Ye / Oçurı 2).

eren **esiz atınız** urı beg esiz: *Askerler zavallı adınız Urı Beg, ne yazık!* (Ye / Oçurı 3).

yerdeki **tamgalıg yılkı** buınsuz erti: *Yerdeki damgalı at sürüleri sıkıntısız idi* (Ye / Oçurı 6).

bakırı buınsuz erti **kara saçın** teg: *Bakırı sıkıntısız idi tıpkı kara saçın gibi* (Ye / Oçurı 7).

kadır yağıda otuz er ölürtüm: *Güçlü düşman(ın) otuz asker(ini) öldürdüm* (Ye / Oya 6).

kahın yağıka kaymatın tegipen adrlıtım a yıta: *Güçlü düşmandan (geri) dönmeden saldırırken ayrıldım (öldüm), ne acı!* (Ye / Altın KöI I 2).

alp er özin alıtı kılmattın: *Güçlü, kahraman askerin kendisini yakalatmadın* (Ye / Altın KöI I 6).

özlük at özin üç erig almadın: *Has at(ların) kendilerini üç askeri almadın* (Ye / Altın KöI I 6).

erdem bolsar bodunug **erk bodunug**: *Kahraman olursan halk (da) güçlü halk(tır)* (Ye / Altın KöI II 3).

men **altın kapır** kirtim: *Ben altın tabut(a) girdim* (Ye / Altın KöI II 8).

yıta **esiz er** eki oğlın birle ölti: *Ne acı! Zavallı adam iki çocuğıyla öldü* (Ye / Uybat II 5).

alp tutsar **küç eçiçim e**: *Yiğitlik tutsa güçlü ağabeyim (için) yazık!* (Ye / Uybat III 1).

kara bodunum öz oğlum bökmedim: *Avam halkım(a) kendi çocuklarım(a) doymadım* (Ye / Uybat III 6).

bilge beg oğlın: *Bilge Bey oğluna* (Ye / Uybat III 9).

idil yerim e **beñü balbalı**: *İdil yerim(in) ebedî balbalı* (Ye / Tuba II 3).

beñkü kaya iç sü baş aırlıg ölti: *Ebedî kaya, İç (hassa) ordu başı Anırlıg öldü* (Ye / Kara Yüs I 1-2).

meñkü kaya ançıg eşidip bay apam el yarayu el ançıg: *Ebedî taş, öyle işitip zengin ceddım yurda yararlı (işler yaptı)* (Ye / Kara Yüs I 5-6).

say teg **sarıg altunum ık gerçin egri tevem** ağı yüder tanım: *Çakıl taşı kadar çok sarı altınlarım semiz ve koyu doru (renkli) tek hörgüçlü develerim, ipekli kumaşlar taşıyan taylarım* (Ye / Hemçik Çırgakı 5).

öz yerim **ıdok yerim** esiz e: *Öz yerim, kutlu yerim ne yazık!* (Ye / Bay Bulun I 1).

alp kulum erdem yürekim esiz e yıta: *Alp Kulum. Kahraman yüreğim(e) ne yazık!* (Ye / Kızıl Çıraa II 1).

kadır yagıda yagıcı ben: *Güçlü düşmana (karşı) savaşçıyım* (Ye / Kızıl Çıraa II 2).

tezg keyikde alp ben: *Hızlı yaban hayvanlarına (karşı) yiğidim* (Ye / Kızıl Çıraa II 2).

ben **teğri elimke** tusom tokuz er ölürtüm: *Kutlu yurduma faydam (şudur): Dokuz asker öldürdüm* (Ye / Kızıl Çıraa II 2).

bıñ **bodrak yunt** esizim e: *Bin kahverengi atım, ne yazık!* (Ye / Köjeelig Hovu 8).

elde kişim **egri tevem** dört butlug yılmım: *Yurtta samurlarım, tek hörgüçlü develerim, dört bacaklı at sürüm (var)* (Ye / Telee 3).

artzun **alp köğşin** oluru kaltı: *Çoğalsın kahraman Köğşin(ler) oturarak kalsınlar* (Ye / Abakan 5).

erdemlig elinte bökmedim: *Erdemli yurduma doymadım* (Ye / Abakan 8).

altı **bag bodunum** küçlüğün üçün arkkış eldem taşın bunta tıkti: *Altı birleşik boyum güçlü olduğu için övgü ve erdem taşını buraya dikti(ler)* (Ye / Bay Bulun II 4).

er erdemim üçün **kök teğride** boltum: *Kahramanlığım için mavi gökte yaratıldım* (Ye / Elegest III 2-3).

elçin apa **beñü elin** ...: *(Ben) Elçin Apa. Kutlu yurdun ...* (Ye / Ottuk Daş III).

üç yüz **bodrak yuntumka** bökmedim: *Üç yüz kahverengi atıma doymadım* (Ye / Tuva G 1).

esizim yüz **ınal kadaşım** ...: *Ne yazık! Yüz sadık akrabam* (Ye / Kara Bulun I 2).

teñri elimke edgü kadaşım adrıldım: *Kutlu yurdumdan iyi akrabalarım(dan) ayrıldım* (Ye / Çaa Höl I 3).

tagdaki **kara adıgıg** eligin tutdum: *Dağdaki kara ayılar(in) ellisini yakaldım* (Ye / El Bajı 18).

alp yürekin e atım kulun: *Kahraman yüreğin yazık! Adım Kulung* (Ye / Çer Çarık 1).

türki **edgü begim** e ... **kara sınıkur**: *Türki iyi beyime ... kara şahin* (Ye / Podnuninskaya 2-3).

teñri elimke er erdemim için uygur kanda berü keltim: *Kutlu yurduma kahramanlığım için Uygur Kağan(lığı)ndan geri geldim* (Ye / İyme I 7).

ak taş *Ak taş ...* (Ye / Bedelig Valun).

kök teñride kün ay esizim e: *Mavi gökteki güneş (ve) ay(dan) (ayrıldım) ne yazık!* (Ye / Demir Sug 3).

orkon yerini aldokta **azıglıg toñuz** teg: *Orhun yerini aldığınızda vahşi domuz gibi(ydiniz)* (Ye / Uybat VI 3).

kök böri kara as bugu ölürtüm: *Bozkurt, kara kakım (ve) geyik öldürdüm* (Ye / Uybat VI 5).

esiz uruş: *Kutlu savaş!* (Ye / Ortaa Tey).

benü taş: *Ebedî taş* (Ye / Bayan Kol 1).

esiz umay ... eçim esiz e: *Kutsal Umay ... abim ne yazık!* (Ye / Uyük Oorzak III 4).

bedizlig kaya: *Resimli kaya* (Ye / Tepsey I).

tebsey keçig **kutlug keçig**: *Tebsey Geçidi kutlu geçit* (Ye / Tepsey III).

teñride kutlug tebsey teñri: *Aziz kutlu Tebsey, ilahi!* (Ye / Tepsey V).

kalın kadaşımka bökmedim: *Sevgili akrabalarımaya doymadım* (Tugütüp I 2).

yer **benkü taş benkü yer** ay kün: *Yer, ebedî taş, ebedî yer ay güneş* (Ye / Ust Sos).

yalım kaya bitigi: *Yalçın kaya yazıtı* (Ye / Kara Yüs II 3).

yeti yegirmi yaşımta men **teñri elimke** kara boldum bökmedim: *On yedi yaşımda kutlu yurdumdan ayrıldım, doymadım* (Ye / Yeerbek I 1).

oglan atım yerlig çor **teñri elimde** tegzinmişim: *Çocukluk adım Yerlig Çor. Kutlu yurdumda dolaşıp durmuşum* (Ye / Yeerbek I 3).

kök tenride esiz kün ay ermiş **yagız yerde** esiz el kan ermiş: *Mavi gökte yazık! Güneş (ve) ay imiş, yağız yerde ne yazık!* (Ye / Yeerbek I 4).

er erdemim **kök tenride** kün ay esizim e bökmedim: *Mavi gökteki güneş (ve) ay ne yazık!* (Ye / Yeerbek II 2-3).

yagız yerde elim kanım a esizim e yita: *Yağız yerde yurdum, hanım ne yazık! Doymadım, eyvah!* (Ye / Yeerbek II 4).

yalım kayam kaşım bar üçün ben yer ü güz baru alkunı kün ay körü yorıyur ben: *Yalçın kayam (ve) babam olduğu için ben yurda ve ırmağa varıp her şeyi, güneş (ve) ayı görerek yaşamaya devam ediyorum* (Ye / Adrianov Koleksiyonu 1).

er atım kara çor **tam kol** kara yazmaz: *Kahramanlık adım Kara Çor, (savaş adım) sağlam kollu Kara Yazmaz* (Kır / Talas II 4).

kara çor esiz esinin **özge uyarlarına** adırılmış: *Kara Çor kıymetli ve aziziniz diğer akrabalarından ayrılmış* (Kır / Talas II 5).

kiçig oğlu atı ugut: *Küçük oğlu(nun) adı Ugut(tur)* (Kır / Talas II 7).

kara tulı kalmadı: *Dul eşi kalmadı (öldü).* (Kır / Talas III 2).

ak böri kutı: *Ak kurt kutu* (Kır / Talas VI 4).

iç agızığ aşı ağış ed: *İç dağ geçidini aşarak geçmek iyi* (Kır / Talas VII 3).

kutlug eren esiz oğlan çor ulayu kalmış katunı **kara tul** kalmış: *Kutlu erleri ve Çor'un oğlu kalmış. Eşi dul kalmış* (Kır / Talas IV 2).

bu kimin tiser **bezgek yaglakar kan**: *Bu (mezar) kimin deseniz titretici / korkutucu / heybetli Yaglakar Han (boyundan birine aittir)* (Çin / Karı Çor Tigin 1-3).

Köktürk harfli yazıtlarda “niteleme sıfatları + isim (niteleme sıfat tamlaması / belirtisiz sıfat tamlaması)” yapısındaki kavram işaretlerindeki isimler somut ve soyut anlamlı farklı sözcükler tarafından nitelenmiştir.

Yazıtlarda soyut anlamlı birçok kavram işareti niteleyici unsur göreviyle tamlama oluşturmuştur. Bunlardan bazıları şunlardır:

süçig sab (Mo / Köl Tigin G 5), yımşak ağı (Mo / Köl Tigin G 5), edgü bilge kişig (Mo / Köl Tigin G 6), edgü alp kişig (Mo / Köl Tigin G 6), anyıg kiş (Mo / Köl Tigin G 7), beñü taş (Mo / Köl Tigin G 11), bilge kagan (Mo / Köl Tigin D 3), iduk yir sub (Mo / Köl Tigin D 10), ıgar oğlan (Mo / Köl Tigin KD), ağır törü (Mo / Bilge Kağan D 2), tenriken kunçuy (Mo / Ar Hanan 1), yeg er (Alt / Kalbak Taş XXI), uyur beg (Ye / Çaa Höl V 23), kadir yağı (Ye / Oya 6), kalın yağı (Ye / Altın Köl I 2), bezgek yaglakar kan (Çin / Karı Çor Tigin 1-3).

2.2. TEKRAR GRUBU / İKİLEME YAPISINDAKİ KAVRAM İŞARETLERİ

Genellikle iki, bazı örneklerde ikiden fazla kavram işaretinin yan yana gelerek anlatımı güçlendirmek, pekiştirmek, estetik kılmak, süreklilik veya çokluk ifade etmek amacıyla kavram işaretlerinin oluşturduğu gruba tekrar grubu alan yazınında kabul edilen adıyla da ikileme denmektedir. Köktürk harfli yazıtlarda ikilemelere sıkça başvurulmuştur. Köktürk Türkçesinin devamı Eski Uygur Türkçesi metinlerinde de ikilemelerin kullanımı artmış; Eski Türkçenin söz varlığına birçok yeni kavram işareti eklenmiştir (Keskin, 2021, s. 154). İkilemeler ile ilgili Kâşgarlı Mahmud *Dîvânu Lugâti't-Türk*'te şu bilgileri vermiştir:

Bil ki Oğuzca tuhaftır. Çift olarak kullanılan bu isim ve fiillerden biri asıldır, diğeri de onun şubesidir veya ona bağlıdır. Onlar (Oğuzlar), Türklerden farklı olarak, tâbi olan kelimeyi tek başına kullanırlar. Örneği şudur: Türkler, bir şey diğeri bir şeye katıldığı zaman, kattı kardı derler. Bir şeyi bir şeye katmakta asıl olan kattı'dır; kardı, ona tâbidir. Oğuzlar ise bir şeyi bir şeye katmak için kardı derler ve aslını (kattı'yı) bırakırlar. Bunun gibi Türkler edgü yawlak derler; edgü "iyi"dir, yawlak "kötü"dür; edgü ile birlikte kullanılır; yalnız başına kullanılmaz. Oğuzlar ise onu tek başına kullanırlar. (Ercilasun ve Akkoyunlu 2015, s. 187)

Hem sözcük bilimi ve söz dizimi hem de anlam bilimi alanları ilgili bir kategori olan ikilemeler (Ağca, 2015, s. 201) genel anlamda dillerin özel anlamda Türkçenin evrendeki çok sayıdaki varlığı karşılamak için başvurdukları yöntemler açısından bakıldığında daha dikkat çekici bir hâl almaktadır (Aydın ve Karaman, 2019, s. 261).

Hem tekrar gruplarının hem de kalıplaşmış dil öğeleri içinde yer alan tekrarların duygu ve düşüncelerin aktarımında önemli rolü bulunmaktadır. Nitekim insanoğlu, sınırlı sayıdaki sesleri değişik biçimlerde sıralayarak sayısız sözcükler, sözcük öbekleri, cümleler oluşturup "dil" adını verdiğimiz iletişim aracını kullanıma sokar. İletişimi etkin ve yetkin bir biçimde sağlamak için belirli söz dizimi kalıpları içinde düzen değişikliği yaparak farklı anlamlar yakalama çabası içine girer. Sözü hem başkalarından farklı hem etkili söylemek için yaratıcılığını konuşturur, söz oyunlarından yararlanır; aynı zamanda da bir müzikalite sağlamaya çalışır. Bu yolla beyninin sınır tanımayan yaratıcılığını ve yeteneğini yansıtmaya fırsatı yakalar. (Üstünoğlu, 2004, s. 3017)

Orhun Yazıtları¹⁹’nda ve Yenisey Yazıtları’nda ses yinelemelerinin ve tekrarların Türk edebiyatının ilk şiirsel örnekleri olduğu konusunda birçok araştırmacı hemfikirdir (Korş, 1909; Tenişev, 1986; 157; Mori, 1987, s. 353-354; Ercilasun, 1994, s. 31-39; Aksan, 2000; Alyılmaz, 2003, s. 1-2; Sertkaya, 2003, s. 25-127).

II. Türk Kağanlığı Dönemi’ne ait Moğolistan bölgesindeki yazıtlarda ikilemelerin daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir. Diğer bölgelerdeki Köktürk harfli yazıtlarda satır sayıları az ve estetik amaçlar geri planda olduğu için ikilemelere daha az başvurulmuştur. Köktürk harfli yazıtlarda tespit edilen ikilemeler²⁰ aşağıdaki örneklerde belirtilmiştir:

ötügen yir olurup **arkış tırkiş** ısar **neñ buñ** yok: *Ötüken toprak(larında) oturup kervan(lar) gönderirsen hiç derdin yok (olmayacak)* (Mo / Köl Tigin G 8).

türük bodun tokurkak sen **açsık toksık** ömez sen: *Türk millet(i) tok gözlüsün; açlığı tokluğu düşünmezsin* (Mo / Köl Tigin G 8).

neñ neñ sabım erser beñü taşka urtum: *Sözleyecek (ne) sözüm varsa ebedî taşta yazdım* (Mo / Köl Tigin G 11).

¹⁹ Orhun Yazıtları’ndaki ikilemeler ile ilgili D. Aksan (2000) şöyle görüş bildirmiştir: Türkçenin bu önemli özelliği Orhun Yazıtları’nda da söz varlığının niteliklerinden biri olarak kendini belli eder. Yazıtlarda ilgimizi çeken örneklerden biri, bugünkü Türkiye Türkçesinde de kullandığımız ev bark ikilemesinin (eb bark) karşımıza çıkmasıdır: ebin barkın bozdum: evini barkını bozdum. (...) Yine bugünkü Türkiye Türkçesindeki kul köle (olmak) ikilemesini anımsatan küñ kul “cariye ve köle, kul” (Köl Tigin D 20), geceli gündüzlü ikilemesine koşturan tünli küñli dikkati çekmektedir (s. 98).

²⁰ Eski Türkçe Dönemi’nde yazılmış metinlerdeki ikilemeler ile ilgili detaylı bilgi için bk. Taş, İ. (2012). Kutadgu Bilig’de ikilemeler. *TDAY Belleten*, 60(2), 43-95; Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *TDAY Belleten* 65(2), 243-311; Kargı Ölmez, Z. (1997). Kutadgu Bilig’de ikilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 19-40; Kargı Ölmez, Z. (1998). Kutadgu Bilig’de ikilemeler (2); M. Ölmez ve J. P. Laut (Ed.) Bahşi Ögdisi, 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus RÖHRBORN Armağanı içinde (ss. 235-260) İstanbul-Freiburg: Simurg Yayınları; Çağatay, S. (1944). Uygurcadaki hendiadyoinler. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmalar Dergisi*, 1, 97-144; Aydın, E. (1997). Orhon Yazıtlarında hendiadyoinler. *Türk Dili*, 577, 417-421; Aktan, B. (2008). Divanü Lügati’t-Türk’ün söz varlığında yer alan ikilemeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 1-12; Aydın, E. ve Karaman, A. (2019). Eski Türk yazıt ve el yazmalarında ikilemeler. *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 259-286; Ağca, F. (2015). Eski Türkçe kö:k tepri ve kö:k kalık ikilemeleri üzerine. *Türkbilig*, 30, 201-222; Keskin, B. (2021). Eski Uygurca ikilemelere katkılar. *Türkiyat Mecmuası* 31, Özel Sayı (2021), 151-175.

kişi oğlınta üze **eçüm apam** bumın kagan istemi kagan olurmış: *İnsanoğulları(nın) üzerine atalarım dedelerim Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan (kağan olarak) oturmuş* (Mo / Köl Tigin D 1).

elig yıl **işıg küçüg** birmiş: *Elli yıl hizmet etmiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 8).

tabgaç kaganka **ilin törüs**in alı birmiş: *Çin hakanı için (böylece) fetihler yapmış(lar), ülkeler almış(lar)* (Mo / Köl Tigin D 8).

elig yıl **işıg küçüg** birmiş: *Elli yıl hizmet etmiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 8).

ne kaganka **işıg küçüg** birür men: *Hangi kağana hizmet edeceğim* (Mo / Köl Tigin D 9).

bunça **işıg küçüg** birtükgerü sakınmatı türük bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *Bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk millet(ini) öldüreyim, nesli yok edeyim” der imiş* (Mo / Köl Tigin D 10).

üze türük teñrısı türük ıduk **yiri subı** ança etmiş: *Yukarıdaki Türk Tanrısı, Türk kutsal yeri suyu şöyle yapmış* (Mo / Köl Tigin D 10).

türük törüsün içginmiş bodunug **eçüm apam** törüsünçe yaratmış boşgurmış: *Türk geleneğini bırakan halkı atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış, eğitmiş* (Mo / Köl Tigin D 13).

kañım kagan ança **ilig törüg** kazganıp uça barmış: *Babam kağan öylece devleti kurup yasaları koyup vefat etmiş* (Mo / Köl Tigin D 16).

eçümüz apamız tutmış **yir sub** idisiz bolmazun tiyin az bodunug **itip yaratıp** ...: *Atalarımız(in) dedelerimiz(in) zaptettiği yurt sahıpsız olmasın diye Az halkını düzene sokup ...* (Mo / Köl Tigin D 19).

bodunı **küñ kul** boltı: *Halkı kul köle oldu* (Mo / Köl Tigin D 20).

kögmen **yir sub** idisiz kalmasın tiyin az kırkız bodunug **itip yaratıp** keltimiz: *Kögmen ülke(si) sahıpsız kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını örgütleyip geldik* (Mo / Köl Tigin D 20).

ança kazganmış ança itmiş **elimiz törümüz** erti: *Onca zengin, onca gelişmiş devletimiz vardı* (Mo / Köl Tigin D 21).

türük bodunug **atı küsi** yok bolmazun tiyin kañım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri il birigme teñri türük bodun **atı küsi** yok bolmazun tiyin özümün ol teñri kagan olurtdı erinç: *Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye babam*

kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı devlet veren Tanrı Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz (Mo / Köl Tigin D 25-26).

neñ yılsıg bodunka olurmadım: *Zengin ve müreffeh (bir) millete (kağan) olmadım (Mo / Köl Tigin 26).*

kañımız eçimiz kazganmış bodun **atı küsi** yok bolmazun tiyin türük bodun üçün tün udımadım küntüz olurmatım: *Babamız(ın), amcamız(ın) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk millet(i) için gece uyumadım, gündüz oturmadım (Mo / Köl Tigin D 27).*

inim köl tigin birle eki şad birle **ölü yitü** kazgantım: *Kardeşim Köl Tigin (ve) iki şad ile öle yite çalıştım (çabaladım) (Mo / Köl Tigin D 27).*

ança kazganıp birki bodunug **ot sub** kılmadım: *Öyle çabalayıp birleşmiş halkı ateş (ve) su (gibi birbirine düşman) etmedim (Mo / Köl Tigin D 27).*

men özüm kagan olurtukuma yir sayu barmış bodun **ölü yitü yadagın yalañın** yana kelti: *Ben kendim kağan olduğumda her yere gitmiş (olan) halk öle yite yayan yapıldak geri geldi (Mo / Köl Tigin D 27-28).*

kop maña körti **ışig küçig** birür: *Hepsi bana bağımlı oldular, (hepsi bana) hizmet ediyor(lar) (Mo / Köl Tigin D 30).*

altı yegirmi yaşına eçim kagan **ilin törüsin** ança kazagantı: *On altı yaşında amcam kağan devleti (için) şöyle başarılar kazandı (Mo / Köl Tigin D 31).*

erin kop ölürmüş **ebin barımın** kalısız kop kelürti: *Adamlarını hep öldürmüş, varlıklarını eksiksiz hep getirdi (Mo / Köl Tigin K 1).*

köl tigin yiti otuz yaşına karluk bodun **erür barur** erkli yağı boltı: *Köl Tigin yirmi yedi yaşında (iken) Karluk halkı (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu (Mo / Köl Tigin K 1).*

teñri yir bulgakın üçün yağı boltı: *Yer gök karıştığı için düşman oldu(lar) (Mo / Köl Tigin K 4).*

körür közüm körmez teg bilir biligim bilmez teg boltı: *(Her şeyi) gören gözlerim görmez (oldu), (her şeyi) bilen aklım bilmez oldu (Mo / Köl Tigin K 10).*

inim köl tigin işig küçüg birtük üçün türük bilge kagan ayukıña inim köl tiginig küzedü olurttum: *Kardeşim Köl Tigin hizmet ettiği için Türk Bilge Kağan mülküne kardeşim Köl Tigin'i gözeretek kağan olarak oturttum* (Mo / Köl Tigin B).

ötügen yir olurup **arkış tırkiş** ısar **neñ buñ** yok: *Ötüken toprakları(nda) oturup kervan(lar) gönderirsen hiç derdin yok (olmayacak)* (Mo / Bilge Kağan K 6).

neñ neñ sabım erser beñü taşka urtum: *Sözleyecek (ne) sözüm varsa ebedî taşta yazdım* (Mo / Bilge Kağan K 8).

olurtukuma ölteçiçe sakınıgma türük begler bodun **ögirip sebinip** tongıtmış közi yügerü körti: *Tahta) oturduğumda, ölecekmiş gibi düşünceli olan Türk beyleri (ve) milleti, kıvanıp sevinip yere eğilmiş gözleri yukarıya baktı* (Mo / Bilge Kağan D 2).

kişi oğlınta üze **eçüm apam** bumın kagan istemi kagan olurmuş: *İnsanoğullarının üzerine atalarım dedelerim Bumın Kağan (ve) İştemi Kağan (kağan olarak) oturmuş* (Mo / Bilge Kağan D 3).

tabgaç kaganka **ilin törüsin** alı birmiş: *Çin Hakan(ı) için (böylece) fetihler yapmış(lar), ülkeler almış(lar)* (Mo / Bilge Kağan D 8).

ne kaganka işig küçüg birür men: *Hangi kağana hizmet edeceğim* (Mo / Bilge Kağan D 9).

bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı türük bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *Bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk milletini öldüreyim, nesli yok edeyim” der imiş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

üze türük teñrısı türük iduk **yiri subı** ança etmiş: *Yukarıdaki Türk Tanrısı, Türk kutsal yeri suyu şöyle yapmış* (Mo / Bilge Kağan D 10).

yeti yüz er bolup elsiremiş kağansıramış bodunug küngedmiş kuladmış bodunug türük törüsin içgınmış bodunug **eçüm apam** törüsinçe yaratmış boşgurmuş: *Yedi yüz kişi olup devlet(siz) (ve) hakansız kalmış milleti, cariyeye olmuş, kul olmuş halkı, Türk örf ve âdetlerini (bırakmış) halkı, atalarımın dedelerimin töresince (yeniden) yaratmış (ve) eğitmiş* (Mo / Bilge Kağan D 11-12).

kañım kagan ança **ilig törüg** kazganıp uça barmış: *Babam kağan öylece devleti kurup yasaları koyup vefat etmiş* (Mo / Bilge Kağan D 13).

bilmedükin üçün biziñe **yañıltukın yazıntukın** üçün kağanı ölti buyrukı begleri yeme ölti: *Bilgisizliğı yüzünden bize karşı hatalı (hareket ettiğı için) kağanı öldü, komutanları (ve) buyrukları da öldü* (Mo / Bilge Kağan D 16).

eçümüz **apamız** tutmış **yir sub** idisiz bolmazun tiyin az bodunug **itip yaratıp** ...: *Atalarımız(in) dedelerimiz(in) zaptettiğı yurt sahipsiz olmasın diye Az halkını düzene sokup ...* (Mo / Bilge Kağan D 16).

kögmen **yir sub** idisiz kalmasın tiyin az kırkız bodunug **itip yaratıp** keltimiz: *Kögmen ülke(si) sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halklarını örgütleyip geldik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

ança kazganmış ança itmiş **elimiz törümüz** erti: *Onca zengin, onca gelişmiş devletimiz vardı* (Mo / Köl Tigin D 18).

üze teñri basmasar asra yir telinmeser türük bodun **eliñin törüñin** kem artatı udaçı erti: *Üstte(ki) gök çokmedikçe altta(ki) yer de delinmedikçe Türk millet(i) (senin) devletini yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?* (Mo / Bilge Kağan D 19-20).

türük bodunug **atı küsi** yok bolmazun tiyin kañım kağanıg ögüm katunug kötürmiş teñri il birigme teñri türük bodun **atı küsi** yok bolmazun tiyin özümün ol teñri kagan olurtdı erinç: *Türk millet(i)nin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı devlet veren Tanrı Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 20-21).

neñ yılsıg bodunka olurmadım: *Zengin ve müreffeh (bir) millete (kağan) olmadım* (Mo / Bilge Kağan 21).

içre aşsız taşra tonsuz **yabız yablak** bodunta üze olurtum: *Karnu aç sırtı çıplak yoksul (bir) halk üzerine oturdum* (Mo / Bilge Kağan D 21).

kañımız eçimiz kazganmış bodun **atı küsi** yok bolmazun tiyin türük bodun üçün tün udımadım küntüz olurmatım: *Babamız(in), amcamız(in) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Bilge Kağan D 21-22).

inim köl tigin birle eki şad birle **ölü yitü** kazgantım: *Kardeşim Köl Tigin (ve) iki şad ile öle yite çalıştım (çabaladım)* (Mo / Bilge Kağan D 22).

ança kazanıp birki bodunug **ot sub** kıldmadım: *Öyle çabalayıp birleşmiş halkı ateş (ve) su (gibi birbirine düşman) etmedim* (Mo / Bilge Kağan D 22).

men özüm kagan olurtukuma yir sayu barmış bodun **ölü yitü yadagın yalağın** yana kelti: *Ben kendim kağan olduğumda her yere gitmiş (olan) halk öle yite yayan yapıldak geri geldi* (Mo / Bilge Kağan D 22-23).

otuz artukı bir yaşıma karluk bodun buñsuz **erür barur** erkli yağı boltı: *Otuz bir yaşında Karluk halkı bağımsızca hareket eder (bir) düşman oldu* (Mo / Bilge Kağan D 29).

teñri yir bulgakın üçün ödiñe küni tegdük üçün yağı boltı: *Gök yer (arasındaki) kargaşa nedeniyle ödlerine haset girdiği için düşman oldular* (Mo / Bilge Kağan D 29).

sınar süsi **ebig barkıg** yulgalı bardı sınar süsi süñüşgeli kelti: *Yarı ordusu evimizi barkımızı yağmalamak için; yarı ordusu savaşmak için geldi* (Mo / Bilge Kağan D 32).

ebin barkın buzdum: *Evini barkını bozdum* (Mo / Bilge Kağan D 34).

üze teñri iduk **yer sub** eçim kagan kutı taplamadı erinç: *Yukarıdaki Tanrı (aşağıdaki) kutsal yer su amcan kağanın kutu(nu) tasvip etmedi şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 35).

tokuz oguz bodun **yerin subın** ıdıp tabgaçgaru bardı: *Dokuz Oğuz halkı yerini yurdunu bırakıp Çin'e gitti* (Mo / Bilge Kağan D 35).

tabgaçta **atı küsi** yok boltı: *Çin'de adı sanı yok oldu* (Mo / Bilge Kağan D 36).

karagan kısıлта **ebin barkın** anta buzdum: *Karakan Geçid(i)'nde evini barkını orada bozdum* (Mo / Bilge Kağan D 37).

yeriñerü subıñaru kontı: *Yerine yurduna yerleşti* (Mo / Bilge Kağan D 40).

kara bodun kaganım kelti tip **öğirip sebindi**: *Avam halkı "Kağanım geldi" diye kıvanıp sevindi* (Mo / Bilge Kağan D 41).

kök öñ yoguru sü yorıp **tünli künli** yiti ödüşke subsuz keçtim: *Gök Öng (nehrinin yatağını) yoğurarak geceli gündüzlü yedi vakitte susuz (araziyi) geçtim* (Mo / Bilge Kağan GD).

kaşım kagan için ağır taşıg yoğun ıg türük begler bodun **itip yaratıp** kelürti: *Babam kağan için ağır taşı, kalın ağacı Türk beyleri (ve) milleti yapıp edip getirdiler* (Mo / Bilge Kağan G 15).

özi **içi tışı** tutmuş teg biz: *Kendi içi dışını tutmuş gibiyiz* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 6).

kün yeme **tün** yeme yelü bardımız: *Gündüz de gece de yel gibi gittik* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 3).

teñri umay ıduk **yir sub** basa birti erinç: *Tanrı, Umay kutsal yer ve su (sahipleri) (onların basiretlerini) bağlayıverdi* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 3).

üze kök teñri yarlıkaduk için asra yağız yer igittük için **elimin törümin** etintim: *Üstte mavi gök / Gök Tanrı lütfettiği için altta yağız yer beslediği için devletimi düzenimi kurdum* (Mo / Tariat B 3).

bunça bodunug **atın yolın** yagma alum çisi eki ... kutlug bilge señün ursu kutlug tarkan señün: *Bunca boyları onların adlarını sanlarını Yagma boyunun tahsildarı ... Kutlug Bilge Sengün (ve) Urşu Kutlug Tarkan Sengün('dür)* (Mo / Tariat K 5).

ebin barkın yolkısını urmadım: *Evin(e) barkın(a), atlarına dokunmadım* (Mo / Şine Us D 2).

tay bilge tutuk yablakın için bir eki atlıg yablakın için kara bodunum **öltün yetdin**: *Tay Bilge Tutuk('un) ve bir iki ün sahibi kişinin kötü uygulamaları yüzünden (ey) avam halkım öldün, mahvoldun* (Mo / Şine Us D 5).

işig küçig birgil tidim: *"Hizmet et" dedim* (Mo / Şine Us D 5).

kagan ilinte karıp **edgü beñi** körti: *Kağanın devletinde yaşlanıp iyilik saygı gördü* (Mo / Köli Çor B 3).

köli çor tarduş bodunug **ite ayu** olurtı: *Köli Çor Tarduş halk(ı)nı düzenleyerek yönetti* (Mo / Köli Çor D 2).

eçümüz apamız yamı kagan tört buluşug etmiş: *Atam dedem Yamı Kağan dört tarafı düzenlemiş* (Mo / Ongi B 1).

işin küçin bermiş: *Hizmet etmiş* (Mo / Ongi B 5).

işig küçig bertim: *Hizmet ettim* (Mo / Ongi G 1).

teñri bilge kaganka ançakına işig küçüg bersigim bar ermiş erinç:
Efendim Bilge Kağan'a az daha hizmet edeceğim varmış (Mo / Ongi G 2).

ülüg antıka işig küçüg bertim: *Kısmetimin üzerine yemin ederek hizmet ettim* (Mo / Ongi G 3).

ilimin törümün kañım öñre kut teñri kutlug bolzun: *Devletimi yasalarımı babam önder kut(lu) gök kutlu olsun* (Mo / Hoid Tamir VI 3-4).

küm sorugum kün tugsuka kün batsıka tegdi: *Şanım şöhetim gün doğusundan gün batısına kadar ulaştı* (Mo / Suci 4-5).

kögmen ıduk **yer sub**: *Kögmen kutsal yer su(yu)* (Mo / Nalaih 1-2).

kutlug boluñ ıduk **yer sub**: *Kutlu olsun. Kutsal yer su* (Mo / Naran Tolgoy III 1).

er eñim el kiñim erligün unaş ög: *Yoldaşlarım, halkım bu insanlarla anlaşmaya varın* (Alt / Kuray I 1).

er erdemim evim ukar: *Kahramanlığım evim* (Ye / Uyük Arjan 3).

eçidgen er erdemim e kon: *İşiten, kahramanlığım koyun* (Ye / Uyük Arjan 3).

er erdemim tokuz at bodun erdemig unç okum: *Kahramanlığı Dokuz adlı halk kahramanlığını mümkün ...* (Ye / Barık I 1).

er erdemim üçün alpun altun kümüşüg egri teve elde kişi kazgandım a:
Kahramanlığımı elde etmek için sıkıntıyla altın gümüş tek hörgüçlü deve yurda adam kazandım (Ye / Begre 9).

er erdemim elimke tapdım: *Kahramanlığım (için) yurduma bağlandım* (Ye / Çaa Höl I 3).

er erdemim yerim üçün ... öldüm: *Kahramanlığım ve yurdum için ... öldüm* (Ye / Çaa Höl XI 2).

er erdemim üçün kara señirde ülkeni altı bag keşdimde ben:
Kahramanlığım için Kara Sengir'de(ki) yurdunu altı birleşik (halk)tan idim (Ye / Haya Baji 5).

er erdem için inim eçim uyurın için beñümün tike berti: *Kahramanlığım için kardeşim (ve) ağabeyim muktedir oldukları için ebedi (taşımı) dikiverdiler* (Ye / Altın Köl I 9).

er erdem için töpöt kanka yalavaç bardım kelmedim: *Kahramanlık için Tibet hanına elçi oldum, geri dönmedim* (Ye / Altın Köl II 7).

er erdem bolsar andag ermiş: *Kahramanlık olursa öyle imiş* (Ye / Altın Köl II 8).

er erdem için e yıta yokladı: *Kahramanlığı için ne acı! (Göğe) yükseldi* (Ye / Uybat III 1).

er erdemim tal ara eşim biñ erim esizim e: *Kahramanlığım eşim, bin askerim, ne yazık!* (Ye / Hemçik Çırgakı 1).

er erdemimdaki egeçim a ana gemçigte yiriltim: *Kahramanlığım anneciğim ve ana Gemçig'ten ayrıldım* (Ye / Hemçik Çırgakı 6).

bodunum a oglum a yutuzum a **adrıltım seçlintim**: *Halkım, çocuğum, eşim! (Sizlerden) ayıldım* (Ye / Kızıl Çıraa I 1-2).

er erdemim için sü egire çor adrıltım: *Kahramanlığım için orduyu bozguna uğratarak Çor'dan ayrıldım* (Ye / Kızıl Çıraa I 3).

er erdemimde egsüküm yok: *Kahramanlığımda eksiğim yok* (Ye / Kızıl Çıraa II 5).

er erdemim okuz esizim: *Kahramanlığım ne yazık!* (Ye / Hemçik Çırgakı 3).

yerim suvum esizim: *Yerim suyum ne yazık!* (Ye / Köjeelig Hovu 6).

er erdemi için elime tapdım: *Kahramanlığım için yurduma bağlandım* (Ye / Telee 2).

er erdemim eki elig tokışım: *Kahramanlığım için kırk iki savaş yaptım* (Ye / Bay Bulun II 3).

er erdemi tokuz ogadmadım: *Kahramanlığımı dokuz (kez) elde edemedim* (Ye / Tuva D 2).

böğü terken **er erdemim**de eçig barsık ara sañun: *(Ben) Böğü Terken. Kahramanlığımda Eçiç Barsığ'a bağlı general* (Ye / Elegest II 1-2).

er erdemim için kök teñride boltum: *Kahramanlığım için mavi gökte yaratıldım* (Ye / Elegest III 2-3).

er erdemim aşıa ...: *Kahramanlığımı aşarak* (Ye / Malinovka 1).

er erdemi tolun: *Kahramanlığı Tolun* (Ye / Kara Bulun II 2).

er erdemim ınaldakı: *Kahramanlığım sadık olandakı* (Ye / El Bajı 19).

er erdemim ogadmadım: *Kahramanlığımı elde edemedim* (Ye / Elegest IV 3).

teñri elimke **er erdemim** için uygur kanda berü keltim: *Kutlu yurduma kahramanlığım için Uygur Kağan(lığı)ndan geri geldim* (Ye / İyme I 7).

er erdemim egsüki yok: *Kahramanlığım(ın) eksiği yok* (Ye / Uyuk Oorzak I 1).

er erdem(im) unamaz: *Kahramanlığımı onaylamadı(lar)* (Ye / Uyuk Oorzak II 4).

er erdemim okum oğlanım elim esizim e: *Kahramanlığım boyum, çocuklarım, yurdum ne yazık!* (Ye / Uyuk Oorzak III 3).

er erdemim kök teñride kün ay esizim e bökmedim: *Kahramanlığım, mavi gökteki güneş (ve) ay ne yazık!* (Ye / Yeerbek II 1).

yerim e **suvum** a esizim e: *Yerim suyum ne yazık!* (Ye / Şançı III 3).

er erdemim bitigin: *Kahramanlığını, yazıtını* (Ye / Kök Haya 1).

esenim ösüm **eb barımım** ... ü / ö yañukuma: *Mutluluğum, canım, evim, servetim ... en yakınım* (Çin / Yilig Çor II).

Köktürk harfli yazıtlarda ikilemeler eş / yakın anlamlı kavram işaretlerinden oluşanlar, zıt anlamlı kavram işaretlerinden oluşanlar olarak sınıflandırılabilir:

Eş / Yakın Anlamlı Kavram İşaretlerinden Oluşanlar:

arkış tirkış (Mo / Köl Tigin G 8), neñ neñ (Mo / Köl Tigin G 11), eçü apa (Mo / Köl Tigin D 1), iş küç (Mo / Köl Tigin D 8), yir sub (Mo / Köl Tigin D 10), il törü (Mo / Köl Tigin D 16), küñ kul (Mo / Köl Tigin D 20), at kü (Mo / Köl Tigin D 25), öl- yit- (Mo / Köl Tigin D 27), yadag yalañ Mo / Köl Tigin D 28), er- bar- (Mo / Köl Tigin K 1), ögir- sebin- (Mo / Bilge Kağan D 2), yañıl-

yazın- (Mo / Bilge Kağan D 16), it- yarat- (Mo / Bilge Kağan D 16), yabız yablak (Mo / Bilge Kağan 21), eb bark (Mo / Bilge Kağan D 32), er eş (Alt / Kuray I 1), el kişi (Alt / Kuray I 1), er erdem (Ye / Uyük Arjan 3).

Zıt Anlamalı Kavram İşaretlerinden Oluşanlar:

açsık toksık (Mo / Köl Tigin G 8), ot sub (Mo / Köl Tigin D 27), teñri yir (Mo / Köl Tigin K 4), tün kün (Mo / Bilge Kağan GD), iç tış (Mo / Bilge Tonyukuk I G 6).

2.3. BİRLEŞİK FİİL YAPISINDAKİ KAVRAM İŞARETLERİ

Anlamli dil ögelerinden olan fiiller Türkçenin söz varlığı içerisinde ayrı bir yer ve öneme sahip dinamik unsurlardandır. Eski Türkçe Dönemi eserlerinde fiil varlığına dair tespit edilen sayı (Köktürk, Uygur ve Karahanlı Dönemi eserlerinde 6900; Alyılmaz, 2004, s. 704) Türkçenin Eski Türkçe Dönemi'nde bile zengin bir fiil varlığına sahip olduğunu kanıtlamaktadır.

Dinamik özellik gösteren fiiller Türkçenin diğer dillerle yaptığı sözcük alışverişinde en az geçiş sıklığına sahip kavram işaretleridir. Fiil yönünden işlek bir dil olan Türkçe diğer dillerden isim alsa da çok sayıda fiil almamıştır (Çoban, 2020, s. 12). Bu durumun önemli sebepleri arasında fiillerin ortaya çıktığı toplumun yaşayışının, kültürünün, inancının ürünü olması gösterilebilir (Şen, 2023, s. 23).

Türkçede fiiller yapılarına göre “Basit / Yalın Fiiller”, “Türemiş Fiiller” ve “Birleşik Fiiller” olmak üzere üç ana başlık altında gruplandırılmıştır. Basit fiiller, kendi içlerinde daha basit anlamli ögelere ayrılmayan (Korkmaz, 2014) ve üzerlerinde herhangi bir yapım eki bulunmayan fiillerdir. Türemiş fiiller fiil kök, köken ve gövdelerinin üzerine yapım ekleri getirilerek yapılmışlardır (Alyılmaz, 2017, s. 5).

Türkçe basit / yalın ve türemiş fiillerin yetersiz kaldığı durumlarda yeni fiil yapma yolu olarak sentaktik (söz dizimsel) yöntemi kullanarak birden fazla anlam ögesini kullanmış; tek bir hareketi / eylemi karşılayacak fiiller meydana getirmiştir (Karaağaç, 2002, s. 41; Günay, 2007, s. 243; Karahan, 2004, s. 73; Özkan ve Sevinçli, 2019; Hacıeminoğlu, 1991, s. 256). Sözcüklerin Türkçenin yapımlık düzenine göre birleştikleri bu öbekte, asıl öge önce, yardımcı öge sonra gelir ve birleşik eylem yapısındaki yardımcı eylemler addan eylem ya da eylemden eylem yapma (yapım eki) gibi çalışırlar (Karaağaç, 2022, s. 204).

Birleşik fiiller kendi içlerinde “isim + (yardımcı) fiil yapısındaki kavram işaretleri”, “nesne + fiil yapısındaki kavram işaretleri”, “zarf + fiil yapısındaki kavram işaretleri”, “asıl fiil + -A / -U / -p + betimlemeli fiil + yapısındaki kavram işaretleri” olarak sınıflandırılmıştır.

2.3.1. İsim + (Yardımcı) Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

Araştırmacılar tarafından bir isim / ad ile et-, eyle, yap-, kıl-, ol- ve bulun- fiillerinin birleşmesiyle; bu fiillerin yardımcı fiil gibi kullanılmasıyla ortaya çıkan fiil türündeki anlamlı dil öğeleri isim + yardımcı fiil yapısındaki kavram işaretleri olarak adlandırılmıştır (Ergin, 2013; Korkmaz, 2014, s. 693).

İsim + (yardımcı) fiilden oluşan birleşik fiillerin isim unsuru umumiyetle tek kelimedenden ibaret olsa da birden fazla kelimedenden meydana gelebilmesi de mümkündür (Ercilasun, 1984, s. 51-60). Köktürkçede fiillerin genelde tek anlamı ifade etmesine karşın Eski Uygur Türkçesinde esas anlam dışında anlam derecelendirmelerinde yardımcı fiillerden yararlanılmıştır (Tekin, 1992). Eraslan, Eski Türkçe Dönemi'nde ortaya çıkan yardımcı fiillerin büyük bölümünün Uygur Türkçesi Dönemi'nde artış gösterdiğini ifade etmiştir (Eraslan, 2012, s. 421).

Köktürk harfli yazıtlar incelendiğinde içerisinde birçok isim + (yardımcı) fiil yapısındaki kavram işareti barındırdığı tespit edilmiştir. Yazıtlarda yardımcı fiil görevinde bol-, kıl- / kış-, et- / it-, er- (ek-fiil) kavram işaretleri kullanılmıştır.

teñri teg **teñride bolmış** türük bilge kagan bu ödke olurtum: *(Ben) Tanrı tarafından yaratılmış Türk Bilge Kağan, bu zamanda (tahta) oturdum* (Mo / Köl Tigin G 1).

bunça bodun **kop itdim**: *Bunca halkı hep düzene soktum* (Mo / Köl Tigin G 2-3).

kagan olurup yok ıgany bodunug kop kubrattım ıgany bodunug **bay kılım** az bodunug **üküş kılım**: *Tahta oturup fakir halkı hep topladım; fakir halkı zengin kıldım, az halkı çok kıldım* (Mo / Köl Tigin G 9-10).

sü sülepen tört bulundakı bodunug kop almış kop **baz kılımış**: *Ordu sevk ederek dört taraftaki halkları hep almış, hep kendilerine bağımlı kılımış* (Mo / Köl Tigin D 2).

anı üçün ilig ança tutmuş erinç ilig tutup **törüg itmiş**: *Onun için devleti öylece yönetmişler; devleti yönetip yasaları düzenlemişler* (Mo / Köl Tigin D 3).

özi ança **kergek bolmış**: *(Sonra) kendileri öylece vefat etmiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 3-4).

anta kisre inisi **kagan bolmış** erinç oğlını **kagan bolmış** erinç: *Ondan sonra erkek kardeşleri kağan olmuş şüphesiz oğulları hükümdar olmuşlar şüphesiz* (Mo / Köl Tigin D 4-5).

tabgaç bodunka beglik urı oğlın **kul boltı** eşilik kız oğlın **künj boltı**: *Çin halk(ı)na bey olmaya lâyıık erkek evlâdı kul oldu, hanım olmaya lâyıık kız evlâdı da carıye oldu* (Mo / Köl Tigin D 7).

ança tip tabgaç kaganka **yagı bolmış**: *Böyle diyip Çin Hakan(ı)na düşman olmuş* (Mo / Köl Tigin D 9).

yagı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş: *Düşman olmuş (ancak) kendini düzene sokup örgütlenememiş, yine bağımlı olmuş* (Mo / Köl Tigin D 10).

türük bodun **yok bolmazun** tiyin **bodun bolçun** tiyin karım ilteriş kaganıg ögüm ilbilge katunug teñri töpüsinte tutup yügerü kötürmiş erinç: *Türk millet(i) yok olmasın diye halk olsun diye babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yükseğe kaldırmışlar muhakkak* (Mo / Köl Tigin D 11).

tirilip yetmiş **er bolmış**: *Toplanıp yetmiş kişi olmuşlar* (Mo / Köl Tigin D 12).

kamagı yeti yüz **er bolmış**: *Hepsi yedi yüz kişi olmuş* (Mo / Köl Tigin D 13).

yeti yüz **er bolup** elsiremiş: *Yedi yüz kişi olup devletsiz kalmış* (Mo / Köl Tigin D 13).

yagıg **baz kılmış** tizligig sökürmüş başlıgıg yüküntürmüş: *Düşmanı bağımlı kılmış dizlilere diz çöktürmüş, başlılara baş eğdirmiş* (Mo / Köl Tigin D 14).

çıgany **bay kıldı** azıg **üküş kıldı**: *Fakiri zengin etti, azı çoğalttı* (Mo / Köl Tigin D 16).

eçümüz apamız tutmuş yir sub **idisiz bolmazun** tiyin az bodunug itip yaratıp ...: *Atalarımız(in) dedelerimiz(in) zaptettiği yurt sahihsiz olmasın diye Az halkını düzene sokup ...* (Mo / Köl Tigin D 19).

bodunı **künj kul boltı**: *Halkı kul köle oldu* (Mo / Köl Tigin D 20).

ol ödke kul **kullug bolmış** erti **künj künlük bolmış** erti: *O devirde köle(ler) köleli olmuş, carıye(ler) (ise) kadın hizmetkârlı olmuş idi* (Mo / Köl Tigin D 21).

beglig urı oğluñ **kul boltı** eşilik kız oğluñ **kün boltı**: *Bey olacak erkek evladınız köle oldu, hanım olacak kız evladınız cariyeye oldu* (Mo / Köl Tigin D 24).

türük bodunug atı küsi **yok bolmazun** tiyin kaçım kaganıñ ögüm katunug kötürmiş teñri il birigme teñri türük bodun atı küsi **yok bolmazun** tiyin özümün ol teñri kagan olurtdı erinç: *Türk millet(i)nin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı devlet veren Tanrı Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz* (Mo / Köl Tigin D 25-26).

kaçımız eçimiz kazanmış bodun atı küsi **yok bolmazun** tiyin türük bodun üçün tün udımadım küntüz olurmatım: *Babamız(in), amcamız(in) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk millet(i) için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Köl Tigin D 27).

ança kazanıp birki bodunug **ot sub kılmadım**: *Öyle çabalayıp birleşmiş halkı ateş (ve) su (gibi birbirine düşman) etmedim* (Mo / Köl Tigin D 27).

yalan bodunug tonlu çıgany bodunug **bay kıldım**: *Çıplak milleti giyimli, fakir milleti zengin kıldım* (Mo / Köl Tigin D 29).

az bodunug **üküş kıldım** ıgar ellikde **yig kıldım**: *Az milleti çoğalttım, güçlü devletten (daha) iyi kıldım* (Mo / Köl Tigin D 29).

tört bulundakı bodunug kop **baz kıldım** **yagısız kıldım**: *Dört taraftaki milleti hep (kendime) bağımlı kıldım, düşmansız kıldım* (Mo / Köl Tigin D 30).

bunça törüg kazanıp inim köl tigin özi ança **kergek boltı**: *Bunca çalışıp çabalayıp kardeşim Köl Tigin kendisi öylece vefat etti* (Mo / Köl Tigin D 30).

ol süg anta **yok kışdımız**: *O Orduyu orada yok ettik* (Mo / Köl Tigin D 32).

ol süg anta **yok kışdımız**: *O orduyu orada yok ettik* (Mo / Köl Tigin D 34).

anta kisre yir bayırku ulug irkin **yagı boltı**: *Ondan sonra Yir Bayırku(ların) Ulu İrkin('i) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin D 34).

anta kisre kara türgiş bodun **yagı bolmış**: *Ondan sonra avam Türgiş halk(ı) (yine) düşman olmuş* (Mo / Köl Tigin D 39).

köl tigin yiti otuz yaşña karluk bodun erür barur erkli **yagı boltı**: *Köl Tigin yirmi yedi yaşında (iken) Karluk halk(ı) (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin K 1).

az bodun **yagı boltı**: *Az millet(i) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin K 2).

az bodun anta **yok boltı**: *Az halk(ı) orada yok oldu* (Mo / Köl Tigin K 3).

teñri yir bulgakın üçün **yagı boltı**: *Yer gök karıştığı için düşman oldu(lar)* (Mo / Köl Tigin K 4).

yablak boltaçı erti: *Perişan olacaktı* (Mo / Köl Tigin K 7).

ögüm katun ulayı öglerim ekelerim keliñünüm kunçuylarım bunça yeme tirigi **küñ boltaçı erti**: *Annem Hatun başta (diğer) annelerim, ablalarım, prenseslerim, bunca hayatta kalanlar cariye olacaktı* (Mo / Köl Tigin K 9).

inim köl tigin **kergek boltı**: *Kardeşim Köl Tigin vefat etti* (Mo / Köl Tigin K 10).

körür közü körmez teg bilir biligim **bilmez teg boltı**: *(Her şeyi) gören gözlerim görmez (oldu), (her şeyi) bilen aklım bilmez oldu* (Mo / Köl Tigin K 10).

teñri teg **teñride bolmış** türük bilge kagan bödke olurtum: *(Ben) Tanrı tarafından yaratılmış Türk Bilge Kağan, bu zamanda (tahta) oturdum* (Mo / Bilge Kağan K 1).

bunça bodun **kop itdim**: *Bunca milleti düzene soktum* (Mo / Bilge Kağan K 2).

kagan olurup yok ıgany bodunug kop kubrattım ıgany bodunug **bay kılтым** az bodunug **üküş kılтым**: *Tahta oturup fakir halkı hep topladım; fakir halkı zengin kıldım, az halkı çok kıldım* (Mo / Bilge Kağan K 7).

tört bulundakı bodunug **baz kılтым**: *Dört taraftaki halkı bağımlı kıldım* (Mo / Bilge Kağan K 10).

sarıg altunun ürün kümüşin kırıgılgı kutayın, kinlig eşğitisin özlik atın adgırın kara kışın kök teyeyin türüküme bodunuma kazganu birtim iti birtim **buşsuz kılтым**: *Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklilerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve) gök sincaplarını Türküme ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim dertsiz kıldım* (Mo / Bilge Kağan K 11-12).

üze kök teñri asra yagız yer kılundukta ekin ara **kişi oğlı kılınmış**: *Üstte mavi gök altta yağız yer yaratıldığında ikisi(nin) arasında insanoğlu yaratılmış* (Mo / Bilge Kağan D 2-3).

sü sülepen tört bulundakı bodunug kop almış kop **baz kılmış**: *Ordu sevk ederek dört taraftaki halkları hep almış, hep kendilerine bağımlı kılmış* (Mo / Bilge Kağan D 4).

anı üçün ilig ança tutmış erinç ilig tutup **törüg itmiş**: *Onun için devleti öylece yönetmişler; devleti yönetip yasaları düzenlemişler* (Mo / Bilge Kağan D 4).

özi ança **kergek bolmış**: *(Sonra) kendileri öylece vefat etmiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 4).

anta kisre inisi **kagan bolmış** erinç oğlını **kagan bolmış** erinç: *Ondan sonra erkek kardeşleri kağan olmuş şüphesiz oğulları hükümdar olmuşlar şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 5).

tabgaç bodunka beglik ırı oğlın **kul kaltı** eşilik kız oğlın **kün kaltı**: *Çin halkına bey olmaya layık erkek evladını kul yaptı, hanım olmaya layık kız evladını da cariye yaptı* (Mo / Bilge Kağan D 7).

ança tip tabgaç kaganka **yagı bolmış**: *Böyle diyip Çin hakanına düşman olmuş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

yagı bolup itinü yaratunu umaduk yana içikmiş: *Düşman olmuş (ancak) kendini düzene sokup örgütlenememiş, yine bağımlı olmuş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

türük bodun **yok bolmazun** tiyin **bodun bolçun** tiyin kaşım ilteriş kaganıg ögüm ilbilge katunug teñri töpüsinte tutup yügerü kötürmiş erinç: *Türk millet(i) yok olmasın diye halk olsun diye babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yükeğe kaldırmışlar muhakkak* (Mo / Bilge Kağan D 10).

tirilip yetmiş **er bolmış**: *Toplanıp yetmiş kişi olmuşlar* (Mo / Bilge Kağan D 10).

kamagı yeti yüz **er bolmış**: *Hepsi yedi yüz kişi olmuş* (Mo / Bilge Kağan D 11).

yeti yüz **er bolup** elsiremiş kağansıramış bodunug küngedmiş kuladmış bodunug türük törüsin içgınımış bodunug eçüm apam törüsinçe yaratmış boşgurmış (Mo / Bilge Kağan D 11-12).

yagıg **baz kılmış** tizligig sökürmiş başlıgıg yüküntürmüş: *Düşmanı bağımlı kılmış dizlilere diz çöktürmüş, başlılara baş eğdirmiş* (Mo / Bilge Kağan D 13).

çıgany **bay kılı** azıg **üküş kılı**: *Fakiri zengin etti, azı çoğalttı* (Mo / Bilge Kağan D 14).

bodunı **künj kul boltı**: *Halkı kul köle oldu* (Mo / Bilge Kağan D 17).

ol ödke kul kullug **künj künlük bolmış** erti: *O devirde köle(ler) köleli, cariyeler kadın hizmetkârlı olmuş idi* (Mo / Bilge Kağan D 18).

beglig urı ogluğın **kul kılı** eşilik kız ogluğın **künj kılı**: *Bey olacak erkek evladınızı köle yaptınız, hanım olacak kız evladınızı cariyeye yaptınız* (Mo / Bilge Kağan D 20).

türük bodunug atı küsi **yok bolmazun** tiyin kañım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri il birigme teñri türük bodun atı küsi **yok bolmazun** tiyin özümün ol teñri kagan olurtdı erinç: *Türk millet(i)nin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı devlet veren Tanrı Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 20-21).

kañımız eçimiz kazganmış bodun atı küsi **yok bolmazun** tiyin türük bodun üçün tün udımadım küntüz olurmatım: *Babamız(ın), amcamız(ın) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk milleti için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Bilge Kağan D 21-22).

ança kazanıp birki bodunug **ot sub kıl**madım: *Öyle çabalayıp birleşmiş halkı ateş (ve) su (gibi birbirine düşman) etmedim* (Mo / Bilge Kağan D 22).

yalañ bodunug **tonlu kılı**m çıgany bodunug **bay kılı**m: *Çıplak milleti giyimli kıldım, fakir milleti zengin kıldım* (Mo / Bilge Kağan D 23).

az bodunug **üküş kılı**m ıgar ellikde ıgar kaganlıkta **yig kılı**m: *Az milleti çoğalttım, güçlü devletten (daha) iyi kıldım* (Mo / Bilge Kağan D 24).

tört bulundakı bodunug kop **baz kılı**m **yagısız kılı**m: *Dört taraftaki milleti hep (kendime) bağımlı kıldım* (Mo / Bilge Kağan D 24).

ıduk başda sünüştüm ol süg anta **yok kı**sdım: *Iduk Baş'ta savaştım, o ordu(yu) orada yok ettim* (Mo / Bilge Kağan D 25).

altı otuz yaşına çık bodun kırkız birle **yagi boltı**: *Yirmi altı yaşında Çin halk(ı) Kırgız(lar) ile (bize) düşman oldu* (Mo / Bilge Kağan D 26).

otuz artukı bir yaşıma karluk bodun buırsuz erür barur erkli **yagı boltı**: *Otuz bir yaşında Karluk halk(ı) bağımsızca hareket eder (bir) düşman oldu* (Mo / Bilge Kağan D 29).

tenrı yir bulgakın üçün ödiñe küni tegdük üçün **yagı boltı**: *Gök yer (arasındaki) kargaşa nedeniyle öd(ler)ine haset girdiği için düşman oldular* (Mo / Bilge Kağan D 29).

türük bodun adak kamsattı **yablak boltaçı** erti: *Türk milleti(nin) ayağı sendeledi fena olacak idi* (Mo / Bilge Kağan D 30).

otuz artukı eki yaşıma amğı korgan kışladukda **yut boltı**: *Otuz iki yaşında Amğı Korgan('da) kışladığımızda kıtlık oldu* (Mo / Bilge Kağan D 31).

yadak **yabız boltı** tip algalı kelti: *Piyade bozultu deyip üzerimize geldi* (Mo / Bilge Kağan D 32).

türük bodun ölteçi erti **yok boltaçı** erti: *Türk millet(i) ölecekti, yok olacaktı* (Mo / Bilge Kağan D 33).

tabgaçta atı küsi **yok boltı**: *Çin'de adı sanı yok oldu* (Mo / Bilge Kağan D 36).

bu yerde maña **kul boltı**: *Burada bana kul oldu* (Mo / Bilge Kağan D 36).

içikigme içikdi **bodun boltı** ölügme ölti: *Tabi olanlar tabi oldu, millet oldu, ölenler öldü* (Mo / Bilge Kağan D 37).

karluk ilteber **yok bolmış**: *Karluk İlteber(i) yok olmuş öldü* (Mo / Bilge Kağan D 40).

yutuzın **yok kılım**: *Kadınlarını yok ettim* (Mo / Bilge Kağan G 4).

alp erin ölürüp **balbal kılı** bertim: *Yiğit askerini öldürüp balbal yapıverdim* (Mo / Bilge Kağan G 7).

ulug oglum agrıp **yok bolça** kug señünüg balbal tike bertim: *Büyük oğlum hastalanıp ölünce General Ku('nun) balbal(ını) dikiverdim* (Mo / Bilge Kağan G 9).

türk bodun ölti alkıntı **yok boltı**: *Türk millet(i) öldü, bitti; yok oldu* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 3).

bilge tonyukuk **kagan** mu **kısayın** tidim: *Bilge Tonyukuk. (Önce içimden) "Acaba kendimi kağan mı yapayım" dedim* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 5).

anta kisre teŋri bilig birtük üčün özümöĸ **kagan** kışdım: *Ondan sonra Tanrı bilgi verdiği için (onu İlteriş'i) bizzat kendim kağan yaptım* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 6).

yuyka **kalın** bolsar topulguluk alp ermiş: *Yufka (olan bir şey) kalın olursa (onu) delmek zor imiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 6).

yogun bolsar üzgülük alp ermiş: *Yoğun olursa (onu) koparmak zor imiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 7).

artuk kırkız küçlüg kagan **yagımız** **boltı**: *Dahası Kırgız(ların) güçlü kağan(ı) düşmanımız oldu* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 3).

katun **yok** bolmış erti: *Hatun ölmüştü* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 7).

yok kışalım timiş: *Yok edelim demiş(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 4).

ilteriş kagan kazganmasar udu ben özüm kazganmasar il yeme bodun yeme **yok** erteçi erti: *İlteriş Kağan kazanmasa(ydı) (onunla) birlikte ben, kendim kazanmasa(ydım) devlet de halk da yok olacaktı* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 4).

kazgantukın üčün udu özüm kazgantukum üčün il yeme **il** **boltı** bodun yeme **bodun** **boltı**: *(İlteriş Kağan kazandığı için, onunla) birlikte (ben) kendim kazandığım için devlet de devlet oldu; halk da halk oldu* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 6).

özüm **karı** **boltum** **ulug** **boltum**: *Kendim yaşlandım, kocadım* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 6).

ilteriş kagan kazganmasar yok erti erser ben özüm bilge tonyukuk kazganmasar ben yok ertim erser kapgan kagan türük sir bodun yirinte bod yeme bodun yeme kişi yeme idi **yok** erteçi erti: *(Eğer yapılan savaşları) İlteriş Kağan kazanmasa(ydı) (o) yok olmuş olsa(ydı) ben kendim Bilge Tonyukuk (yapılan savaşları onunla birlikte) kazanmasa(ydım) yok olmuş olsa(ydım) Kapgan Kağan('ın) Türk (ve) Sir halk(larının) ülkesindeki boy(lar) da halk(lar) da (buralardaki bütün) insan(lar) da tamamen yok olacak idi(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk II K -1-2).

oglı yabgum **kagan** **boltı**: *Oğlu Yabgum kağan oldu* (Mo / Tes B 5).

anta **yok** **boltı**: *Orada yok oldu(lar)* (Mo / Tariat D 8).

ozmuş tigin **kan boltı**: *Ozmuş Tigin kağan oldu* (Mo / Tariat D 9).

teñride bolmış el etmiş bilge kagan atadı: *Tanrı'nın lütfuyla kağan olmuş devlet kurmuş Bilge Kağan atadı* (Mo / Tariat G 6).

teñride bolmış el etmiş bilge kagan el bilge katun kagan atıg katun atıg atanıp ötüken kidin uçınta tez başınta örgin anta yaratıtdım: *Tanrı'nın lütfuyla kağan olmuş devlet kurmuş Bilge Kağan, El Bilge Hatun Kağan ünvanını ve Hatun ünvanını alarak Ötüken('in) batı tarafında Tes başında hükümdarlık otağını orada yaptırdım* (Mo / Tariat B 1).

teñride bolmış el etmiş bilge kanım: *Tanrı'nın lütfuyla kağan olmuş devlet kurmuş Bilge Kağan'ım* (Mo / Tariat B 6).

teñride bolmış el etmiş bilge kagan tölis ötüken ili ögres ili ekin ara olurmuş: *Tanrı'nın lütfuyla kağan olmuş devlet kurmuş Bilge Kağan Tölis, Ötüken, Ögres yurdu ara(sında) hüküm sürmüştü* (Mo / Şine Us K 1).

ozmuş tigin **kan bolmış**: *Ozmuş Tigin kağan olmuş* (Mo / Şine Us K 9).

türük bodun anta ımarı **yok boltı**: *Türk halk(ı) bunun üzerine yok oldu* (Mo / Şine Us K 10).

kara igil bodunug **yok kılmadım**: *Kara İgil halk(ı)nı yok etmedim* (Mo / Şine Us D 2).

seleñe kidin yılun kol berdın sıñar şıp başına tegi **çerig itdim**: *Selenge('nin) batısından Yılın Kol('un) güney yanındaki Şıp Başı'na kadar asker yerleştirdim* (Mo / Şine Us D 3).

yazı kıldım: *(Orayı) yerle bir / dümdüz ettim* (Mo / Şine Us D 4).

anta kagaru basmış karluk **yok boltı**: *Orada Basmış (ve) Karluk yok oldu* (Mo / Şine Us B 2).

ulug köli çor sekiz on yaşap **yok boltı**: *Ulu Köli Çor seksen (yıl) yaşayıp öldü* (Mo / Köli Çor B 3).

süñüş bolsar çerig iter erti: *Savaş olsa askeri düzenlerdi* (Mo / Köli Çor B 9).

tusu bolayım: *Yardım edeyim* (Mo / Köli Çor D 11).

yagıka yalingus oplayu tegip opulu kirip özi kışga **kergek boltı**: *Düşmana, yalnız boğa gibi saldırıp girdiği için kısa süre içinde öldü* (Mo / Köli Çor D 11).

ol kan **yok boltukda** kesre el yitmiş içgünmüş: *O han öldükten sonra ülke elden gitmiş, mahvolmuş* (Mo / Ongi B 1).

türk bodun atı **yok bolu** barmış erti: *Türk millet(inin) adı yok olup gidiyor idi* (Mo / Ongi B 3).

türk bodun yitmezün teyin **yulug ermezün** teyin üze teñri tir ermiş: *Türk halk(ı) yok olmasın zarar görmesin diye yukarıda Tanrı (şöyle) dermiş* (Mo / Ongi B 3).

yeti eren **yagi bolmış**: *Yedi asker düşman olmuş* (Mo / Ongi B 5).

ekin ara **yagi bolmış**: *İkisinin ara(sında) düşman olmuş* (Mo / Ongi G 2).

uruş kılıp adrılmalım teyin kaganda adrılmaz teyin tegdim: *Savaşıp ayrılmayalım diye kağandan ayrılmak (olmaz) diye saldırdım* (Mo / Ongi G 2).

kök teñride kutum **yuyka boltı** yagız yerde yolım **kışka boltı tegimke boltı**: *Mavi gökte / Tanrı (tarafından) kutum yufka / ince oldu; yağız yerde yolum / hayatım kısa oldu; (ölümüm) savaşta oldu* (Mo / Karabalgasun II 6-11).

ıt yıl altınç ay eki teñride **kut bulmış** ötüken elinde yegen erkin: *Köpek yıl(ının) altıncı (ayının) iki(sinde) Tanrı'da kut bulmuş Ötüken ilinde (ben) Yegen Erkin('im)* (Mo / Hoid Tamir VII 1-3).

ilimin törümün kañım öñre kut teñri **kutlug bolzun**: *Devletimi yasalarımı babam önder kut(lu) gök kutlu olsun* (Mo / Hoid Tamir VI 3-4).

kutlug bolzun: *Kutlu olsun* (Mo / Hoid Tamir XIV 5-6).

yigen botur erkin avlak **eri bolup** turdı: *Yigen Botur Erkin Avlak eri olmuştu* (Mo / Ar Hanan 1).

alp erin **balbal kışdı**: *Güçlü adamlarını balbal yaptı* (Mo / Ongi B 3).

iki kaya teg **bek bolzun**: *İki kaya gibi sağlam olsun* (Mo / Ar Hanan 1).

kaya teñriken **kutlug boluñ**: *Kutlu kaya gibi kutlu olsun* (Mo / Ar Hanan 2).

kutlug boluñ: *Kutlu olun* (Mo / Ar Hanan 3).

kutlug bolzun: *Kutlu olsun* (Mo / Dalan Uul).

tugcı boldım eşidin: *Bayraktar oldum işitin* (Mo / Tevş 1).

kutlug boluñ ıduk yer sub: *Kutlu olsun. Kutsal yer su* (Mo / Nar Tolgoy III 1).

yeg etmiş keşlig sökgeli teg: *İyi yapılmış ok çantalılar düşmanı kırm için saldırın* (Alt / Biçikti Boom III).

el etdim: *Düzenledim* (Ye / Uyük Arjan 2).

üç yaşında kañsız boldım: *Üç yaşında babasız kaldım* (Ye / Barık II 1)

külüg totok eçim kişi kıldı: *(Beni) Külüg Totok ağabeyim büyüttü* (Y Barık II 2).

tört yaşında kañsız bolup ...: *Dört yaşında babasız kalıp ...* (Ye / Ç Höl IV 3).

alp er özin altı kılmatın: *Güçlü, kahraman askerin kendisi yakalatmadın* (Ye / Altın Köl I 6).

erdemim için inançu alp erdemlig bulsar bodun esirkeyü erme erinçim: *Kahramanlığım için Inançu Alp, kahramanlığı bulduğunda halk (on) koruyamadı, ne yazık!* (Ye / Altın Köl II 2-3).

erdem bolsar bodunug erk bodunug: *Kahraman olursan halk (da) güc halk(tır)* (Ye / Altın Köl II 3).

er erdem bolsar andag ermiş: *Kahramanlık olursa öyle imiş* (Ye / Al Köl II 8).

tokuz yegirmi yaşımga ögsüz bolup: *On dokuz yaşında annesiz kaldım* (Ye / Köjeelig Hovu 3).

otuz yaşımga öge boltum: *Otuz yaşında öge oldum* (Ye / Köjeelig Hovu 4)

kümülüg er üküş boltı: *Kümül askeri çoğaldı* (Ye / Köjeelig Hovu 9).

yavızığ kümülümün bedük kılтым: *Kötü durumdaki Kümül (halkı) büyüttüm* (Ye / Köjeelig Hovu 10).

kırk erig kañsız kıldınız: *Kırk askeri babasız bıraktınız* (Ye / Uybat VI 2)

yeti yegirmi yaşımta men teñri elimke kara boldım bökmedim: *On yedi yaşında kutlu yurdumdan ayrıldım, doymadım* (Ye / Yeerbek I 1).

alp esiz **baglıg bolzun**: *Kahraman ne yazık! Bağlı (tabi) olsun* (Ye / Kök Haya 2).

atlıg boluñ inilig boluñ: *Ünvanlı olun, kardeş olun* (Ye / Gümüş Kap).

kırk yıl **el tutdum** bodun başladım taş yağığ yağıladım el elledim: *Kırk yıl yurdu savundum, halkı(ma) baş oldum dış düşmanla savaştım yurt sahibi yaptım* (Ye / Köjeelig Hovu 3-4).

kutlug boluñ: *Kutlu olun* (Çin / Kutluk Kuñcuy 3).

2.3.2. Nesne + Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

Cümlede bulunan nesne görevindeki kavram işareti ile bir fiilin aralarında sürekli ve kalıcı bir ilişki kurarak kalıplaştığı yapılar nesne + fiil yapısındaki kavram işaretleri olarak tanımlanır. Nesne + fiil yapısındaki kavram işaretlerini fiil deyimleri başlığı altında değerlendiren C. Alyılmaz (2003) şu bilgileri aktarmıştır:

Bir dilde kavramlar işaretlenirken / adlandırılırken bazen söz konusu kavramı ifade etmek için tek bir kavram işareti (kelime) yeterli gelmez. Bu durumda birden fazla anlam ögesi, görevli dil öğelerinin de (ek ve edatların da) yardımıyla dilin kuralları dâhilinde birlikte kullanılarak ilgili kavram işaretlenir. Birden fazla kavram işaretinden oluşan genel anlamlı dil öğelerinden fiil deyimleri Türkçenin hem yapısı hem de sosyokültürel boyutu hakkında önemli bilgiler veren kalıplaşmış dil öğeleridir. (s. 148)

Nesne + fiil yapısındaki kavram işaretleri için “nesne tekrarlı fiil” ifadesini kullanan S. Alyılmaz (2017) çalışmasında söz konusu yapıların kullanılma sebepleri hakkında şunları kaydetmiştir:

Türkçe söz diziminde pekiştirilmek, vurgulanmak veya belirtilmek istenen öge ya yüklemeleştirilir ya yükleme yaklaştırılır ya da tekrar edilir. Bünyesinde nesne barındıran bir fiilin bünyesindeki nesne ile birlikte kullanılmasının temel sebebini de söz konusu nesnenin “açıklanması”, “vurgulanması”, “daha belirgin hâle getirilmesi” düşüncesi olduğudur. Bünyesinde nesne barındıran bir fiilin bünyesindeki nesne ile birlikte kullanılmasının sebeplerinden birini de “sanat yapma” ve “etkili söz söyleme” endişesi oluşturur. Nitekim söz sanatlarında uyumu sağlamak, ritim ve ahenk oluşturmak, söyleyişe hareket ve güzellik katıp hedef kitlenin / alıcının dikkatini çekmek ve beğenisini kazanmak amacıyla (mesajın akışını da bozmamak koşuluyla) metin içinde yer alan bazı sesler, ekler ve sözcükler tekrar edilir. (s. 20)

Aşağıdaki başlık altında değerlendirilen zarf + fiil yapısındaki kavram işaretleri ile nesne + fiil yapısındaki kavram işaretleri alan yazınında “deyim” sözcüğü ile karşılanan kavramı ifade etmektedir. Türkçenin eskiliğini kanıtlaması bakımından da önem arz eden deyimler (Şahin, 2004, s. 21) en az iki parçadan oluşmaktadır. Deyimlerde geçen sözcüklerden en az bir tanesi gerçek anlamını yitirebilir ya da tamamı gerçek anlamının dışında kullanılabilir (Şen, 2017, s. 12). Ayrıca deyimlerde, bütünü oluşturan her kelimenin temel

anlamı ve bu anlamın yansıttığı belli bir düşünce ve duygu değeri vardır. Ancak deyimlerde bütüne ait anlam, bu düşünce duygu değerlerinin dışında farklı bir anlam ifade eder (Güner, 2016, s. 82). Yani bu yapılar yeni bir anlam dairesine yönelmişlerdir (Abik ve Dağıstanlıoğlu, 2024, s. 675).

Eski Türkçe Dönemi'nde tespit edilen fiil deyimlerinin dil bilimsel değerinin yanında sosyokültürel boyutu da önemlidir. D. Aksan (1999) deyimlerin kültürel boyutunu şöyle özetlemiştir:

Türkçenin her döneminde oldukça yoğun bir biçimde karşımıza çıkan ve dilimizin zenginliklerinden olan bu fiiller, aslında Türk toplumunun dünya görüşünü, yaşam biçimini, çevre koşullarını, geleneklerini ve göreneklerini, inançlarını, değer verdiği varlıkları ve kavramları yansıtan, düşünme biçimini ortaya koyan, dil bilimi açısından olduğu kadar edebiyat ve halk bilimi açısından da son derece önemli olan dil varlıklarıdır. Bunun dışında aynı zamanda Türkçenin iç dinamiklerini ve anlam özelliklerini de gözler önüne seren kıymetli öğelerdir. (s. 91)

Köktürk harfli yazıtlarda nesne + fiil yapısındaki kavram işaretleri şöyle tespit edilmiştir:

ötügen yışda yig idi yok ermiş **il tutsık** yir ötügen yış ermiş: *Ötüken Orman(ı)'ndan daha iyi bir yer yok imiş. Yurt edinilecek yer Ötüken Orman(ı) imiş* (Mo / Köl Tigin G 4).

bilig bilmez kişi ol **sabıg alıp** yagru barıp üküş kişi öltüg: *Cahil kişiler bu sözü dinleyip yakın gidip çok kişi öldünüz* (Mo / Köl Tigin G 7).

ötügen yış olursar beñü **il tuta** olurtaçı sen: *Ötüken Orman(ı'nda) oturursan sonsuzsa kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin* (Mo / Köl Tigin G 8).

antagının üçün igidmiş kaganınñ **sabın almatın** yir sayu bardıg kop anta alkıntıg arıltıg: *Böyle olduğun için (seni) doyurmuş kağanın sözlerini dinlemeden her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin* (Mo / Köl Tigin G 8-9).

türük bodun tirip **il tutsık**ın bunta urtum yañılıp ölsikiñin yeme bunta urtum: *Türk halk(ının) dirilip (nasıl) devlet sahibi olacağını buraya yazdım; yañılıp (nasıl) öleceğini de buraya yazdım* (Mo / Köl Tigin G 10).

men beñü **taş tikdim**: *Ben ebedî taş diktim* (Mo / Köl Tigin G 11).

meniñ **sabımın sımadı**: *Benim sözümü kırmadı* (Mo / Köl Tigin G 11).

añar adınçığ **bark yaraturtum** için taşın adınçığ **bediz urturtum taş tokıtdım**: *Onlara olağanüstü bir türbe yaptırdım; içine dışına olağanüstü resim (ve) heykeller koydurdum yazıt diktirdim* (Mo / Köl Tigin G 12).

benü **taş tokıtdım**: *Ebedî taş diktirdim* (Mo / Köl Tigin G 12-13).

yaguk el erser ança takı erig yerte irser ança erig yerte benü **taş tokıtdım** bitidim: *(Burası) yakın yer olduğundan böyle erişilebilir yerde ebedî taş hâkkettirdim, yazdırdım* (Mo / Köl Tigin G 13).

ol **taşığ tokıtdım**: *O taşı hâkkettirdim* (Mo / Köl Tigin G 13).

bu **bitig bitigme** atısı yollug tigin bitidim: *Bu yazıyı yazan (Köl Tigin'in) yeğeni Yollug Tigin. (Ben) yazdım* (Mo / Köl Tigin G 13).

sü sülepen tört bulundakı bodunug kop almış kop baz kılmış: *Ordu sevk ederek dört taraftaki halkları hep almış, hep kendilerine bağımlı kılmış* (Mo / Köl Tigin D 2).

anı üçün **ilig** ança **tutmış** erinç **ilig** **tutup törüg** itmiş: *Onun için devleti öylece yönetmişler; devleti yönetip yasaları düzenlemişler* (Mo / Köl Tigin D 3).

elig yıl **işig küçüg** **birmiş**: *Elli yıl hizmet etmiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 8).

kırk artukı yeti yolu sülemiş yegirmi **sühüş sühüşmiş**: *kırk yedi (kez) ordu sevk etmiş, yirmi (kez) savaşmış* (Mo / Köl Tigin D 14).

kañım kagan ança **ilig törüg** **kazganıp** uça barmış: *Babam kağan öylece devleti kurup yasaları koyup vefat etmiş* (Mo / Köl Tigin D 16).

on ok bodun **emgek körti**: *On Ok halk(ı) ızdırıp gördü* (Mo / Köl Tigin D 18).

küregünin üçün igidmiş bilge kaganının ermiş barmış edgü eliñe kentü yañıltığ **yablak kügürtüg**: *İtaatsizliğin yüzünden (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı kağanın ile bağımsız (ve) refah içindeki devletine (karşı) kendin hata yaptın (ve) nifak soktun* (Mo / Köl Tigin D 23).

kop maña körti **işig küçig** **birür**: *Hepsi bana bağımlı oldular, (hepsi bana) hizmet ediyor(lar)* (Mo / Köl Tigin D 30).

umay teg ögüm katun kutıña inim köl tigin **er at bultı**: *Umay gibi annem hatun(un) kutu sayesinde kardeşim Köl Tigin kahramanlık adı(nı) elde etti* (Mo / Köl Tigin D 31).

ulug **sünüş sünüş**miş: *Büyük savaş savaşmış* (Mo / Köl Tigin D 40).

türük bodun **adak** **kamşatdı**: *Türk milleti(nin) ayağı sendeledi* (Mo / Köl Tigin K 7).

amga korgan kışlap yazıña oguzgaru **sü taşıkdımız**: *Amga Korgan('da)*
kışlayıp Oğuzlara doğru ordu sevk ettik (Mo / Köl Tigin K 8).

oguz yagı **ordug bastı**: *Oğuz düşman(ı) karargâhı bastı* (Mo / Köl Tigin K 8).

bunça **bitig bitigme** köl tigin atısı yollug tigin bitidim: *Bunca yazıyı yazan: Köl Tigin('in) yeğeni Yollug Tigin (ben) yazdım* (Mo / Köl Tigin KD).

inim köl tigin işig **küçüg birtük** üçün türük bilge kagan ayukıña inim köl tiginig küzedü olurttum: *Kardeşim Köl Tigin hizmet ettiği için Türk Bilge Kağan mülküne kardeşim Köl Tigin'i göndererek (kağan olarak) oturttum* (Mo / Köl Tigin B).

inançu apa yargan tarkan atıg birtim: *Inançu Apa Yargan Targan*
ünvan(ı)nı verdim (Mo / Köl Tigin B).

ötügen yıſda yıg idi yok ermiſ **il tutsık** yir ötügen yıſ ermiſ: *Ötüken Orman(ı)* 'ndan daha iyi bir yer yok imiſ. Yurt edinilecek yer *Ötüken Orman(ı)* imiſ (Mo / Bilge Kağan K 3).

ötügen yış olursar beñü **il tuta** olurtaçı sen: *Ötüken Orman(ı'nda)*
oturursan sonsuzsa kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin (Mo / Bilge
Kağan K 6).

antağının üçünü igidmiş kaganının **sabın almatın** yir sayu bardıg kop anta alkıntıg arılıg: *Böyle olduğun için (seni) doyurmuş kağanın sözlerini dinlemeden her yere gittin, oralarda hep mahvoldun (ve) tükendin* (Mo / Bilge Kağan K 6-7).

türük bodun tirip **il tutsı**kının bunta urtum yanılp ölsikiğın yeme bunta urtum: *Türk halk(ının) dirilip (nasıl) devlet sahibi olacağını buraya yazdım; yanılp (nasıl) öleceğini de buraya yazdım* (Mo / Bilge Kağan K 8).

türük begler, türük bodunum ... **at birtim**: *Türk beyler(i), Türk milletim ... ad verdim* (Mo / Bilge Kağan K 12).

menin **sab**ımın **sı**madı: *Benim sözümü kırmadı* (Mo / Bilge Kağan K 14).

añar adınçığ bark yaraturtum için taşın adınçığ **bediz urturtum taş tokıtdım**: *Onlara olağanüstü bir türbe yaptırdım; içine dışına olağanüstü resim (ve) heykeller koydurdum yazıt diktirdim* (Mo / Bilge Kağan K 14).

sü sülepen tört bulundakı bodunug kop almış kop baz kılmış: *Ordu sevk ederek dört taraftaki halkları hep almış, hep kendilerine bağımlı kılmış* (Mo / Bilge Kağan D 4).

anı üçün **ilig ança tutmış** erinç **ilig tutup** törüg itmiş: *Onun için devleti öylece yönetmişler; devleti yönetip yasaları düzenlemişler* (Mo / Bilge Kağan D 4).

elig yıl **ışig küçüg** birmiş: *Elli yıl hizmet etmiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 8).

ne kaganka **ışig küçüg birür** men: *Hangi kağana hizmet edeceğim* (Mo / Bilge Kağan D 9).

bunça **ışig küçüg birtükgerü** sakınmatı türük bodun ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *Bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk millet(i)ni öldüreyim, nesli yok edeyim” der imiş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

yiti yolu sülemiş yegirmi **süñüş süñüşmüş**: *Yedi kez ordu sevk etmiş, yirmi (kez) savaşmış* (Mo / Bilge Kağan D 13).

kañım kagan ança **ilig törüg kazganıp** uça barmış: *Babam kağan öylece devleti kurup yasaları koyup vefat etmiş* (Mo / Bilge Kağan D 13).

ol törüde üze eçim **kagan olurtı**: *O (zamanki) töreye göre amcam Kağan (olarak) tahta oturdu* (Mo / Bilge Kağan D 13).

on ok bodun **emgek körti**: *On Ok halk(ı) ızdırıp gördü* (Mo / Bilge Kağan D 16).

küregünin üçün igidmiş bilge kaganının ermiş barmış edgü elije kentü yañıltıg **yablak kügürtüg**: *İtaatsizliğin yüzünden (seni) besleyip doyurmuş olan akıllı kağanın ile bağımsız (ve) refah içindeki devletine (karşı) kendin hata yaptın (ve) nifak soktun* (Mo / Bilge Kağan D 19).

tenri yir bulgakın üçün ödiñe **küni tegdük** üçün yagı boltı: *Gök yer (arasındaki) kargaşa nedeniyle ödlere haset girdiği için düşman oldular* (Mo / Bilge Kağan D 29).

türük bodun **adak kamşattı** yablak boltaçı erti: *Türk millet(inin) ayağı sendeledi fena olacak idi* (Mo / Bilge Kağan D 30).

ilki **sü taşık**mış erti: *Birinci ordu sefer yapmış idi* (Mo / Bilge Kağan D 32).

agıda eki ulug **sünüş sünüş**düm: *Agı'da iki büyük savaş verdim* (Mo / Bilge Kağan D 34).

tokuz oguz bodun yerin **subın ıdı**p tabgaçgaru bardı: *Dokuz Oğuz halk(ı) yerini yurdunu bırakıp Çin'e gitti* (Mo / Bilge Kağan D 35).

özi **içi tışı tut**muş teg biz: *Kendi içi dışını tutmuş gibiyiz* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 6).

usın **buntutu** yurtta yatu kalur erti: *Akılları başlarından gittiği için evlerinde yatıp duruyorlardı* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 2).

sü yoritdım: *Ordu yürüttüm* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 1).

yokaru **at yete** yadagin ıgaç tutunu agturttum: *(Orduyu) yukarı doğru (çıkarırken) atları yedeğe alarak yaya olarak ağaçlara tutunarak çıkarttım* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 1).

yirçi **yir yañılı**p boguzlantı: *Kılavuz yolu şaşırınca canından oldu* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 2).

öñdün kagangaru **sü yorıl**ım timis: *Doğudan (Türk) kağanına ordu sevk edelim demiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 5).

kaganı **sü taşık**dı: *(Türğişlerin) kağanı ordu (yola) çıkardı* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

ol sabıg eşidip kaganıaru ol **sabıg ıtt**ım: *O haberi işitince kağanıma o haberi ilettim* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

apa tarkangaru **içre sab ıdmı**ş: *Apa Tarkan'a gizli haber göndermiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 10).

sü yorılım: *Ordu sevk edelim* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

ol sabıg eşidip **sü yorit**dım: *O sözleri işitip ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

tün kattımız: *Geceyi (gündüze) kattık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

bolçuka **tañ öntürü** tegdimiz: *Bolçu'ya tan ağarırken ulaştık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

on ok **süsin sületdim**: *On Ok ordusunu (onların üzerine) sefer ettirdim* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 8).

küntüz olurmatı **kızıl kanım töküti kara terim yügürti işig küçüg birtimök**: *Gündüz oturmadan kızıl kanım(ı) dökerek kara terim(i) akıtarak hizmet ettim* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 2).

üç yüz yıl **el tutmış**: *Üç yüz yıl devlet yönetmiş* (Mo / Tes K 2).

el tutdı: *Halkı yönetti* (Mo / Tes D 4).

kasar kurıg kontı **çit tikdi örgin yarattı**: *Kasar('ın) batısına yerleşti. Çit dikti, taht kurdu* (Mo / Tes G 2).

belgüsin bitigin bu urtı bu yarattı: *Damgasını (ve) yazıtını bu(rada) yazdırdı, bu(rada) yarattı* (Mo / Tes G 3).

teñride bolmış **el etmiş** bilge kagan el bilge katun kagan atıg katun **atıg atanıp** ötüken kidin uçınta tez başınta **örgin anta yaratıtdım**: *Tanrı'nın lütfuyla kağan olmuş devlet kurmuş Bilge Kağan, El Bilge Hatun Kağan ünvanını ve Hatun ünvanını alarak Ötüken'in batı tarafında Tes başında hükümdarlık otağını orada yaptırdım* (Mo / Tariat B 1).

örgin bunta yaratıtdım çit bunta tokıtdım: *Hükümdarlık çadırını burada kurdurdum, çitleri burada diktirdim* (Mo / Tariat B 2).

tigitimin bu bitidükte kanıma turgak başı kagaş ataçuk bezgeker çigşi bıla бага tarkan üç yüz **turgak turdı**: *Prenslerimle bu (kitabeyi) yazdığımızda Han'ım için, Karakol Başı Kagas Ataçuk ve Bezgeker Çigşi Bıla Baga Tarkan üç yüz nöbetçiyle nöbet tuttu* (Mo / Tariat K 2).

üç karluk **yablak sakınıp** teze bardı: *Üç Karluk kötülük tasarlayıp kaçıp gitti* (Mo / Şine Us K 11).

kıyın aydım: *Ceza(larını) emrettim* (Mo / Şine Us D 2).

ışig küçig birgil tidim: *"Hizmet et" dedim* (Mo / Şine Us D 5).

sekizinç ay bir yañıka **sü yorıyın tidim**: *Sekizinci ay(ın) bir(inci) gününde "Ordu sevk edeyim" dedim* (Mo / Şine Us D 5).

eki ogluma yabgu şad **at birtim**: *İki oğluma Yabgu (ve) Şad ünvan(ı) verdim* (Mo / Şine Us D 7).

kırkız tapa **er idmiş**: *Kırgız(lar)a doğru asker göndermiş* (Mo / Şine Us D 10).

çık bodunka tutuk **at birtim**: *Çık halk(ı)na tutuk (ünvanlı kişi) tayin ettim* (Mo / Şine Us G 2).

karluk **er idmiş**: *Karluk(lar) adam göndermiş* (Mo / Şine Us G 4).

tonyukuk **atıg birmiş**: *Tonyukuk adını vermiş* (Mo / Köli Çor B 1).

kagan ilinte karıp **edgü beñi körti**: *Kağanın devletinde yaşlanıp iyilik saygı gördü* (Mo / Köli Çor B 3).

türük bodunka sagır çolugan yağırtukda ... çor sançıp ölürüp oğlın kişisin bu o ...bu az **ilig tutdı**: *Türk millet(i)ne Sagır Çolugan düşman olduğunda (Köli Çor) mızraklayarak öldürüp çocuklarını karısını tutsak aldı* (Mo / Köli Çor B 4-5).

ab ablasar ermele teg erti: *Av avlasa / ava çıksa hızlı at gibiydi* (Mo / Köli Çor B 9).

biş balıkda dört **süñüş süñüş**dükde köli çor oplayu tegip bulgayu ...: *Beş Balık'ta dört savaşta Köli Çor boğa gibi saldırıp (savaş alanını) karıştırarak* (Mo / Köli Çor B 11).

tokuz oguzka yiti **süñüş süñüş**dükde ... tökdi: *Dokuz Oğuz (ile) yedi (kez) savaştı ... döktü* (Mo / Köli Çor D 4-5).

biş **süñüş süñüş**dükde köli çor ançak bilgesi çabışı erti: *Beş (kez) savaştığında Köli Çor o sırada (Kağan'ın) danışmanı ve komutanı idi* (Mo / Köli Çor D 5).

yana ebiñe **süñüş kigürti**: *Yine yurduna savaş getirdi* (Mo / Köli Çor D 8).

bedizin bedizetdi olurtdı: *Anıtını diktiler* (Mo / Köli Çor D 12).

bilmez biligin biltükümin ödükümin bunça **bitig bitidim**: *(Başkalarının) bilmediği bilgiyi bildiğim için bildiklerimle (ve) düşündüklerimle bunca yazıyı yazdım* (Mo / Köli Çor G 3).

ışın küçin bermiş: *Hizmet etmiş* (Mo / Ongi B 5).

ışig küçüg bertim: *Hizmet ettim* (Mo / Ongi G 1).

tenri bilge kaganka ançakına **ışig küçüg bersigim** bar ermiş erinç: *Efendim Bilge Kağan'a az daha hizmet edeceğim varmış* (Mo / Ongi G 2).

ülüg antuka işig küçüg bertim: *Kısmetimin üzerine yemin ederek hizmet ettim* (Mo / Ongi G 3).

üze teñrime yağız yerime elime yerime evime begime evime evime işig berdim: *Yukarıdaki Tanrım'a yağız yerime, yurduma, evime, beyime hizmet ettim* (Mo / Dongoin Şiree II 1).

tegip kut bulzun alı barzun: *Saldırıp kut bulsun, alıversin* (Mo / Hoid Tamir XVI 3-4).

ben bitig bitidim: *Ben yazıt yazdım* (Mo / Ar Hanan 2).

kaya urt urtum: *Kaya(ya) yazı vurdurdum* (Mo / Ar Hanan 3).

beg er tenrikenim kut berin: *Saygıdeğer beyim kut verin* (Mo / Hangidaı I 1).

temçin tugrag urtım: *Temçin damga vurdum* (Mo / Yaman Us III).

teñrim küç berig: *Tanrım, güç verin* (Mo / Yaman Us VI).

beñü yalım kaya bitig urayın: *Bengü çıplak kaya(ya) yazı kazıyayım* (Alt / Tuyekta IV).

ev örti: *Ev yaptı* (Alt / Teke Turu).

yegin el etdim: *İyilikle düzen kurdum* (Alt / Mendur Sokkon I-1 2).

at erki el ut: *Atlı gücüyle (onları) mağlup et* (Alt / Mendur Sokkon I-2 2).

er erdemim üçün alpın altun kümüşüg egri teve elde kişi kazgandım a: *Kahramanlığımı elde etmek için sıkıntıyla altın, gümüş, tek hörgüçlü deve, yurda adam kazandım* (Ye / Begre 9).

kişi kazgantım ben: *(Ben) kişi kazandım* (Ye / Oya 4).

on ay eletdi ögüm oğlan tugdum erin ulgatım: *Annem on ay çabaladı, oğlan doğdum erkekçe büyüdüüm* (Ye / Altın Köl II 1).

erdemim üçün inançu alp erdemlig bulsar bodun esirkeyü ermedi erinçim: *Kahramanlığım için Inançu Alp, kahramanlığı bulduğunda halk (onu) koruyamadı, ne yazık!* (Ye / Altın Köl II 2-3).

alp tutsar küç eçiçim e: *Yiğitlik tutsa güçlü ağabeyim (için)* (Ye / Uybat III 1).

er atım yok için yeti aşnukı eşim **taş uru** tikti: *Kahramanlık adım olmadığı için yedi eski eşim taş yazdırıp dikti(ler)* (Ye / Hemçik Çırgakı 2).

er erdemim için **sü egire** çor adrlıtm: *Kahramanlığım için orduyu bozguna uğratarak Çor'dan ayrıldım* (Ye / Kızıl Çıraa I 3).

kırk yıl el tutdum bodun başladım taş **yagig yagıladım el elledim**: *Kırk yıl yurdu savundum, halkı(ma) baş oldum dış düşmanla savaştım yurt sahibi yaptım* (Ye / Köjeelig Hovu 3-4).

2.3.3 Zarf + Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

Fiil deyimleri²¹ nin bir diğer alt grubunu zarf + fiil yapısındaki kavram işaretleri oluşturmaktadır. Aynı nesne + fiil yapısındaki kavram işaretlerinde olduğu gibi zarf görevindeki bir sözcüğün fiil ile sürekli bir anlam ilişkisi kurmasıyla söz konusu kavram işaretleri ortaya çıkmıştır.

Köktürk harfli yazıtlarda zarf + fiil yapısındaki kavram işaretleri aşağıdaki örneklerde dikkate sunulmuştur:

sabımın **tüketi eşidgil**: *Sözlerimi tamamen işitin* (Mo / Köl Tigin G 1).

tokuz oguz begleri bodunı bu sabımın **edgüti eşid katıgdı tıñla**: *Dokuz Oğuz beyleri milleti bu sözlerimi iyice işitin, sıkıca dinleyin* (Mo / Köl Tigin G 2).

on ok oğlınța tatınja tegi bunı **köri biliñ**: *On Ok oğul(ları)ndan yabancılara kadar bunu görüp öğrenin* (Mo / Köl Tigin G 12).

kañımız eçimiz kazganmış bodun atı küsi yok bolmazun tiyin türük bodun üçün **tün udımadım küntüz olurmatım**: *Babamız(ın), amcamız(ın) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk millet(i) için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Köl Tigin D 27).

inim köl tigin birle eki şad birle **ölü yitü kazgantım**: *Kardeşim Köl Tigin (ve) iki şad ile öle yite çalıştım (çabaladım)* (Mo / Köl Tigin D 27).

köl tigin yadagın **oplayu tegdi**: *Köl Tigin yaya olarak boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 32).

köl tigin bayırkunıñ ak adgırığ binip **oplayu tegdi**: *Köl Tigin Bayırku'nun ak aygırına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 35-36).

türgiş kagan süsi bolçuda **otça borça kelti**: *Türgiş Kağan(ı'nın) ordusu Bolçu'da ateş gibi, kasırğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 37).

alp şalçı akın binip **oplayu tegdi**: *Alp Şalçı atına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 2).

alp şalçı akın binip **oplayu tegdi**: *Alp Şalçı atına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 2-3).

²¹ Fiil deyimleri ile ilgili bilgi “Nesne + Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri” başlığı altında verilmiştir.

köl tigin alp şalçı akın binip **oplayu tegdi**: *Köl Tigin Alp Şalçı atı(na) binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 3).

köl tigin azman akıg binip **oplayu tegdi**: *Köl Tigin azman atına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 5).

köl tigin az yagızın binip **oplayu tegip** bir erig sançdı: *Köl Tigin Az(ların) yağızına (atına) binip boğa gibi saldırarak bir askeri mızrakladı* (Mo / Köl Tigin K 5).

oza kelmiş süsin köl tigin agıtıp tonra bir uguş alpagu on erig tonja tigin yogınta **egirip ölürtümüz**: *Süratle gelen düşmanı Köl Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin('in) cenaze töreninde kuşatarak öldürdük* (Mo / Köl Tigin K 6).

eki eri sançdı **balıkka basıktı**: *İki eri mızrakladı, çamura garketti* (Mo / Köl Tigin K 8).

közde yaş kelser tıda köñülte sıgıt kelser yanturu sakıntım **katıgdı sakıntım**: *Göz(lerim)den yaş geldiğinde engel olarak, gön(üm)den feryat / isyan geldiğinde geri çevirerek / bastırarak çok üzüldüm* (Mo / Köl Tigin K 11).

kañım kagan ança ilig törüg kazganıp **uça barmış**: *Babam kağan öylece devleti kurup yasaları koyup vefat etmiş* (Mo / Köl Tigin D 16).

bilmedük üçün yablakıñın üçün eçim kagan **uça bardı**: *Bilgisizliğiniz yüzünden kötü (davranışlarınız) yüzünden amcam kağan vefat etti* (Mo / Köl Tigin D 24).

sünjüg batımı karıg söküpen kögmen yışıg toga yorıp kırkız bodunug **uda bastımız**: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı)'nı aşarak Kırgız milletini uykuda bastık* (Mo / Köl Tigin D 35).

türgiş bodunug **uda basdımız**: *Türgiş halk(ı)nı uykudayken bastık* (Mo / Köl Tigin D 37).

oza kelmiş süsin köl tigin agıtıp tonra bir uguş alpagu on erig tonja tigin yogınta **egirip ölürtümüz**: *Süratle gelen düşmanı Köl Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin('in) cenaze töreninde kuşatarak öldürdük* (Mo / Köl Tigin K 6).

közde yaş kelser tıda köñülte sıgıt kelser **yanturu sakıntım** katıgdı sakıntım: *Göz(lerim)den yaş geldiğinde engel olarak, gön(üm)den feryat / isyan geldiğinde geri çevirerek / bastırarak çok üzüldüm* (Mo / Köl Tigin K 11).

uça bardıgız: *Uçup gittiniz* (Mo / Köl Tigin GD).

sabımın **tüketi eşid**: *Sözümü baştan sona işit(in)* (Mo / Bilge Kağan K 1).

ilgerü şantun yazıka tegi süledim taluyka **kiçig tegmedim**: *Doğuda Şantung Ova(sı) 'na kadar ordu sevk ettim, okyanusa pek az kala durdum* (Mo / Bilge Kağan K 2).

tokuz ersiye teg süledim tüpütke **kiçig tegmedim**: *Dokuz Ersin'e kadar ordu sevk ettim; Tibet'e pek az kala durdum* (Mo / Bilge Kağan K 3).

on ok oglınta tatıña tegi bunu **köri biliñ**: *On Ok oğul(lar)ından yabancılara kadar bunu görüp öğrenin* (Mo / Bilge Kağan K 15).

kañım kagan ança ilig törüg kazganıp **uça barmış**: *Babam kağan öylece devleti kurup yasaları koyup vefat etmiş* (Mo / Bilge Kağan D 13).

ol bilmedükügin üçün yablakıñın üçün eçim kagan **uça bardı**: *O bilgisizliğiniz yüzünden kötü (davranışlarınız) yüzünden amcam kağan vefat etti* (Mo / Bilge Kağan D 20).

kañımız eçimiz kazganmış bodun atı küsi yok bolmazun tiyin türük bodun üçün **tün udımadım küntüz olurmatım**: *Babamız(ın), amcamız(ın) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk millet(i) için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Bilge Kağan D 21-22).

inim köl tigin birle eki şad birle **ölü yitü kazgantım**: *Kardeşim Köl Tigin (ve) iki şad ile öle yite çalıştım (çabaladım)* (Mo / Bilge Kağan D 22).

sünjüg batımı karıg söküp en kögmen yışıg toga yorıp kırkız bodunug **uda basdım**: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı)'nı aşarak Kırgız millet(i)ni uykuda bastım* (Mo / Bilge Kağan D 27).

türgiş bodunug **uda basdım**: *Türgiş halk(ı)nı uykudayken bastım* (Mo / Bilge Kağan D 27).

türgiş kagan süsi **otça borça kelti**: *Türgiş Kağan(ı'nın) ordusu Bolçu'da ateş gibi, kasırğa gibi saldırdı* (Mo / Bilge Kağan D 27).

üç oguz süsi **basa kelti**: *Üç Oğuz ordusu baskın yaptı* (Mo / Bilge Kağan D 32).

at üze bintüre karış sökdüm: *(Askerleri) ata bindirerek karı söktüm / karlı bölgeleri geçtim* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 1).

yokaru at yete yadağın **ıgaç tutunu** agturttum: *(Orduyu) yukarı doğru (çıkarırken) atları yedeğe alarak yaya olarak ağaçlara tutunarak çıkarttım* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 1).

öñreki er **yogurça ıdıp** bar baş aşdımız: *Öndeki asker(ler) (kalın karları) ezerek (yol) açınca (diğerlerini de) gönderip ağaçlarla kaplı (dağın zirvesini aştık)* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 1-2).

yabulu intimiz: *Yuvarlanarak indik* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 2).

buñadıp kagan **yelü kör** timiş: *(Bundan) kaygılanan kağan (askerlere) "Atları yel gibi (dörtнала) sürün!" demiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 2).

kün yeme tün yeme **yelü bardımız**: *Gündüz de gece de yel gibi gittik* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 3).

kırkızıg **uka basdımız**: *Kırgız(lar)ı uykudayken bastık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 3).

kökmen yışığ **ebirü keltimiz**: *Kökmen Orman(ı'nın) çevresini dolanarak döndük* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 4).

on ok bodunu **kalısız taşıkmış** tir: *"On Ok halkı (da) büsbütün yola çıkmış" dedi* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 6).

kelir erser körü kelmez erser tılıg sabıg alı olur tidi: *"(Düşmanlar) gelirlerse (başlarına gelecekleri de) görerek gelirler. Eğer gelmezlerse muhbir(lerin getirdikleri) haber(ler)i (dikkate) alıp otur" dedi* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 8).

üç körüg **yiı kelti**: *Üç muhbir art arda geldi* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

on ok süsi **kalısız taşıkdı**: *On Ok ordusu eksiksiz (yola) çıktı* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

altun yışığ **yolsızın aşdımız**: *Altun Orman(ı)'nı yolsuz aştık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

irtiş ögüzüg **keçigsizin keçdimiz**: *İrtiş Irmağ(ı)'nı geçit olmadan geçtik* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

ikinti kün **örtçe kızıp kelti**: *İkinci gün (düşmanlarımız) ateş gibi kızarak geldi(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 5).

küntüz olurmatı kızıl kanım töküti kara terim yüğürti işig küçüg birtimök: *Gündüz oturmadan kızıl kanımı dökerek kara terim(i) akıtarak hizmet ettim* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 2).

kaşım **yaşı tegip uçdı**: *Kaşanım öldü* (Mo / Tes B 5).

boz ok başın akıza uçuz kölke **atlıgın töke** barmış: *Boz Ok liderine hücum ederek Uçuz Göl'e atlısıyla döküvermiş* (Mo / Tes K 3).

akıza barmış uçuz kölke **atlıgın töke** barmış: *Hücum ederek varmış Uçuz Göl'e atlısıyla dökmüş* (Mo / Tariat D 2).

it yılka üç karluk **yablak sakınıp** teze bardı: *İt yıl(ı)nda Üç Karluk düşmanca düşünceler besleyip kaçıp gitti* (Mo / Tariat G 3).

tokuz oguz bodunumın **tirü kubratı altım**: *Dokuz Oğuz halkımı derleyip bir araya getirdim* (Mo / Şine Us K 5).

üç karluk yablak sakınıp **teze bardı**: *Üç Karluk kötülük tasarlayıp kaçıp gitti* (Mo / Şine Us K 11).

turguru kotdım: *Oldukları gibi bıraktım* (Mo / Şine Us D 2).

udu keliñ tidim: *"Takip ederek gelin" dedim* (Mo / Şine Us D 2).

bişinç ay **udu kelti**: *Beşinci ay takip ederek geldi* (Mo / Şine Us D 3).

keregün sakışın şıp başın **yöre kelti**: *Keregü'yü, Sakışı'ı Şıp Başı'nı yürüyerek geldi(ler)* (Mo / Şine Us D 4).

ben seleñe keçe **udu yorıdım**: *Ben Selenge('yi) geçerek takip ettim* (Mo / Şine Us D 4).

ol ay biş yigirmike keyre başı üç birküde tatar birle **katı tokıdım**: *O ay(ın) on beşinci günü Keyre Başı('nda) Üç Birkü'de Tatar(lar) ile şiddetli bir şekilde savaştım* (Mo / Şine Us D 6).

yagıda **boşuna boşunıldım**: *Düşmanı savıp kurtuldum* (Mo / Şine Us D 7).

yaramatın **yagıdu kelmiş**: *Uygun olmayan bir şekilde düşmanlaşarak gelmiş* (Mo / Şine Us D 10).

çik bodunug bınam **süre kelti**: *Çik halk(ı)nı bin kişilik (ordum) sürerek geldi* (Mo / Şine Us G 2).

ben **udu yorıdım**: *Ben geçerek takip ettim* (Mo / Şine Us G 6).

eki kızın **tapıg birti**: *İki kızını hizmet(ime) verdi* (Mo / Şine Us B 4-5).

yagıka yalingus **oplayu tegip opulu kirip** özi kısa kergek boltı: *Düşmana, yalnız boğa gibi saldırıp girdiği için kısa süre içinde öldü* (Mo / Köli Çor D 11).

köli çor **oplayu tegip süsin** ...: *Köli Çor boğa gibi saldırıp ...* (Mo / Köli Çor B 10).

biş balıkda tört süñüş süñüşdükde köli çor **oplayu tegip bulgayu** ...: *Beş Balık'ta dört savaşta Köli Çor boğa gibi saldırıp (savaş alanını) karıştırarak ...* (Mo / Köli Çor B 11).

yazıg özlükün binip **oplayu tegip üç erig sançdı**: *Yazık('ın) beylik (atına) binip boğa gibi saldırıp üç askeri mızrakladı* (Mo / Köli Çor D 3).

ıdil akın binip **oplayu tegip sança ıdıp** toplu önti yana agıtıp ... sürti: *İdil'in ak atına binip boğa gibi saldırarak mızaraklayarak, dağıtarak parçalayarak ilerledi. Tekrar kovarak dağıtarak ... sürdü* (Mo / Köli Çor D 7-8).

kaganladuk kaganıg **ıçgını ıdmış**: *Kağan yaptığı kağanını elden çıkarmış* (Mo / Ongi B 1).

kızımın **kalıhsız birtim**: *Kızımı başlıksız verdim* (Mo / Suci 7).

buğusuz ulgatım: *Sıkıntısız büyüdüm* (Ye / Barık III 2).

uruñu külüg tok böğü terken e kanım beg erdem üçün **birle bardım**: *Urungu Külüg Tok Böğü Terken babam, bey kahraman (olduğu için) birlikte gittim* (Elegest I 6).

altunlıg keş **egnin yüdtüm**: *Altınlı okluğuş sırtıma vurdum* (Elegest I 5).

kuñcuyum kadaşım adrıltım buğ a **yagıka kirdim**: *Eşimden, akrabalarımın ayrıldım. Ne sıkıntı! Düşmana saldırdım* (Ye / Oznaçennaya I 1).

yagıka tegmiş sü teñi biñ oğlan erti: *Düşmana saldırmış askerlerin sayısı yedi bin erkek idi* (Ye / Oçurı 8).

er erdem üçün töpöt kanka **yalavaç bardım** kelmedim: *Kahramanlık için Tibet hanına elçi (olarak) gittim, geri dönmedim* (Ye / Altın Köl II 7).

on ay eletdi ögüm oğlan tugdum **erin ulgatım**: *Annem on ay çabaladı, oğlan doğdum erkekçe büyüdü*m (Ye / Altın Köl II 1).

erdemî bar üçün kanın atam totok **atka tegmiş** begim esiz: *Erdemi olduğu için hanın, Atam Totok adına erişmiş beyim ne yazık!* (Ye / Abakan 2).

sekiz adamlıg barımıg üçün yılkı **tüketi bardım**: *Sekiz ayaklı malım mülküm için at sürüm tükeninceye kadar gittim* (Ye / Begre 3).

esiz katunı yeşinü anta **tuhi kalmış**: *Ne yazık ki eşi Yeşinü ondan dul kaldı* (Kır / Talas I 2).

2.3.4. Asıl Fiil + -A / -U / -°p + Betimlemeli Fiil Yapısındaki Kavram İşaretleri

Ana fiil ile yardımcı fiil konumundaki fiilin -A / -U / -°p zarf-fiilleri ile birbirine bağlanması sonucu oluşmuş kavram işaretleridir. Bu kavram işaretlerinin tezlik, süreklilik, yeterlilik ve yaklaşma bildirme işlevleri bulunmaktadır. A. V. Gabain'in (2007) "modal fiiller" başlığı altında değerlendirdiği (s. 89) bu kavram işaretleri bazı araştırmacılar tarafından "tasvirî fiil" olarak adlandırılmıştır. Söz konusu kavram işaretindeki asıl anlamı veren yapının gerundium fiili olduğu (Ergin, 2013, s. 387; Karaağaç, 2012, s. 193) ifade edilmiştir.

Köktürk harfli yazıtlarda asıl fiil + -A / -U / -°p + betimlemeli fiil yapısındaki kavram işaretlerine sıkça başvurulmuştur:

olurupan türük bodunun ilin törüsün **tuta birmiş iti birmiş**: *Oturunca Türk milletinin devletini, yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 1).

begleri bodunu tüzüz için tabgaç bodun tebligün körlüğün için armakçısın için inili eçili kikşürtükün için begli bodunlıg yonaşurtukın için türük bodun illedük ilin **ıçgunı ıdmış**: *Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halk(ı) hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kıskırttığı için Türk millet(i) kurduğu devletini elden çıkarıvermiş* (Mo / Köl Tigin D 6).

kaganladuk kaganın **yitirü ıtmış**: *Tahta oturttuğu kağanını kaybedivermiş* (Mo / Köl Tigin D 7).

ilgerü kün togsıkka bükli kaganka tegi **süleyü birmiş** kurıgaru temir kapıgka tegi **süleyü birmiş**: *Doğuda gün doğusuna Bükli hakanına kadar ordu sevk edivermiş(ler); batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk edivermiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 8).

tabgaç kaganka ilin törüsün **alı birmiş**: *Çin Hakan(ı) için (böylece) fetihler yapmış(lar), ülkeler almış(lar)* (Mo / Köl Tigin D 8).

yağı bolup itinü **yaratunu umaduk** yana içikmiş: *Düşman olmuş (ancak) kendini düzene sokup örgütlenememiş, yine bağımlı olmuş* (Mo / Köl Tigin D 10).

üze teñri basmasar asra yir telinmeser türük bodun eliñin törüñin kem **artatı** **udaçı** erti: *Üstte(ki) gök çökmedikçe altta(ki) yer de delinmedikçe Türk millet(i) (senin) devletini yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?* (Mo / Köl Tigin D 22).

ulug irkin azkına erin **tezıp bardı**: *Ulug İrkin azıcık erle kaçıp gitti* (Mo / Köl Tigin D 34).

ol tegdükde bayırkunıñ ak adgırığ udlıkın **sıyu urtı**: *O hücumda Bayırku'nun ak aygırı(nın) uyluğunu kırıp vurdu(lar)* (Mo / Köl Tigin D 36).

antag ödke ökünüp köl tiginig az erin **irtürü ittimiz**: *Böyle bir zaman hayıflanıp Köl Tigin'i az erle ulaştırıp gönderdik* (Mo / Köl Tigin D 40).

men türgiş kaganka kızımın ertinju ulug törün **alı birtim**: *Ben Türgiş Kağan(ı)'na kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 9-10).

türgiş kagan kızın ertinju ulug törün oğluma **alı birtim**: *Türgiş Kağan(ı'nın) kızını (da) pek büyük (bir) törenle oğluma alıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 10).

sarıg altunun ürün kümüşin kırgaglıg kutayın, kinlig eşgitisin özlik atın adgırın kara kişin kök teyeñin türüküme bodunuma **kazganı birtim iti birtim** buñsuz kılıtım: *Sarı altınlarını, beyaz gümüşlerini, kenarlı ipek kumaşlarını, kokulu ipeklilerini, has atlarını, aygırlarını, kara samurlarını (ve) gök sincaplarını Türküme ve halkıma kazanıverdim, ediniverdim dertsiz kıldım* (Mo / Bilge Kağan K 11-12).

olurupan türük bodunıñ ilin törüsün **tuta birmiş iti birmiş**: *Oturunca Türk millet(i)nin devletini, yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 3).

begleri bodunı tüzsüz üçün tabgaç bodun tebligın körlügin üçün armakçısın üçün inili eçili kikşürtükün üçün begli bodunlıg yoñaşurtukın üçün türük bodun illedük ilin **ıçgunı idmiş**: *Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halk(ı) hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için Türk millet(i) kurduğu devletini elden çıkarıvermiş* (Mo / Bilge Kağan D 6-7).

kaganladuk kaganın **yitirü itmiş**: *Tahta oturttuğu kağanını kaybedivermiş* (Mo / Bilge Kağan D 7).

ilgerü kün togsıkka bükli kaganka tegi **süleyü birmiş** kurıgaru temir kapıgka tegi **süleyü birmiş**: *Doğuda gün doğusuna Bükli hakanına kadar ordu sevk edivermiş(ler); batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk edivermiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 8).

tabgaç kaganka ilin törüsin **alı birmiş**: *Çin Hakan(ı) için (böylece) fetihler yapmış(lar), ülkeler almış(lar)* (Mo / Bilge Kağan D 8).

yagı bolup itinü **yaratunu umaduk** yana içikmiş: *Düşman olmuş (ancak) kendini düzene sokup örgütlenememiş, yine bağımlı olmuş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

üze teñri basmasar asra yir telinmeser türük bodun elinjin törünjin kem **artatı udaçı** erti: *Üstte(ki) gök çökmedikçe altta(ki) yer de delinmedikçe Türk millet(i) (senin) devletini yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?* (Mo / Bilge Kağan D 19-20).

alp erin ölürüp balbal **kılu bertim**: *Yiğit askerini öldürüp balbal yapıverdim* (Mo / Bilge Kağan G 7).

ulug oglum agrıp yok bolça kug señünüg balbal **tike bertim**: *Büyük oğlum hastalanıp ölünce General Ku('nun) balbal(ını) dikiverdim* (Mo / Bilge Kağan G 9).

türüküme bodunuma yegin ança **kazganu birtim**: *Türklerime milletime daha iyi bir şekilde öylece kazanıverdim* (Mo / Bilge Kağan G 10).

yog yıparıg kelürüp **tike birti**: *Cenaze mum(u)nu getirip dikiverdi* (Mo / Bilge Kağan G 11).

kaganım ben özüm bilge tonyukuk ötüntük ötünçümin **eşidü birti**: *Kağanım ben kendim Bilge Tonyukuk('un) arz ettiği husus(ları) dinleyiverdi* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 8).

usın buntutu yurtda **yatu kalur** erti: *Akılları başlarından gittiği için evlerinde yatıp duruyorlardı* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 2).

teñri umay ıduk yir sub **basa birti** erinç: *Tanrı, Umay kutsal yer ve su (sahipleri) (onların basiretlerini) bağlayıverdi* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 3).

boz ok başın akıza uçuz kölke atlıgın **töke barmış**: *Boz Ok lideri(ne) hücum ederek Uçuz Göl'e atlısıyla döküvermiş* (Mo / Tes K 3).

it yılka üç karluk yablak sakınıp **teze bardı**: *İt yıl(ı)nda Üç Karluk kötülük tasarlayıp kaçıp gitti* (Mo / Tariat G 3).

üç karluk yablak sakınıp **teze bardı**: *Üç Karluk kötülük tasarlayıp kaçıp gitti* (Mo / Şine Us K 11).

tenri yer **ayu birti**: *Tanrı, yer emrediverdi* (Mo / Şine Us D 2).

tenri **tuta birti**: *Tanrı tutuverdi* (Mo / Şine Us D 2).

öküşü seleğe **kodı bardı**: *Çoğu Selenge'yi bırakıp gitti* (Mo / Şine Us D 4).

sogdak tabgaçka seleğede bay balık **yapıtı berdım**: *Selenge'de Soğd ve Çinlilere Bay Balık(ı) inşa ettiriverdim* (Mo / Şine Us B 5).

köli çor tarduş bodunug **ite ayu olurtı**: *Köli Çor Tarduş halk(ı)nı düzenleyerek yönetti* (Mo / Köli Çor D 2).

türk bodun atı **yok bolu barmış** erti: *Türk millet(inin) adı yok olup gidiyor idi* (Mo / Ongi B 3).

kon yılka yetinç ay küçlüg alp kaganımda **adrılı bardınız**: *Koyun yıl(ının) yedinci ay(ında) güçlü, alp kağanımdan ayrılıp gittiniz* (Mo / Ongi G 4).

teгіp kut bulzun **alı barzun**: *Saldırıp kut bulsun, alıversin* (Mo / Hoid Tamir XVI 3-4).

yigen botur erkin avlak eri **bolup turdı**: *Yigen Botur Erkin Avlak eri olmuştu* (Mo / Ar Hanan 1).

esiz keyin a bediziñizin a bunça **kazganu a berti yaratı berti** a: *Yazık! Süslerinizi böyle kazanıverdiniz, yaratıverdiniz* (Mo / İh Hanuı Nuur).

yer beñü **adrılı bardı**: *Yer sonsuz(dur), ayrılarak gitti (öldü)* (Alt / Çarış 2).

elim utuşıña **azıp kalayın** adrılayın: *Yurdum uğruna çekip gideyim, ayrılıyım* (Elegest I 9).

bıñ çıñız kadaşlarım **adrılı bardım**: *Bin (sayısız) güçlü akrabalarımдан ayrılıverdim* (Ye / Çaa Höl IV 2).

inim eçim yita **adrılı bardımız**: *Kardeşim, ağabeyim eyvah. Ayrılıverdik* (Ye / Çaa Höl VI 1).

una barsım **adrılı bardı** yıta: *Una Bars'ım (kardeşim) ayrılıverdi (öldü), ne acı!* (Ye / Altın Köl I 7).

er erdem için inim eçim uyurın için beñümün **tike berti**: *Kahramanlığım için kardeşim (ve) ağabeyim muktedir oldukları için ebedi (taşımı) dikiverdiler* (Ye / Altın Köl I 9).

kuyda kadaşım a kunçuyum a **adrılı bardım**: *Obada akrabalarımın eşimden ayrılıverdim* (Ye / Altın Köl II 5).

erdem için **tuga bermiş e**: *Kahramanlık için doğuvermiş* (Ye / Uybat I 1).

çavuş tun tarkan beñüsi **tike bertim**: *Çavuş Tun Tarkan'ın ebedi (taşımı) dikiverdim* (Ye / Uybat I 3).

uz kop bodun **tike bilir** erti: *Bütün halk dikebilirdi* (Ye / Uybat III 3).

eliğ çınız bar **tike bertimiz**: *Yurdun güçlü olduğunuz (için) dikiverdik* (Ye / Abakan 1).

artzun alp köğşin **oloru kaltı**: *Çoğalsın kahraman Köğşin(ler) oturarak kalsınlar* (Ye / Abakan 5).

yerde artuk erdemi bar için beñkü **tike bertim** yeti urı oğlu bar için **tike bertimiz** (Ye / Abakan 9).

üç oğlanımın ulgad **туру umadım a**: *Üç oğlumu büyötmeye muktedir olamadım* (Ye / Herbis Baarı 1).

beñkümin e **tike berdi**: *Ebedi taşımı dikiverdi* (Ye / El Bajı 5).

sañun totok ben añar için beñü beñü e **tike berdim**: *(Ben) Sangun Totok('um). Onun için ebedi (taşımı) dikiverdim* (Ye / Demir Sug 2).

ben ukuglı kişi erke **sözleyü berdim**: *Anlayan insanlar (için) söyleyiverdim* (Ye / Adrianov Koleksiyonu 3).

kutlug eren esiz oğlan çor **ulayu kalmış** katunı kara tul kalmış: *Kutlu erleri ve Çor'un oğlu birlikte kalmış. Eşi dul kalmış* (Kır / Talas IV 2).

U Y G U R K A G A N

دۇڭغۇن كەگەن

2.4. ÖZEL AD GRUBU NİTELİĞİNDEKİ KAVRAM İŞARETLERİ

Bir şahsın, yerin, boyun, milletin vb. adlarını ifade etmek için en az iki ögenin doğrudan yan yana gelerek oluşturduğu özel ad grupları söz diziminin konusudur. İnsanlar arası iletişimde sözlü dilin kullanılmaya başlanmasından sonra genel ad / cins ad olarak bulunan kavramlar tekil özellik kazanarak tek bir canlıyı, cansız varlığı ya da soyut kavramları ifade etmeye başlamış; hem kişiler arası hem de insan-varlık ilişkilerinde belirleyici rol oynamışlardır (Şen, 2026, s. 430). Dil bilimin alt bilim dalı olarak özel ad bilimi / onomastik alanının ortaya çıkmasıyla hem eski Türk lehçelerinde hem de çağdaş Türk lehçelerinde bulunan özel adlar üzerindeki incelemeler artmıştır. Şahin (2025) konularına göre özel adları şöyle sınıflandırmıştır:

Anemonim (rüzgaradı) ve anemonimi (rüzgaradibilim), antroponim (kişiadı) ve antroponimi (kişiadibilim), astronim (yıldızadı) ve astronimi (yıldızadibilim), dokümantonim (belgeadı) ve dokümantonimi (belgeadibilim), ergonim (örgütadı) ve ergonimi (örgütadibilim), etnonim (kökadı) ve etnonimi (kökadibilim), fitonim (bitkiadı) ve fitonimi (bitkiadibilim), hrematonim (eseradı) ve hrematonimi (eseradibilim), hrononim (zamanadı) ve hrononimi (zamanadibilim), kozmonim (uzayadı) ve kozmonimi (uzayadibilim), mitonim (mitadı) ve mitonimi (mitadibilim), poreyonim (araçadı) ve poreyonimi (araçadibilim), pragmatonim (ürünadı) ve pragmatonimi (ürünadibilim), planetonim (gökadı) ve planetonimi (gökadibilim), toponim (yeradı) ve toponimi (yeradibilim), urbonim (kentlikadı) ve urbonimi (kentlikadibilim), zoonim (hayvanadı) ve zoonimi (hayvanadibilim). (s. 29-92)

Köktürk harfli yazıtlarda birden fazla adın birleşerek oluşturduğu kişi adları, boy, kavim, millet, devlet adları ve yer adları oluşturulurken en fazla başvurulan yöntem sentaktik (söz dizimsel) yöntemdir. Tek parçadan oluşan kişi adlarına yazıtlarda az rastlanmıştır. Bu durumun oluşmasında kişi adlarının ünvanlar ile birlikte kullanılmasının ve diğer adların ilgili kavram alanına giren sözcüklerle birlikte kullanılmasının etkisi bulunmaktadır. Köktürk harfli yazıtlarda tespit edilen özel ad grubu niteliğindeki kavram işaretleri aşağıdaki başlıklarda değerlendirilmiştir:

2.4.1. Kişi Adı Niteliğindeki Kavram İşaretleri

Her toplumda olduğu gibi eski Türk toplumunda da kişi adlarının verilmesine kaynaklık eden birçok etken vardır. Eski Türkçe Dönemi eserleri incelediğinde eski Türk toplumunun kişi adı vermesinde din ve inanışların, hayvan ve bitki adlarının, doğada bulunan maddelerin, eşyaların, gök cisimlerinin, boy ve topluluk adlarının, askerî ve idari ünvanların, olumlu anlam taşıyan adların, olumsuz anlam taşıyan adların, eylem köklerinin üzerinde görevli dil öğelerinin kalıplaşmasıyla oluşan yapıların, kişilerin fiziksel özelliklerinden oluşan adların, meslek adlarının etkisi bulunmaktadır.

Kişi adları ortaya çıktığı toplumun kültürler arası etkileşimini göz önüne sermektedir (Özyetgin, 2011, s. 22) ve kökenleri genel adlara dayanmaktadır (Karaağaç, 2022, s. 629). M. Aydın yazıtlardaki kişi adlarının büyük bir bölümünün kahramanlık adı almak suretiyle elde edildiğini ifade etmiştir (Aydın, 2025, s. 35). Köktürk harfli yazıtlarda en az iki parçadan oluşan (ünvanları ile birlikte) sentaktik (söz dizimsel) yöntemle oluşturulmuş kişi adları aşağıda dikkate sunulmuştur:

bu bitig bitigme atısı **yollug tigin** bitidim: *Bu yazıyı yazan (Köl Tigin'in) yeğeni Yollug Tigin. (Ben) yazdım (Mo / Köl Tigin G 13).*

kişi oğlnta üze eçüm apam **bumın kagan istemi kagan** olurmuş: *İnsanoğullarının üzerine atalarım dedelerim Bumın Kağan (ve) İştemi Kağan (kağan olarak) oturmuş (Mo / Köl Tigin D 1).*

tenri teg teñride bolmış **türük bilge kagan** bu ödke olurtum: *(Ben) Tanrı tarafından yaratılmış Türk Bilge Kağan, bu zamanda (tahta) oturdum (Mo / Köl Tigin G 1).*

türük bodun yok bolmazun tiyin bodun bolçun tiyin kañım **ilteriş kaganıg** ögüm **ilbilge katunug** teñri töpüsinte tutup yügerü kötürmiş erinç: *Türk millet(i) yok olmasın diye halk olsun diye babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yükseğe kaldırmışlar muhakkak (Mo / Köl Tigin D 11).*

birye tabgaç bodun yağı ermiş yırya **baz kagan** tokuz oguz bodun yağı ermiş: *Güneyde Çin halk(i) düşman imiş; kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz millet(i) düşman imiş (Mo / Köl Tigin D 14).*

inim **köl tigin** birle sözleşdimiz: *Kardeşim Köl Tigin ile konuşup anlaştık* (Mo / Köl Tigin D 26).

inim **köl tigin** birle eki şad birle ölü yitü kazgantım: *Kardeşim Köl Tigin (ve) iki şad ile öle yite çalıştım (çabaladım)* (Mo / Köl Tigin D 27).

bunça törüg kazanıp inim **köl tigin** özi ança kergek boltı: *Bunca çalışıp çabalayıp kardeşim Köl Tigin kendisi öylece vefat etti* (Mo / Köl Tigin D 30).

kañım kagan uçdukda inim **köl tigin** yiti yaşda kaltı: *Babam kağan vefat ettiğinde kardeşim Köl Tigin yedi yaşında kaldı* (Mo / Köl Tigin D 30).

umay teg ögüm katun kutıña inim **köl tigin** er at bultı: *Umay gibi annem hatun(un) kutu sayesinde kardeşim Köl Tigin kahramanlık adı(nı) elde etti* (Mo / Köl Tigin D 31).

ekinti **ışbara yamtar** boz atıg binip tegdi: *İkinci (olarak) Işbara Yamtar('ın) boz atı(na) binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 33).

üçünç **yegen silig begin** kedimlig torug at binip tegdi: *Üçüncü (olarak) Yigen Silig Bey'in giyimli doru at(ına) binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 33).

anta kisre yir bayırku **ulug irkin** yağı boltı: *Ondan sonra Yir Bayırku(ların) Ulu İrkin('i) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin D 34).

anı yanyıp **türgi yargun** költe bozdumız: *Onu dağıtıp Türgi Yargun('u) gölde bozguna uğrattık* (Mo / Köl Tigin D 34).

ulug irkin azkına erin tezıp bardı: *Ulug İrkin azıcık erle kaçıp gitti* (Mo / Köl Tigin D 34).

köl tigin altı otuz yaşña kırkız tapa süledimiz: *Köl Tigin yirmi altı yaşında(iken) Kırgızlara doğru ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 34-35).

köl tigin bayırkunıñ ak adgırığ binip oplayu tegdi: *Köl Tigin Bayırku'nun ak aygırı(na) binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 35-36).

köl tigin başgu boz at binip tegdi: *Köl Tigin alnı akıtmalı boz ata binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 37).

antag ödke ökünüp **köl tiginig** az erin irtürü ittımız: *Böyle bir zaman hayıflanıp Köl Tigin'i az erle ulaştırıp gönderdik* (Mo / Köl Tigin D 40).

alp şalçı ak atın binip tegmiş: *Alp Şalçı kır atına binip hücum etmiş* (Mo / Köl Tigin D 40).

koşu totok birle süñüşmiş: *Koşu Totok ile savaşımış* (Mo / Köl Tigin K 1).

köl tigin yiti otuz yaşına karluk bodun erür barur erkli yağı boltı: *Köl Tigin yirmi yedi yaşında (iken) Karluk halkı (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin K 1).

köl tigin ol süñüşte otuz yaşayur erti: *Köl Tigin o savaşta otuz yaşında idi* (Mo / Köl Tigin K 2).

alp şalçı akın binip oplayu tegdi: *Alp Şalçı atına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 2).

köl tigin bir kırık yaşayur erti: *Köl Tigin otuz bir yaşında idi* (Mo / Köl Tigin K 2).

alp şalçı akın binip oplayu tegdi: *Alp Şalçı atına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 2).

köl tigin alp şalçı akın binip oplayu tegdi: *Köl Tigin Alp Şalçı atı(na) binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 3).

köl tigin azman akıg binip oplayu tegdi: *Köl Tigin azman atına binip boğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 5).

köl tigin az yağızın binip oplayu tegip bir erig sançdı: *Köl Tigin Az(ların) yağızına (atına) binip boğa gibi saldırarak bir askeri mızrakladı* (Mo / Köl Tigin K 5).

köl tigin azman akıg binip tegdi: *Köl Tigin azman atına binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 6).

oza kelmiş süsin **köl tigin** agıtıp toñra bir uguş alpagu on erig **toña tigin** yogınta egirip ölürtümüz: *Süratle gelen düşmanı Köl Tigin dağıtıp Tongra(lardan) bir grup yiğit on eri Tonga Tigin('in) cenaze töreninde kuşatarak öldürdük* (Mo / Köl Tigin K 6).

köl tigin az yağızın binip tegdi: *Köl Tigin Az(ların) yağız (atına) binip saldırdı* (Mo / Köl Tigin K 7-8).

köl tigin ebıg başlayı akıttımız: *Köl Tigin('i) karargâhın başında bıraktık* (Mo / Köl Tigin K 8).

köl tigin ögsüz akın binip tokuz eren sançdı orduğ birmedi: *Köl Tigin öksüz atı(na) binip dokuz er(i) mızrakladı, karargâhı vermedi* (Mo / Köl Tigin K 9).

inim **köl tigin** kergek boltı: *Kardeşim Köl Tigin vefat etti* (Mo / Köl Tigin K 10).

kurya kün batsıkdakı soğud berçik er bukarak uluş bodunta nek seşün **ogul tarkan** kelti: *Geride gün batısındaki Soğdlar, İranlılar (ve) Buhara şehri halk(in)dan General Nek (ve) Ogul Tarkan geldi* (Mo / Köl Tigin K 12).

on ok oglum türgiş kaganta **makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı** kelti: *On Ok oğlum Türgiş Kağan(ı)'ndan damgacı Makaraç (ve) damgacı Oğuz Bilge geldi* (Mo / Köl Tigin K 13).

kırkız kaganta **tarduş inançu çor** kelti: *Kırgız Kağan(ı'n)dan Tarduş Inançı Çor geldi* (Mo / Köl Tigin K 13).

köl tigin kony yılka yiti yigirmike uçdı: *Köl Tigin koyun yıl(unın) on yedi(sinde) vefat etti* (Mo / Köl Tigin KD).

köl tigin kırk artukı yiti yaşıña boltı: *Köl Tigin kırk yedi yaşında idi* (Mo / Köl Tigin KD).

taş bark itgüçig bunça bedizçig **tuygun elteber** kelürti: *Taş türbe ustalarını bunca ressam (ve) heykeltıraşı Tuygun Elteber getirdi* (Mo / Köl Tigin KD).

bunça bitig bitigme **köl tigin** atısı **yollug tigin** bitidim: *Bunca yazıyı yazan: Köl Tigin('in) yeğeni Yollug Tigin (ben) yazdım* (Mo / Köl Tigin GD).

yigirmi kün olurup bu taşka bu tamka kop **yollug tigin** bitidim: *Yirmi gün oturup bu taşta bu duvara hep Yollug Tigin (ben) yazdım* (Mo / Köl Tigin GD).

köl tiginin altunun kümüşin ağışın barımın ...: *Köl Tigin'in altın(lar)ını, gümüş(ler)ini, servetini, malını ...* (Mo / Köl Tigin GB).

inim **köl tigin** işig küçüg birtük üçün türük bilge kagan ayukıña inim **köl tiginig** küzedü olurttum: *Kardeşim Köl Tigin hizmet ettiği için Türk Bilge Kağan mülküne kardeşim Köl Tigin'i gözeretek kağan olarak oturttum* (Mo / Köl Tigin B).

inançu apa yargan tarkan atıg birtim: *Inançu Apa Yargan Targan ünvan(ı)nı verdim* (Mo / Köl Tigin B).

tenri teg tenride bolmış **türük bilge kagan** bödke olurtum: *(Ben) Tanrı tarafından yaratılmış Türk Bilge Kağan, bu zamanda (tahta) oturdum* (Mo / Bilge Kağan K 1).

tenri teg, tenri yaratmış, **türük bilge kagan** sabım: *(Ben) Tanrı tarafından yaratılmış Türk Bilge Kağan. Sözüm:* (Mo / Bilge Kağan D 1).

kañım **türük bilge kagan** altı sir tokuz oğuz eki ediz kerekülüg begleri bodunı türük tenri üze kagan olurtum: *Babam Türk Bilge Kağan Altı Sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz Kerekeli Beyleri (ve) milleti Türk Tanrı üzerine tahta oturdum* (Mo / Bilge Kağan D 1-2).

kişi oğlın ta üze eçüm apam **bumın kagan istemi kagan** olurmuş: *İnsanoğullarının üzerine atalarım dedelerim Bumın Kağan (ve) İstemi Kağan (kağan olarak) oturmuş* (Mo / Bilge Kağan D 3).

türük bodun yok bolmazun tiyin bodun bolçun tiyin kañım **ilteriş kaganıg** ögüm **ilbilge katunug** tenri töpüsinte tutup yügerü kötürmüş erinç: *Türk millet(i) yok olmasın diye halk olsun diye babam İlteriş Kağan'ı, annem İlbilge Hatun'u göğün tepesinden tutup yükseğe kaldırmışlar muhakkak* (Mo / Bilge Kağan D 10).

inim **köl tigin** birle sözleşdimiz: *Kardeşim Köl Tigin ile konuşup anlaştık* (Mo / Bilge Kağan D 21).

inim **köl tigin** birle eki şad birle ölü yitü kazgantım: *Kardeşim Köl Tigin (ve) iki şad ile öle yite çalıştım (çabaladım)* (Mo / Bilge Kağan D 22).

tabgaç **oñ totok** beş tümen sü kelti: *Çin(li) Ong Totok elli bin asker (ile) geldi* (Mo / Bilge Kağan D 25).

lisün tay seğün başadu biz yüz eren kelti: *Lisün Tay Sengün komutasında beş yüz kişi geldi* (Mo / Bilge Kağan G 11).

tenri teg tenri yaratmış türük bilge kagan sabım: kañım **türük bilge kagan** olurtukın ta türük amtı begler kisre tarduş begler **köl çor** başlayı ulayı şadapıt begler öñre tölis begler **apa tarkan** başlayı ulayı şadapıt begler bu **ataman tarkan tonyukuk boyla бага tarkan** ulayı buyruk iç buyruk **sebig köl erkin** başlayı ulayı buyruk bunça amtı begler kañım kaganka ertinü ertinü ti mag kılta: *Tanrı tarafından yaratılmış Türk Bilge Kağan sözüm: Babam gibi Bilge Kağan tahta oturduğunda şimdiki Türk beyler(i), batıdaki Tarduş beyler(i),*

Köl Çor başta olmak üzere (bütün) Şadapıt beyler, doğudaki Tölis beyler(i), Apa Tarkan başta olmak üzere (bütün) Şadapıt beyler, Ataman Tarkan, Tonyukuk Boyla Baga Tarkan ve kumandanlar iç buyruk Sebil Köl İrkin başta olmak üzere (bütün) kumandanlar, bunca sadık beyler babam kağanı pek çok pek çok alkış (ve) övgüde bulundular (Mo / Bilge Kağan G 13-15).

bilge kagan bitigin **yollug tigin** bitidim: *Bilge Kağan Yazıtı'nı (ben) Yollug Tigin yazdım (Mo / Bilge Kağan GB).*

bunça barkıg bedizig uzug kagan atısı **yollug tigin** men ay artukı dört gün olurup bitidim bedizettim yaratdım: *Bunca barkı, resmi, heykeli, süslemeyi kağanın yeğeni Yollug Tigin ben bir ay dört gün oturup yazdım, süsledim, yarattım (Mo / Bilge Kağan GB).*

bilge kagan uçdı: *Bilge Kağan öldü (Mo / Bilge Kağan B 2).*

bilge tonyukuk ben özüm tabgaç ilıne kılntım: *(Ben) Bilge Tonyukuk. Ben kendim Çin ülkesinde doğdum (Mo / Bilge Tonyukuk I B 1).*

bilge tonyukuk kagan mu kısayın tidim: *Bilge Tonyukuk. (Önce içimden) "Acaba kendimi kağan mı yapayım" dedim (Mo / Bilge Tonyukuk I B 5).*

bilge tonyukuk boyla бага tarkan: *(Ben) Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan (Mo / Bilge Tonyukuk I B 6).*

kıtanygaru **tonra semig** ıdmış: *Kıtay(lar)a Tongra Sem'i göndermiş (Mo / Bilge Tonyukuk I G 2).*

kaganım ben özüm **bilge tonyukuk** ötüntük ötünçümin eşidü birti: *Kağanım ben kendim Bilge Tonyukuk'un) arz ettiği husus(ları) dinleyiverdi (Mo / Bilge Tonyukuk I G 8).*

türk kaganıg türük bodunug ötügen yirke ben özüm **bilge tonyukuk** tegürtüm: *Türk Kağan(ı)'nı, Türk millet(i)ni Ötüken bölge(si)ne ben kendim Bilge Tonyukuk ulaştırdım (Mo / Bilge Tonyukuk I G 10).*

sü başı **inel kagan** tarduş şad barzun tidi: *"Ordu(nun) başında İnel Kağan (ve) Tarduş(ların) şad(ı) gitsin" dedi (Mo / Bilge Tonyukuk I K 7).*

bilge tonyukukka baña aydı: *Bilge Tonyukuk'a bana (şöyle) dedi (Mo / Bilge Tonyukuk I K 7).*

bögü kagan baŋaru ança ayıdmış: *Bögü Kağan bana böyle söylemiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 10).

apa tarkangaru içre sab ıdmış: *Apa Tarkan'a gizli haber göndermiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 10).

bilge tonyukuk anyıg ol üz ol: *Bilge Tonyukuk kötüdür; art niyetlidir* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 10).

ben **bilge tonyukuk** altun yışığ aša keltimiz irtiş ögüzüg keçe keltimiz: *Ben Bilge Tonyukuk Altun Orman(ı)'nı aşarak geldik, İrtiş Irmağ(ı)'nı geçerek geldik* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 2-3).

inel kaganka ançıp mançud saka tezic tokar anta berüki aşuk başlıg sogdak bodun kop kelti: *İnel Kağan'a bu sebeple Mançu, Saka, Arap, Tohar, on(lar)dan miğfer başlık(lı) Soğd halkı (da) tamamen geldi* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 1-2).

ol yirke ben **bilge tonyukuk** tegürtük üçün sarıg altun ürün kümüş kız koduz egri tebi ağı buñsız kelürti: *O yer(ler)e ben Bilge Tonyukuk ulaştırdığım için sarı altın(ları,) beyaz gümüş(leri), kız(ları), kadın(ları), hörgüçlü deve(leri), ipekli(leri) sıkıntısız bir şekilde getirdi* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 3-4).

ilteriş kagan bilgesin üçün alpın üçün tabgačka yiti yigirmi sünüşdi: *İlteriş Kağan bilge olduğu için yiğit (olduğu) için Çin ile on yedi (kez) savaştı* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 4-5).

ilteriş kaganka türük bögü kaganka türük bilge kaganka: *İlteriş Kağan'a (hizmet ettiğim gibi) Türk Bögü Kağan'a, Türk Bilge Kağan'a (hizmet ettim)* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 6).

ilteriş kagan kazganmasar udu ben özüm kazganmasar il yeme bodun yeme yok erteçi erti: *İlteriş Kağan kazanmasa(ydı) (onunla) birlikte ben, kendim kazanmasa(ydım) devlet de halk da yok olacaktı* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 4).

türük bilge kagan ilije bitidim ben **bilge tonyukuk**: *(Ben bu yazıtları) Türk Bilge Kağan('ın) devleti zamanında yazdırdım. Ben Bilge Tonyukuk* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 8).

ilteriş kagan kazganmasar yok erti erser ben özüm **bilge tonyukuk** kazganmasar ben yok ertim erser **kapgan kagan** türük sir bodun yirinte bod

yeme bodun yeme kişi yeme idi yok erteçi erti: (Eğer yapılan savaşları) İteriş Kağan kazanmasa(ydı) (o) yok olmuş olsa(ydı) ben kendim Bilge Tonyukuk (yapılan savaşları onunla birlikte) kazanmasa(ydım) yok olmuş olsa(ydım) Kapgan Kağan('ın) Türk (ve) Sir halk(larının) ülkesindeki boy(lar) da halk(lar) da (buralardaki bütün) insan(lar) da tamamen yok olacak idi(ler) (Mo / Bilge Tonyukuk II K -1-2).

ilteriş kagan bilge tonyukuk kazgantuk için **kapgan kagan** türük sir bodunug oguz bodunug igidü olurur: İteriş Kağan(ve) Bilge Tonyukuk kazandıkları için Kapgan Kağan('ın) Türk (ve) Sir halk(larının) ülkelerindeki ilerleme (de) bu(ndandır). (Bu sebeple de bugün) Türk Bilge Kağan, Türk Sir halk(ı)nı (ve) Oğuz halk(ı)nı besleyip egemenliğini sürdürmektedir (Mo / Bilge Tonyukuk II K 3-4).

köl beg: Köl Beg (Mo / Tes G 1).

yollug kagan bumın kagan üç kagan olurmuş: Yollug Kağan, Bumın Kağan, (bu) üç kağan hükümdar olmuş(lar) (Mo / Tariat D 1).

ozmış tegin udurganta yorıyur tedi. “Ozmış Tegin Udurgan'dan (bize doğru) yürüyor” dedi (Mo / Tariat D 6).

ozmış tigin kan boltı: Ozmış Tigin kağan oldu (Mo / Tariat D 9).

iç buyruk başı **ınançu бага таркан улуг buyruk tokuz bolmış bilge tay seğün** tay beş yüz başı **külüg onı öz ınançu** beş yüz başı **ulug öz ınançu uruğu** yüz başı ulug urtuğu tölis begler oğlı bığ baş tölis külüg erten tarduş begler oğlı bığ başı tarduş külüg eren tarduş işbaraş beş bığ er başı **alp işbara seğün yaglakar** tokuz yüz er başı **toykun ulug tarkan bukug bıça** bodunı bıça **kagas ataçuk** bodunı bıça: İç buyruk başı: İnançu Baga Tarkan; Ulu Buyruk: Tokız Bolmış Bilge Tay / Büyük Sengün: Tay ... Beş Yüz (kişilik birlik) Başı Külüg Ongı Öz İnançu; Beş Yüz (kişilik kuvvet) Başı Ulu Öz İnançu; Urungu: Yüzbaşı Ulu Urungu; Tölis Beyler(inin) oğul(lar)ı Binbaşı(lar): Tarduş'un ünlü erleri; Tarduş İşbaralar: Beş Bin Er(lik kuvvet) Başı İşbara Sengün Yaglakar ... Dokuz Yüz Er(lik kuvvet) Başı Toykun Ulug Tarkan Bukug Bıça ... halkı kuvvetli: bin kişilik askeri birlik; Kagas Ataçuk; halkı (kuvvetli) bin kişilik birlik (Mo / Tariat B 6-9).

ulug igşi akınu alp bilge igşi ... oguz yüz set bir tümen bodun kazgantı: *Ulug igşi, Akıncı Alp Bilge igşi ... Oğuz(ları) yüz general ve on bin (kişilik) bir halk kazandı* (Mo / Tariat K 1).

teğri kanım atlığı tokuz tatar yeti yegirmi az buyruk set bıa uygur bodunı: *Tanrı Hanım(in) atlıları Dokuz Tatarlar (ve) On Yedi Az(lardan). Buyruklar, generaller ve binbaşılar (da) Uygur(lardan)dır* (Mo / Tariat K 2).

tigitimin bu bitidükte kanıma turgak başı **kagaş ataçuk bezgeker igşi bıla бага tarkan**  yüz turgak turdı: *Prenslerimle bu (kitabeyi) yazdığımızda Han'ım için, Karakol Başı Kagas Ataçuk ve Bezgeker igşi Bıla Baga Tarkan  yüz nöbetçiyle nöbet tuttu* (Mo / Tariat K 2).

teğrim kanım oğlı **bilge ... kutlugı isig ...** buyrukı **az sıpa tay sen** bodunı toğra ede ... ık baş kay aba baş  karluk bunça bodun **yabgu bodunı** teğrim kanım oğlı ... udurgan buyrukı **abış sen** bodunı tokuz bayırku ak baş ... basmış tokuz tatar bunça bodun ad bodunı: *Tanrı Han'ımın oğlu Bilge ... Kutlug'u İsig ... Buyruk'u Az Sıpa Tay Sengün; boyları Tongra(lar), Edeler Baş, Kay, Aba-Baş,  Karluk bunca boylar Yabgu boyları Tanrı Hanım oğlu ... Udurgan, Buyruk'u abış Sengün, boyları Dokuz Bayırku, Ak Baş ... Basmış, Dokuz Tatar, boylar, şad boyları* (Mo / Tariat K 3-4).

bitigme bunı yaratıgma **bilge kutlug tarkan sen**: *Bunu yazan Bilge Kutlug Tarkan Sengün* (Mo / Tariat K 5).

bunça bodunug atın yolın yagma alum çisi eki ... **kutlug bilge sen ursu kutlug tarkan sen**: *Bunca boyları onların adlarını sanlarını Yagma boyunun tahsildarı ... Kutlug Bilge Sengün (ve) Urşu Kutlug Tarkan Sengün('dr)* (Mo / Tariat K 5).

bayırku tarduş **bilge tarkan kutlug** yagma tabgaç soğdak başı **bilige sen uz ğ erkin**: *Bayırku Tarduş Bilge Tarkan Kutlug (ve) Yagma Tabgaç Soğdak Başı Bilge Sengün Uz ğ Erkin* (Mo / Tariat K 6).

teğride bolmış el etmiş **bilge kagan** tölis Ötüken ili gres ili ekin ara olurmuş: *Tanrı'nın lütfuyla kağın olmuş devlet kurmuş Bilge Kağın Tölis, Ötüken, gres yurdu arasında hüküm sürmüş* (Mo / şine Us K 1).

kağın **kl bilge kagan**: *Babam Kl Bilge Kağın.* (Mo / şine Us K 5-6).

ozmış tigin kan bolmış: *Ozmış Tigin kağın olmuş* (Mo / şine Us K 9).

tay bilge tutuk yablakın üçün bir eki atlıg yablakın üçün kara bodunum öltün yetdin: *Tay Bilge Tutuk('un) ve bir iki ün sahibi kişinin kötü uygulamaları yüzünden (ey) avam halkım öldün, mahvoldun* (Mo / Şine Us D 5).

ürüng begig kara bulukug anı olurmuş: *Ürüng Bey'i Kara Buluk'u Anı('da) oturtmuş* (Mo / Şine Us D 10).

öz bilge bünyi ...: Öz Bilge Bünyi ... (Mo / Şine Us B 8).

ışbara çıkan **köli çor** bolmuş: *Işbara('nın) yeğeni Köli Çor olmuş* (Mo / Köli Çor B 2).

ulug **köli çor** sekiz on yaşap yok boltı: *Ulu Köli Çor seksen (yıl) yaşayıp öldü* (Mo / Köli Çor B 3).

özlüki **boz at** erti: *(Onun) beylik adı Boz At idi* (Mo / Köli Çor B 4).

türük bodunka **sagır çolugan** yagırtukda ... çor sançıp ölürip oğlın kişisin bu o ...bu az ilig tutdı: *Türk milletine Sagır Çolugan düşman olduğunda (Köli Çor) mızraklayarak öldürüp çocuklarını karısını tutsak aldı* (Mo / Köli Çor B 4-5).

köli çor türk bodun ... kaganına ili bilgesin üçün alpin erdemin üçün kazgantı: *Köli Çor Türk milleti kağanına, devletine bilgili olduğu için yiğit (ve) erdem sahibi olduğu için kazandı* (Mo / Köli Çor B 6-7).

ışbara bilge köli çor: *Işbara Bilge Köli Çor* (Mo / Köli Çor B 8).

köli çor oplayu tegip süsin ...: *Köli Çor boğa gibi saldırıp ...* (Mo / Köli Çor B 10).

biş balıkda dört sünjüş sünjüşdükde **köli çor** oplayu tegip bulgayu ...: *Beş Balık'ta dört savaşta Köli Çor boğa gibi saldırıp (savaş alanını) karıştırarak* (Mo / Köli Çor B 11).

köli çor tarduş bodunug ite ayu olurtı: *Köli Çor Tarduş halkını düzenleyerek yönetti* (Mo / Köli Çor D 2).

köli çor özlüki yegren at binip anta kerü barıp yinçü ögüzüg keçip temir kapıgka tezikke tegi sü... kazgantı: *Köli çor beylik doru atına binip oradan batıya gidip İnci Irmağı'nı geçip Demir Kapı'ya Tezik'e kadar ordu ... kazandı* (Mo / Köli Çor D 3-4).

biş süñüş süñüşdükde **köli çor** ançak bilgesi çabışı erti: *Beş (kez) savaştığında Köli Çor o sırada (Kağan'ın) danışmanı ve komutanı idi* (Mo / Köli Çor D 5).

köli çor yeti yaşına yeger ölürti: *Köli Çor yedi yaşında antilop öldürdü* (Mo / Köli Çor D 6).

köli çor anta kisre karlukka yeme süs ...di: *Köli Çor ondan sonra Karuk'a yine ...* (Mo / Köli Çor D 6).

kagan inisi **il çor tigin** kelip ulayu dört tigit kelip **ışbara bilge köli çorug** yoglatdı: *Kağan'ın küçük kardeşi İl Çor Tigin geldi, yine dört tigin daha gelip Işbara Bilge Köli Çor'un cenaze törenini yaptılar* (Mo / Köli Çor D 12).

sir irkin oğlu **yigen çor** kelti: *Sir İrkin'in oğlu Yigen Çor kelti* (Mo / Köli Çor D 9).

çorıñ oğlu **yigen çor** kelti: *Çorun oğlu Yigen Çor geldi* (Mo / Köli Çor G 1).

eçümüz apamız **yamı kagan** dört bulunug etmiş: *Atam dedem Yamı Kağan dört tarafı düzenlemiş* (Mo / Ongi B 1).

kapgan **ilteriş kagan** ilije kılıntım: *Kapgan, İteriş Kağan ülkesinde doğdum* (Mo / Ongi B 4).

el etmiş yavgu oğlu **ışvara tamgan çor yavgu** inisi **bilge ışvara tamgan tarkan** yoglatdım: *El Etmiş Yavgu'nun oğlu Işvara, Tamgan Çor Yavgu'nun küçük erkek kardeşi Bilge Işvara, Tamgan Tarkan'ın (cenaze törenini) düzenledim* (Mo / Ongi B 4).

kañım **baga tenriken** eyin anta yorımış: *Babam, Baga Tengriken daha sonra böyle devam etmiş* (Mo / Ongi B 5).

tenri **bilge kaganka** ançakına işig küçüg bersigim bar ermiş erinç: *Efendim Bilge Kağan'a az daha hizmet edeceğim varmış* (Mo / Ongi G 2).

kañ yorıp **ilteriş kaganka** adrılmağuk yanılmağuk **tenri bilge kaganta** adrılmalım azmalım teyin ança ütledim: *"Baban İteriş Kağan'dan ayrılmağı, Efendi Bilge Kağan'dan ayrılmayalım, yoldan çıkmayalım" diye öyle öğütledim* (Mo / Ongi G 3).

bilge kaganıñ bodunı bartı: *Bilge Kağan'ın halkı gitti* (Mo / Ongi G 3).

ilteriş kaganka tun yegen erkin tulku eltdim: *İlteriş Kağan'a Tun Yegen Erkin tamamiyle ulaştırdım* (Mo / Çoır 1-3).

ben **bars apa çor** eki otuz yaşıma bitidim: *Ben Bars Apa Çor('um). Yirmi iki yaşımda yazdım* (Mo / Hoid Tamir V 1).

tölis bilge beg tony begi katıg yerke: *(Ben) Tölis Bilge Bey, Tony Beyi. Katı yere (yazdım)* (Mo / Hoid Tamir V 2).

teñriken **alp kutlug bilge kan**: *Saygıdeğer Alp Kutlug Bilge Han* (Mo / Hoid Tamir VI 1).

alp atım **köl tarkan**: *Alp adım Köl Tarkan* (Mo / Hoid Tamir VI 3).

otuz yaşımkı **alp kutlu bilge kagan** elinte ...: *Otuz yaşımda Alp Kutlu Bilge Kağan(ın) ülkesinde ...* (Mo / Hoid Tamir VI 5).

ıt yıl altınç ay eki teñride kut bulmış ötüken elinde **yegen erkin**: *Köpek yıl(ının) altıncı (ayının) iki(sinde) Tanrı'da kut bulmuş Ötüken ilinde (ben) Yegen Erkin('im)* (Mo / Hoid Tamir VII 1-3).

ini öz inençü yılan yıl **öz inençü tarduş köli çor** beş balıka barır biz: *İni Öz İnençü yılan yıl(ında) Öz İnençi (ile) Tarduş Köli Çor Beşbalık'a gideriz* (Mo / Hoid Tamir XIV 1-5).

uruñu yargan bitidim: *(Ben) Urungu Yargan yazdım* (Mo / Hoid Tamir XI 2).

beş balıka **kutlug alp** yüzi sün körki bolzun: *Beşbalık'a Kutlug Alp('in) yüzü güzelliği olsun* (Mo / Hoid Tamir XV 4-6).

yılan yıl onuç ayka **ini öz inençü** beş balıka barır men: *Yılan yıl(ının) onuncu ayında İni Öz İnençü Beşbalık'a giderim* (Mo / Hoid Tamir XVI 1-3).

uygur yirinte **yaglakar kan** ata keligme kırkız oğlı men: *Uygur ülkesinde(ki) Yaglakar han(ını) sürerek gelen Kırgız oğluyum* (Mo / Suci 1-2).

boyla kutlug yargan: *(Ben) Boyla Kutlug Yargan('ım)* (Mo / Suci 2).

men **kutlug бага tarkan öge** buyrukı men: *Kutlug Baga Tarkan Öge('nin) komutanıyım* (Mo / Suci 3).

yigen botur erkin avlak eri bolup turdı: *Yigen Botur Erkin Avlak eri olmuştu* (Mo / Ar Hanan 1).

yaŋı köl tarkan küdegü kelirti: *Yangı Köl Tarkan küdegü kelirti* (Mo / Ar Hanan 1).

kul açuk: *(Adım) Kul Açuk* (Mo / Ar Hanan 3).

bek apa bitidim: *(Ben) Bek Apa yazdım* (Mo / Övörhangai).

kuz iç irkin bulmadımız: *Kuz İç İrkin('i) bulmadık* (Mo / Del Uul IV 3).

eş arıg çor ben ururtım: *Eş Arıg Çor ben yazdırdım* (Mo / Del Uul IV 4).

ud ayka ud yılka uçmış **elteg boluŋ** bitidim: *Sığır ay(in)da sığır yıl(in)da ölmüş Elteg Boluŋ (için) yazdım* (Mo / İh Biçigt V 1-2).

ükük çor: *(Ben) Ükük Çor* (Mo / Hutag Uul II).

ay çor bitidim: *Ay Çor yazdım* (Mo / Darvi I).

ay çor bitidim e: *Ay Çor bitidim* (Mo / Darvi II 1).

öğü toluğ tokıdı: *Öğü Tołuğ yazdı* (Mo / Darvi II 2).

er atım **bilge çor**: *Kahramanlık adım Bilge Çor* (Mo / Doloody I 1).

er atım **bogaz tegin**: *Kahramanlık adım Bogaz Tegin* (Mo / Doloody II 1).

öz inençü yaylagım: *(Ben) Öz İnençü kışladım* (Mo / Hentei 1).

yagız çor tugragı: *Yagız Çor('un) damgası* (Mo / Tevş 2).

tuluğ apa ben bitidim: *Tuluğ Apa ben yazdım* (Mo / Naran Tolgoy III 2).

tugçı bodunuŋ **benlig çabış**: *(Ben) bayrakçı milletin / milletinden Benglig Çabış* (Mo / Naran Tolgoy IV 1).

apa çorun kalmış: *Apa Çor'un kalmış* (Mo / Naran Tolgoy V 1).

bitigig **bilge apa** bitidim: *Yazıtı Bilge Apa (ben) yazdım* (Mo / Naran Tolgoy V 2).

edi çorug bitidim: *Edi Çorug yazdım* (Mo / Naran Tolgoy IX 1).

kün çor: *(Ben) Kün Çor* (Mo / Yamaan Us I).

uluğ irkin bitidim: *Uluğ İrkin yazdım* (Mo / Yamaan Us V).

er atı **ay begeç er** a: *Kahramanlık adı Ay Begeç Er* (Alt / Adır Kaya).

apa er evim taş ok: *(Ben) Apa Er. Evim taş* (Alt / Biçikti Boom V).

el yegen a: *El Yegen* (Alt / Kalbak Taş III).

sülen yegen a ben etdim: *(Ben) Sülen Yegen ben yaptım* (Alt / Kalbak Taş X).

er atı **el yegen e:** *Kahramanlık adı El Yegen* (Alt / Kalbak Taş XII).

bertip apaka ben bitidim a: *Bertip Apa için ben yazdım* (Alt / Kalbak Taş XIX).

temir apa oğlum a esiz ökünçüg a: *Tamir Apa oğlum ne acı!* (Alt / Kurgak I 1).

er atı **yen ok:** *Kahramanlık adı Yen Ok* (Alt / Kurgak II).

er atı **kut bermiş:** *Kahramanlık adı Kut Bermiş* (Alt / Kızıl Kabak I 1).

er atı **ok ay:** *Kahramanlık adı Ok Ay* (Alt / Taldu Ayır).

yegen etel bitidim: *Yegen Etel yazdım* Alt / (Alt / Mendur Sokkon I-1 1).

er atı **atar apa:** *Kahramanlık adı Atar Apa* (Alt / Mendur Sokkon I-2 1).

atım **el togan totok:** *Adım El Togan Totok* (Ye / Uyük Tarlak 2).

er atım **kıska baş** ben: *Kahramanlık adım Kıska Baş'tır* (Ye / Uyük Arjan 3).

öçin külüg tirig ben: *(Ben) Öçin Külüg Tirig(im)* (Ye / Uyük Arjan 3).

öz yegen alp turan: *(Adım) Öz Yegen Alp Turan* (Ye / Barık I 2).

köni tirig: *(Ben) Köni Tirig* (Barık II 1).

külüg totok eçim kişi kıldı: *(Beni) Külüg Totok ağabeyim büyüttü* (Ye / Barık II 2).

bayça sağun oğlu külüg çor: *(Ben) Bayça Sanu('nun) oğlu Külüg Çor* (Ye / Barık III 1).

körtle kan alp uruğu: *(Ben) Körtle Kan Alp Urungu* (Ye / Elegest I 5).

uruğu külüg tok böğü terken e kanım beg erdem üçün birle bardım: *Urungu Külüg Tok Böğü Terken babam, bey kahraman (olduğu için) birlikte gittim* (Ye / Elegest I 6).

tör apa içreki: *(Ben) Tör Apa'ya bağlıyım* (Ye / Begre 1).

çoçı böri sağun: *(Ben) Çoçı Böri Sangun* (Ye / Aldın Bel I 1).

kaşım için **bilge çigsi** kaşına tapdım: *Hanım için Bilge Çigsi hanına bağlandım* (Ye / Çaa Höl I 4).

elçi çor küç bars: (Ben) *Elçi Çor Küç Bars* (Ye / Çaa Höl II 1).

er atım **yaruk tigin**: *Kahramanlık adım Yaruk Tegin* (Ye / Çaa Höl III 3).

alp uruğu totok ben: (Ben) *Alp Urungu Totok'um* (Ye / Çaa Höl IV 1).

tüz bay küç bars külüg: (Ben) *Tüz Bay Küç Bars Külüg* (Ye / Çaa Höl V 1).

kutlug çigi ben: (Ben) *Kutlug Çigi'yim* (Ye / Çaa Höl VII 1).

külüg apa ben: (Ben) **Külüg Apa'yım** (Ye / Çaa Höl VIII 2).

isig inal: (Ben) *İsig Inal* (Ye / Çaa Höl XI 2).

kişi arası eşid kara senir keçig **inançu külüg çigsi beg**: *Kişi(ler) arası(nda) işit Kara Sengir Geçiti(i'nde) (ben) Inançu Külüg Çigsi Bey,('im)* (Haya Baji 4-5).

udur çigsi sekiz kırk yaşda: *Udur Çigsi otuz sekiz yaşında (idi)* (Ye / Haya Baji 5).

küç köl totok: (Ben) *Küç Köl Totok('um)* (Ye / Oznaçennaya I 2).

il ögesi **inançu bilge tirig** ölugin: *Ülke veziri Inançu Bilge Tirig(in) cenazesi* (Ye / Oçurı 1).

inilig bört **una bars** adrıldım a yıtı: *Kardeşlerim Bört (ve) Una Bars('tan) ayrıldım, ne acı!* (Ye / Altın Köl I 5).

una barsım adrılı bardı yıtı: *Una Bars'im (kardeşim) ayrılıverdi (öldü), ne acı!* (Ye / Altın Köl I 7).

erdemim için **inançu alp** erdemlig bulsar bodun esirkeyü ermedi erinçim: *Kahramanlığım için Inançu Alp, kahramanlığı bulduğunda halk (onu) koruyamadı, ne yazık!* (Ye / Altın Köl II 2-3).

atım **eren uluga erdemlig batur** men: *Adım Eren Uluga Erdemlig Batur'dur* (Ye / Altın Köl II 4).

çavuş tun tarkan beşüsi tike bertim: *Çavuş Tun Tarkan'ın ebedi (taşını) dikiverdim* (Ye / Uybat I 3).

uz bilge çangşı: (Ben) *Uz Bilge Çangşı* (Ye / Uybat II 1).

el çor eline erdemini için yokladı: *El Çor ülkesine kahraman olduğu için göğe yükseldi* (Ye / Uybat III 8).

kün çor totok: (Ben) *Kün Çor Totok* (Ye / Tuba I 2).

elçi ergenge igidmişim: *Elçi Ergenge'yi büyütmişim* (Ye / Hemçik Çırgakı 7).

sugur çad bitidim: (Ben) *Sugur Çad yazdım* (Ye / Bay Bulun I 6).

kulum alp için bir erig ok birle süntüm: *Kulum Alp için bir askeri ok ile mızrakladım* (Ye / Kızıl Çıraa II 4).

alp kulum erdem yürekim esiz e yıta: *Alp Kulum. Kahraman yüreğim(e) ne yazık!* (Ye / Kızıl Çıraa II 1).

arслан külüg tirig oğlu ben **külüg toğan** ben: (Ben) *Arslan Külüg Tirig(in) oğluyum. (Adım) Külüg Togan* (Ye / Kızıl Çıraa II 6).

oglan atım **çuvuç inal** erte atım **kümül öge**: *Çocukluk adım Çuvuç Inal, kahramanlık adım Kümül Öge* (Ye / Köjeelig Hovu 1).

egüne totok: (Ben) *Egüne Totok* (Ye / Telee 2).

erdemini bar için kanın **atam totok** atka tegmiş begim esiz: *Erdemi olduğu için hanın, Atam Totok adına erişmiş beyim ne yazık!* (Ye / Abakan 2).

atçı alp totok yok yok: *Atçı Alp Totok artık yok* (Ye / Abakan 4).

er atım **ak baş atık inal öge** ben: *Kahramanlık adım Ak Baş Atık Inal Öge'dir* (Ye / Bay Bulun II 2).

kükmiş totokum için esredim: *Kükmiş Totok'um için besledim* (Ye / Tuva B 1).

beñü çor: (Ben) *Bengü Çor* (Ye / Saygın 1).

bögü terken er erdemimde **eçiğ barsık** ara sağun: (Ben) *Bögü Terken. Kahramanlığımda Eçiğ Barsık'a bağlı general* (Ye / Elegest II 1-2).

beg tarkan öge tirig ben: (Ben) *Beg Tarkan Öge Tirig'im* (Ye / Elegest III 1).

elçin apa (Ben) *Elçin Apa.* (Ye / Ottuk Daş III).

konçgar tölis tirig: (Ben) *Konçgar Tölis Tirig* (Ye / Tuva G 3).

er atım **külüg yegen**: *Kahramanlık adım Külüg Yegen* (Ye / Herbis Baarı 2).

beñü çor: *(Ben) Bengü Çor* (Ye / Saygın 1).

küngik utuk ben: *(Ben) Küngik Utuk'um* (Ye / Suglug Adır Aksı 3).

tokuz yaşda **tuglug apaka** tapdım: *Dokuz yaşında Tuglug Apa'ya bağlandım* (Ye / Sargal Aksı 1).

... yük **çug uruğu**: ... *yük Çuk Urungu* (Ye / Kanmıldığ Hovu 1).

er atım **yadak ukunç yama**: *Kahramanlık adım Yadak Ukunç Yama* (Ye / Kara Bulun I 1).

kara inançı ... ben: *Kara Inançı'yım* (Ye / El Bajı 2).

külüg çigşi uruğu çigşi elimke bökmedim: *(Ben) Külüg Çigsi Urungu Çigşi. Yurduma doymadım* (Ye / Elegest IV 1).

buyruk alp sağun ... **bilge alp** esiz beg: *Buyruk Alp Sangun, Bilge Alp ne yazık!* (Ye / Podkuninskaya 4-5).

tüz aruk bek köznüsi: *Tüz Aruk Bek('in) aynası* (Ye / Ayna I).

er atım **teñ tükemiş** köznüm ...: *Kahramanlık adım Teng Tükemiş. Aynam* ... (Ye / Ayna II).

beg sağun er atım: *Beg Sangun kahramanlık adım* (Ye / Demir Sug 1).

sağun totok ben añar üçün beñü beñü e tike berdim: *(Ben) Sangun Totok'um. Onun için ebedî (taşımı) dikiverdim* (Ye / Demir Sug 2).

bars tirig begim yaşı erdemim esiz e: *Bars Tirig (adlı) beyimin yaşı (ve) kahramanlığım ne yazık!* (Ye / Uybat VI 4).

uz tapam: *(Ben) Uz Tapam* (Ye / Oznaçennaya II 1).

temir çoruñ ayag çor ekegi: *Temir Çor ile Ayag Çor ikisi* (Ye / Turan I 1).

ay külüg: *(Adım) Ay Külüg* (Ye / Tepsey VII).

öz apa uyası sin urın alsar üç yüz bitigñ: *Öz Apa('nın) kudreti (ile) oğullarını ala üç yüz yazıtın* (Ye / Tepsey XI).

barım çoruñ: *(Adım) Barım Çorung* (Ye / Kres Haya).

kezek kaya evim kayaka bitidim: *Kezek Kaya evim(dir). Kayaya yazdım* (Ye / Kara Yüs II 1).

oglan atım **yerlig çor** teñri elimde tegzinmişim: *Çocukluk adım Yerlig Çor. Kutlu yurdumda dolaşıp durmuşum* (Ye / Yeerbek I 3).

tölis alp tarkan atımka bökmedim: *Tölis Alp Tarkan adıma doymadım* (Ye / Yeerbek I 3).

enlig çor inançu alp tarkan ataçım a adrıldımız esizim: *Enlig Çor Inançu Alp Tarkan (adlı) babacığımndan ayrıldım ne yazık!* (Ye / Şançi III 2).

uruğu çor a: (Ben) *Urungu Çor* (Ye / Alaş I 1).

yüküğ tirig: (Ben) *Yüküg Tirig* (Ye / Ottuk Daş II).

toğa külüg tarkan beg men: *Tonga Külüg Tarkan Bey'im* (Ye / Yeerbek II 1).

tölis bilge atam ben: (Ben) *Tölis Bilge Atam'ım* (Ye / Abakan 7).

inileri **kara bars ogul bars**: *Kardeşleri Kara Bars ve Oğul Bars* (Kır / Talas I 3).

er atım **kara çor** yağı atı **kara yazmaz**: *Kahramanlık adım Kara Çor. Savaş adı(m) Kara Yazmaz* (Kır / Talas II 2).

er atım **kara çor** tam kol **kara yazmaz**: *Kahramanlık adım Kara Çor, (savaş adım) sağlam kollu Kara Yazmaz* (Kır / Talas II 4).

kara çor esiz esiniñ özge uyalarına adırılmış: *Kara Çor kıymetli ve aziziniz diğer akrabalarından ayrılmış* (Kır / Talas II 5).

atası atı toğan oğlu atı **kara çor**: *Babası(nın) adı Togan, oğlu(nun) adı Kara Çor(dur)* (Kır / Talas II 6).

beg çor ogul adırıldım: *Beg Çor oğl(u) ... ayrıldım (hayatımı kaybettim)* (Kır / Talas III 1).

ogul uz esiz **öz öge**: *Ogul Uz kıymetli Öz Öge* (Kır / Talas VIII 4).

kutlug öz inençü esiz **öz öge**: *Kutlug Öz İnençü kıymetli Öz Öge* (Kır / Talas IV 1).

inal aguş atısı: *Inal Aguş'(un) torunu* (Kır / Talas X 2).

er atım **ok eren öge tarkan**: *Kahramanlık adım Ok Eren Öge Tarkan* (Kır / Talas XI 1).

esiniñ **öz öge**: *Kıymetliniz Öz Öge* (Kır / Talas XI 2).

tursık oğlum **kumar çor**: *Varis, oğlum Kumar Çor* (Kır / Talas XIII 2).

er atım **eş kulu**: *Kahramanlık adım Eş Kulu* (Kır / Talas XIII 4).

kut çor: *Kut Çor* (Kır / Talas XV 1).

kara böri: *Kara Böri* (Kır / Talas XVII).

er atım **on ok inançlıg**: *Kahramanlık adım On Ok Inançlıg* (Kır / Koçkor II).

er atım **adınç on ok**: *Kahramanlık adım Adınç On Ok* (Kır / Koçkor IV).

yemiş tutuk: *(Benim adım) Yemiş Tutuk('tur)* (Çin / Yemiş Tutuk).

atı **çabış tigin** oğlu **kan tutuk** atısı **böğü bilge teñri kan** inisi **karı çor tigin**: *(Onun) adı Çabış Tigin('in) oğlu; Han Tutuk('un) yiğeni; Böğü Bilge Teñri Han('ın) (küçük) kardeşi Karı Çor Tigin* (Çin / Karı Çor Tigin 4).

bu kimiñ tiser bezgek **yaglakar kan**: *Bu (mezar) kimin deseniz titretici / korkutucu / heybetli Yaglakar Han (boyundan birine aittir)* (Çin / Karı Çor Tigin 1-3).

2.4.2. Boy, Kavim, Millet, Devlet Adı ve Bunlarla İlgili Kavram İşaretleri

Köktürk harfli yazıtlarda hem Türk boy ve topluluklarına ait hem de yabancı boy, kavim, millet, devletlere ait birçok kavram işareti bulunmaktadır. C. Alyılmaz (1994) söz konusu kavram işaretlerinin önemini şöyle açıklamıştır:

Özel adların önemli bir kısmını oluşturan boy, kavim, millet ve devlet adlarının tarihi boyların, kavimlerin, milletlerin, devletlerin tarihi kadar eskidir. Bu sebeple boy, kavim, millet, devlet adlarıyla ait oldukları insan topluluklarının tarihi, coğrafyası, kültürü, yaşayışı, düşünce sistemi vs. arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zira bu adlar, bu adı taşıyan boylara, kavimlere, milletlere kendi tarihlerinden, mitolojilerinden, kültürlerinden, sosyal yapılarından, askerî ve siyasi özelliklerinden hareketle verilmiştir. (s. 44)

Köktürk harfli yazıtlarda tespit edilen boy, kavim, millet, devlet adı ve bunlarla ilgili kavram işaretleri aşağıda dikkate sunulmuştur:

yırgaru **yir bayırku** yiriçe tegi süledim: *Kuzeyde Yir Bayırku topraklarına kadar ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin G 4).

tokuz oguz begleri bodunı bu sabımın edgüti eşid katıgdı tıñla: *Dokuz Oğuz beyleri milleti bu sözlerimi iyice işitin, sıkıca dinleyin* (Mo / Köl Tigin G 2).

bu yirde olurup **tabgaç bodun** birle tüzültüm: *Bu yerde oturup Çin halkı ile (ilişkileri) düzelttim* (Mo / Köl Tigin G 4-5).

tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş: *Çin halkının sözü tatlı ipekli kumaşları yumuşak imiş* (Mo / Köl Tigin G 5).

türük bodun tokurkak sen açsık toksık ömez sen: *Türk millet(i) tok gözlüsün; açlığı tokluğu düşünmezsin* (Mo / Köl Tigin G 8).

türük bodun tirip il tutsıkiñın bunta urtum yañılıp ölsikiñın yeme bunta urtum: *Türk halk(ının) dirilip (nasıl) devlet sahibi olacağını buraya yazdım; yanılıp (nasıl) öleceğini de buraya yazdım* (Mo / Köl Tigin G 10).

türük begler bodun bunu eşidiñ: *Türk beyler(i) millet(i) bunu işitin* (Mo / Köl Tigin G 10).

tabgaç kaganta bedizçi kelürtüm: *Çin Kağan(ı)'ndan ressam ve heykeltıraşlar getirttim* (Mo / Köl Tigin G 11).

türük amtı **bodun** begler bödke körügme begler gü yañıltaçı siz: *Şimdiki Türk millet(i) (ve) beyler(i) bu devirde itaat eden beyler (siz mi) yanılacaksınız* (Mo / Köl Tigin G 11).

tabgaç kaganı içreki bedizçig ittı: *Çin Kağan(ı)'nın has sanatçılarını gönderdiler* (Mo / Köl Tigin G 12).

on ok oğlınta tatiña tegi bunu köri biliñ: *On Ok oğul(ları)ndan yabancılara kadar bunu görüp öğrenin* (Mo / Köl Tigin G 12).

ekin ara idi oksuz **kök türük** iti ança olurur ermiş: *(Bu) ikisi ara(sında) pek örgütsüz (ve) düzensiz Kök Türk(leri) düzene sokarak öylece hüküm sürerlermiş* (Mo / Köl Tigin D 3).

yogçı sıgıtçı öñre kün togsıkda **bükli çöllüg el** tabgaç tüpüt apar purum kırkız **üç kurikan otuz tatar** kıtany tatabı bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış: *(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan Bükli Çöl halk(ı), Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırgız, Üç Kurikan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı bunca halk (halktan kişiler) gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar* (Mo / Köl Tigin D 4).

begleri bodunı tüzsüz üçün **tabgaç bodun** tebligın körlüğün üçün armakçısın üçün inili eçili kikşürtükün üçün begli bodunlğ yonışurtukın üçün **türük bodun** illedük ilin içgunı ıdmış: *Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halk(ı) hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için Türk millet(i) kurduğu devletini elden çıkarıvermiş* (Mo / Köl Tigin D 6).

türük begler türük atın ittı **tabgaçgı begler** tabgaç atın tutupan **tabgaç kaganka** körmiş: *Türk beyler(i) Türk ünvan(ı)nı bıraktı; Çinlilerin hizmetindeki (Türk) beyler(i) Çin ünvan(ları)nı alarak Çin Hakan(ı)'na tabi olmuş(lar)* (Mo / Köl Tigin D 7-8).

tabgaç kaganka ilin törüsin alı birmiş: *Çin Hakan(ı) için (böylece) fetihler yapmış(lar), ülkeler almış(lar)* (Mo / Köl Tigin D 8).

türük kara kamag bodun ança timiş: *Türk avam tabaka(sı) şöyle demiş* (Mo / Köl Tigin D 8-9).

ança tip **tabgaç kaganka** yağı bolmış: *Böyle diyip Çin Hakan(ı)'na düşman olmuş* (Mo / Köl Tigin D 9).

bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı **türük bodun** ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *Bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk millet(i)ni öldüreyim, nesli yok edeyim” der imiş* (Mo / Köl Tigin D 10).

tölis **tarduş bodunug** anta etmiş: *Tölis (ve) Tarduş halk(ları)nı o vakit düzenlemiş* (Mo / Köl Tigin D 13).

birye **tabgaç bodun** yağı ermiş yırya baz kagan **tokuz oguz bodun** yağı ermiş: *Güneyde Çin halk(ı) düşman imiş; kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz millet(i) düşman imiş* (Mo / Köl Tigin D 14).

kırkız kurıkan **otuz tatar** kıtany tatabı kop yağı ermiş: *Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş* (Mo / Köl Tigin D 14).

türgiş kagan türükümüz bodunumuz erti: *Türgiş Kağan(ı) halkımızdandı* (Mo / Köl Tigin D 18).

on ok bodun emgek körti: *On Ok halk(ı) ızdırıp gördü* (Mo / Köl Tigin D 18).

eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz bolmazun tiyin **az bodunug** itip yaratıp: *Atalarımız(in) dedelerimiz(in) zaptettiği yurt sahipsiz olmasın diye Az halk(ı)nı düzene sokup ...* (Mo / Köl Tigin D 19).

kögmen yir sub idisiz kalmasın tiyin az **kırkız bodunug** itip yaratıp keltimiz: *Kögmen ülke(si) sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırkız halk(ı)nı örgütleyip geldik* (Mo / Köl Tigin D 20).

türük oguz begleri bodun eşidin: *Türk Oğuz beyleri (ve) millet(i) işitin* (Mo / Köl Tigin D 22).

bodunug igideyin tiyin yırgaru **oguz bodun** tapa ilgerü kıtany **tatabı bodun** tapa birgerü tabgaç tapa ulug sü eki yegirmi süledim: *Halkı besleyeyim diye kuzeyde Oğuz millet(i)ne doğru, doğuda Kıtay, Tatabı millet(i)ne doğru, güneyde Çin'e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin D 28).

anta kisre **yir bayırku** ulug irkin yağı boltı: *Ondan sonra Yir Bayırku(ların) Ulu İrkin('i) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin D 34).

kırkız kaganın ölürtümüz ilin altımız: *Kırkız Kağan(ı)'nı öldürdük, ülkesini aldık* (Mo / Köl Tigin D 36).

türgiş bodunug uda basdımız: *Türgiş halk(ı)nı uykudayken bastık* (Mo / Köl Tigin D 37).

türgiş kagan süsi bolçuda otça borça kelti: *Türgiş Kağan(ı)'nın ordusu Bolçu'da ateş gibi, kasırğa gibi saldırdı* (Mo / Köl Tigin D 37).

anta yana kirip **türgiş kagan** buyrukı **az totokug** eligin tutdı: *Orada yine (içlerine) girip Türgiş Kağan(ı)'nın komutanı Az Vali(si)'ni eli ile yakaladı* (Mo / Köl Tigin D 38).

kara türgiş bodun kop içikdi: *Avam Türgiş halk(ı) hep (bize) bağımlı oldu* (Mo / Köl Tigin D 38).

sogdak bodun iteyin tiyin yinçü ögüzüg keçe temir kapıgka tegi süledimiz: *Soğdak halk(ı)nı düzene sokayım diye İnci Irmağ(ı)'nı geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 39).

anta kisre **kara türgiş bodun** yağı bolmuş: *Ondan sonra avam Türgiş halk(ı) (yine) düşman olmuş* (Mo / Köl Tigin D 39).

kara türgiş bodunug anta ölürmüş almuş: *Avam Türgiş halk(ı)nı orada öldürmüş, (tutsak) almış* (Mo / Köl Tigin D 40).

köl tigin yiti otuz yaşına **karluk bodun** erür barur erkli yağı boltı: *Köl Tigin yirmi yedi yaşında (iken) Karluk halk(ı) (serbestçe) hareket eden (bir) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin K 1).

az bodun yağı boltı: *Az millet(i) düşman oldu* (Mo / Köl Tigin K 2).

az bodun anta yok boltı: *Az halk(ı) orada yok oldu* (Mo / Köl Tigin K 3).

izgil bodun birle sünüşdümüz: *İzgil halk(ı) ile savaştık* (Mo / Köl Tigin K 3).

izgil bodun ölti: *İzgil halk(ı) öldü* (Mo / Köl Tigin K 4).

tokuz oguz bodun kentü bodunum erti: *Dokuz Oğuz millet(i) kendi milletim idi* (Mo / Köl Tigin K 4).

on ok oğlum türgiş kaganta makaraç tamgaçı oguz bilge tamgaçı kelti: *On Ok oğlum Türgiş Kağan(ı'n)dan damgacı Makaraç (ve) damgacı Oğuz Bilge geldi* (Mo / Köl Tigin K 13).

kırkız kaganta tarduş inançu çor kelti: *Kırgız Kağan(ı)'ndan Tarduş Inançı Çor geldi* (Mo / Köl Tigin K 13).

bark itgüçi bediz yaratıgma bitig taş itgüçi **tabgaç kagan** çıkını çañ señün kelti: *Türbe yapımcısı, süsleme sanatçısı (ve) mezar taşı ustası (olarak) Çin İmparator(u'nun) yeğeni General Çang geldi* (Mo / Köl Tigin K 13).

kurıgaru yinçü ögüz keçe temir kapıgka tegi süledim yırgaru **yir bayırku** yerine tegi süledim: *Batıda İnci (Sir Derya) Irmağ(ı)'nı geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim, kuzeyde Yir Bayırku ülkesine kadar ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan K 3).

bu yirde olurup **tabgaç bodun** birle tüzültüm: *Bu yerde oturup Çin halk(ı) ile (ilişkileri) düzelttim* (Mo / Bilge Kağan K 3).

tabgaç bodun sabı süçig agısı yımşak ermiş: *Çin halk(ının) sözü tatlı ipekli kumaşları yumuşak imiş* (Mo / Bilge Kağan K 4).

süçig sabıña yımşak agısına arturup üküş **türük bodun** öltüg: *Tatlı sözlerine (ve) yumuşak ipekli kumaşlarına kanıp Türk millet(i) çok sayıda öldün* (Mo / Bilge Kağan K 5).

türük bodun ölsikiñ: *(Ey) Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Bilge Kağan K 5).

ol yergerü barsar **türük bodun** ölteçi sen: *O yere doğru gidersen Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Bilge Kağan K 6).

türük bodun tokurkak sen açsık toksık ömez sen: *Türk millet(i) tok gözlüsün; açlığı tokluğu düşünmezsin* (Mo / Bilge Kağan K 6).

türük begler bodun bunu eşidiñ: *Türk beyleri millet(i) bunu işitin* (Mo / Bilge Kağan K 8).

türük amtı bodun begler bödke körügme begler gü yañıltaçı siz: *Şimdiki Türk millet(i) (ve) beyler(i) bu devirde itaat eden beyler (siz mi) yanılacaksınız* (Mo / Bilge Kağan K 8).

men **türgiş kaganka** kızımın ertinü ulug törün alı birtim: *Ben Türgiş Kağan(ı)'na kızımı pek büyük (bir) törenle alıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 9-10).

türgiş kagan kızın ertinü ulug törün oğluma alı birtim: *Türgiş Kağan(ı'nın) kızını (da) pek büyük (bir) törenle oğluma alıverdim* (Mo / Bilge Kağan K 10).

türük begler, türük bodunum ... at birtim: *Türk beyler(i), Türk millet(i)m ... ad verdim* (Mo / Bilge Kağan K 12).

türük bodun ... edgü körteçi sen ebiçe kirteçi sen buşsuz boltaçı sen: *Türk millet(i), iyilik göreceksin, evine gireceksin (ve) dertsiz olacaksın* (Mo / Bilge Kağan K 12-13).

on ok oğlınta tatiña tegi bunu köri biliñ: *On Ok oğul(ları)ndan yabancılara kadar bunu görüp öğrenin* (Mo / Bilge Kağan K 15).

kañım türük bilge kagan **altı sir tokuz oğuz eki ediz kerekülüg begleri bodunı** türük teñri üze kagan olurtum: *Babam Türk Bilge Kağan Altı Sir, Dokuz Oğuz, İki Ediz Kerekeli Beyleri (ve) milleti Türk Tanrı üzerine tahta oturdum* (Mo / Bilge Kağan D 1-2).

olurupan **türük bodunı**ñ ilin törüsün tuta birmiş iti birmiş: *Oturunca Türk millet(i)nin devletini, yasalarını yönetivermiş, düzenleyivermiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 3).

ekin ara idi oksuz **kök türük** iti ança olurur ermiş: *(Bu) ikisi ara(sında) pek örgütsüz (ve) düzensiz Kök Türk(leri) düzene sokarak öylece hüküm sürerlermiş* (Mo / Bilge Kağan D 4).

yogçı sıgıtçı öñre kün togsıkda **bükli çöllüg el** tabgaç tüpüt apar purum kırkız **üç kurıkan otuz tatar** kıtany tatabí bunça bodun kelipen sıgtamış yoglamış: *(Cenaze törenlerine) yasçı (ve) ağlayıcı (olarak) doğuda gün doğusundan Bükli Çöl halk(ı), Çin, Tibet, Avar, Bizans, Kırız, Üç Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabí bunca halk (halktan kişiler) gelerek ağlamışlar, yas tutmuşlar* (Mo / Bilge Kağan D 5).

begleri bodunı tüzsüz üçün **tabgaç bodun** tebligın körlüğün üçün armakçısıñ üçün inili eçili kıkşürtükün üçün begli bodunlğ yonışurtukın üçün **türük bodun** illedük ilin içgunı idmiş: *Beyleri (ve) halkı itaatkâr olmadığı için, Çin halk(ı) hilekâr (ve) sahtekâr olduğu için, aldatıcı olduğu için, erkek kardeşlerle ağabeyleri birbirine düşürdüğü için beylerle halkı karşılıklı kışkırttığı için Türk millet(i) kurduğu devletini elden çıkarıvermiş* (Mo / Bilge Kağan D 6-7).

türük begler türük atın ittı **tabgaçgı begler** tabgaç atın tutupan **tabgaç kaganka** körmüş: *Türk beyler(i) Türk ünvan(ı)nı bıraktı; Çinlilerin hizmetindeki (Türk) beyler(i) Çin ünvan(ları)nı alarak Çin Hakan(ı)'na tabi olmuş(lar)* (Mo / Bilge Kağan D 7).

bunça işig küçüg birtükgerü sakınmatı **türük bodun** ölüreyin urugsıratayın tir ermiş: *Bunca hizmet ettiğini düşünmeden “Türk millet(i)ni öldüreyim, nesli yok edeyim” der imiş* (Mo / Bilge Kağan D 9).

türük bodun yok bolmazun tiyin bodun bolçun tiyin kañım ilteriş kaganıg ögüm ilbilge katunug teñri töpüsinte tutup yügerü kötürmiş erinç: *Türk millet(i) yok olmasın diye halk olsun diye babam İlteriş Kağan’ı, annem İlbilge Hatun’u göğün tepesinden tutup yükseğe kaldırmışlar muhakkak* (Mo / Bilge Kağan D 10).

tölis **tarduş bodunug** anta etmiş: *Tölis (ve) Tarduş halklarını o vakit düzenlemiş* (Mo / Bilge Kağan D 12).

birye **tabgaç bodun** yağı ermiş yırya baz kagan **tokuz oguz bodun** yağı ermiş: *Güneyde Çin halk(ı) düşman imiş; kuzeyde Baz Kağan, Dokuz Oğuz millet(i) düşman imiş* (Mo / Bilge Kağan D 12).

kırkız kurıkan **otuz tatar** kıtany tatabı kop yağı ermiş: *Kırkız, Kurıkan, Otuz Tatar, Kıtay, Tatabı hep düşman imiş* (Mo / Bilge Kağan D 12).

olurupan **türük bodunug** yiçe itdi yiçe igitti: *(Tahta) oturup Türk millet(i)ni yeniden düzenledi, yeniden doyurdu* (Mo / Bilge Kağan D 14).

teñri yarlıkaduk üçün dört yegirmi yaşımka **tarduş bodun** üze şad olurtum: *Tanrı lütfettiği için on dört yaşında Tarduş halk(ı) üzerine Şad oturdum* (Mo / Bilge Kağan D 14-15).

on ok bodun emgek körti: *On Ok halk(ı) ızdırıp gördü* (Mo / Bilge Kağan D 16).

eçümüz apamız tutmuş yir sub idisiz bolmazun tiyin **az bodunug** itip yaratıp: *Atalarımız(in) dedelerimiz(in) zaptettiği yurt sahipsiz olmasın diye Az halk(ı)nı düzene sokup ...* (Mo / Bilge Kağan D 16).

kögmen yir sub idisiz kalmasın tiyin **az kırkız bodunug** itip yaratıp keltimiz: *Kögmen ülke(si) sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırkız halk(ı)nı örgütleyip geldik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

kurıgaru keñü tarbanka tegi **türük bodunug** ança konturtumuz ança itdimiz: *Batıda Kengü Tarban’a kadar Türk millet(i)ni öylece yerleştirdik, öylece örgütledik* (Mo / Bilge Kağan D 18).

türük oguz begleri bodun eşidin: *Türk Oğuz beyleri (ve) millet(i) iştin* (Mo / Bilge Kağan D 18).

üze teñri basmasar asra yir telinmeser **türük bodun** eliñin törüñin kem artatı udaçı erti: *Üstte(ki) gök çökmedikçe altta(ki) yer de delinmedikçe Türk millet(i) (senin) devletini yasalarını kim yıkıp bozabilirdi?* (Mo / Bilge Kağan D 19-20).

türük bodunug atı küsi yok bolmazun tiyin kañım kaganıg ögüm katunug kötürmiş teñri il birigme teñri **türük bodun** atı küsi yok bolmazun tiyin özümün ol teñri kagan olurtdı erinç: *Türk millet(i)nin adı sanı yok olmasın diye babam kağanı (ve) annem hatunu yüceltmış olan Tanrı devlet veren Tanrı Türk millet(inin) adı sanı yok olmasın diye beni o Tanrı kağan (olarak tahta) oturttu şüphesiz* (Mo / Bilge Kağan D 20-21).

kañımız eçimiz kazganmış bodun atı küsi yok bolmazun tiyin **türük bodun** üçün tün udımadım küntüz olurmatım: *Babamız(ın), amcamız(ın) kazanmış oldukları millet(in) adı sanı yok olmasın diye Türk millet(i) için gece uyumadım, gündüz oturmadım* (Mo / Bilge Kağan D 21-22).

bodunug igideyin tiyin yırgaru **oguz bodun** tapa ilgerü kıtany **tatabı bodun** tapa birgerü tabgaç tapa ulug sü eki yegirmi süledim: *Halkı besleyeyim diye kuzeyde Oğuz millet(i)ne doğru, doğuda Kıtay, Tatabı millet(i)ne doğru, güneyde Çin'e doğru on iki kez büyük ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan D 23).

tañut bodunug buzdum: *Tangut halk(ı)nı hezimete uğrattım* (Mo / Bilge Kağan D 24).

yegirmi yaşım **basmlı iduk kut** uguşum bodun erti: *Yirmi yaşım da Basmlı İduk Kut('u) akraba kavmim idi* (Mo / Bilge Kağan D 25).

altı otuz yaşım **çik bodun** kırkız birle yağı boltı: *Yirmi altı yaşım da Çik halk(ı) Kırgız(lar) ile (bize) düşman oldu* (Mo / Bilge Kağan D 26).

sünjüg batımı karıg söküp en kögmen yışığ toga yorıp **kırkız bodunug** uda bastımız: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı)'nı aşarak Kırgız millet(i)ni uykuda bastık* (Mo / Bilge Kağan D 27).

türgiş kagan süsi oça borça kelti: *Türgiş Kağan(ı'nın) ordusu Bolçu'da ateş gibi, kasırğa gibi saldırdı* (Mo / Bilge Kağan D 27).

otuz artukı bir yaşına **karluk bodun** buınsuz erür barur erkli yağı boltı: *Otuz bir yaşında Karluk halk(ı) bağımsızca hareket eder (bir) düşman oldu* (Mo / Bilge Kağan D 29).

karluk bodun ölürtüm: *Karluk halk(ı)nı öldürdüm* (Mo / Bilge Kağan D 29).

basmlı kara **karluk bodun** tirilip kelti: *Basmıl avam Karluk halk(ı) toplanıp geldi* (Mo / Bilge Kağan D 29).

tokuz oguz meniñ bodunum erti: *Dokuz Oğuz benim milletim idi* (Mo / Bilge Kağan D 29).

türük bodun adak kamsattı yablak boltaçı erti: *Türk millet(inin) ayağı sendeledi fena olacak idi* (Mo / Bilge Kağan D 30).

üç oguz süsi basa kelti: *Üç Oğuz ordusu baskın yaptı* (Mo / Bilge Kağan D 32).

teñri yarlıkaduk üçün men kazgantuk üçün **türük bodun** ança kazganmış erinç: *Tanrı lütfettiği için ben çalışıp kazandığım için Türk millet(i) öyle kazanmış oldu* (Mo / Bilge Kağan D 33).

türük bodun ölteçi erti yok boltaçı erti: *Türk millet(i) ölecekti, yok olacaktı* (Mo / Bilge Kağan D 33).

türük begler bodun ança sakınıñ: *Türk beyler(i) (ve) millet(i) şöyle düşünün* (Mo / Bilge Kağan D 33).

oguz bodun tokuz tatar birle tirilip kelti: *Oğuz millet(i) Dokuz Tatar ile toplanıp geldi* (Mo / Bilge Kağan D 34).

tokuz oguz bodun yerin subın ıdıp tabgaçgaru bardı: *Dokuz Oğuz halk(ı) yerini yurdunu bırakıp Çin'e gitti* (Mo / Bilge Kağan D 35).

türük bodun aç erti: *Türk millet(i) aç idi* (Mo / Bilge Kağan D 38).

tatabı bodun tabgaç kaganka körti: *Tatabı halk(ı) Çin Kağan(i)'na tabı oldu* (Mo / Bilge Kağan D 38).

birye **karluk bodun** tapa süle tip tudun yamtarıg ıttım: *Güneyde Karluk halk(ı)na ordu sevk et diyip Tudun Yamtar'ı gönderdim* (Mo / Bilge Kağan D 40).

elig yaşıma **tatabı bodun** kıtanyda adrlı: *Elli yaşımda Tatabı halk(ı) Kıtay'dan ayrıldı* (Mo / Bilge Kağan G 7).

kañım kagan **türük beglerin bodunun** ertinü ti mag itdi ögdi: *Babam kağan Türk beyler(i)ni (ve) halk(ı)nı pek çok alkışladı (ve) övdü* (Mo / Bilge Kağan G 15).

kañım kagan üçün ağır taşıg yogun ıg **türük begler bodun** itip yaratıp kelürti: *Babam kağan için ağır taşı, kalın ağacı Türk beyler(i) (ve) millet(i) yapıp edip getirdiler* (Mo / Bilge Kağan G 15).

türk bodun tabgaçka körür erti: *Türk millet(i) Çin'e itaat ediyordu* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 1).

türk bodun kanın bulmayın tabgaçda adrlı: *Türk millet(i) kağanını bulmayınca Çin'den ayrıldı* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 2).

türk bodun ölti alkıntı yok boltı: *Türk millet(i) öldü, bitti; yol oldu* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 3).

tokuz oguz bodun üze kagan olurtı: *Dokuz Oğuz halk(ının) üzerine kağan geçti* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 2).

türük bodun kılıhhalı türk kagan olurgalı şantun balıkka taluy ögüzke tegmiş yok ermiş: *Türk millet(i) yaratılalı, Türk kağan(lar)ı tahta oturalı Şantung (bölgesindeki) şehir(ler)e (ve) okyanusa ulaşan yok imiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 1).

on ok kagan yagımız erti: *On Ok Kağan(ı) düşmanımız idi* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 2).

türk bodun yeme bulganç ol timiş: *“Türk millet(i) zaten karışıklık içindedir” demiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 5).

kaganka **kırkız bodun** içikdi yükünti: *Kağana Kırgız halk(ı) teslim oldu (ve) baş eğdi* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 4).

on ok bodunı kalısız taşıkmiş tir: *“On Ok halk(ı) (da) büsbütün yola çıkmış” dedi* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 6).

on ok süsi kalısız taşıkdi: *On Ok ordusu eksiksiz (yola) çıktı* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

on ok begleri bodunı kop kelti: *On Ok beyleri ve halkı hep (birlikte) geldi(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 7-8).

on ok süsin sületdim: *On Ok ordusunu (onların üzerine) sefer ettirdim* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 8).

inel kaganka ançıp mançud saka tezic tokar anta berüki aşuk başlıg **sogdak bodun** kop kelti: *İnel Kağan'a bu sebeple Mançu, Saka, Arap, Tohar, on(lar)dan miğfer başlık(lı) Soğd halk(ı) (da) tamamen geldi* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 1-2).

türük bodun temir kapıgka tinsi oglı aytıgma tagka tegmiş idi: *Türk millet(i) Demir Kapı'ya (ve) Tinsioğlu (Göğün Oğlu) (diye) adlandırılan dağa (o zamana kadar Türklerin) ulaşmışlığı hiç yoktu* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 2-3).

bu **türük bodun** ara yaraklıg yağig yeltürmedim tügünlüg atıg yügürtmedim: *Bu Türk millet(inin) arasına silahlı düşmanı sokturmadım; (onların kuyrukları) düğümlü at(ları)nı dolaştırmadım* (Mo / Bilge Tonyukuk II D 4).

ilteriş kagan kazanmasar yok erti erser ben özüm bilge tonyukuk kazanmasar ben yok ertim erser kapgan kagan türük **sir bodun** yirinte bod yeme bodun yeme kişi yeme idi yok erteçi erti: *(Eğer yapılan savaşları) İltiş Kağan kazanmasa(ydı) (o) yok olmuş olsa(ydı) ben kendim Bilge Tonyukuk (yapılan savaşları onunla birlikte) kazanmasa(ydım) yok olmuş olsa(ydım) Kapgan Kağan('ın) Türk (ve) Sir halk(larının) ülkesindeki boy(lar) da halk(lar) da (buralardaki bütün) insan(lar) da tamamen yok olacak idi(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk II K -1-2).

ilteriş kagan bilge tonyukuk kazgantuk üçün kapgan kagan türük **sir bodun** yorıdoku bu türük bilge kagan türük **sir bodunug oguz bodunug** igidü olurur: *İltiş Kağan (ve) Bilge Tonyukuk kazandıkları için Kapgan Kağan('ın) Türk (ve) Sir halk(larının) ülkelerindeki ilerleme (de) bu(ndandır). (Bu sebeple de bugün) Türk Bilge Kağan, Türk Sir halk(ı)nı (ve) Oğuz halk(ı)nı besleyip egemenliğini sürdürmektedir* (Mo / Bilge Tonyukuk II K 3-4).

boz ok başın akıza uçuz kölke atlıgın töke barmış: *Boz Ok liderine hücum ederek Uçuz Göl'e atlısıyla döküvermiş* (Mo / Tes K 3).

otuz tatar tutdı: *Otuz Tatar(ları) hâkimiyeti altına aldı* (Mo / Tes D 3).

kömür tagda yar ögüzde üç tuglıg **türük bodunka** anta yetinç ay tört tegirmike anta tokıtturtım: *Kömür Dağ'da Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı)na o zaman yedinci ayın on dördünde orada dövdürttüm* (Mo / Tariat D 7-8).

türük bodunug anta içgertim: *Türk halk(ı)nı orada tabi kıldım* (Mo / Tariat D 9).

ıt yılka **üç karluk** yablak sakınıp teze bardı: *İt yıl(ı)nda Üç Karluk düşmanca düşünceler besleyip kaçıp gitti* (Mo / Tariat G 3).

kurıga **on oka** girti: *Batıda On Ok'a katıldı(lar)* (Mo / Tariat G 3-4).

lagzın yılka **tokuz tatar** tokuz buyruk bıj señüt kara bodun turuyın kañım kanka ötünti: *Domuz yıl(ı)nda Dokuz Tatar(lar), dokuz buyruk, bin general (ve) avam halk(a karşı) ayağa kalkarak (şöyle) arz etti(ler)* (Mo / Tariat G 4).

teñri kanım atlıgı **tokuz tatar** yeti yegirmi az buyruk señüt bıña **uygur bodunı**: *Tanrı Hanım(in) atlıları Dokuz Tatarlar (ve) On Yedi Az(lardan). Buyruklar, generaller ve binbaşılar (da) Uygur(lardan)dır* (Mo / Tariat K 2).

teñrim kanım oğlu bilge ... kutlugı isig ... buyrukı az sıpı tay señün bodunı toñra ede ... ık baş kay aba baş **üç karluk** bunça bodun **yabgu bodunı** teñrim kanım oğlu ... udurgan buyrukı çabış señün bodunı **tokuz bayırku** ak baş ... basmış **tokuz tatar** bunça bodun çad bodunı: *Tanrı Han'ımın oğlu Bilge ... Kutlug'u İsıg ... Buyruk'u Az Sıpı Tay Sengün; boyları Tongra(lar), Edeler Baş, Kay, Aba-Baş, Üç Karluk bunca boylar Yabgu boyları Tanrı Hanım oğlu ... Udurgan, Buyruk'u Çabış Sengün, boyları Dokuz Bayırku, Ak Baş ... Basmış, Dokuz Tatar, boylar, Şad boyları* (Mo / Tariat K 3-4).

on uygur tokuz oguz üze yüz yıl olurup: *On Uygur (ve) Dokuz Oğuz üzerinde yüz yıl hüküm sürüp ...* (Mo / Şine Us K 3).

türük kıpçak elig yıl olurmuş: *Türk Kıpçak elli yıl hüküm sürmüş* (Mo / Şine Us K 4).

kara kum aşmış kögerde kömür tagda yar ögüzde üç tuglıg **türük bodun**: *Kara Kum'u aşmış, Köger'de Kömür Dağ(ı)'nda Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı) ...* (Mo / Şine Us K 8).

türük bodun anta ınaru yok boltı: *Türk halk(ı) bunun üzerine yok oldu* (Mo / Şine Us K 10).

üç karluk yablak sakınıp teze bardı: *Üç Karluk kötülük tasarlayıp kaçıp gitti* (Mo / Şine Us K 11).

kırıya **on oka** kirti: *Batıda On Ok'a katıldı(lar)* (Mo / Şine Us K 11).

sekiz oguz tokuz tatar kalmaduk: *Sekiz Oğuz ve Dokuz Tatar kalmadı* (Mo / Şine Us D 1).

sekiz oguz tokuz tatar kalmatı kelti: *Sekiz Oğuz ve Dokuz Tatar tümüyle (bana) geldi* (Mo / Şine Us D 3).

tarduş **tölis bodunka** birtim: *Tarduş, Tölis halkına görevlendirdim* (Mo / Şine Us D 7).

tokuz oguz begleri kelti: *Dokuz Oğuz beyleri geldi* (Mo / Şine Us D 10).

bolçu ögüzde **üç karlugug** anta tokıdım: *Bolçu Irmağ(ı)'nda Üç Karluk'u orada yendim* (Mo / Şine Us G 1-2).

çik bodunug bınam süre kelti: *Çik halk(ı)nı bin kişilik (ordum) sürerek geldi* (Mo / Şine Us G 2).

çik bodunka tutuk at birtim: *Çik halk(ı)na tutuk (ünvanlı kişi) tayin ettim* (Mo / Şine Us G 2).

türük bodunka sagır çolugan yagırtukda ... çor sançıp ölürüp oğlın kişisin bu o ...bu az ilig tutdı: *Türk millet(i)ne Sagır Çolugan düşman olduğunda (Köli Çor) mızraklayarak öldürüp çocuklarını karısını tutsak aldı* (Mo / Köli Çor B 4-5).

köli çor **türk bodun** ... kaganıña ili bilgesin üçün alpin erdemin üçün kazgantı: *Köli Çor Türk millet(i) kağanına, devletine bilgili olduğu için yiğit (ve) erdem sahibi olduğu için kazandı* (Mo / Köli Çor B 6-7).

köli çor **tarduş bodunug** ite ayu olurtı: *Köli Çor Tarduş halk(ı)nı düzenleyerek yönetti* (Mo / Köli Çor D 2).

tokuz oguzka yiti sünüş sünüşdükde ... tökdi: *Dokuz Oğuz (ile) yedi (kez) savaştı ... döktü* (Mo / Köli Çor D 4-5).

türük bodun öñre kün tugsıkıña kesre kün batsıkıña tegi biriye tavgaçka yırye yışka tegi kazgantuk üçün ol kız oğlın körti: *Türk millet(i) doğuda gün doğusuna batıda gün batısında kadar güneyde Çin'e kuzeyde ormana kadar elde ettiği için kızını evladını gördü* (Mo / Ongi B 2).

türk bodun atı yok bolu barmış erti: *Türk millet(inin) adı yok olup gidiyor idi* (Mo / Ongi B 3).

türk bodun yitmezün teyin yulug ermezün teyin üze teñri tir ermiş: *Türk halk(ı) yok olmasın zarar görmesin diye yukarıda Tanrı (şöyle) dermiş* (Mo / Ongi B 3).

tavgaç bodun tokıdım yıgdım: *Çin halk(ını) vurdum, topladım* (Mo / Ongi G 1).

uygur yirinte yaglakar kan ata keligme **kırkız oğlu** men: *Uygur ülkesinde(ki) Yaglakar Han(ı'nı) sürerek gelen Kırgız oğluyum* (Mo / Suci 1-2).

beş yegirmi yaşında **tavgaç kağa** bardım: *On beş yaşında Çin Kağan(lıǵı)'na gittim* (Ye / Begre 9).

kırkız kanı bitimişin: *Kırgız Kağan(ı'nın) yazdırdığı(dır)* (Ye / Haya Baji 6).

er erdem için **töpöt kanka** yalavaç bardım kelmedim: *Kahramanlık için Tibet Han(ı)'na elçi oldum, geri dönmedim* (Ye / Altın Köl II 7).

yüz kümül bodunum yita adrılıtım: *Yüz Kümül halkım eyvah! (Onlardan) ayrıldım* (Ye / Kızıl Çıraa II 4).

yeti otuz yaşında elim için **tokuz tatar** ...: *yirmi yedi yaşında yurdum için Dokuz Tatar ...* (Ye / Herbis Baarı 4).

teñri elimke er erdemim için **uygur kanda** berü keltim: *Kutlu yurduma kahramanlığım için Uygur Kağan(lıǵı)ndan geri geldim* (Ye / İyme I 7).

on ok yarışımız: *On Ok vadimiz* (Kır / Koçkor I).

on ok yarışımız: *On Ok vadimiz* (Kır / Koçkor III).

bu kimiñ tiser bezgek **yaglakar kan**: *Bu (mezar) kimin deseniz titretici / korkutucu / heybetli Yaglakar Han (boyundan birine aittir)* (Çin / Karı Çor Tigin 1-3).

2.4.3. Yer Adı Niteliğindeki Kavram İşaretleri

Ad biliminin bir kolu olan yer adları bilimi / toponimi özellikle tarihî metinlerde bulunan yer adlarının incelemesinde önem arz eden bir bilim dalıdır. Köktürk harfli yazıtlara dönemlerinin resmî tarihleri olma özelliğini kazandıran unsurlardan birisi yazıtlardaki yer adlarıdır. Özellikle kağan ve kumandalık yazıtlarında yaylak ve kışlak merkezleri, yönetim merkezlerinin bulunduğu yerler, savaş alanları, hüküm sürülen ya da kaybedilen alanlar açık bir şekilde ifade edilmiştir.

Köktürk harfli yazıtlarda sentaktik (söz dizimsel) yöntemle oluşturulmuş yer adları aşağıda belirtilmiştir:

türük kagan **ötügen yış** olursar ilte buñ yok: *Türk Kağanı Ötüken Orman(ı'nda) oturursa (yönetirse) ülkede sıkıntı yok* (Mo / Köl Tigin G 3).

ilgerü **şantun yazıka** tegi süledim: *Doğuda Şantung Ova(sı)'na kadar ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin G 3).

birgerü **tokuz ersiñe** tegi süledim: *Güneyde Dokuz Ersin'e kadar ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin G 3).

kurıgaru **yençü ögüz keçe temir kapıgka** tegi süledim: *Batıda Yençü Irmağ(ı'nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim* (Mo / Köl Tigin G 3-4).

ötügen yışda yig idi yok ermiş il tutsık yir **ötügen yış** ermiş: *Ötüken Orman(ı)'ndan daha iyi bir yer yok imiş. Yurt edinilecek yer Ötüken Orman(ı) imiş* (Mo / Köl Tigin G 4).

birye **çugay yış tögültün yazı** konayın tiser türük bodun ölsikig: *Güneyde Çugay Orman(ı'na) Tögültün Ova(sı'na) yerleşeyim dersin Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Köl Tigin G 6-7).

ötügen yış olursar beñü il tuta olurtaçı sen: *Ötüken Orman(ı'nda) oturursan sonsuzsa kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin* (Mo / Köl Tigin G 8).

ilgerü **kadırkan yışka** tegi kirü **temir kapıgka** tegi konturmuş: *Doğuda Kingan Orman(ı)'na kadar batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmiş(ler)* (Mo / Köl Tigin D 2).

eçim kagan birle ilgerü yaşıl ögüz **şantun yazıka** tegi süledimiz: *Amcam Kağan ile doğuda Sarı Irmak'a (ve) Şantung Ova(sı)'na kadar ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 17).

kurıgaru **temir kapıgka** tegi süledimiz kögmen aşı kırkız yirişe tegi süledimiz: *Batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettik, Kögmen (Dağları'nın) ötesinde Kırgız ülkesine kadar ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 17).

ilgerü **kadırkan yışıg** aşı bodunug anşı konturtumuz anşı itdimiz: *Doğuda Kingan Orman(i)'ni aşarak halkı öyle yerleştirdik, öyle örgütledik* (Mo / Köl Tigin D 21).

kurıgaru **keñü tarmanka** tegi türük bodunug anşı konturtumuz anşı etdimiz: *Batıda Kengü Tarman'a kadar Türk millet(i)ni öyle yerleştirdik öyle örgütledik* (Mo / Köl Tigin D 21).

ıduk **ötüken yış** bodun bardıg: *Kutsal Ötüken Orman(i) millet(i) (yerini bırakıp) gittin* (Mo / Köl Tigin D 23).

sünüg batımı karıg söküp **kögmen yışıg** toga yorıp kırkız bodunug uda bastımız: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(i)'ni aşarak Kırgız millet(i)ni uykuda bastık* (Mo / Köl Tigin D 35).

kaganın birle **soña yışda** sünüşdümüz: *Kağanı ile Songa Orman(i)'nda savaştık* (Mo / Köl Tigin D 35).

ol yılka türgiş tapa **altun yışıg** toga **ertiş ögüzüg** keçe yorıdımız: *O yıl Türgişlere doğru Altay Orman(i)'ni aşarak (ve) İrtiş Irmağ(ı)'ni geçerek yürüdük* (Mo / Köl Tigin D 36-37).

sogdak bodun iteyin tiyin **yinçü ögüzüg** keçe **temir kapıgka** tegi süledimiz: *Soğdakları düzene sokayım diye İnci Irmağ(ı)'ni geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin D 39).

tamag ıduk başta sünüştümüz: *Tamag kutsal tepe(si)nde savaştık* (Mo / Köl Tigin K 1).

kara költe sünüşdümüz: *Kara Göl'de savaştık* (Mo / Köl Tigin K 2).

eñ ilk **toğu balıkda** sünüşdümüz: *İlk önce Togu şehir(i)nde savaştık* (Mo / Köl Tigin K 4).

bişinç **ezgenti kadızda** oguz birle sünüşdümüz: *Beşinci (olarak) Ezgenti Kadız'da Oğuz(lar) ile savaştık* (Mo / Köl Tigin K 7).

amga korgan kışlap yazıña Oguzgaru sü taşıkdımız: *Amga Korgan('da) kışlayıp Oğuzlara doğru ordu sevk ettik* (Mo / Köl Tigin K 8).

türük kagan **ötügen yış** olursar ilte buñ yok: *Türk Kağan(ı) Ötüken Orman(ı'nda) yönetirse ülkede sıkıntı olmaz* (Mo / Bilge Kağan K 2).

ilgerü **şantung yazık**a tegi süledim taluyka kiçig tegmedim: *Doğuda Şantung Ova(sı'na) kadar ordu sevk ettim, okyanusa pek az kala durdum* (Mo / Bilge Kağan K 2).

tokuz ersiñe teg süledim tüpütke kiçig tegmedim: *Dokuz Ersin'e kadar ordu sevk ettim; Tibet'e pek az kala durdum* (Mo / Bilge Kağan K 3).

kurıgaru **yinçü ögüz** keçe **temir kapıg**ka tegi süledim yırgaru yir bayırku yeriñe tegi süledim: *Batıda İnci (Sir Derya) Irmağ(ı'nı) geçerek Demir Kapı'ya kadar ordu sevk ettim, kuzeyde Yir Bayırku ülkesine kadar ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan K 3).

ötügen yışda yig idi yok ermiş il tutsık yir **ötügen yış** ermiş: *Ötüken Orman(ı)'ndan daha iyi bir yer yok imiş. Yurt edinilecek yer Ötüken Orman(ı) imiş* (Mo / Bilge Kağan K 3).

birye **çugay yış** **tögültün yazı** konayın tiser türük bodun ölsikig: *Güneyde Çugay Orman(ı'na) Tögültün Ova(sı'na) yerleşeyim dersin Türk millet(i) öleceksin* (Mo / Bilge Kağan K 5).

ötügen yış olursar beñü il tuta olurtaçı sen: *Ötüken Orman(ı'nda) oturursan sonsuzsa kadar devlet sahibi olup hükmedeceksin* (Mo / Bilge Kağan K 6).

ilgerü **kadırkan yış**ka tegi kirü **temir kapıg**ka tegi konturmuş: *Doğuda Kingan Orman(ı)'na kadar batıda Demir Kapı'ya kadar (halklarını) yerleştirmiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 3-4).

ilgerü kün togsıkka bükli kaganka tegi süleyü birmiş kurıgaru **temir kapıg**ka tegi süleyü birmiş: *Doğuda gün doğusuna Bükli hakanına kadar ordu sevk edivermiş(ler); batıda Demir Kapı'ya kadar ordu sevk edivermiş(ler)* (Mo / Bilge Kağan D 8).

eçim kagan birle ilgerü **yaşıl ögüz şantung yazık**a tegi süledimiz: *Amcam Kağan ile doğuda Sarı Irmak('a) (ve) Şantung Ova(sı)'na kadar ordu sevk ettik* (Mo / Bilge Kağan D 15).

kurıgaru **temir kapıg**ka tegi süledimiz: *Batıda Demir Kapı'ta kadar ordu sevk ettik* (Mo / Bilge Kağan D 15).

kögmen yir sub idisiz kalmasın tiyin az kırkız bodunug itip yaratıp keltimiz: *Kögmen ülke(si) sahipsiz kalmasın diye Az (ve) Kırgız halk(ı)nı örgütleyip geldik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

ilgerü **kadırkan yışıg** aşa bodunug ança konturtumuz ança itdimiz: *Doğuda Kingan Orman(ı)'nı aşarak halkı öyle yerleştirdik, öyle örgütledik* (Mo / Bilge Kağan D 17).

kurıgaru **kenü tarbanka** tegi türük bodunug ança konturtumuz ança itdimiz: *Batıda Kengü Tarban'a kadar Türk millet(i)ni öylece yerleştirdik, öylece örgütledik* (Mo / Bilge Kağan D 18).

ıduk ötüken yış bodun bardıg: *Kutsal Ötüken Orman(ı) millet(i) (yerini bırakıp) gittin* (Mo / Bilge Kağan D 19).

ıduk başda sünüştüm ol süg anta yok kışdım: *Iduk Baş'ta savaştım, o ordu(yu) orada yok ettim* (Mo / Bilge Kağan D 25).

sünüg batımı karıg söküp **kögmen yışıg** toga yorıp kırkız bodunug uda bastımız: *Mızrak batımı karı söküp Kögmen Orman(ı)'nı aşarak Kırgız millet(i)ni uykuda bastık* (Mo / Bilge Kağan D 27).

sona yışda sünüştüm: *Songa Orman(ı)'nda savaştım* (Mo / Bilge Kağan D 27).

ol yılka türgiş tapa **altun yışıg** toga **ertiş ögüzüg** keçe yorıdım: *O yıl Türgişlere doğru Altay Orman(ı)'nı aşarak (ve) İrtiş Irmağ(ı)'nı geçerek yürüdüm* (Mo / Bilge Kağan D 27).

otuz yaşıma **beş balık** tapa süledim: *Otuz beş yaşımda Beş Balık'a doğru ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Kağan D 28).

beş balık anı üçün ozdı: *Beş Balık onun için kurtuldu* (Mo / Bilge Kağan D 28).

tamag ıduk başta sünüştümüz: *Tamag kutsal tepe(si)nde savaştık* (Mo / Bilge Kağan D 29).

üçünç **çuş başta** sünüştüm: *Üçüncü (olarak) Çuş başında savaştım* (Mo / Bilge Kağan D 30).

dörtünç **ezgenti kadızda** sünüştüm: *Dördüncü (olarak) Ezgenti Kadız'da savaştım* (Mo / Bilge Kağan D 31).

otuz artukı eki yaşına **amgı korgan** kışladukda yut boltı: *Otuz iki yaşında Amgı Korgan('da) kışladığımızda kıtlık oldu* (Mo / Bilge Kağan D 31).

töñker tagda tegip tokıdım üç tümen süg ölürtüm: *Tönger Dağ(ı)'nda hücum edip vuruştum, otuz bin askeri öldürdüm* (Mo / Bilge Kağan G 8).

çogay kuzın **kara kumug** olurur ertimiz: *Çogay'ın kuzeyi ile Karakum('da) otururduk* (Mo / Bilge Tonyukuk I B 7).

kök öñüg yoguru ötüken yışgaru uduztum: *Gök Öng'ü güçlükle geçerek Ötüken Orman(ı)'na doğru ordu sevk ettim* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 8).

ineğ kölükin toglada oguz kelti: *İneğ Gölü (ve) Tola'dan Oğuz(lar) geldi(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 8).

türk kaganıg türük bodunug **ötügen yirke** ben özüm bilge tonyukuk tegürtüm: *Türk Kağan(ı)'nı, Türk millet(i)ni Ötüken bölge(si)ne ben kendim Bilge Tonyukuk ulaştırdım* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 10).

ötügen yirig konmış tiyin esidip biriyeki bodun kuruyakı yırıyakı öñreki bodun kelti: *Ötüken bölgesine yerleşmiş diye işitip güneydeki boylar, batıdaki, kuzeydeki ve doğudaki boy(lar da buraya) geldiler* (Mo / Bilge Tonyukuk I G 10).

ol üç kagan ögleşip **altun yış** üze kabışalım timiş: *O üç kağan anlaşıp Altın Orman(ı)'nda bir araya gelelim demiş(ler)* (Mo / Bilge Tonyukuk I D 3).

ak termel keçe ogruklatdım: *Ak Termel('i) geçerek (dolambaçlı) yolu geride bıraktım* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 1).

anı subka bardımız: *Anı Suy(u)'na (Irmağı'na) ulaştık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 3).

kökmen yışıg ebirü keltimiz: *Kökmen Orman(ı'nın) çevresini dolanarak döndük* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 4).

altun yışda oluruñ tidi: *"Altun Orman(ı)'nda oturun"* dedi (Mo / Bilge Tonyukuk I K 7).

altun yışda olurtumuz: *Altun Orman(ı)'nda otur(uyor)duk* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 8).

yarış yazıda tirilelim timiş: *Yarış Ova(sı)'nda toplanalım demiş* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 9).

altun yışıg yolsızın aşdımız: *Altun Orman(ı)'nı yolsuz aşttık* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

irtiş ögüzüg keçıgsızın keçdimiz: *İrtiş Irmağ(ı)'nı geçit olmadan geçtik* (Mo / Bilge Tonyukuk I K 11).

yarış yazıda on tümen sü tirilti: *Yarış Ova(sı)'nda on tümen (yüz bin) asker toplandı* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 1).

ben bilge tonyukuk **altun yışıg** aşā keltimiz **irtiş ögüzüg** keçe keltimiz: *Ben Bilge Tonyukuk Altun Orman(ı)'nı aşarak geldik, İrtiş Irmağ(ı)'nı geçerek geldik* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 2-3).

yinçü ögüzüg keçe tinsi oğlu aytıgma beñlig **ek tagıg** ertü ...: *İnci Irmağ(ı)'nı geçerek Tinsioğlu (Gögün Oğlu) (diye) adlandırılan (ve âdeta insana) huzur (veren) Ek Dağ(ı)'nı aşarak ...* (Mo / Bilge Tonyukuk II B 9).

temir kapıgka tegi irtimiz: *Demir Kapı'ya kadar ulaştık* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 1).

türük bodun **temir kapıgka tinsi oğlu aytıgma tagka** tegmiş idi: *Türk millet(i) Demir Kapı'ya (ve) Tinsioğlu (Gögün Oğlu) (diye) adlandırılan dağa (o zamana kadar Türklerin) ulaşmışlığı hiç yoktu* (Mo / Bilge Tonyukuk II G 2-3).

boz ok başın akıza **uçuz kölke** atlıgın töke barmış: *Boz Ok liderine hücum ederek Uçuz Göl'e atlısıyla döküvermiş* (Mo / Tes K 3).

kasar kurıg kontı çıt tikdi örgin yaratdı: *Kasar'ın batısına yerleşti. Çit dikti, taht kurdu* (Mo / Tes G 2).

akıza barmış **uçuz kölke** atlıgın töke barmış: *Hücum ederek varmış Uçuz Göl'e atlısıyla dökmüş* (Mo / Tariat D 2).

ötüken ili ögres ili ekin ara **orkun ögüzde** olurmuş: *Ötüken yurdu, Ögres yurdu (bu) ikisinin arasında Orhun Irmağ(ı)'nda hüküm sürmüşler* (Mo / Tariat D 3-4).

sekiz otuz yaşıma yılan yılka **türük elin** anta bulgadım anta artatdım: *Yirmi sekiz yaşımda yılan yıl(in)da Türk yurdunu o zaman karıştırdım o zaman bozguna uğrattım* (Mo / Tariat D 5).

kömür tagda yar ögüzde üç tuglğ türük bodunka anta yetinç ay tört tegirmike anta tokıtturtım: *Kömür Dağ'ı'da Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı)na o zaman yedinci ay(in) on dördünde orada dövdürttüm* (Mo / Tariat D 7-8).

küç **kara sub** ermiş: *(Muhtaç olduğunuz) güç Kara Su('da) imiş* (Mo / Tariat G 5).

kagan atanıp katun atanıp **ötüken ortusında aş ögüz baş kan ıduk baş kidinin** örgin bunta etitdim: *Kağan atanıp hatun atanıp Ötüken ortasında As Öngüz Baş(ı'nın), Kan Iduk Baş(ı'nın) batısında hükümdarlık otağını burada kurdurdum* (Mo / Tariat G 6).

ulu yılka **ötüken ortusında aş ögüz ıduk baş** kitininte yayladım: *Ejderha yıl(in)da Ötüken ortasında, As Öngüz Iduk zirvesinin batısında yazı geçirdim* (Mo / Tariat B 2).

yaylağım **ötüken kuzı** kidin uçı **tez başı** öñdüni **künüy bez** iç ilağım **ötüken yeri** onı **tarkan süy** yağ bodun kagağı birigerü uçı **altun yış** kidin uçı kömen iligerü uçı költ ...: *Yaylağım Ötüken('in) kuzey (tarafı) batı ucu, Tes başı, doğusu Hanui Gol ve Hünüi Gol iç ormanlarım / asıl ormanlarım Ötüken yeri; Ongı Tarkan Süy, yakın halkın kağanınki: Güney ucu Altay Dağları, batı ucu Kögmen, doğu ucu...* (Mo / Tariat B 5).

keyre başınta üç birküde kan süsi ... katıltım: *Keyre Başı'nda Üç Birkü'de han ordusu ... katıldım* (Mo / Şine Us K 7).

kara kum aşmış kögerde **kömür tagda yar ögüzde** üç tuglğ türük bodun ...: *Kara Kum'u aşmış, Köger'de Kömür Dağ(ı)'nda Yar Irmağ(ı)'nda üç tuğlu Türk halk(ı) ...* (Mo / Şine Us K 8).

seleğe kidin yılun kol berdın sıñar **şıp başı**ña tegi çerig itdim: *Selenge('nin) batısından Yılın Kol('un) güney yanındaki Şıp Başı'na kadar asker yerleştirdim* (Mo / Şine Us D 3).

keregün sakışın **şıp başın** yöre kelti: *Keregü'yyü, Sakış'ı Şıp Başı'nı yürüyerek geldi(ler)* (Mo / Şine Us D 4).

sekizinç ay eki yanıka **çığılur költe** kasuy kezü sünüşdüm: *Sekizinci ay(in) iki(nci) gününde Çığılur Göl(ü)'nde Kasuy boyunca savaştım* (Mo / Şine Us D 6).

ol ay biş yigirmike **keyre başı üç birküde** tatar birle katı tokıdım: *O ay(ın) on beşinci günü Keyre Başı('nda) Üç Birkü'de Tatar(lar) ile şiddetli bir şekilde savaştım* (Mo / Şine Us D 6).

tabışkan yıl bişinç ayka teg ... **öğüz başı** anta **ıduk baş kidinte** yabaş tokuş beltirinte anta yayladım: *Tavşan yıl(ının) beşinci ayına kadar ... Öngüz Başı (ve) orada Iduk zirvesi(nin) batısında Yabaş ve Tokuş (Irmağı'nın) kavuştuğu yerde yayladım* (Mo / Şine Us D 8-9).

ertiş öğüzüg arkar başı tuşı anta **er kemiş** altın ..anta ... keçdim: *İrtiş Irmağı'nı Ark(ar) Başı'nın karşısındaki Er Kemiş('ın) altından geçtim* (Mo / Şine Us G 1).

bolçu öğüzde üç karlugug anta tokıdım: *Bolçu Irmağı'nda Üç Karuk'u orada yendim* (Mo / Şine Us G 1-2).

tiz başı çıttımın yayladım: *Tes Başı('nda) çitle çevirili (yerimde) yayladım* (Mo / Şine Us G 2).

kazluk költe ...da körti: *Kazluk Göl'de ... gördü* (Mo / Şine Us G 2-3).

biş yigirmike **taygan költe** tiriltim: *On beşinci (gün) Taygan Göl(ü) 'nde toplandık* (Mo / Şine Us G 3).

kara yotulkan keçip kelirti: *Kara Yotulkan('ı) geçip (onları) getirdiler* (Mo / Şine Us G 3).

yula költe kotdum: *Yula Göl(ü) 'nde (yakınında evimi) kurdum* (Mo / Şine Us G 6).

yogra yarışda süsin anta sançdım: *Yogra Yarış'ta ordusunu orada mızrakladım* (Mo / Şine Us G 7).

bir yigirmineç ay yigirmike **kara buluk** öndün **sukak yulı** anta çigil tutuk ...: *On birinci ay(ın) yirminci (gününde) Kara Buluk ('un) doğusundaki Sukak Yulı('nda) Çigil(lerin) valisi ...* (Mo / Şine Us G 11).

sogdak tabgaçka seleñede **bay balık** yapıtı berdim: *Selenge'de Soğd ve Çinlilere Bay Balık('ı) inşa ettiriverdim* (Mo / Şine Us B 5).

yariş agulıg ara **yetük başı**nta ara ...: *Yarış (ve) Agulıg arasında Yetük Başı'nda ...* (Mo / Şine Us B 6).

biş balıkda tört sünüş sünüşdükde köli çor oplayu tegip bulgayu ...: *Beş Balık'ta dört savaşta Köli Çor boğa gibi saldırıp (savaş alanını) karıştırarak* (Mo / Köli Çor B 11).

köli çor özlüki yegren at binip anta kerü barıp **yinçü ögüzüg** keçip temir kapıgka tezikke tegi sü... kazgantı: *Köli Çor beylik doru atına binip oradan batıya gidip İnci Irmağ(ı)'nı geçip Demir Kapı'ya Tezik'e kadar ordu ... kazandı* (Mo / Köli Çor D 3-4).

kumul balıkka tegdim: *Kumul şehr(i)ne saldırdım* (Mo / Ongi G 1).

beş balıkka bartıg: *Beşbalık'a ulaştık* (Mo / Hoid Tamir II 2).

küzte **tonyın taşka** ertim: *Güzün Tonyın Taş'a ulaştım* (Mo / Hoid Tamir II 3).

ıt yıl altınç ay eki teñride kut bulmış **ötügen** elinde yegen erkin: *Köpek yıl(ının) altıncı (ayının) iki(sinde) Tanrı'da kut bulmuş Ötüken ilinde (ben) Yegen Erkin('im)* (Mo / Hoid Tamir VII 1-3).

tegres elimde kesre tokuzunç ayka ertim: *Tegres yurdumda sonra dokuzuncu ayda ulaştım* (Mo / Hoid Tamir VIII 3-4).

ini öz inençü yılan yıl öz inençü tarduş köli çor **beş balık**ka barır biz: *İni Öz İnençü yılan yıl(ında) Öz İnençi (ile) Tarduş Köli Çor Beşbalık'a gideriz* (Mo / Hoid Tamir XIV 1-5).

beş balıkka kutlug alp yüzi sün körki bolzun: *Beşbalık'a Kutlug Alp('in) yüzü güzelliği olsun* (Mo / Hoid Tamir XV 4-6).

yılan yıl onuç ayka ini öz inençü **beş balık**ka barır men: *Yılan yıl(ının) onuncu ayında İni Öz İnençü Beşbalık'a giderim* (Mo / Hoid Tamir XVI 1-3).

uygur yirinte yaglakar kan ata keligme kırkız oğlu men: *Uygur ülkesinde(ki) Yaglakar han(ını) sürerek gelen Kırgız oğluyum* (Mo / Suci 1-2).

ol kanım elimin bengüsü **kara seğırte**: *O hanım, yurdumun ebedî taşı Kara Sengir'de* (Ye / Haya Baji 2).

kişi arası eşid **kara seğır** keçig inançu külüg çigsi beg: *Kişi(ler) arası(nda) işit Kara Sengir Geçiti('nde) (ben) Inançu Külüg Çigşi Bey'im* (Ye / Haya Baji 4-5).

er erdemim için **kara seğirde** ülkeni altı bağ keşdimde ben: *Kahramanlığım için Kara Sengir'deki yurdunu altı birleşik (halk)tan idim* (Ye / Haya Baji 5).

kara seğirdenden ayrıldım: *Kara Sengir'den ayrıldım* (Ye / Haya Baji 5).

altın soğa yış keyiki artgıl taşgıl: *Altın Songa Orman(ı'nın) yabanî hayvanları artsın, çoğalsın* (Ye / Altın Köl I 7).

erdemin **ağın elinde** kara kanka barıpan yalavaç barıpan kelmediniz begimiz e: *Kahramanlığınla Ağın ilinde Kara Han'a varıp elçi (olarak) gidip gelmediniz beyimiz* (Ye / Uybat I 4-5).

idil yerim e beñü balbalı: *İdil yerim(in) ebedî balbalı* (Ye / Tuba II 3).

altu şağa kelip elim kanım tersin bunta: *Altı Şan'a gelip yurdum hanım güç olanı bunda* (Ye / Ak Yüs I 1-2).

iş kem ügüz beñü yerlendim: *İş Kem Irmağ(ı'nın) (kenarına) ebedî yerleştim* (Ye / Bay Bulun I 5).

orkon yerini aldokta azıglıg toñuz teg: *Orhun yerini aldığınızda vahşi domuz gibi(ydiniz)* (Ye / Uybat VI 3).

esiz e **ak kaya yurt** eşidgü öd: *Ne yazık! Ak Kaya yurd(um). İştittiği zaman* (Ye / Baykolovo).

bıñ bükde anıda kü udımız **kem ügüz**: *Bin ormanda Kem Irmağ(ı)* (Ye / Mugur Sargol I 1).

Y A G L A K A R K A N

ԵՂԱԿԱՆ ԿԱՆԱԿԵԾ

3. SONUÇ VE ÖNERİLER

3.1. Sonuç

Türk dilinin ilk yazılı örneklerini Eski Türkçe Dönemi'nde kağanlar / kumandanlar ve halk tarafından dikilmiş / yazılmış yazıtlar oluşturmaktadır. Köktürk alfabesiyle meydana getirilmiş bu yazıtlar hakkında²² birçok bilim insanı tarafından çeşitli bilim dallarının sınırları içerisinde araştırmalar yapılmıştır.

Köktürk harfli yazıtların bulunduğu bölgelerde Ön-Türkler olarak anılan Saka, Hun, Ruan-ruan ve yazıtların oluşturulduğu I. Türk Kağanlığı, II. Türk Kağanlığı ve Ötüken Uygur Kağanlığı gibi devletler kurulmuş; aynı topraklarda birçok Türk boy ve topluluğu birbirlerinin varisi olarak hüküm sürmüştür. Bu sebeple çalışma Türk kağanlıklarının hüküm sürdüğü 5 bölgeye ayrılırken; yazıtları dikenler ve boylar da göz önünde bulundurulmuştur. Söz konusu bölgelerde farklı tarihlerde farklı Türk boy ve toplulukları tarafından oluşturulmuş başta Köktürk harfli yazıtlar olmak üzere mezarlar, kurganlar, şehir kalıntıları, balballar, petroglifler, heykeller, süs ve kullanım eşyaları hem Türk boy ve topluluklarının hem de yabancı milletlerin tarihi, kültürü, sosyal hayatı, ticari ilişkileri vb. ile ilgili birçok bilgiyi barındırmaktadır. Yazılı eserler olması sebebiyle Köktürk harfli yazıtlar üzerlerinde birçok farklı alandan incelemeler yapılmasına imkân tanımaktadır.

Bilim dünyasına ilk duyuruldukları zamandan beri Köktürk harfli yazıtlar üzerinde özellikle son 150 yılda okuma, anlamlandırma, aktarma, envanter çalışmalarının dışında fonetik, morfolojik, sentaktik, semantik vb. incelemelere dayanan yani dil bilimi alanını kapsayan çalışmalar da yayımlanmıştır.

Sentaks (söz dizimi) alanında yapılan çalışmaların cümle düzeyine odaklanması ya da Eski Türkçe Dönemi eserleri üzerinde sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretlerini ele alan çalışmaların azlığı sebebiyle bu çalışmada Türk boy ve topluluklarının çeşitli yöntemlerle yazdığı / diktiği Köktürk harfli yazıtlar üzerinde sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretlerinin tespiti amaçlanmıştır. 424 Köktürk harfli yazıtın incelendiği çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

²² Köktürk harfli yazıtlar ile ilgili okuma, anlamlandırma, katalog, köken, arkeoloji, kültür vb. konularda yapılan çalışmalara "Bibliyografya" bölümünde yer verilmiştir.

• Belirtisiz isim tamlaması yapısındaki kavram işaretlerinde belirtilen eki sıklıkla işaretlessiz olarak /+Ø+/ kullanılmıştır. Belirtisiz isim tamlaması yapısındaki kavram işaretleri **[sıfatlarıyla birlikte] tamlayan isim + Ø + tamlanan isim + tamlanan (belirtilen) eki** ya da **[sıfatlarıyla birlikte] tamlayan isim + Ø + tamlanan isim + tamlanan + Ø** iki farklı yapıdadır. Boy, kavim, millet ve devlet adları, yer-yön adları, yer, dağ, orman, ova, ırmak, göl, geçit adları başta olmak üzere birçok farklı somut ve soyut kavram işaretinin yapımında belirtisiz isim tamlamalarından yararlanılmıştır.

• Yazıtlarda soyut anlamlı birçok kavram işareti niteleyici unsur göreviyle tamlama oluşturmuştur. **Niteleme sıfatları + isim (niteleme sıfat tamlaması / belirtisiz sıfat tamlaması)** yapısındaki kavram işaretlerinin nitelendirilmesinde somut ve soyut anlamlı farklı sözcükler görev almıştır.

• Tekrar grubu oluşturarak ikileme yapısındaki sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretlerinin oluşmasında eş / yakın anlamlı sözcüklerden ya da zıt anlamlı sözcüklerden yararlanılmıştır. Bazı ikilemelerde kavram işaretleri eksiz olarak yer alırken bazı ikilemelerde ekleriyle beraber bulunmuştur. Bazı ikilemelerdeki kavram işaretleri gerçek anlamını korurken bazıları gerçek anlamlarını yitirerek mecaz anlamda kullanılmıştır. Türk dili tarihi içerisinde yazılı eserlerin üretildiği ilk dönem olan Eski Türkçe Dönemi'nde sentaktik (söz dizimsel) yöntemle oluşmuş ikilemelerin varlığı Türkçenin zenginliğini ve eskiliğini kanıtlarken aynı zamanda ikilemelerin anlamı güçlendirmek amacıyla kullanılması Türkçeyi kullananların dil kullanımlarındaki ustalıklarını göstermektedir.

• “Birleşik Fiil” başlığı altında “isim + (yardımcı) fiil yapısındaki kavram işaretleri”, “nesne + fiil yapısındaki kavram işaretleri”, “zarf + fiil yapısındaki kavram işaretleri”, “asıl fiil + -A / -U / -o + betimlemeli fiil yapısındaki kavram işaretleri” değerlendirilmiştir. Bu yapıda pek çok yeni fiillerin yapıldığı tespit edilmiştir.

• İsim + (yardımcı) fiil yapısındaki kavram işaretleri Köktürk harfli yazıtlarda isim veya isim soylu bir kavram işareti ile bol-, kıl- / kış-, et- / it-fiillerinin ve er- ek-fiilinin kullanımıyla oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır.

• Aynı tekrar gruplarında olduğu gibi Köktürk harfli yazıtlarda fiil deyimlerinin (nesne + fiil yapısındaki kavram işaretleri, zarf + fiil yapısındaki kavram işaretleri) verilmek istenen mesajı güçlü kılıp pekiştirmek amacıyla kullanılmıştır. Fiil deyimleri genellikle mecaz anlamlıdır. Moğolistan bölgesinde bulunan Orhun Yazıtları'nda, Tes Yazıtı'nda, Tariat Yazıtı'nda ve

Şine Us Yazıtı'nda fiil deyimlerinin daha sık kullanıldığı saptanmıştır. Bunun sebebinin yazıtları diktiren kişilerin hem kağan veya kumandanlar hem de bu tür yazıtların giriş, gelişme ve sonuç bölümlerine sahip edebî metinlerden olmasıyla ilgilidir. Bu metinlerde kullanılan dil Türkçenin o dönemde ne kadar gelişmiş bir dil olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

• Özel ad grubu niteliğindeki kavram işaretlerinden olan kişi adlarının en az iki ad veya ünvan dan oluştuğu görülmektedir. Eski Türk boy ve topluluklarının kişi adı vermesinin arka planında birçok kültürel ve maddi dünyaya ait kodlar olduğu tespit edilmiştir. Kişi adlarının verilmesinde ünvanlar dışında din ve inanışların, hayvan ve bitki adlarının, doğada bulunan maddelerin, eşyaların, gök cisimlerinin, boy ve topluluk adlarının, askerî ve idari ünvanların, olumlu anlam taşıyan adların, olumsuz anlam taşıyan adların, eylem köklerinin üzerinde görevli dil öğelerinin kalıplaşmasıyla oluşan yapıların, kişilerin fiziksel özelliklerinden oluşan adların ve meslek adlarının etkisi bulunmaktadır. Ayrıca kişi adlarının parçası olan ünvan niteliğindeki kavram işaretlerinin bazılarının ödünçleme yoluyla Eski Türkçeye geçtiği belirlenmiştir. Boy, kavim, millet ve devlet adları kağan / kumandanlık yazıtlarında daha sık yer almıştır. Yer adlarında ise önce yerin ismini belirten özel ad ile yış, yazık, ögüz, balık, yir, köl, sub, tag, il cins adları arasında sürekli bir ilişki kurularak belirtili isim tamlaması oluşturma yöntemiyle yer adları kavramları işaretlenmiştir. Ayrıca bazı yer adları işaretlenirken sıfat tamlamalarından, boy adı + yir yapısındaki belirtisiz isim tamlamalarından yararlanılmıştır.

3.2. Öneriler

• Eski Türkçe Dönemi'nde yazılmış Köktürk harfli yazıtlardaki sentaktik (söz dizimsel) yöntemle oluşturulmuş kavram işaretlerinin tespitinin amaçlandığı bu çalışmadaki sınıflandırma ve yöntemin Eski Uygur Türkçesi Dönemi'nde meydana getirilmiş eserlere uygulandığında sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretlerinin çeşitleneceği ve sayılarının artacağı bir gerçektir. Bu nedenle sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretlerinin Eski Uygur Türkçesi ve bu dönemin devamı olan Karahanlı Türkçesi Dönemi eserlerindeki durumlarına bakılması gerekmektedir. Bunun için Budizm, Manihaizm, Hristiyanlık ve İslamiyet çevresinde meydana getirilmiş Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış dinî eserlerde aynı zamanda Eski Uygur Türkçesi ile yazılmış alan yazınında “sivil belgeler” olarak adlandırılan din dışı konularda yazılmış eserlerde ve belgelerde bulunan sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretleri tespit edilmelidir.

- Sentaktik (söz dizimsel) yöntemle yapılmış kavram işaretleri ile ilgili Türkçenin diğer tarihî, modern şivelerinde / lehçelerinde ve ağızlarında müstakil çalışmalar yapılmalıdır.

- Dil bilgisi, dil bilimi ve ders kitaplarında sentaktik (söz dizimsel) yöntem konusuna daha fazla yer verilmelidir.

- Morfolojik yöntemle (eklerle) kavramları işaretleme yönteminde nasıl tek bir sözcük ifade ediliyorsa sentaktik (söz dizimsel) yöntemin de aynı amaçla kullanıldığı hedef kitleye detaylı bir şekilde öğretilmelidir.

K A R I Ç O R T İ G İ N

ԿԵՐՆ ԿՆԼ ԴԿՆ

4. BİBLİYOGRAFYA

- Abik, A. D. ve Dağıstanlıoğlu, B. E. (2024). Harezm Türkçesinde fiil tabanlı birleşikler: kisasü'l-enbiyâ örnekleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 33(2), 669-690.
- Ağca, F. (2015). Eski Türkçe kö:k teñri ve kö:k kalık ikilemeleri üzerine. *Türkbilig*, 30, 201-222.
- Ağca, F. (2021). *Dillik ölçütlere göre eski Uygurca metinlerin tarihlendirilmesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ağca, F. (2021). Eski Türkçede asimetrik olumsuzluk. Ayagka tegimlig bahşi: Festschrift in honor of Marcel Erdal içinde (ss. 11-24) Cambridge: Harvard University Press.
- Ahanov, K. (2013). *Dil bilimin esasları*. (Aktaran: M. Ceritoğlu). Ankara: TDK Yayınları.
- Akar, A. (2018). *Türk dili tarihi*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Aksan, D. (1977). Köktürkçeden bugüne, Türkçede ödünçlemeler üzerine bir sözcük istatistiği araştırması. *Türk Dili*, XXXVI, 313, 344-347.
- Aksan, D. (1999). *Anlambilim anlambilim konuları ve Türkçenin anlambilimi*. Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, D. (2000). *En Eski Türkçe'nin izlerinde: Orhun ve Yenisey Yazıtları üzerinde sözcükbilim, anlambilim ve biçembilim incelemelerinin aydınlatıldığı gerçekler*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aktan, B. (2008). Divanü Lûgati't-Türk'ün söz varlığında yer alan ikilemeler. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 1-12.
- Alimov, R. (2014). Tanrı Dağı Yazıtları. *Eski Türk runik yazıtları üzerine bir inceleme*. Konya: Kömen Yayınları.
- Alyılmaz, C. (1994). *Orhun Yazıtlarının söz dizimi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2002). Eski Türk şehirleri ve Semerkant. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 303-311.

- Alyılmaz, C. (2003). *Epigrafiik belgelemeler ve yüzey araştırmaları / epigraphic documantation and surface researches. Moğolistan'daki Türk anıtları projesi 2001 yılı çalışmaları / work for the project Turkish monuments in Mongolia in year 2001*. Ankara: TİKA, 329-379.
- Alyılmaz, C. (2003). Moğolistan'da eski Türk kültür ve medeniyetine ait bazı eserler ve bulundukları yerler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 21, 181-199.
- Alyılmaz, C. (2003). Türkçede fiil deyimleri ve öğretilimi üzerine. *Türk Dili*, 620, 148-156.
- Alyılmaz, C. (2004). *Eski Türkçenin söz varlığının düz ve ters dizimi*. Ankara: Kurmay Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2004). Kutlugun mührü (Mutrıın Temdeg Yazıtı). *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 23, 1-6.
- Alyılmaz, C. (2004). Türk tengri dini edebî çevresi (Orhun Türkçesi Dönemi). Türk Dünyası Edebiyat Tarihi içinde (ss. 1-24) Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2005). *Orhun Yazıtlarının bugünkü durumu*. Ankara: Kurmay Yayınevi.
- Alyılmaz, C. (2006). Kırgızistan'daki (Kök)türk harfli yazıtların bugünkü durumu. *Journal of Turkic Civilization Studies*, (2), 17-27.
- Alyılmaz, C. (2007). *Kök(türk) harfli yazıtların izinde*. Ankara: KaraM Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2013). (Kök)Türk harfli Eski Türk Yazıtlarının Kırgızlar açısından önemi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(4), 1-26.
- Alyılmaz, C. (2015). *İpek yolu kavşağının ölümsüzlük eserleri*. Ankara: Atatürk Üniversitesi.
- Alyılmaz, C. (2016). “Gobu”stan'ın gizemi (“Kıpçaklar”a giden yol). Bitlis: Bitlis Eren Üniversitesi Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2018). Eski Türk Yazıtları'ndan Adana'daki Kitap Anıtı'na. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7(3), 1428-1443.

- Alyılmaz, C. (2021). *Bilge Tonyukuk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Alyılmaz, C. (2023) Eski Türkler yabancı dil biliyorlar mıydı? *Bezgek Yabancılar Türkçe Öğretimi Dergisi*, 2(1), 1-31.
- Alyılmaz, C. (2023). “Türk”, “Türkçe” ve “Türk dili” kavram işaretleri üzerine. C. Alyılmaz, O. Er ve İ. Çoban (Ed.), *Türkçe eğitiminin güncel sorunları* (2) içinde (ss. 1-44) Bursa: TEKE Akademi Yayınları.
- Alyılmaz, S. (1998). *Prens Kalyanankara ve Papamkara hikâyesinin Uygurcasının söz dizimi*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alyılmaz, S. (2017). *Türkçede nesne tekrarlı fiiller*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Alyılmaz, S. (2018). Türkçede birden fazla anlam ögesiyle (sentaktik yolla) kavramların işaretlenmesi. *Çukurova Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 1, 11-25.
- Amanoğlu, E. K. (2010). 10-13. yüzyıl uygur hukuk vesikalarında kişi adları. *Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 14, 5-11.
- Ata, A. (2019). Orta Asya ve Köktürkler üzerine farklı bir bakış. *Türkoloji Dergisi*, 23(2), 396-412.
- Atabay, N., Özel, S. ve Çam, A. (2003). *Türkiye Türkçesinin sözdizimi*. İstanbul: Papatya Yayınları.
- Atalay, B. (1946). *Türkçede kelime yapma yolları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Aydarov, G. (1971). *Yazık Orhonskih pamyatnikov dreunetyurkskoy pis'mennosti VIII ueka*. Alma-Ata: Hayka.
- Aydın, E. (1997). Orhon Yazıtlarında hendiadyoinler. *Türk Dili*, 577, 417-421.
- Aydın, E. (2011). Eski Türk Yazıtlarındaki çıntan ığaç “sandal ağacı” üzerine. *Bilig / Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 56, 25-32.
- Aydın, E. (2013). Yenisey Yazıtlarındaki tek örnekler. *Türkbilig / Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 14(26), 37-49.
- Aydın, E. (2017). Hoyto–Tamır Tayhar–Çuluu Yazıtları. *Türkbilig*, 33, 1-14.
- Aydın, E. (2019). *Sibirya'da Türk izleri Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.

- Aydın, E. (2021). *Uygur Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, E. ve Karaman, A. (2019). Eski Türk yazıt ve el yazmalarında ikilemeler. *Journal of Old Turkic Studies*, 3(2), 259-286.
- Aydın, M. (2025). *Eski Türk kişi adları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Barthold, W. (2010). *Orta Asya, tarih ve uygarlık* (Çev. D. A. Batur). İstanbul: Selenge Yayınları.
- Barutcu-Özönder, F. S. (1998). Yenisey Kitabeleri ve yer-sular. *TUBA*, 22, 171-184.
- Barutcu-Özönder, F. S. (2000). Eski Türk çağı kaya yazıtları: I. Örük Yazıtı, II. Hangiday Yazıtı, III. Arhanan Yazıtı. *Kök Araştırmalar*, II(1), 121-134.
- Barutcu-Özönder, F. S. (2000). Eski Türk Çağı kaya yazıtları: I. Örük Yazıtı, II. Hangiday Yazıtı, III. Arhanan Yazıtı. *Kök Araştırmalar*, II(1), 121-134.
- Barutcu-Özönder, F. S. (2001). Eski Türk çağı yazıtları: II. Karabalgasun Yazıtı. *KÖK Araştırmalar*, III(1), 179-183.
- Barutcu-Özönder, F. S. (2002). Eski Türklerde dil ve edebiyat. Türkler Ansiklopedisi içinde (ss. 481-501) Cilt 3 Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Batmanov, İ. A. (1959). *Yazık Yeniseyskih pamyatnikov drevnetyurkskoy pis'mennosti*. Frunze: Akademiya Nauk Kirgizskoy SSR, Institut Yazık a i Literaturı.
- Battulga, Ts. (2022). *Mongolyn runi bichgiin dursgalyn shine sudalgaa I-II-III*. Ulaanbaatar: Admon Yayınevi.
- Battulga, Ts., Damchaabadgar S. ve Tumurbaatar, T. (2024). Naran Tolgoisgoos shineer ilruulsen runi bichgiin dursgal. *Mongolian Journal of Anthropology, Archaeology and Ethnology*, 13(2), 109-120.
- Bazin, L. (1988). Başlangıcından bugüne Türk yazılı dili. *Fırat Üniversitesi Dergisi: Sosyal Bilimler*, 2(1), 62-67
- Bazylkhan, N. ve Useev, N. (2025). *Türk bitig yazıtları kataloğu I-II*. Astana: Uluslararası Türk Akademisi.

- Bold, L. (1990). *Bnmau-in nutag dah' hadnı biçees (Tureg biçgiin dursgal)*. Ulaanbaatar: Moğolistan Bilimler Akademisi Yayınları.
- Bold, L. (2006). *Orhon biçgiin dursgal II*. Ulaanbaatar: Moğolistan Bilimler Akademisi Yayınları.
- Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesi biçimsel ve anlamsal işlevli biçimbilgisi (tasnif denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Börekçi, M. (2015). Söz dizim kuramları bağlamında Türkçe söz dizimi. *Journal of Old Turkic Studies*, 10(16), 355-370.
- Caferoğlu, A. (1930). Orhon Abidelerinde atalarsözü. *Halk Bilgisi Haberleri*, 3, 43-45.
- Caferoğlu, A. (2011). *Eski Uyğur Türkçesi sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth century Turkish*. Oxford: Oxford University Press.
- Clauson, G. (1997). Erken Türkçede yabancı unsurlar. (Çev. Ceval Kaya). *Türklük Araştırmaları Dergisi*, 8, 109-118.
- Coşar, A. M. (2019). Türkçe kelime türetmede kuruluş ve diziliş ilişkisi. *Türkoloji Dergisi*, 23(2), 271-287
- Cumagulov, Ç. (1963). *Epigrafika Kirgizii I*. Frunze: Nauka Yayınevi.
- Çağatay, S. (1944). Uygurcadaki hendiadyoinler. *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yıllık Çalışmalar Dergisi*, 1, 97-144.
- Çağatay, S. (1967). Pekiştirilen fiiller. *TDAY Belleten*, 14, 39-50.
- Çetin, E. (2016). Eski Uyğurca metinlerde +Lıg, +Lug ekinin sıfatlarda kullanımı. *International Journal of Language Academy*, 13, 49-58.
- Çetin, E. (2018). Altun Yaruk'ta süreklilik ve tezlik bildiren tasvir fiillerinin Çince orijinal metindeki görünüşleri. *TDAY Belleten*, 66(2), 215-246.
- Çoban, İ. (2020). *Türkiye Türkçesindeki alıntı sözcükler*. Ankara: Eğiten Kitap.
- Çoban, İ. ve Alyılmaz, C. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçedeki alıntı sözcükler hakkındaki görüşlerinin incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16, 40-68.

- Daşdemir, M. (2024). *Oklama yöntemiyle Türkçenin yapısal - işlevsel söz dizimi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Deny, J. (1941). *Türk dili grameri*. İstanbul: Maarif Matbaası.
- Dizdaroğlu, H. (1962). *Türkçede sözcük yapma yolları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Donuk, A. (1988). *Eski Türk devletlerinde idarî - askerî ünvan ve terimler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Ecsedy, H. (1996). Çin menşeli eski Türk ünvanları (Çev. E. B. Özbilen). *Türk Dünyası Araştırmaları*, 100, 185-193.
- Eker, S. (2013). *Çağdaş Türk dili*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Eraslan, K. (2012). *Eski Uygur Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Ercilasun A. B. (2016). *Türk kağanlığı ve Türk bengü taşları*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1984). *Kutadgu Bilig grameri fiil*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (1994). Köl Tigin Yazıtı bir nutuk metni midir? *TDAY Belleten* 1990, 31-39.
- Ercilasun, A. B. (2011). *Türk dili tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ercilasun, A. B. ve Akkoyunlu, Z. (2015). (Kâşgarlı Mahmud) *Dîvânu Lugâti't-Türk giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. Ankara: TDK Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turcic word formation: a functional approach to the lexicon, I-II*. Wiesbaden: Turcologica 9.
- Erdal M. (2004). *A Grammar of old Turkic*. Handbook of oriental studies. Leiden-Boston: Brill Publications.
- Erdem, M. D. ve Demirci, Ü. Ö. (2019). *Köktürkçe*. Ankara: Pruva Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Türk dil bilgisi*. İstanbul: Bayrak Basım.
- Ersoy, F. (2001). Türkçenin sözdizimi üzerine bir bibliyografya denemesi. *TDAY Belleten*, 49, 313- 333.
- Esin, E. (1978). *İslâmiyetten önceki Türk kültür tarihi ve İslâma giriş*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası

- Gabain, A. V. (2007). *Eski Türkçenin grameri*. (Çev. M. Akalın). Ankara: TDK Yayınları.
- Gemalmaz, E. (1982). *Standart Türkiye Türkçesi (STT)'nin formanlarının enformatif değerleri*. Erzurum.
- Gemalmaz, E. (1995). Türkçenin morfo-sentaktik yapısının fonolojisine etkileri. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 3, 1-7.
- Gemalmaz, E. (2010). *Türkçenin derin yapısı*. (Haz. C. Alyılmaz ve O. Mert) Ankara: Belen Yayıncılık.
- Gökçe, F. (2013). *Gramerleşme teorisi ve Türkçe fiil birleşmeleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Guiraud, P. (1999). *Anlambilim*. (Çev. B. Vardar). İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Günay, Ü. ve Güngör, H. (2019). *Türklerin dinî tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat.
- Günay, V. D. (2007). *Sözcükbilime giriş*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Güner, G. (2016). Karahanlı Türkçesinde deyimleşmiş birleşik fiiller. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 2(2), 81-130.
- Hacıeminoğlu, N. (1990). Eski Türkçenin gramer yapısı ve örnek olarak fiilden isim yapan -l eki. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 38(1990), 65-80.
- Hunutlu, Ü. (2019). *Atebetü'l-Hakâyık'ta eksilteli yapılar*. Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, 8(Ek Sayı 1), 785-809.
- Hunutlu, Ü. (2025). *Eski Türkçenin söz dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2002). *Dil, tarih ve insan*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin dil bilgisi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Karaağaç, G. (2022). *Dil bilimi terimleri sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları.
- Karahan, L. (2004). *Türkçenin söz dizimi*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kargı Ölmez, Z. (1997). Kutadgu Bilig'de ikilemeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 7, 19-40.

- Kargı Ölmez, Z. (1998). Kutadgu Bilig’de ikilemeler (2). M. Ölmez ve J. P. Laut (Ed.) Bahşi Ögdisi, 60. Doğum Yılı Dolayısıyla Klaus RÖHRBORN Armağanı içinde (ss. 235-260) İstanbul-Freiburg: Simurg Yayınları.
- Kerimoğlu, C. (2006). Türkçe dil bilgisi öğretiminde söz dizimi ile ilgili kabuller üzerine II. (Cümle Öğeleri). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 119-129.
- Kerimoğlu, C. (2007). Türkçe dil bilgisi öğretiminde söz dizimi ile ilgili kabuller üzerine I (kelime grupları). *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 106-118.
- Keskin, B. (2021). Eski Uygurca ikilemelere katkılar. *Türkiyat Mecmuası* 31, Özel Sayı (2021), 151-175.
- Kızlasov, İ. L. (1994). *Runiçeskie pis'mennosti Yevraziyskih stepey*. Moskova: Rossiyskaya Akademiya Nauk, Institut Archeologii.
- Kızlasov, İ. L. (2003). *Novosti Tyurkskoy runologii ı, Yeniseyskiye nadpisi na gore Yalbak-Taş (Gorniy Altay)*. Moskova: Gumanitariy Yayınevi.
- Klyashorniy, S. G. (1999). Runiçeskiye Pamyatniki Talasa: Problemi datirovki i topografii. İzüçeniye Kulturnogo Naslediya Vostoka. Kulturniye Traditsii i Premstvennost v Razvitii Drevnih Kultur i Tsivilizatsiy içinde (ss. 30-33). Sankt-Peterburg: Evropeyskiy Dom Yayınevi.
- Klyashorniy, S. G. (2001). Novıye otkritiya drevnetyurkskih runiçeskih nadpisey na Tsentralnom Tyan-Şane, İzvestiya Akademii Nauk Kirgızskoy Respubliki 2001/1-2, 73-75.
- Konkobaev, K. ve Useev, N. (2011). Son keşifler ışığında Kırgızistan’da Eski Türk Yazıtları araştırmalarının perspektifleri ve Köktürk harfli bir inanç formülü. M. Ölmez, E. Aydın, P. Zieme, M. S. Kaçalın (Ed.) Ötüken’den İstanbul’a Türkçenin 1290 Yılı (720-2010) From Ötüken to İstanbul, 1290 Years of Turkish Bildiriler / Papers kitabı içinde (ss. 301-308). İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Konkobayev, K., Useev, N. ve Şabdanaliev, N. (2015). *Altay Cumhuriyeti’ndeki eski Türk Yazıtları albümü*. Astana: Gılım Yayınevi.
- Korkmaz, Z. (2014). *Türkiye Türkçesi grameri şekil bilgisi*. Ankara: TDK Yayınları.

- Kormuşin, İ. V. (1997). *Tyurkskie yeniseyskie epitafii (Tekstı i issledovaniya)*. Moskova: Nauk.
- Kormuşin, İ. V. (2001). Kuzey Tuva Ögök-Turan Vadisindeki Göktürk Anıtlarının bazı özellikleri. *TDAY Belleten*, 48(2000), 257-261.
- Kormuşin, İ. V. (2017). *Yenisey eski Türk mezar yazıtları metinler ve incelemeler*. (Çev. R. Alimov). TDK Yayınları.
- Kormuşin, İ, Mozioglu E., Alimov R. ve Yıldırım F. (2016). *Yenisey-Altay-Kırgızistan Yazıtları ve kâğıda yazılı runik belgeler*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Korş, F. Y. (1909). *Drevneyşiy narodniy stih' turetskih' plemen*. S.-Peterburg: Tipografiya Imperatorskoy Akademii Nauk.
- Malov, S. E. (1959). *Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pis'mennosti Mongolii i Kirgizii*. Leningrad: Nauka Yayınevi.
- Mansuroğlu, M. (2010). Türkçede “-ğu” ekinin fonksiyonları. *Journal of Turkology*, 10, 341-348.
- Mert, O. (2009). *Ötüken Uygur Dönemi yazıtlarından Tes, Tariat-Şine-Us*. Ankara: Belen Yayıncılık.
- Mert, O. (2015). *Köli Çor Yazıtı ve anıt mezar kompleksi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Mert, O. ve Şimşek, B. (2021). Türkiye Türkçesindeki renklerle ilgili kavram işaretlerinin kavram işaretleme yöntemlerine göre incelenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 227-247.
- Monier-Williams, S. M. (1986). *A Sanskrit-English dictionary*. Delhi: Motilal Banarsidass.
- Mori, M. (1987). Yenisey Yazıtlarındaki sekiz adaklıg barım üzerine. *Erdem Dergisi*, 8(III), 349-357.
- Nadalyayev, V. M., Nasilov, D. M., Tenişev, E. R. ve Şcerbak A. M. (1969). *Drevnetyurkskiy slovar'*. Leningrad: Nauka.
- Nalbant, M. V. (2002). Kutadgu Bilig'de kısaltma grupları. *Türkbilig*, 3, 53-62.

- Nevskaya, I. A. (2011), Recently discovered Old Turkic Runic inscriptions in Mountainous Altai. M. Ölmez, F. Yıldırım (Ed.) Orta Asya'dan Anadolu'ya alfabeler, 29-30 Mayıs 2007 Eskişehir Bildiriler kitabı içinde (ss. 9-20). İstanbul: Eren Yayıncılık, 9-20.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk Yazıtları*. Ankara: TDK Yayınları.
- Osawa, T. (2000). *Moğolistan'daki Eski Türk Anıt ve Yazıtları üzerine yeni araştırmalar (1) 1996-1998 Japon-Moğol ortak çalışmasının ön raporu, İstanbul-Berlin*. 191-204, 234-247.
- Ögel, B. (2001). *Dünden bugüne Türk kültürünün gelişme çağları*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (2015). *Büyük Hun İmparatorluğu tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (1995). Eski Türk yazıtlarında yabancı ögeler (1). *Türk Dilleri Araştırmaları*, 5, 227-229.
- Ölmez, M. (2017). Eski Uygurca ikilemeler üzerine. *TDAY Belleten* 65(2), 243-311.
- Ölmez, M. (2017). *Köktürkçe ve Eski Uygurca dersleri*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ölmez, M. (2021). *Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistan'daki eski Türk Yazıtları metin çeviri sözlük*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.
- Ölmez, M. (2022). Eski Uygurcada ikilemeler üzerine. *2. International Journal of Old Uyghur Studies*, 4(1), 38-94.
- Özkan A., Toker M., Aşçı, U. D. (2016). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. Konya: Palet Yayınları.
- Özkan, M. ve Sevinçli, V. (2019). *Türkiye Türkçesi söz dizimi*. İstanbul: 3F Yayınları.
- Özyetgin, A. M. (2001). Türk ad bilimine malzemeler: Kitabı'l-İdrak li Lisani'l-Etrak'te kişi adları. *Bilig: Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 21-31.

- Paylan, K. (2015). *Türkçede kelime türetme yollarına genel bir bakış*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Denizli: Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Quliyev, E. (2014). *Kadim Uygur Türklerinin onomastikası*. Bakü: Azatam Yayınları.
- Sarı, İ. (2015). *Türkçede ekleme dışı sözcük yapımı ve sözlükselleşme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sertkaya, O. F. (2001). Suuci<Sugeci / (Bel) Yazıtı ne zaman yazıldı? *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı- Belleten*, 48(2000), 306-312.
- Sertkaya, O. F. (2003). Yıs (Yış ?)/Yis/Yis/Yış kelimesi ve akrabaları üzerine. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 13, 1-10.
- Sertkaya, O. F. (2004). Burkancı (Budist), Manici (Maniheist) Türk edebî çevreleri. *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi içinde* (ss. 25-128) Cilt IV Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2004). Göktürk Yazıtlarında Hintçe unsurlar. Zeynep Korkmaz Armağanı içinde (ss. 366-380) Ankara: TDK Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (2008). Göktürk (runik) harfli yazıtların envanter, alfabe ve bibliyografya problemleri üzerine. *Dil Araştırmaları*, 2(2), 7-34.
- Sertkaya, O. F. (2012). Yenisey Yazıtları'ndan 10, 25, 41, 51, 70, 109 ve 110 üzerine etimolojik açıklamalar ile düzeltmeler. *Journal of Turkish Language and Literature*, 39(39), 209-228.
- Sertkaya, O. F., ve Harcavbay, S. (2001). Hoyto Tamir 'dan yeni yazıtlar. *TDAY Belleten*, 48(2000), 313-346.
- Soothill, E. W. ve Hodous, L. (2010). *A dictionary of Chinese buddhist terms*. London: Dharma Drum Buddhist College.
- Stebleva, İ. V. (1965). *Poeziya Tyurkov (VI-VIII Vekov)*. Moskova: İzdatel'stvo auka Glavnaya Redaktsiya Vostochnoy Literaturı.
- Subaşı Uzun, L. (1995). *Orhon Yazıtlarının metindilbilimsel yapısı*. Ankara: Simurg Yayınları.

- Şahin, H. (2004). *Türkçede organ isimleriyle kurulmuş deyimler*. Bursa: Uludağ Üniversitesi.
- Şahin, İ. (2025) *Adbilim*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Şen, N. (2022). Eski Uygur hukuk vesikalarındaki işaretsiz (/Ø/) görev ögeleri. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 11(1), 1-15.
- Şen, N. (2023). Kuanşi im Pusuar'da çokluk kategorisi. *RumeliDE Dil Ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 32, 270-290.
- Şen, N. (2023). Eski Uygur hukuk vesikalarında ad + (yardımcı) fiilden oluşan birleşik fiiller. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 12(1), 22-43.
- Şen, N. (2026). Eski Uygur Hukuk Vesikalarında dine dayalı kişi adları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 36(1), 429-444.
- Şen, S. (2017). *Eski Türkçenin deyim varlığı*. Ankara: TDK Yayınları.
- Şirin, H. (2009). Hakasya bulgusu eski bir Türk mezar taşı: Açurı (Oçurı, Ye 26) Yazıtı. *Türkbilig*, 17, 158-174.
- Şirin, H. (2020). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi*. Ankara: TDK Yayınları.
- Taş, İ. (2012). Kutadgu Bilig'de ikilemeler. *TDAY Belleten*, 60(2), 43-95.
- Taşgıl, A. (2021). *Gök- Türkler*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş (1992). Eski Türkçe. *Türk Dünyası El Kitabı*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, 69-119.
- Tekin, Ş. (1992). Eski Türkçe. Türk dünyası el kitabı içinde (ss. 69-199) Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Tekin, Ş. (2014). *İştikakçının köşesi. Türk dilinde kelimelerin ve eklerin hayatı üzerine denemeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tekin, T. (2013). Köktürk Yazıtlarındaki deyimler üzerine I. Makaleler 2 içinde (ss. 11-12) Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2016). *Orhon Türkçesi grameri*. Ankara: TDK Yayınları.
- Tekin, T. (2020). *Orhon Yazıtları*. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

- Tenişev, E. R. (1986). Eski Türklerde edebî dil var mıydı? *TDAY Belleten* 1982-1983, 157-161.
- Tezcan, Semih (1983). Uygurca. *Türk Ansiklopedisi*, XXXIII. Ankara: Millî Eğitim Basımevi, 141b-148a.
- Togan, İ, Kara, G. ve Baysal, C. (2006). *Çin kaynaklarında Türkler: Eski T'ang tarihi (Chiu T'ang-shu)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Tokyürek, H. (2013). Runik Türk yazıtlarında ve eski Uygur metinlerinde kadın hiyerarşisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, 61(1), 119-130.
- Tomasello, M. (2017). *İnsan iletişiminin kökenleri*. (Çev. Gürol Koca). İstanbul: Metis Bilim.
- Tuna, O. N. (2002). Altay dilleri teorisi. *Türk Dünyası El Kitabı*. Cilt II, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Uçar, E. (2012). Eski Türkçe +II eki üzerine. *Karadeniz Araştırmaları*, 34(34), 135-145.
- Useev, N. (2011). *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana tekstter*. Bişkek: Turar.
- Useev, N. (2015). Yenisey Yazıtlarındaki erkek kişi adlarında geçen kelimelere göre eski Türk erkeği. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 4(1), 25-38.
- Vasilyev, D. D. (1983). *Korpus Tyurkskih runičeskih pamyatnikov basseyna Yeniseya*. Leningrad: Akademiya Nauk SSSR.
- Vasilyev, D. D. (1995). Göktürk yazı kültürünün Asya'nın merkezinden Doğu Avrupa'ya Yolu. *TDAY Belleten*, 1993, 61-66.
- Vasilyev, D. D. (2013). *Korpus Tyurkskih runičeskih nadpisey yujnoy Sibirii. I. Drevnetyurkskaya epigrafika Altaya*. Astana: Gılım Yayınevi.
- Vasilyev, D. D. (1995). Dağlık Altaylardaki Kalbak-Taş mabedinin Göktürk Yazıtları (A. 47, 48, 29, 50). *TDAY Belleten*, 41, 91-97.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen Altuigurisch - Deutsch - Türkisch (Eski Uygurcanın El Sözlüğü Eski Uygurca - Almanca - Türkçe)*. Göttingen: Akademie der Wissenschaften zu Göttingen.

- Yalınkılıç, T. (2013). Kül Tigin Yazıtının Çince metni ve tercümesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(2), 79-85.
- Yıldız, H. (2018). Eski Türk bengu taşlarında paralelizm. *RumeliDe Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, Özel Sayı 4. 93-122.
- Yoshida, Y. (2019). Sogdian version of the Bugut Inscription revisited. *Journal Asiatique*, 307(1), 97-108.
- Zülfikar, H. (1991). *Terim sorunları ve terim yapma yolları*. Ankara: TDK Yayınları.

DUJAR